

Edebiyat Defteri

Gürsoy Solmaz -Yazıları-

Oluşturulma Tarihi:
8 Nisan 2024 Pazartesi

Yayınlayan:
Edebiyatdefteri.Com
Türkiye'nin Kültür ve Sanat Platformu

NASIL ŐAIR NASIL ŞiİR

Diğer sitelerde de gördüğüm ve Şahit olduğum gibi bayan Şairler çok revaçta...Geçen gün burada yayınladığım Şiiri bayan arkadaş kendi adıyla yayınladı.Benim adımla okuyucu sayısı 20 bile değlken o bayan arkadaş adıyla yayınlanınca 220 yi bile geçti....Sahi aklıma geleni anladınız mı?))[italik]

GÖNLÜMÜN RAZI OLDUĞUNA...

seni seviyorum...
kalbin yitik olsa da
olmasa da...
bana emaneten versen de vermesen de
ben seni nasılsa yaşıyorum
var sen beni yaşama
var şarkıların nemli nağmelerinde yitiğini ara
veya arama
elini uzat veya uzatma
memnu bir sevda yaşa veya yaşama
varsın felsefede yazmasın
yazsa ne yani..
aşkın merdivenlerini tırmanırken ben seni hissediyorum ya
var sen hissetme
ara, bul ,sev varsa sevecek biri...

ben seni böyle seviyorum.....

sen her zaman haklısın

" eğer bir şansım olsaydı
aramak ve bulmak
seni arardım ve yine seni bulurdum
ve bunu onur sayardım" desen de dedim ya sen haklısın

memnu bir sevda yaşamak da istemezsin ...
hakkında değil hakkın olsa da o hakkı sen sana çok görenlerdensin
madem öyle diyorsun ben yine uzaktan melankolik devam edeyim
hoş razısızlığım da yok buna....
ben zamane aşığıyım....
el tutmak isterim...
gönül okşamak benim dizelerimde sana sunulan ibadi sözler....

gerçi sana uygun da değil olabilirler levki dedim ya ben böyle severim.....
güller, dikenler, eller, günüller ... içi boş dolmamış dizeler...
sen mahseni esrarın sen ariflern menkibelerini arıyor da olabilirsin
ama gel gör ki gönül pazarım o eşyaların olmadığı kadar kıt ve köhne bir çarşıda zaman bana gönül yurdunun o
pzarında nasip ettiklerini sattırıyor.

sen uzaktan uzağa pazarıma nazar etsende
belki bir gün o meydanda çok rastlaşacak halimiz de olacaktır
ne yüzüne bakacak ne ardından seyredeceğim...
çünkü ben artık seni seveceğim tarzın kulvarındayım...
bu kulvarda seni sevmek alışkanlığım o dediğim tavırlara izin de vermeyecektir...
ben seni böyle sevdim....
ben böyle seviyorum....
lisanım bu...
kullandığım alfabede başka şeyler derc etmeye yeteneğim olsada
bulutu tükenmiş yağmurlar gibiyim....
yer altında dağlar kadar kendimde içimde iç içeyim...
bir gün beni çapalayacak kürek tutan el,
tane tane,
tek tek,
derlerse şayet...

yer altındalığımın zenginliğini bulmak için
bir pancar tarlası kadar
uğraşıp deşerse beni,

tığ tığ tanelerimin, dağ dağ olduğunu yeryüzünde elbette görecektir...

şayet bu gerçek olmasaydı toprağı ekenler,
hasat mevsiminde tek tek topladıkları o hasadın dağ dağ olduğunu nasıl görecekler ve nasıl o görecekleri dağ dağ
hasadın umidine kapılmayacaklardı ki...

öyle ya kim ne ekerse onu biçecektir... hiç arpa eken buğday biçer mi ?
böyle demiş biçare bir sevdakar ustat da anlayanı anlamış anlamayanı da...
dili geçmiş aman kipleriyle cümle kuranların idrak yelkenlisine meyletmiştir sanıyorum...

bütünü bunlara itirazın varsa adımı kalbine yaz....

ALLAHIM!..GÖNLÜMÜN RAZI OLDUĞUNU HAKKIMDA HAYIRLI EYLE..HAKKIMHA HAYIRLI OLANIDA GÖNLÜMÜ RAZI
EYLE...: [kalın]

II-
'Ne hasta bekler sabahı
ne taze şehidi mezar
ne şeytan bir günahı
seni beklediğim kadar; ' şair böyle diyince bana sen ilham olursun...
*

ve 'akşamları olmaya görsün bir kez
gözümde bir somun buğusu gibi tütmeye başlar; '
nerde o eski arkadaşlar...

yazdan, kıştan
dosttan, eşten
Sarıkamıştan...

Oy oy derim de dalarım,
susarım; düşünür bazen ağlarım,
hâla karlıdır dağlarım...
sevgiler beni alıp götürren, çalıp getirendir
belki senden de aldığım sevgi seccadendir
gamdır; ilhamdır...

Yok demişti..
Öylece daldım diyerek
buradayım, der gibi seslenmişti de
boy verdiği aynaları istemeyerek
kırmak isteyen duygu atağım sislenmişti de
*

ve bir melek endamındaki
adıla bende var olan duygu hazzı
hayali, düşü, yine bitmeyen nazı...
*

İşte bunları alt alta koyunca sana yazasım geliyor....

Özlemle hasretin hamurunda hayalini yoğurdum gecelere..At koşturdum. duyguca ve doğruca his küheylanlarım
duygu vadilerinde sana koştular...

Başbaşa bir aşk hasbıhalinin gizli ilhamları iç dünyamdaki kavşaklarda seni, seninle bana anlatan tatlı bir hikâyeyi de
düşletti nedense...

Gülümsemeye hazır simandaki tatlı tebessümlerin, kıyılarında çadır kuran gülümsemelerim ilham oldular bir gece...

Kâh senden, kâh benden yana türküler söyledim..Bazen acı, bazen hüzn, bazen bir meyhanecinin sarhoşluğuma göz
atmasına da alınmadım değil..

Söz aralarındaki tırnak içi cümlelerini çarptım, çıkardım, böldüm, topladım; hesap hatası yapmamak adına...Türküler
bizi söyledi.Biz bizi söyledik..

Sevdalar bize bel bağladı...Sonra yalan yok ya hayallerimin yol arkadaşlığı ettiği senin, duygu evleklerindeki
gezinmelerimi kendimce fütursuz buldum. Ne de olsa göğe baş kaldırmış çamların gölgelerinde, gölgelerin dedikleri
aklıma hücum etti...Onlara da o bağlamda hak vermedim değil..

O hak ve haksızlığı tarttığım gönül terazimin kefelerinde bana kala-kalan o gecenin tortusu içindeki sarhoşluğumun
hoşluğu idi...

Sen yine saçlarını ellerinle tarayıp, öyle bilmiş bakışlarla üzerimde geziniyordun.Ama ben, o göz gezindirmenin
detayları içinde kelebek gibi kanat çalan bir sevgi yelpazesi gibiydim... Hani kendi çalıp, kendi söyleyen hüsnü

kuruntu sahipleri vardır ya...

Her halde de zamanın testere dişlilerine çark vurmak misali haller içindeydim...

O suskun, ben yazağan..Öylece bakınıyorduk.. ... Sonra... sonra kadehimden bir yudum alıp, nedense çay söyledim...

Bazen kaptırdığım haller olurdu o misal yazmak ve yazmak isteyen ellerim beynimle bir kerpeten gibi diyalog kurmuştu...

yazmaktan da korkmuyor değildim...

bazen fütursuzca yazabileceğimi de iyi biliyordum ya

yine de ona belli etmek istemiyordum

sonra 'dağlara kar yağdı' türküsü de ' paramparça ruhumda hissediyorum; ' diyen şarkı sözleri de ona imdat etmez miydi?

Ey dağlara çöken bulut

Yar dediğim ses vermedi

Onda feryat bende umut

Canıma nefes vermedi

Ben yaylada diken diken

O gönlünde beni eken

Sabah sabah erken erken

Yağmuruma sis vermedi

Suskun kaldı epey bana

Böyle düştüm heyecana

O suskunsa - ki vay bana

Bir ceza hapis vermedi...

ZAMANIN VEFASIYLA BENDESİN...

Selam...

İsim güzelliği kadar cisim güzelliğini de unutmayan ben, zamanın bolluğu içinde fırsatsızlık girdabında kalınca yazamadım. Oysa sevgim haftalık falan olduğunu düşünen sevgi yurdum o (sen) tüm parselleriyle yüreğimde o görkemiyle duruyordu.

Senin güzelliğin benim şairliğim hoş bir tebessümü elbette yaşayacaklardır..Hissetmeyen nasıl yazar sana birkaç sıradan gibi sayacağın mısraları..

Yıllar yılı yaşamadıklarını yaşayacağı mutluluk ve sevgi dolu hayallerim illa gerçek olacaktı ya o biraz sabırsızdı galiba.. Sevmek kolay olmuyor vazgeçmekte öle kolay değil...

"... Asla onun olmayacak, elini bile tutmayacak, satırlarda yaşanan olağanüstü bir birliktelik kurulacaktır." diye sınırladığın sevgi haritanda bir merkez odak bu sınırın fütursuzluğunu da söyleyecektir kaybolmuş şair...

Oysa

"Unutmak mümkün mü hiç sen deli misin

Yüreğime esen aşk yeli misin?" Diyen yüreğim haftalık sevdaların kundağı hiç olmadı...

Seni hayal edip o hayallerle dediğin uzaklıktan en yakınına kadar his ve mısralarla ulaşacaktır.Yılların içinde birikmiş his liymelerini ilmek ilmek dokuyacaktır gönül tezgahında...

Ne hikmetse ruhunu kösne bir utanç duygusunun bastığını ve bu tavrı kendisine çok gördüğünü anladım..." evde dik durmak meselesi hasil olmuştur, bir şey belli etmemelidir... " demişliğindedir bu cümlem.

Hasılı içimdeki düşlerim hayalinin kolunda gönül yaylamda volta atmaktadır. Bil ve unutma.Sevгим zevalsiz sevdam gözü karadır da...

.Mısralarım zaten adının ve gülümsemenin ipoteğine çoktan katıldı bile..Şimdilik serin bu diyardan en sıcak selamlarla ...

Bitmez sevgi ve muhabbet dolu bin bir şey..o his ve hazla öperim yanaklarından.

Bu sevdanın adına, ne diyorsan de Aşkım
Buyur gönül yurduma, haydi durma be aşkım

Sen aşıkım, sevdamsın gönlün biraz sabırsız
Sevdan sevgimle bende, bir tatlı gölge aşkım...

İki dakika görmek yetiyormuş seversen
İstiyorsan işte bak bu ona belge aşkım...

Sen ki güzel bir yürek sen ki deli sevdamsın
Anlasam da seni ben değilim bilge aşkım....

Anla işte sevgimsin ve sevdamsın doğrudur,
Yok'u unut durulma, diyeceksen he aşkım...

Yer gök duysun duyarsa, ben sevdayı yaşarım..
İşte sana ifadem diyeceğin ne aşkım....

Gecenin karanlığınadır inadım...Lacivert paltosunu yıldız düğmelerle açmışsa baktığın ufuklara...Serin bir balkon sefasını yeşil ağaçların koyusunda paylaşıyorsan kendince..İçindeki ayak izleri gölgelerimle sabahlıyorsa gerisi ne ola a sevdiceğim...İçindeki kıpırtılar hayalimi arıyorsa ben burada o duygu yoğunluğunu hissetmez miyim dersin....

Gözlerini kapa ve bu hayali işleyiver gönül gergefine.Salkım saçak bulutların gelin kavaklarına yağın hararetince bitmeyen sevgilerim ve hayallerimle..

İki gecesinin yalnızlığını iki satırla paylaşmak arzum depreşince bir yine kanat çalan yüreğim taa balkonuna camına kadar gönül yolculuğuna çıkıncadır ki o hazla yazıyorum.....Nerdesin?

Çatal yürek elbette iyidir...

Benim dilim eski mi sahi? Galiba Osmanlıca'yı çok karıştırdığımdan olsa gerek.Bilmezsin elbette....Ben hiç bir şairin şiirini okumam.Okursam neredeyse aynısı gibi bir şiir yazacağım korkusu veya endişesi beni başkalarının şiirlerini okumamaya yöneltiyor ki bu aslında hiç de iyi huy değil..

Seni kör kuyularda merdivensiz bırakmak aklımdan geçmez.Dilim gibi elimde yanında yakınında olacaktır.

Uzat ellerini tutasım geldi
Nerdesin sevgili nerdesin sahi
Sevgini bademe katasım geldi
Seninle Senleyim inan vallahi

Kaldır kirpiğini gözleri belam
Hasretim içimde adın müptelam
Diller sussun artık denmesin kelam
Özlemle ben seni yoğurdum dahi

Gönül denizimde yelken açanım
Sevgide gündüzün aşkta gecenim
Unutma her yarım hatta her yanım
Adına çektiğim sevda günahı

İçimde fırtına boran var şimdi
Gönlümde seninle duran var şimdi
Bilmezce açtığın yaran var şimdi
Sevgimin amansız feryadı ahı

Sevgili diyen yürek erbabı....

Kolayda olsa mısralarımdasın ya.Birkaç da olsa yazdıklarımın ilhamı oldun ya...Bu seni benim asla unutmayacağım anlamına geliyor ki ben bundan mutlu ve bahtiyarım...Yazarken ara sıra teklesem de geciksem de bu seni ertelediğim anlamı taşımamalı.Sevgide her şeyi yeğlerim ama bende sevgi ilk anlamda vefadır da.Sevgimi unutmak gibi huyum hiç gelişkin değildir ki....

Şiirlerimin altına hiç tanımadıklarım yorum yazabiliyorlar.Hiç tanımam dersem doğrudur."benim için daha değerli olduğunu yazmam üzerine susman kahretti beni."demene üzülürüm ya.Amacım seni kahretmek asla olamaz.Sevgi adına yaşamak ve paylaşmak.Bu uğurda birbirimizi hoşlukla ve iyilikle ve sevgiyle anmak amaç olmalı ki..Şu var ki benim zaviyemden unutulmaz biri olduğun ve olacağın doğru.Çünkü her yazışımda hayalen de olsa senle duygu yoğunluğu içine giriyorum ve öylece saatlerce kalabiliyorum...

Seninle görecek yaşayacak günlerimiz var daha nereye gideceğim ki...Sevgimin gönül diyarına çadır kurduğu zamanın vefasıyla bendesin...

Sevgimsin an bulduğum,
Anmasam bunaldığım...
Aşkım ol, sevdam ol sen
Sevgimsin can bulduğum,

Sarmaş dolaş hayaller,
Sevgi senle haz eder...
Ver gönlünü bana ver;
Gülüştüne güldüğüm.....

Füturu yok sınırsız
Sevgine gönlüm hırsız
Ey maşuka, be hey kız
Sensin rüya böldüğüm

Bak ki dudak büktüğün ürek o kadar da değilmiş.Yine de sen bilirsin...Cevap yazmasan da olur...NASılsa sükut ikrardandır ya...

BİR YAZ GÜNÜNÜN AKŞAMINDAN

Sen ne güzel adamsın, der de başka şey bilmezdi. Bakışlarındaki bilmişlik çok belli oluyordu. Bakarken gözlerindeki bakış, mühür gibi insanın kalbine basılı haz verirdi. Felsefesinin hoşlukları haz ve hız ke...limelerini koştur etmeye alışıkça, laflar ederdi... Suskun kalınca derin derin göğüs geçirir, uzun uzun dalardı. Akşamın, gün batımına yakın vaktinde sesindeki hoşluk, bir türkü terennüm etmek isteyen tavriyla eşleşirdi sanki... Sevgi evleklerindeki renkler hoş bir müzik armonisi gibi ve sanki hoş bir müziğinde oynanması lazım tarzı gibi dökülürdü dudaklarından... Bazen bir hayatı, aldığı tadı itibariyle takmayacağını söylese de, kendisine çıkardığı hayat rolünün öz diyebildiği candan farklılığını da ayırırdı. Körpe bir karanfil yavrusu gibi hoş, bir ceylan yavrusu kadar ürkekti. İri gözlerinin bakışlarındaki açılar, yalan yok ya yürek diyarlarımla zirvelerine konan serçeler kadar sessiz olurdu. Dellenmez miydi? ki gönül denen tezgâhtaki tınılar. Oynanmaz mıydı? bu tınıların yumuşak raks havalarında. Söylenmez miydi? bir iki satır şiir. Yapılmaz mıydı? Hayal dünyasında pembe sırcalı bir köşk. Tadılmaz mıydı? Hayatın haz veren tatları. İşte bu ikilemler, üçlemeler, dörtlemeler beni, içimdeki benle tezada düşürse de, onun o kadar düşürmediği belliydi...

*

Kafamı kaldırıp göğe baktım. Güneş batmaya meyletmişçesine eğilmiş, bulurlar gece laciverdine hazırlanırcasına hareketli, içim geniş bir sevda konağını kurmaya meyilli... Yüreğim yufka bir incelikle durmadan, beni bana, beni ona yazdırmakta. Derin bir oh çekip sigara yaktım ve düşündüm Dediği kadarıyla hızla geçen hayat, alıp verdikleriyle bende hangi kavşaklarda, hangi dönemeçlerde, bir hicran denecek yarayı açmamıştı ki? Sonra öylece son vardığım yeşil ağaç gölgeleriyle dolu, o sakın akan derenin sulu kıyısında bir sigara daha yaktım... Bir türkü mırıldandım "İstanbul İsküdarın arası" Öylece dalmışım, O suskun, Ben sessiz... Akşamın olmasını bekleyen, kuşlar gibi kararsız Ve Sanki bir hayal konağının misafirleri gibi

*

Öylece, Bakarken, Bakışırken, Gönül türkülerinin Hasretten yana, Gurbetten yana, Sevgiden yana olanlarını, ne kadar düşünüyorduk, bende bilmiyorum; Ama bildiğim şey o yeşillikler arasındaki bu denli ifadeleri kıtlaştıran güzelliğini birlikte seyrettiğimizdi... Onun suskunluğu, benim sessizliğimle bar oynarca,

Gözlerimiz kısık,
Ellerimiz yumuk,
Kalbimiz çarparca,
Öylece,
Sus pus...
Bende sustum...

.

Gel ey akşam,
Bat ey güneş...
Bir güz gününü akşamından, Selam olsun yüreği bir sevgi çeşmesinin aklı kadar berrak olan sana...
HAYATı Gülerek Sevmeye Devam...[/kalin]

ONUN ADI MUSTAFA KEMALDI

Erciş lisesinde görev yapan yeğeni Gürsel, Kazakistanlı Ayça ile daha bir yıl önce 1993 yılında evlenmişti. O günlerde dağılan Sovyetlerin rahat bıraktığı insanlardan olarak gelini Ayça'nın akrabaları, onu ziyaret etmek, keyfini, rahatını yerinde görmek için ta Kazakistan'dan kalkıp Erciş'e gelmişlerdi. Gelenler, Ayça gelinin babası, annesi ve kardeşi idi. Geldiklerinden daha birkaç gün evvel eniştereli Gürsel'in, Abdullah isimli amcasının hanımı vefat etmişti. Kızlarının biraz durgun oluşunu merak edip sorunca, Abdullah amcanın hanımının ölümü haberini duymuşlardı. Böyle olunca usulden olduğu üzere ona başsağlığına gitmeye karar verdiler. Derken aynı gün Van'a Abdullah dedenin yanına vasil oldular.

x

Abdullah dedenin yüzündeki çizgiler yılların çetelesini tutmuş gibiydi. İlerlemiş yaşına rağmen diri ve dinçti. Belleği yerinde, şuuru ise tamdı.105 yaşında olduğunu söylediği zaman, herkes şaşkıncıktan öte şoke olmuştu. İri kemikli ellerindeki parmaklarının derisi incelmış ve büzülmüştü. Kıpır kıpır gözleri, suda yıkanmış üzüm taneleri gibi ıslak ıslaktı.

x

Daha 15 gün önce ölen eşine başsağlığı dilemek için gelen bu misafirleri seslerinden tanımaya çalışıyordu. Abdullah Dede, gelen misafirlerin yabancı olduğunu anlamıştı; Gelenler hoş beşten sonra ona başsağlığı dilediler. Abdullah Dede, onların biraz anlamakta zorluk çektiği sözlerini, Ayça gelinin tercümanlığı sayesinde dinleyip başını sallayarak tasdik etmişti. Şuradan buradan konuşuyorlarken, Abdullah Dede aradan geçen 70 yıllık bir öyküsünü onlara anlatmaya karar vermişti. Söze başlayarak dedi ki:

Aşk olsun zamana... Benim bundan yıllar evvel evlendiğim ilk hanımım da Kazakistanlı idi...

Orada bulunanların çoğu bu olayı yeni duyuyorlardı. Bir anlık şaşkın bakışları üzerinde hisseden Abdullah Dede devam etti.

Evet, dedi. kayın pederim, kayın validem ve kayınlarım da burada yani Türkiye'de idiler...kayın pederim Rusya adına burada görev yapan bir subaydı. O zaman ailemle birlikte Eleşgirt'te oturuyorduk... Ama o günlerde Rusya'da ihtilal çıkınca, bizimkiler de oraya yani Rusya'ya gitmeye karar veriyorlar; ama bana demeye de cesaretleri olmamış... derken aralarında bir kurma kurarak, beni köyden uzaklaştırıp o fırsattan yararlanarak gitme planı yapmışlar. tabi bu oyunun içinde isteksiz de olsa karım da varmış ama muhannet bana dememişti.

Ne bileyim. işte o gün kayın validem hasta olduğunu, canının nar istediğini söyleyerek, benden bulup getirmemi istedi. Bende atıma binip, hızlıca giderek komşu köyden nar aldım. Sonra atıma bindiğim gibi gerisin geri köye geldim. Evimize uğradım. Kimsecikler yoktu. Kayın validemin evlerine baktım, orada da ne in, ne cin hiç kimse yoktu. Şaşırdım kaldım. Aklıma olumsuz hiçbir şey gelmiyordu. Ama ortada garip bir şeyler olduğu da belliydi.

Nasıl değerlendireceklerine aldırmadan, komşulara sormaya karar verdim. Hiç unutmam kapı bir komşumuz Nebi dayı evlerinin önünde duruyordu. Meğer deminden beri beni gözlüyormuş. Tedirginliğimi belli etmemeye çalışarak ona sordum.

Nebi dayı bizimkiler evde yok. Haberin var mı ?Acaba neredeler?

Haberin yok mu? sizinkiler Rusya'ya gittiler, dedi.

Ne zaman? Dedim.

Daha bugün sabah yola çıktılar, dedi.

Meğer kayınvalidemin canı istediği meyveyi almaya gittiğimin, hemen sonrasında onlar yola çıkmışlarmış. Aklımın ucundan geçmezdi böyle yapacakları... Deliye dönmüştüm...

Hemen atıma binip mahmuzladım. Atıma ve kendime güveniyordum. Nasıl gittiğimi bilmiyorum amma üç beş saat sonra Kağızman'a oradan da Kırmızı Köprü'den, Aras Nehri'ni geçerek karşı tarafa yani Rusya topraklarına varmıştım... Ortalık kalabalıktı. O kalabalıkta biraz uzaktan da olsa eşimi ve ailesini görebilmiştim.Onlarda karşıya daha yeni geçmişlerdi. Onlara yetişmiştim; ama Aras nehrini geçer geçmez de Rus saldatları etrafımı çevirip, silah doğrultarak beni atımdan aşağı indirmişlerdi. Orada kulübe gibi bir binanın etrafında kalabalık insanlar vardı. Sonradan anladığım kadarıyla bu insanlar Türkiye'ye gelecek olanlar ile Rusya'ya geçecek olanların işlemlerinin yapıldığı yermiş.

O kalabalıkta elimi kolumu Rus saldatlarından kurtarmaya çalışırken eşim ve ailesi gözüme çarptı. Ama ne fayda...Fırsatım olmadı... Onlara varmak istedi isem de derdimi kimseye anlatamadım. O arada kayın pederimin Rus askerlerine bir şeyler dediğini de gördüm. Sanırım ki beni zapt etmelerini, kendilerine problem olabileceğimi söylemiş olmalı ki Rus askerleri beni daha bir sıkı sıkı yakalayıp, kollarımı bağladılar.

Bir kaç gün oradaki bir binada tutuklu kalıp, sonrada bir hapishaneye götürdüler. Orada arazi de çalışıyordum. Uzaktan görünen Ağrı Dağı'nın sisli başı gibiydi yüreğim. Hep sisli ve yeisliydim. Kayın validemin yaptığı oyuna mı yansam. Sevgili eşime mi yansam. Yoksa beraberinde götürdüğü daha iki yaşındaki minicik oğluma mı yansam, bilmiyordum. Bildiğim, içimin aldatılmışlığın ve ayrılığın aleviyle kavrulduğuydu. Ama her şeyin dermanı ne de olsa zamandı. Aradan geçen zaman bu anlamda bana da derman olmuştu...

Nihayet, en iyi intikam unutmak diyerek bağırma taş basmıştım. Elimden bir şey gelmiyordu. Yer demir, gök bakır

olmuştu ve ben çaresizdim...

Artık her şey bitmişti. Gönüm yaralı, içim gamlı idi. Umut dolu gözlerim geride kalmıştı. Kendimi yuvası bozulmuş öksüz kuşlar gibi hissediyordum. Bu hapishanede tam bir sene kaldım. Sonra bir fırsatını bularak Aras Nehri'ni geçip Türkiye'ye kaçtım. Dere tepe derken, tekrar evime baba ocağıma dönmüştüm. Günler çabuk geçti Bu derdi içimde erittim gitti. Zaten Türkiye'ye geldiğim üstünden bir sene geçmeden de ikinci evliliğimi yaptım. O eşim de sizlere ömür bir hafta oldu vefat etti.

Bu sözler üzerine odada bulunan Kazak misafirler da şaşırmişti; bu hikayeyi yeni duyan çocukları da... Babalarının ağzından böyle bir şeyi ilk defa duyuyorlardı. Biraz tebessüm, biraz garip bakışların etkisi, yerini misafirlerle ilgilenmeye bırakmıştı.

Kazak misafirler olayı benimsemişlerdi. Abdullah Dede'ye olamayacak bir işi halledecekleri gibi sözlerle " İstersen sen eşinin ailesinin isimlerini ver. Biz oraya giderken araştıralım," diye. Abdullah Dede, suda balık denilen umut gibi, onlara kayınpederini, kayınvalidesini eşinin ve kayın-biraderlerinin isimlerini teker teker yazdırdı...Adres olarak şehirde işyeri bulunan oğlu Hamdi'nin dükkan adresini yazdırdı.

Başağılığına gelen misafirlere töre gereği verilen çaylar içildi. Bu gibi hallerde ziyaretin kısa olanı makbuldü ama uzaktan gelen misafirler için bu gelenek pek de geçerli değildi. Ama yine de misafirler için gitme vakti gelince izin istediler.

Misafirler aynı gün Erciş'e dönüp, orada birkaç gün kaldıktan sonra da ülkeleri Kazakistan'a geri gittiler...

Gidişlerinin arası bir ay kadar geçmişti ki. bir gün postacı Abdullah Dede adına gönderilmiş bir mektubu oğlu Hamdi'ye verdi. Mektup Kazakistan'dan geliyordu ve babasının adına idi. Hamdi,Mektup ile birlikte hızlı adımlarla ve merakla babasına koştu. Babasına kendisine bir mektup geldiğini söyleyip, onun yanında açıp okumaya başladı.

Mektup, gelinleri Ayça'nın ailesinden geliyordu. Kazakistan'a döndükten ve evlerinin olduğu Alma-ata'ya vardıktan sonra belliki boş durmamışlar ve Abdullah Dede'nin akrabalarını aramış bulmuşlardı. Mektupta kısaca selam kelimadan sonra, Abdullah Dede'nin kayınpederinin ve kayınvalidesinin öldükleri, ama eşi Şeker ile kardeşlerinin orada ve hayatta oldukları yazılıydı. Hatta mektubun ikinci parçası oradaki akrabalarına aitti. O heyecanla hemen Alma-ata'daki akrabalara bir cevap yazıldı.

Mektuplar kısa sürede karşılıklı birkaç kez gönderildi. Artık Alma-ata'ya gönderilen mektupların adresi de değişmişti. Adres Şeker-ana'nın adresiydi. Hasret ve özlemle ilgili sıcak ifadeler ve görüşme arzularının vurgulandığı mektuplar çoğalmıştı. Hatta bir defasında Abdullah Dedenin eşi Şeker-ana'nın ve kardeşlerinin fotoğrafını bile yollamışlardı. Sovyetler Birliği dağılmış olduğundan, eskisi gibi oraya gidiş geliştiki disiplin ve sıkı önlemler de kalmamıştı. Bu sebeple Van'a ve hatta Türkiye'ye dağılan Rus vatandaşları çeşitli vesilelerle gelmiş alışveriş yapıyorlardı. Onlar Türkiye'ye geldiğine göre, Türklerde oralara kolaylıkla gidebilirlerdi.

Bu heyecanlı günlerin sonunda Abdullah Dede oğlu Hamdi'yi bir gün Kazakistan'a göndermeye karar verdi.

Hamdi, birkaç günde pasaport çıkartıp hazırlığını yaparak, uçak bileti alıp İran üzerinden Kazakistan'a vardı.

hava-alanında kendisini karşılayanlar onu kısa sürede babasının ilk hanımı Şeker-ana'ya götürmüşlerdi...

Hamdi çok ilgi ve alaka görmüş, dayıları ve anası kendisi ile çok yakından ilgilenmişler ve izzet ikramda bulunmuşlardı. Hamdi Alma-ata'da gezip dolaşmış oraları incelemişti.

Anasını, gıyabında mahalle halkına ve çevreye sormuştu. Onlar Şeker-ana diyorlardı ona...Şeker--ana çok iyilik sever oluşu ve has huyu ile çevrede adı gibi biliniyordu...Herkes onu anlatmakla bitiremiyordu. Hamdi anasının bu hoşluğunu duydukça çok hisleniyor ve dalıyordu...şaşkındı... Kaderin cilvesi bu denli renkli ve dolambaçlıymış diye düşündüğü çok olmuştu.

Hamdi, Türkiye'ye döneceği günlere yakın, Şeker-ana'yla konuşurken onu Türkiye'ye davet etmişti.

Gel Türkiye'ye gidelim...seni babamla görüştüreyim, diye bir teklifte bulundu Şeker-ana'ya.

Şeker-ana: Oğlum Hamdi ben 90 yaşındayım. Artık dizde, gözde takat, derman kalmadı. Türkiye'ye çok gelmek istiyorum. Ayrıca, hele babanı dünya gözüyle görmek isterim. Ama dedim ya kendime güvenemiyorum artık. Fakat babana has selamlarımı söyle. De ki: o son ayrıldığımız gibiyim. Ve beni son bıraktığı gibiyim. Ona olan sevgi ve muhabbetim hiç azalmadı ama kader böyle imiş...

Hamdi anasının bu cevabına bir şey diyememişti...artık Türkiye'ye dönme zamanı gelmişti...

Hamdi, anasından ve buralardan ayrılmadan önce içini kemiren ve çok merak ettiği bir şeyi sordu anasına...

Ana, madem Türkiye'ye gelmiyorsun ama sana son bir şey sorayım,dedi. Babamın dediğine göre sen buraya gelirken yanında getirdiğin iki yaşında kardeşim varmış, o nerede onu hiç görmedim. Onunla tanışamayacak mıyım ? diye sordu...

Şeker-ana derinlere dalan gözlerini kaldırıp Hamdi'nin gözlerine dikerek dedi ki. – Ah oğlum ah...onu hiç sorma... O kardeşin 1415 yaşlarına gelince faili meçhul olarak öldürüldü...

Hamdi'nin başından sanki sıcak sular dökülmüştü...Saç tellerini diken diken havaya kalkmış gibi hissetti...titredi...Kekeme gibi sesi titreyerek tekrar sordu.

Peki ana kim öldürdü...?

Şeker-ana: kim olacak, komünistler öldürdü,dedi

Bir an ortalık sessizliğe büründü. Ana oğul sanki akıllarından geçenleri biliyormuşçasına suskundular. Suskunluğu bozan yine Hamdi oldu.

Ana niçin öldürdüler ? diye sordu.

Şeker-ana dedi ki.

Çünkü, onu benim ile Türkiye arasında bir ortak bağ gibi düşünmüşler...

Hamdi şaşkın ördeklere dönmüştü...Akıllı bir türlü almıyordu...

Peki dedi...Ana öyle bile olsa bir çocuğun seninle Türkiye arasında bir bağ olabileceğini düşünüp neden öldürsünler ki?

Şeker-ana yılların uzaklığı içindeki hayallerine dalmıştı. Dirseklerini dayadığı dizleri titriyordu. Yüreği bir yine parçalanmış, kalbindeki küller yanmaya başlamıştı sanki... derin bir iç çekerek,Hamdi'ye kulağını yaklaştır anlamında işaret etti.Hamdi Şeker-ana'nın dediğini yaptı. Şeker-ana söyleyeceklerini eski rejim ilgilileri duymasın endişesi içinde olacak ki,sağa sola baktıktan sonra sessiz ama gevrek bir ses tonuyla Hamdi'nin kulağına fısıldadı. Oğlum,dedi... çünkü....çünkü onun adı MUSTAFA KEMAL'Dİ...

Hamdi aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen Mustafa Kemal, adının bu denli etkili bir isim olduğunun çok farkında olarak dost bildiği insanlara bu ilk yurt dışı gezisini anlatırken mutlaka bu olayı her vesile anlatmakta... Kim bilir kaç kişiye daha anlatacak...

SORUN DEĞİL Kİ...

yüreği iyi olanın resmi olmasa nolur ki gönül kanatları hayatın özgür bahçelerine konmak adına katan çalıyorsa gerisi sorun değil ki

suskunluğum sebepsiz. suskunsam senli düşlerimle olduğumdandır...yürek tınıları alıp götürür alıp getirirde varsa şairliğimin senle dolan eleklerinde senli his yoğunluğu sazlanmışsa gönül ve içinden geldiğince seni sana yazmak ve seni senle anamak için gayreti

sevgiyi suskunluğun kavşaklarında bir dikkat levhası gibi say

bir ceylan kadar güzel bir meral kadar alımlı
kibar,içten, hoş,bakışların bir derin yar gibi
bir çağlayan kadar gözüken bakışların ılımlı,
derin, etkili, içten zamana ayar gibi...

takma gitsin gidenler, getirisi dert artık,
benim kalbim bu yüzden daha ağır, sert artık,
geç güzelim ne geçmiş, ne de gelecek kaldı
koca yıllar değerce kalbimde namert artık ..

ceylan gibi ol; rüzgar gibi kal; eserse sevdaların,
Bahçelerime uğra, dallarıma dokun,
bak göreceksin böyle daha başka hoş yarın,
hatta için denecek, bitiverecek korkun

sevdan girgin sen mutlusun
unut gitsin şimdi daha da umutlusun
adın gibi ol, sev sevil
ağlamak yok, gülmek var; bunu iyi bil...

YAZDAN KIŞTAN

'Ne hasta bekler sabahı
ne taze şehidi mezar
ne şeytan bir günahı
seni beklediğim kadar; ' şair böyle diyince bana sen ilham olursun...
*

ve 'akşamları olmaya görsün bir kez
gözümde bir somun buğusu gibi tütmeye başlar; '
nerde o eski arkadaşlar...

yazdan, kıştan
dosttan, eşten
Sarıkamıştan...

Oy oy derim de dalarım,
susarım; düşünür bazen ağlarım,
hâla karlıdır dağlarım...
sevgiler beni alıp götürən, çalıp getirendir
belki senden de aldığım sevgi seccadendir
gamdır; ilhamdır...

Yok demişti..
Öylece daldım diyerek
buradayım, der gibi seslenmişti de
boy verdiği aynaları istemeyerek
kırmak isteyen duygu atağım sislenmişti de
*

ve bir melek endamındaki
adıyla bende var olan duygu hazzı
hayali, düşü, yine bitmeyen nazı...
*

İşte bunları alt alta koyunca sana yazasım geliyor....

Özlemlerimle hasretin hamurunda hayalini yoğurdum gecelere..At koşturdum. duyguca ve doğruca his küheylanlarım
duygu vadilerinde sana koştular...

Başbaşa bir aşk hasbıhalinin gizli ilhamları iç dünyamdaki kavşaklarda seni, seninle bana anlatan tatlı bir hikâyeyi de
düşletti nedense...

Gülümsemeye hazır simandaki tatlı tebessümlerin, kıyılarında çadır kuran gülümsemelerim ilham oldular bir gece...

Kâh senden, kâh benden yana türküler söyledim..Bazen acı, bazen hüzün, bazen bir meyhanecinin sarhoşluğuma göz
atmasına da alınmadım değil..

Söz aralarındaki tırnak içi cümlelerini çarptım, çıkardım, böldüm, topladım; hesap hatası yapmamak adına...Türküler
bizi söyledi.Biz bizi söyledik..

Sevdalar bize bel bağladı...Sonra yalan yok ya hayallerimin yol arkadaşlığı ettiği senin, duygu evleklerindeki
gezinmelerimi kendimce fütursuz buldum. Ne de olsa göğe baş kaldırmış çamların gölgelerinde, gölgelerin dedikleri
aklıma hücum etti...Onlara da o bağlamda hak vermedim değil..

O hak ve haksızlığı tarttığım gönül terazimin kefelerinde bana kala-kalan o gecenin tortusu içindeki sarhoşluğumun
hoşluğu idi...

Sen yine saçlarını ellerinle tarayıp, öyle bilmiş bakışlarla üzerimde geziniyordun.Ama ben, o göz gezindirmenin
detayları içinde kelebek gibi kanat çalan bir sevgi yelpazesi gibiydim... Hani kendi çalıp, kendi söyleyen hüsnü
kuruntu sahipleri vardır ya...

Her halde de zamanın testere dişlilerine çark vurmak misali haller içindeydim...

O suskun, ben yazacağın..Öylece bakınıyorduk.. ... Sonra... sonra kadehimden bir yudum alıp, nedense çay söyledim...

Bazen kaptırdığım haller olurdu o misal yazmak ve yazmak isteyen ellerim beynimle bir kerpeten gibi diyalog kurmuştu...
yazmaktan da korkmuyor değilim...
bazen fütursuzca yazabileceğimi de iyi biliyordum ya
yine de ona belli etmek istemiyordum
sonra 'dağlara kar yağdı' türküsünü de ' paramparça ruhumda hissediyorum; ' diyen şarkı sözleri ona imdat etmez miydi?

Ey dağlara çöken bulut
Yar dediğim ses vermedi
Onda feryat bende umut
Canıma nefes vermedi

Ben yaylada diken diken
O gönlünde beni eken
Sabah sabah erken erken
Yağmuruma sis vermedi

Suskun kaldı epey bana
Böyle düştüm heyecana
O suskunsa - ki vay bana
Bir ceza hapis vermedi...

ÖĞRENCİLERİNİZE HERŞEY ÖĞRETEBİLİRSİNİZ...VEFA HARIÇ...

70 li yıllardı...Aynı zamanda öğretmen olan rahmetli babamın çalıştığı okulda bir öğretmen bayan arkadaşı vardı.Onun da 5-6 yaşlarında Ozan isimli bir oğlu vardı.Babam birinci sınıfları okutuyor olduğu için okula annesiyle gelen Ozan'da o arada babamın sınıfına giriyor; dersleri takip ediyor,okulda tabir uygunsu annesinin yanında vakit geçiriyordu.Evimiz de okula yakın olduğu için rahmetli babamın bazen bir Ozan'ı elinden tutup bize getirdiği de olurdu.

Ozanın babası subaydı.Başka kardeşi de yoktu.Biz aielce Ozan'ı seviyor,okşuyor kendimizce bir kısım ikramlarda bulunuyorduk. Derken gün oldu ki Ozan'ın babasının tayini çıktı ve bulunduğumuz şehirden ayrıldılar.Ama gerek annesi ve gerekse babasıyla babam yıllarca mektuplaştı. Biz aile fertleri de o mektupları babam okurken merikle dinlerdik.

Yıllar çabuk geçti...Nerdeyse otuz yıl. O arada babam rahmetli oldu vs.Ama biz Ozan'ı hiç unutmamıştık.Acaba neredeler.Ne yapıyorlar gibi sırası gedikçe konuşurduk.Evvelki yıl Antalya'ya gitmiştik.Gecenin bir saati trafik ışıklarında arabamız durunca, nerden ve nasıl olduysa karşı kaldırımında bir doktor tabelesı gördüm.HAYret..Dr.Ozan ... Adı ve soyadı benziordu.Yalan yok ya çok heyecanlandım.Yanımda bulunanlara hemen oracıkta bahsettim.Valla bu Ozan, bizim Ozan gibilerden..O gece uyuyamadım dersem doğru olur.Ertesi gün hemen o caddedeki tabelayı gördüğüm yere gittim.Muayenehaneye girdim ve evet karşımda kırklı yaşlarda olan beyaz önlüklü şahıs..Hemen tanıdım...Bizim Ozan'dı...Tanıştık.Kendimi takdim ettim.Babamdan bahsettim.Babamla sınıfa girdiklerinden ,ara sıra bize geliş gidişlerinden..Ama gel görki Ozan değil beni, babamı bile hatırlamıyordu...Hemen orada annesine telefon açtı.Annesi ona hatırlatmaya çalıştı, benimlede birkaç kelam konuştu vs.Oysa ben Ozan'ın babamın adını duyunca heyecanlanacağını,sevineceğini falan boşuna hayal etmişim..

Kısaca hayali sükuna uğramak derlerya aynen öyle oldum...Aynı zamanda baba mesleğini yapan ben yani öğretmen olan ben o kadar bozulacağımı hiç düşünmemiştim.Hemen oracıkta dilime takıldı...

ÖĞRENCİLERİNİZE HERŞEY ÖĞRETEBİLİRSİNİZ...VEFA ASLA...

YETİM DÜŞÜ...

SEMİZ KURBANLIKLAR...

Aklının kesmediği yaşında alınmıştı evlatlığa...şimdilerde yirmili yaşına geldiği halde bundan habersizdi...Aile bunu saklamak ile doğru bir şey yaptığını sanıyordu...Oysa her saklı şey birgün ortaya çıkmayacak mıydı? Yoksulluk çektirmeyen aile sevgi denen duyguyu bir türlü verememişti.Eksik kalan bu duygu onu başka düşüncelerin içine sürüklemişti.Gittiği okullarda başarılı olma gayreti çoktu. Her istediği olsa da içindeki eksikliği biliyordu.Öncleri bunun adını koyamamıştı ama şimdi adını koyma zamanı gelmişti... Nihayet bulduğuna inandığı şeyi isim olarak koyabilirdi. Kaç bayramın kim bilir kaçınıcısını kutlama hazırlıklarını yapanları gözlemlerken.Kurbanlık hayvanların pazarına uğramayı düşündü.Öyle de yaptı.Düşündükleriyle gördükleri çok benzeşiyordu.Duyguları onu haklı çıkarmıştı.

GERÇEK BİR SAVAŞIN HİKÂYESİ VE...

2006 Yılı Temmuz ayı idi. Fakültede arkadaşlarla oturuyorduk. Derken sekreter bey İzmir'den bir avukatın bizim Tarih Bölümünden bir Hoca ile görüşmek istediğini söyledi. Telefona ben gittim. Karşı taraftaki İzmir Barosu avukatlarından (Bornova da Ankara Caddesi'nde iş yeri olan) Avukat Nezihe Hanım.. nlattıklarına göre aşağıdaki olay vuku bulmuş. O da bu olayı incelemek amacıyla Erzurum'da bizim bölümü ilgili görünce görüşmek istemiş.

Gerçek olarak yaşanmış olayın günümüze kadar taşınan gerçek hikâyesi şöyle: 1900 yılında Erzurum'da doğmuş olan ve 1915 Sarıkamış Harekâtı'nda asker olarak çarpışan Münir Bey, esir düşünce kendisi gibi nice Türk askerleriyle birlikte Sibiryaya götürülmüş.

Burada iken bir yolunu bularak Almanya'ya kaçarak Berlin'e gelmiş. Burada nasıl tanışmış bilinmez bir Türk kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten 14.02 1918 veya 1919 yılında oğulları Ediz(Ecer) dünyaya gelmiş.

Fakat şartlar ve gelişen olaylar Münir (Ecer) Bey'in oğlu Ediz'i Almanya'da bir çocuk yuvasına vermesine sebep olmuş. Üstelik aylık 20 mark para vereceğini de taahhüt ederek. Ama Münir Bey bir zaman bu parayı vermişse de sonradan ortadan kaybolmuş.

Bu durmada Alman makamlar Türk makamlarla irtibata geçerek Ediz'in çocuk yuvasına borcunu istemişler ve Türk Hükümeti de bunu kabul etmiş.

Eldeki belgeler Münir Bey'in 1939 yılında Almanya'da vefat ettiğini gösteriyor. Malum ki İkinci Dünya Harbinin hararetli yılları.

Bu arada oğul Ediz Bey, İkinci Dünya Harbi'nin sıkıntıları sebebiyle Türkiye'ye geliyor. Ele geçen karnelerine göre Kabataş Erkek Lisesi'nde okudu. Bu liseyi bitirip bitirmediği bilinmiyor. Bir zaman kaldıktan sonra 1940 yılında İsviçreye giden Ediz Bey Zürih Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Fakültesini bitiriyor. Tekrar Türkiye'ye gelerek bir süre mesleğiyle ilgili işlerde çalışıyor.

Sonra İran'a gidiyor bir süre de orada çalışıp sonra Almanya'ya dönüyor. İkinci Dünya Harbi'nin harap ettiği Almanya'da uygun bir ortam bulamamış olmalı ki oradan İsviçre'nin Zürih kentine geçip, mesleğiyle alakalı önemli işlere imza atıyor.

Burada iken tanıştığı kendisinden 20 yaş büyük bir İsviçreli bayanla yaşamaya başlıyor. Bu bayan vefat edince, kadının yüklü bir mirasına sahip olan Ediz Bey önemli miktarda para kazanmış olarak İsviçre'de tanınmış biri iken 29 Ekim 2003 yılında hayata veda ediyor.

İsviçre Hükümeti Ediz Bey'den kalan yüklü miktarda mirası yakınlarına vermek için Almanya, Türkiye çemberinde varislerini arıyor ama bir türlü bulamıyor. Bu yılsonuna kadar da bulamazsa miras İsviçre'deki bir belediyeye kalacaktı...

Derken o dönemlerde eski yazıyla tutulmuş nüfus bilgileri Ediz Bey'in haliyle babası Münir Bey'in tek bir yeğenin Erzurum'da yaşadığını gösteriyor. Ne kadar ilginç...

Fakat hala kimse bu yeğenin (Münir Bey'in kardeşinin oğlu yani Ediz Bey'in amcasının oğlu) varlığından haberdar değil.

İşin garibi bu şahıs da miras işinden bihaber. Ne iş mi yapar? Kapıcılıktan emekli... Maddi durumu: söylemeye ne gerek. Adı ise bende saklı...

Yaşlı adam genç adama sordu...

Yaşlı adam genç adama sordu

-Adın nedir yeğenim

Genç adam yaşlı adamın yüzüne karşı sert ve gayet ciddi bir şekilde baktıktan sonra

-adım Sert Ali,dedi...

Yaşlı adam kafasını sallayarak genç adama dedi ki:

-Yumşarsın yavrum yumşarsın...

Gerçekten de zamanın yumşatmadığı ne var ki...

TBMM İLK ŞEHİDİ DELİ HALİT PAŞA...

Yakın tarihimizde adı geçen kumandanlar bütün halkımız tarafından en yüksek derecede sevilir,sayılır ve anılırlar.

Bu yüzden halkımız çocuklarına, torunlarına hep büyük komutanların adını vermişlerdir.Yine askerdeki onbaşı, çavuşu, teğmeni yani komutanının adını vermiştir;oğluna torununa.

Milli Mücadele tarihimizde adı dillere destan böyle bir komutan vardır ki o da Deli Halit Paşadır.

Kars'tan, Artvin'den Kocaeli'ne; Trabzon'dan, İzmir'e, Erzurum, Erzincan, Tunceli'den İstanbul'a kadar, düşman mermisinin işlemediği cesaret timsali biridir. Onu gören herkes mutlaka kahramanlığına şahit olmuş, ermişliğine inanmıştır. Yiğitler yiğidir. O Hamiyetli ve gayretli askere babası gibi şefkatli, cepheden kaçan askeri sol tarafında taşıdığı namussuz tabancasıyla anında öldürecek kadar gözü pek biridir..

Doğu'dan-Batı'ya bütün cephelerde mutlaka en önde, birliklerinin cesaret kaynağı, cesur, atılgan, dokuz-canlı kahraman odur. Askerlerinin kendisine marşlar dizdiği, İtilaf kuvvetlerinin görevden uzaklaştırmak istedikleri vatanperver kumandan yine Halit Paşadır.

O; en önde öncü kuvvetleriyle beraber en uç hatta kadar giden; neden sonra döndüğünde üzerini silkeledikçe işlemeyen! Mermi kurşunlarının patır patır yere döküldüğü-kurşun işlemeyen- veli komutan. Korkaklık ve cesaretsizliğe karşı en kızgın; komutanına karşı en mülayim insan.

Yaralanmakla bir şey olmaz; git, şehit ol.. diyen bir ananın oğlu.

O, askerle en çok içli-dışlı, askeri en iyi tanıyan; askerin en iyi tanıdığı, dokuz kurşun yarasına abide olmuş, sepet dolusu bombalarla oyuncak gibi oynayan tam bir asker.

Bu haliyle halkın "yiğit lakabıyla anılır" diyerek isimlendirdiği Deli Halit Paşa, Batıda İstanbul'da doğmuş, Doğu'da pişmiş, Orta Anadolu'da merhum olmuş, gün-bugün halkın dilinden düşmeyen yiğitler yiğidi bir komutandır.

Ardahan'ın ilk mebusu, Kars'a ilk Türk bayrağını dikip sonra da KARSIALAN soyadını alıp anılan ve Kocaeli Grup Kumandanı iken, Yunan tümen komutanını maiyetiyle birlikte esir alan koca babayiğit yine Deli Halit Paşadır.

Anadolu'da Onu tanımayan yok gibidir. Anlatanlar ve anlatılanlar hep cesareti, yiğitliği ve ermişliği üzerinedir. Çünkü gerçek öyledir ve halk da öyle anlatır. Ve halkın yaşattığı kahraman olmak kolay değildir de. İşte bu yazı Deli Halit Paşa'nın hayatının kısa bir özeti

1903 yılında Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra çeşitli görevlerde bulunmuş, Balkan Savaşları'na katılmış bilahare 1916 yılında Çoruh (Artvin) Müfrezesi komutanı iken yaralanınca tedavi için Avusturya'ya gönderilmişti. Yurda dönüşünde 1917-1919 yılları arasında Kâzım Karabekir'in komuta ettiği 15. Kolordu da görevlendirilerek Batı Dersim Bölge Komutanlığı'na atanmıştır.

Ruslar Doğu bölgelerimizden çekilince Erzincan'ı işgal eden Ermenilerin Türk halkını daha fazla yok etmesine engel olmak için Yetimler Babası Kâzım Karabekir harekete geçmişti. Bu sırada görevlendirdiği Deli Halit Paşa, Batı Dersim Milisleriyle Erzincan'ın fazla bir zulüm görmesini engellemiştir.

Bundan sonra emrindeki Batı Dersim Milisleriyle Erzurum'un kurtuluşunda sağ kanatta görev almış ve başarıyla bu görevini yerine getirmiştir. Erzurum'u kana boyayan Ermenilere gerekli sersi vermekte tereddüt etmemiştir. Erzurum'un kurtuluşundan (12 Mart 1918) birkaç gün sonra Trabzon'a gitmiştir. Burada yarbay rütbesinde olmakla beraber 3.Tümen komutanı olarak atandı ve buradan Ardahan ve Posof'un kurtarılmasında benzersiz faaliyetler gösterdi ama az sonra imzalanan Mondros gereği geri çekilmek durumunda kaldı. Bu arada Kars Milli Şura hükümetinin kurulmasını sağladı (14 Kasım 1918) 3-5 Ocak 1919 Birinci ve 7-9 Ocak 1919 İkinci Ardahan kongrelerinin toplanmasına birinci aza olarak vesile oldu.

1919 Mayıs'ından 1921 Şubat'ına kadar "Çıldır Müfrezesi" diye anılan birliğin kurulmasını sağladı. Onlara her türlü yardımı yaptı.

Mustafa Kemal gibi idama mahkûm edilmiş olan ve arananlar listesinde bulunan Halit Paşa'yı İngilizler 4 Mayıs 1919 da Kâzım Karabekir'den teslim etmesini istemişlerse de; Karabekir

Bu isteğe engel olmuş ve gerekli cevabı vermiştir.

Mustafa Kemal 3 Temmuz'da Erzurum'a gelince kendisi gibi İngilizler tarafından aranan Halit Paşa ile çok içten olan bir mesai kuracaktır.

2 Ekim 1919 da Erzurum'daki 9. Tümen Komutanlığına atanan Halit Bey Bayburt'ta isyan eden Şeyh Eşref'in bastırılmasında yine birinci derece görev aldı.

Osmanlı Genelkurmay yönetiminin, şerefli haysiyet sahibi, vekar ve görevini en iyi yerine getiren bir subay olduğunu belirttiği Halit Paşa, Mustafa Kemal, K.Karabekir. A.Fuat Cebesoy gibi büyük komutanlara verilen, cesaret ve üstün başarısına göre terfi edenlerden olmuştur.

16 Nisan 1920 de Oltu'dan Ankara'da bulunan Mustafa Kemal'in Miraç Kandilini kutlama telgrafı çeken Halit Paşa 29 Eylül 1920 de Sarıkamış, 30 Ekim 1920 de Kars'ın kurtuluşunu sağlayan 9 Tümen komutanı idi. Bundan sonra soyadını "KARSIALAN" olarak seçecektir.

Erzurum ve Kars' ta binlerce yetim Müslüman çocuğunu Ermenilerin elinden kurtaracaktır. Kars'ı savunmaya çalışan Ermeni komutan Yarbay Mazmanof, Halit Bey'in "teslim ol" çağrısına uymayarak, Kars çayı üzerindeki köprüde tabancasıyla intihar edecektir.

Bilahare ordumuz Gümrü'ye kadar ilerledi 3 Aralık 1920 de Gümrü antlaşması imzalandı. 8 Aralık 1920 de Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'ya telgraf çekerek, cüretli ve icabında kahhar olan Deli Halit Paşa'yı yanına çağırdı. Böylece Deli Halit Paşa, Doğu Cephesi'nden ayrılıp Batı Cephesine gitti.

Batı Cephesi'nde Kocaeli Grup Kumandanı olan Halit Paşa İkinci İnönü Muharebesi'nde emrindeki subay ve erlerle akla durgunluk verecek fedakârlıklar yaptı ve sağ kolundan yaralandı. Bu duruma anası "yaralanmakla bir şey olmaz, git şehit ol" diyecektir.

Bundan sonra Sakarya ve Büyük Taarruz gibi iki büyük düğüm çözülecektir. Halit Paşa buralarda da efsane gibi kahramanlıklar yapacaktır.

12 Eylül de Mudanya'da 11. Yunan Tümenini komutanıyla birlikte esir alan Halit Paşa 28 Haziran 1923 te Ardahan Mebusu oldu.

Hakkın ve adaletin yılmaz savunucusu olarak takdim edilen Halit Paşa, Kürt-Türk ayırımına şiddetle karşı çıkar, böyle ayırım yapanlara Kürtlerin de Türkmenler kadar Türk olduklarını söylerdi. Bu görüş zaten Kuva-i Milliye'nin de Milli görüşüydü

Girdiği savaşlarda 9 defa yaralanmış olan Deli Halit Paşa bugün hala Erzurum, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon, Artvin, Kars illerimizde bir veli, bir ermiş derecesinde efsane olarak anılır ve anlatılır. Pek çok okul ve mahalle adı onun adıyla anılır. Ardahan'ın ilk milletvekili olarak Meclis'e girmiş ama gelişen olaylar Onun Meclis'te bir arkadaş kurşunuyla öldürülmesine sebep olacaktır. (25 Şubat 1925) Meclis'in aynı zamanda ilk şehidi olan Halit Paşa'ya, Mustafa Kemal gözyaşları dökmüştür. Ölümü bütün yurttaki üzüntü yaratmıştır.

İşte koca kahramanın 43 yıllık ömrünün çok kısa hikâyesi.

Gürsoy SOLMAZ

Fazla bilgi için :

Gürsoy SOLMAZ, Deli Halit Paşa, Kültür Bakanlığı Yayınları 1996 Ankara.

ONUN ADI MUSTAFA KEMALDI

Erciş lisesinde görev yapan yeğeni Gürsel, Kazakistanlı Ayça ile daha bir yıl önce 1993 yılında evlenmişti. O günlerde dağılan Sovyetlerin rahat bıraktığı insanlardan olarak gelini Ayça'nın akrabaları, onu ziyaret etmek, keyfini, rahatını yerinde görmek için ta Kazakistan'dan kalkıp Erciş'e gelmişlerdi. Gelenler, Ayça gelinin babası, annesi ve kardeşi idi. Geldiklerinden daha birkaç gün evvel enişterisi Gürsel'in, Abdullah isimli amcasının hanımı vefat etmişti. Kızlarının biraz durgun oluşunu merak edip sorunca, Abdullah amcanın hanımının ölümü haberini duymuşlardı. Böyle olunca usulden olduğu üzere ona başsağlığına gitmeye karar verdiler. Derken aynı gün Van'a Abdullah dedenin yanına vasil oldular.

X

Abdullah dedenin yüzündeki çizgiler yılların çetelesini tutmuş gibiydi. İlerlemiş yaşına rağmen diri ve dinçti. Belleği yerinde, şuuru ise tamdı.105 yaşında olduğunu söylediği zaman, herkes şaşkırmaktan öte şoke olmuştu. İri kemikli ellerindeki parmaklarının derisi incelmış ve büzülmüştü. Kıpır kıpır gözleri, suda yıkanmış üzüm taneleri gibi ıslak ıslaktı.

X

Daha 15 gün önce ölen eşine başsağlığı dilemek için gelen bu misafirleri seslerinden tanımaya çalışıyordu. Abdullah Dede, gelen misafirlerin yabancı olduğunu anlamıştı; Gelenler hoş beşten sonra ona başsağlığı dilediler. Abdullah Dede, onların biraz anlamakta zorluk çektiği sözlerini, Ayça gelinin tercümanlığı sayesinde dinleyip başını sallayarak tasdik etmişti.

Şuradan buradan konuşuyorlarken, Abdullah Dede aradan geçen 70 yıllık bir öyküsünü onlara anlatmaya karar vermişti. Söze başlayarak dedi ki:

Aşk olsun zamana... Benim bundan yıllar evvel evlendiğim ilk hanımım da Kazakistanlı idi...

Orada bulunanların çoğu bu olayı yeni duyuyorlardı. Bir anlık şaşkın bakışları üzerinde hissedilen Abdullah Dede devam etti.

Evet, dedi. kayın pederim, kayın validem ve kayınlarım da burada yani Türkiye'de idiler...kayın pederim Rusya adına burada görev yapan bir subaydı. O zaman ailemle birlikte Eleşgirt'te oturuyorduk... Ama o günlerde Rusya'da ihtilal çıkınca, bizimkiler de oraya yani Rusya'ya gitmeye karar veriyorlar; ama bana demeye de cesaretleri olmamış... derken aralarında bir kurma kurarak, beni köyden uzaklaştırıp o fırsattan yararlanarak gitme planı yapmışlar. tabi bu oyunun içinde isteksiz de olsa karım da varmış ama muhannet bana dememişti.

Ne bileyim. işte o gün kayın validem hasta olduğunu, canının nar istediğini söyleyerek, benden bulup getirmemi istedi. Bende atıma binip, hızlıca giderek komşu köyden nar aldım. Sonra atıma bindiğim gibi gerisin geri köye geldim. Evimize uğradım. Kimsecikler yoktu. Kayın validemin evlerine baktım, orada da ne in, ne cin hiç kimse yoktu. Şaşırıp kaldım. Aklıma olumsuz hiçbir şey gelmiyordu. Ama ortada garip bir şeyler olduğu da belliydi.

Nasıl değerlendireceklerine aldırmadan, komşulara sormaya karar verdim. Hiç unutmam kapı bir komşumuz Nebi dayı evlerinin önünde duruyordu. Meğer deminden beri beni gözlüyormuş. Tedirginliğimi belli etmemeye çalışarak ona sordum.

Nebi dayı bizimkiler evde yok. Haberin var mı ?Acaba neredeler?

Haberin yok mu? sizinkiler Rusya'ya gittiler, dedi.

Ne zaman? Dedim.

Daha bugün sabah yola çıktılar, dedi.

Meğer kayınvalidemin canı istediği meyveyi almaya gittiğimim, hemen sonrasında onlar yola çıkmışlarmış. Aklımın ucundan geçmezdi böyle yapacakları... Deliye dönmüştüm...

Hemen atıma binip mahmuzladım. Atıma ve kendime güveniyordum. Nasıl gittiğimi bilmiyorum amma üç beş saat sonra Kağızman'a oradan da Kırmızı Köprü'den, Aras Nehri'ni geçerek karşı tarafa yani Rusya topraklarına varmıştım... Ortalık kalabalıktı. O kalabalıkta biraz uzaktan da olsa eşimi ve ailesini görebilmiştim.Onlarda karşıya daha yeni geçmişlerdi. Onlara yetişmiştim; ama Aras Nehri'ni geçer geçmez de Rus saldatları etrafımı çevirip, silah doğrultarak beni atımdan aşağı indirmişlerdi. Orada kulübe gibi bir binanın etrafında kalabalık insanlar vardı. Sonradan anladığım kadarıyla bu insanlar Türkiye'ye gelecek olanlar ile Rusya'ya geçecek olanların işlemlerinin yapıldığı yermiş.

O kalabalıkta elimi kolumu Rus saldatlarından kurtarmaya çalışırken eşim ve ailesi gözüme çarptı. Ama ne fayda...Fırsatım olmadı... Onlara varmak istedi isem de derdimi kimseye anlatamadım. O arada kayın pederimin Rus askerlerine bir şeyler dediğini de gördüm. Sanırım ki beni zapt etmelerini, kendilerine problem olabileceğimi söylemiş olmalı ki Rus askerleri beni daha bir sıkı sıkı yakalayıp, kollarımı bağladılar.

Bir kaç gün oradaki bir binada tutuklu kalıp, sonrada bir hapishaneye götürdüler. Orada arazi de çalışıyordum. Uzaktan görünen Ağrı Dağı'nın sisli başı gibiydi yüreğim. Hep sisli ve yeisliydim. Kayın validemin yaptığı oyuna mı yansam. Sevgili eşime mi yansam. Yoksa beraberinde götürdüğü daha iki yaşındaki minicik oğluma mı yansam, bilmiyordum. Bildiğim, içimin aldatılmışlığın ve ayrılığın aleviyle kavrulduğuydu. Ama her şeyin dermanı ne de olsa zamandı. Aradan geçen zaman bu anlamda bana da derman olmuştu...

Nihayet, en iyi intikam unutmak diyerek bağrıma taş basmıştım. Elimden bir şey gelmiyordu. Yer demir, gök bakır olmuştu ve ben çaresizdim...

Artık her şey şey bitmişti. Gönüm yaralı, içim gamlı idi. Umud dolu gözlerim geride kalmıştı. Kendimi yuvası bozulmuş öksüz kuşlar gibi hissediyordum. Bu hapishanede tam bir sene kaldım. Sonra bir fırsatını bularak Aras Nehri'ni geçip Türkiye'ye kaçtım. Dere tepe derken, tekrar evime baba ocağıma dönmüştüm. Günler çabuk geçti Bu derdi içimde erittim gitti. Zaten Türkiye'ye geldiğim üstünden bir sene geçmeden de ikinci evliliğimi yaptım. O eşim de sizlere ömür bir hafta oldu vefat etti.

Bu sözler üzerine odada bulunan Kazak misafirler da şaşırmişti; bu hikayeyi yeni duyan çocukları da... Babalarının ağzından böyle bir şeyi ilk defa duyuyorlardı. Biraz tebessüm, biraz garip bakışların etkisi, yerini misafirlerle ilgilenmeye bırakmıştı.

Kazak misafirler olayı benimsemişlerdi. Abdullah Dede'ye olamayacak bir işi halledecekleri gibi sözlerle " İstersen sen eşinin ailesinin isimlerini ver. Biz oraya giderken araştıralım," diye. Abdullah Dede, suda balık denilen umut gibi, onlara kayınpederini, kayınvalidesini eşinin ve kayın-biraderlerinin isimlerini teker teker yazdırdı...Adres olarak şehirde işyeri bulunan oğlu Hamdi'nin dükkan adresini yazdırdı.

Başağılığına gelen misafirlere töre gereği verilen çaylar içildi. Bu gibi hallerde ziyaretin kısa olanı makbuldü ama uzaktan gelen misafirler için bu gelenek pek de geçerli değildi. Ama yine de misafirler için gitme vakti gelince izin istediler.

Misafirler aynı gün Erciş'e dönüp, orada birkaç gün kaldıktan sonra da ülkeleri Kazakistan'a geri gittiler...

Gidişlerinin arası bir ay kadar geçmişti ki. bir gün postacı Abdullah Dede adına gönderilmiş bir mektubu oğlu Hamdi'ye verdi. Mektup Kazakistan'dan geliyordu ve babasının adına idi. Hamdi,Mektup ile birlikte hızlı adımlarla ve merakla babasına koştu. Babasına kendisine bir mektup geldiğini söyleyip, onun yanında açıp okumaya başladı. Mektup, gelinleri Ayça'nın ailesinden geliyordu. Kazakistan'a döndükten ve evlerinin olduğu Alma-ata'ya vardıktan sonra belli ki boş durmamışlar ve Abdullah Dede'nin akrabalarını aramış bulmuşlardı. Mektupta kısaca selam kelimelerden sonra, Abdullah Dede'nin kayınpederinin ve kayınvalidesinin öldükleri, ama eşi Şeker ile kardeşlerinin orada ve hayatta oldukları yazılıydı. Hatta mektubun ikinci parçası oradaki akrabalarına aitti. O heyecanla hemen Alma-ata'daki akrabalara bir cevap yazıldı.

Mektuplar kısa sürede karşılıklı birkaç kez gönderildi. Artık Alma-ata'ya gönderilen mektupların adresi de değişmişti. Adres Şeker-ana'nın adresiydi. Hasret ve özlemle ilgili sıcak ifadeler ve görüşme arzularının vurgulandığı mektuplar çoğalmıştı. Hatta bir defasında Abdullah Dede'nin eşi Şeker-ana'nın ve kardeşlerinin fotoğrafını bile yollamışlardı. Sovyetler Birliği dağılmış olduğundan, eskisi gibi oraya gidiş gelişteki disiplin ve sıkı önlemler de kalmamıştı. Bu sebeple Van'a ve hatta Türkiye'ye dağılan Rus vatandaşları çeşitli vesilelerle gelmiş alışveriş yapıyorlardı. Onlar Türkiye'ye geldiğine göre, Türklerde oralara kolaylıkla gidebilirlerdi.

Bu heyecanlı günlerin sonunda Abdullah Dede oğlu Hamdi'yi bir gün Kazakistan'a göndermeye karar verdi.

Hamdi, birkaç günde pasaport çıkartıp hazırlığını yaparak, uçak bileti alıp İran üzerinden Kazakistan'a vardı. hava-alanında kendisini karşılayanlar onu kısa sürede babasının ilk hanımı Şeker-ana'ya götürmüşlerdi...

Hamdi çok ilgi ve alaka görmüş, dayıları ve anası kendisi ile çok yakından ilgilenmişler ve izzet ikramda bulunmuşlardı. Hamdi Alma-ata'da gezip dolaşmış oraları incelemişti.

Anasını, gıyabında mahalle halkına ve çevreye sormuştu. Onlar Şeker-ana diyorlardı ona...Şeker--ana çok iyilik sever oluşu ve has huyu ile çevrede adı gibi biliniyordu...Herkes onu anlatmakla bitiremiyordu. Hamdi anasının bu hoşluğunu duydukça çok hisleniyor ve dalıyordu...şaşkındı... Kaderin cilvesi bu denli renkli ve dolambaçlıymış diye düşündüğü çok olmuştu.

Hamdi, Türkiye'ye döneceği günlere yakın, Şeker-ana'yla konuşurken onu Türkiye'ye davet etmişti.

Gel Türkiye'ye gidelim...seni babamla görüştüreyim, diye bir teklifte bulundu Şeker-ana'ya.

Şeker-ana: Oğlum Hamdi ben 90 yaşındayım. Artık dizde, gözde takat, derman kalmadı. Türkiye'ye çok gelmek istiyorum. Ayrıca, hele babanı dünya gözüyle görmek isterim. Ama dedim ya kendime güvenemiyorum artık. Fakat babana has selamlarımı söyle. De ki: o son ayrıldığımız gibiyim. Ve beni son bıraktığı gibiyim. Ona olan sevgi ve muhabbetim hiç azalmadı ama kader böyle imiş...

Hamdi anasının bu cevabına bir şey diyememişti...artık Türkiye'ye dönme zamanı gelmişti...

Hamdi, anasından ve buralardan ayrılmadan önce içini kemiren ve çok merak ettiği bir şeyi sordu anasına...

Ana, madem Türkiye'ye gelmiyorsun ama sana son bir şey sorayım,dedi. Babamın dediğine göre sen buraya gelirken yanında getirdiğin iki yaşında kardeşim varmış, o nerede onu hiç görmedim. Onunla tanışamayacak mıyım ? diye sordu...

Şeker-ana derinlere dalan gözlerini kaldırıp Hamdi'nin gözlerine dikerek dedi ki. – Ah oğlum ah...onu hiç sorma... O kardeşin 1415 yaşlarına gelince faili meçhul olarak öldürüldü...

Hamdi'nin başından sanki sıcak sular dökülmüştü...Saç tellerini diken diken havaya kalkmış gibi hissetti...titredi...Kekeme gibi sesi titreyerek tekrar sordu.

Peki ana kim öldürdü...?

Şeker-ana: kim olacak, komünistler öldürdü,dedi

Bir an ortalık sessizliğe büründü. Ana oğul sanki akıllarından geçenleri biliyormuşçasına suskundular. Suskunluğu bozan yine Hamdi oldu.

Ana niçin öldürdüler ? diye sordu.

Şeker-ana dedi ki.

Çünkü, onu benim ile Türkiye arasında bir ortak bağ gibi düşünmüşler...

Hamdi şaşkın ördeklere dönmüştü...Akıllı bir türlü almıyordu...

Peki dedi...Ana öyle bile olsa bir çocuğun seninle Türkiye arasında bir bağ olabileceğini düşünüp neden öldürsünler ki?

Şeker-ana yılların uzaklığı içindeki hayallerine dalmıştı. Dirseklerini dayadığı dizleri titriyordu. Yüreği bir yine

parçalanmış, kalbindeki küller yanmaya başlamıştı sanki... derin bir iç çekerek,Hamdi'ye kulağını yaklaştırdı anlamında işaret etti.Hamdi Şeker-ana'nın dediğini yaptı. Şeker-ana söyleyeceklerini eski rejim ilgilileri duymasın endişesi içinde olacak ki,sağa sola baktıktan sonra sessiz ama gevrek bir ses tonuyla Hamdi'nin kulağına fısıldadı. Oğlum,dedi... çünkü....çünkü onun adı MUSTAFA KEMAL'Dİ...

Hamdi aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen Mustafa Kemal, adının bu denli etkili bir isim olduğunun çok farkında olarak dost bildiği insanlara bu ilk yurt dışı gezisini anlatırken mutlaka bu olayı her vesile anlatmakta... Kim bilir kaç kişiye daha anlatacak...

[ikiyanayasla]

SÖZ YÜREKTİR

Öyle ya söz ikrardır; söz sessizliğin sesidir; söz senettir; söz sukut içinde telaffuz edilirse altındır; sultan yanında söz, baş götürür; güzel söz dilin zekatıdır; sözlerin altında saklı kalan gizli yanlarımız vardır. Söz güvenin telaffuzudur. Söz sır çekmektir köşk bilinen yüreklere..Söz ola kese savaşı, söz ala kestire başı..Söz üzerine sözlüklerde neler yazılmamış ki ama bence söz yürektir...

Sözünüz sözüm olsa sözüm sözle kalmaktır da... Yüreğine sağlık diyen gönül erbaplarına sözüm sukut olur çünkü sukut sözün karşısındaki en iyi cevap olandır ki

Sözüm söz denilince yürekte vuru ikiyle çarpılır gibi hızlanır sözün kısık tonda çıkanı ehil olmayan ellerde harcanır da ama marifet değeri bilen bahçesinde çadır kurmaktır da fazla söze ne hacet ehil olmayanı ehilleştirmeye çalışmak ehil bir bahcevanın bahçesinde olmaktan çok zordur da...

Ehil olmayan söz vermenin kıymetini ölçemiyorsa mezroyu onun eline vermemek de gerekir o zaman kendin ölçeceksem söz içeriğindeki mesafeyi dağlara bile söz söyleyen sana aynı yankıyı aksiseda ediyorsa dağ bile olmayana dağdağa olacaksın

Sukut sessiz bir çığıktır elbette ama duyana..Duyan çok yakınında da olabilir uzağında da..Bunu tersi gibi de düşünmeli..Bazen yakınındaki duymaz ama uzaktaki çok daha duyar, aksiyondadır.Bazen de dediğim gibi tersi olur ama sessiz kalışı, anlamayana anlatmaya uğraşınca kadar sessiz kalışını kavrayana meyletsen his ve duyguya daha bir sesli olacağın da doğrudur.Haa bazen sessizliğini anlayanlardan kaçma huyunu ertelemelisin de...

MUHTEŞEM YÜZYIL VE HEYKEL ÜZERİNE BİR GÖRÜŞ...

Kaç gündür heykel ile ilgili tartışmalar sürüyor.Burdan başlayan tartışmalar çok değişikdeğişik konuları irdelemekle devam etmekte.. İslamda heykel yasaklanmıştır ;diyenler, sanatın bu kolunda Müslümanların haliyle Selçukluların,Osmanlıların oymacılık,hat, ebru vs gibi uğraşılara yönelerek önemli eserler ürettiklerini söylüyorlar. İslamda tasvir edilmediği için özellikle heykel sanatında uğraşı olmadığını ve eser üretilmediğini de söylemekte. Konu ile alakalı olarak çok değişik zaviyelerden bakarak değişik bilgiler ve fikirler söylemek mümkündür.Fatih'in kendi resimlerini yaptırmasından İkinci Mahmud'un resimlerinin devlet dairelerinde asılmasına kadar...Ayrıca çeşitli hamam sefalarının resmedilmesi gibi çalışmalarını da hatırlamalıyız.

Osmanlıda Heykel yapımı tasvir görmemiştir doğru da Osmanlıdan günümüze kadar nice mezar taşları kalmıştır.Bu mezar taşlarına bakınca orada tabir uygunsu vükeledan vüzeradan defnedilmiş kişinin erkek mi ? bayan mı ? çocuk mu olduğu hemen anlaşılır.Lafı uzatmayayım bize kalan mezar taşları Osmanlının heykel sanatıyla ilgili uğraşlarının kısıtlanmış olan halleridir dense haksızlık olur mu bilmem?

Son günlerde Muhtemeş Yüzyıl adlı dizinin içeriği hakkında değişik tartışmalar yapılmakta.Bunu da şu zaviyeden bakarak değerlendiresek kimse kusura bakmasın.Kanuni Sultan Süleyman onuncu osmanlı padişahı olarak başa geçmiş önemli din ve sanat adamlarının zamanında yaşamışlığı da şansı olmuştur.

Kültürel ve medeni anlamda önemli eserlerin yapılmışlığı onun muhteşem diye anılmasına vesile olmuştur.Bu anlamda en şanslı Osmanlı hükümdarlarından biridir;hatta birincisidir.

Sadece Osmanlı tarihi baz alınarak değerlendiresek şu birkaç cümle ile ne demek istediğim daha iyi anlaşılacaktır. Osman Bey devleti kurmuş yerine geçen oğulları bu kurulan devletin devamı için gerekli faaliyetlerle uğraşmışlardır.Ta ki 1453 yılına kadar. Bu tarihten itibaren Osmanlı devletinin kuruluş dönemi bitmiştir.

1514 Çaldıran savaşını dokuzuncu Osmanlı padişahi Yavuz Sultan Selim yapmıştır.Ağzına kadar altın dolu devlet hazinesini oğlu Süleyman'a, O bırakmıştır.

Şimdi düşünelim devleti Osman Bey kurdu.O devletin temellerini sağlamlaştırmak için savaşlar yapıldı.Bursa sonra da Edirne ele geçirildi.Bu şehirler aynı zamanda Osmanlıya başkentlik de yaptılar. Sonra 1453 de İstanbul alınınca başkentlik sırası İstanbul'a geldi.1514 de Çaldıran savaşı yapılmak ile Doğu Anadolu Osmanlı idaresine geçti. Buraya kadar tamam da bundan sonra Muhteşem Süleyman Padişah olur.Ona karşı çıkacak erkek kardeşi de yoktur. 46 yıllık saltanatı döneminde fiilen 13 sefer harbe katılan ve döneminde 300'den ziyade kalenin fethedildiği zamanında Belgrat alınır; Viyana kapılarına dayanılır.İran'a ve Hind'e seferleri yapılır vs vs. Ama gel gör ki o zamanda yapılmış ve günümüze kadar etkisi devam etmiş bir sefer ve zafer yoktur.Yani Muhteşem Süleyman'dan toprak bazında bize bir şey kalmamıştır.

Yukarıda söylediğim gibi onun şansı özellikle Mimar Sinan ve onun yaptığı sanat eserleridir.Muhteşemliği de bu kadardır.

Elbetteki tarih içerisinde rol almış kişilerin şu bu şekilde önemleri vardır ve olmuştur.Bu önemlerine bakarak o kişilerin oynadıkları rollerdeki etkileri tarih seyrini değiştirir nitelikte ise o kişiler unutulmazlar arasında yerlerini alırlar.

Mesela 1071 Malazgirt Savaşının sonucu ve bunun önemi tarihin seyrini değiştirmiştir.Sultan Alp Aslan bu bakımdan önemli bir şahsiyettir.1176 Miryokefelon savaşı ve sonucuda bu minvaldir.Bu savaşın da sonuçları tarihin seyrini değiştirmiştir.Ama bu savaşı kazanan İkinci Kılıç Aslan o kadar tanınıp anılmak şansına erememiştir.

Osmanlı Devletinin kuruluşu,Bursa'nın,Edirne'nin alınışı,Balkanlara geçiş,İstanbul'un alınışı, Çaldıran Savaşı bunlar hem dünya tarihi, hem de Türk ve İslam tarihi bakımından önemlidir.

Kanuni Döneminden kalan kültür ve sanat eserlerinden başka bir şey değildir.Zaten bunlarda onun adının bu denli yaşamasına vesile olmuştur.Yoksa komutan olarak bizlere kalıcı bir şey bırakmamıştır.Bu cümleden olarak onu ve dönemini önemsememek anlamında değil fakat o dönemden hatıra olarak bize kültür ve sanat eserlerinden başka bir şey kalmamıştır.Elbette bunlar en önemli unsurlardır;bu da işin başka yönü...

Başka bir zaviyeden bakarak şu cümleyi de eklemeliyim.Zaten Osmanlıdan bize kalan ise İstanbul ve Rumelinden başka yerler değildir.Diğer topraklar Selçuklulardan kalmıştır.

40 GÜNLÜK DÜĞÜN

Abbas Öğretmen Samsun'a bağlı Çarşamba ilçesi , Hacılı köyüne yeni atanmıştı. Geldiği günlerde köydeki üzücü olaylar yıllar sonra gördüğü güzelliklerin şahidi olacağını söyleyemezdi...

Köydeki ard arda gelen talihsiz olaylar , bir ailenin kara yazgısını onlara üst üste yaşatmıştı. Küçük kızları Nurten daha üç ay evvel ortadan kaybolmuştu. Nereyi aramış, kime sormuşlarsa yoktu. Bu üzüntüyü gün be gün içleri kavrula kavrula yaşıyorlarken, şimdi de onun büyüğü olan Fatma, üzerini kuruturken , etekleri alev alarak yanmıştı.İki kızlarını da feci bir sonla kaybetmişlerdi. Aile bu hüznü yıllarca unutamadan yaşayacaktı. Abbas öğretmen, sınıfta bu olayları anımsatarak, benzeri şeylerden çocukların sakınması anlamında öğütler vermişti :

" Büyükler yanınızda yokken ateşle oynamayın ",

"Tanımadığınız kimselere hemen kanıp yanlarına gitmeyin "gibi... Öğütler öğrencilerin akıllı uslu olanları için geçerliyse de haylaz olanlara da bazen yararlı olabilirdi .

Aradan yıllar geçmiş, Abbas öğretmen Çarşamba , Merkez Atatürk İlkokuluna tayin olmuştu....Hızlı geçen yıllar dünki çocuk yaşta olan öğrencilerini de büyütüyordu.

Çarşamba'daki öğrencilerinden olan Ahmet de bunlardan biriydi. Geçim derdi onu İstanbul'a götürmüştü.Ahmet, Kadıköy-Üsküdar arasındaki bir dolmuşta şoförlük yaparken güzel bir kızla tanışmıştı.. Aralarındaki ilişki ciddi anlamda gelişme gösterince Ahmet memleketi olan Çarşamba'ya gelerek, durumu ailesine açar.Ailesi bu istek karşısında ,işlerini ayarlayıp, yola koyulur ve İstanbul'a giderek , kızı ailesinden isterler.

Kızın babası emekli bir subaydır.Kızının mürüvvetini görmek heyecanı içindedir.Kızının Allah'ın emri , Peygamber'in kavli ile istendiği gün Ahmet'in babasını bir kenara çekerek , O'na yıllardan beri gizli kalan bir gerçeği söyler :

" Nurten aslında benim öz kızım değildir. Çocuğumuz olmayınca , bundan yıllar evvel bir aileden aldık. Bizi anası babası gibi bilir. Bu gerçeği size söylemekte fayda var , bu sır aramızda kalsın isterim, ama dilerseniz Nurten'in yanında da bu gerçeği söyleyebilirim."

Ahmet'in babası , emekli subayın söylediklerini , gelini olacak Nurten'e söylemeyi uygun bulur, her şeyi O'na anlatır. Söz kesilir , kısa bir nişanlılık döneminden sonra düğün hazırlıklarına başlanır.

Damadın yani bizim hızlı şoför Ahmed'in babası Çarşamba'ya dönünce konu komşu onları tebrike gelir. "Kız kimdi ,nereliydi ?" diye sualler sorular yöneltilir tabi bu arada .

Abbas Öğretmen de bu hayırlı haberi tebrike gidenler içindedir...Ahmet gibi ağabeyi Erhan'da, Abbas öğretmenin öğrencisidir.Erhan kendisinde emeği olan öğretmeniyle daha yakından ilgilenir. Erhan , Abbas Öğretmen'le konuşurken , gelinlerinin aslında istedikleri ailenin gerçek kızı olmadığını ağzından kaçırmaz.Diğer olayları olduğu gibi öğretmene anlatır.

Bir anda Abbas Öğretmen'in beyninde şimşekler çakar..İlk tayin olduğu köydeki kayıp kızı anımsar.

Hacılı köyü, Çarşamba'ya 10 dakika mesafededir. Abbas Öğretmen bu haberden sonra bisikletine atlayıp o merak ile Hacılar köyüne gider. Zaten yılları orada geçmişti ve herkesi tanıyordu. Kızı kaybolan Mustafa efendinin de hala yakın dostu idi. Konu şuradan buradan derken yıllar öncesi kaybolan kızla ilgili günlere odaklanırlar...

Abbas öğretmen, kızın babasına aynı zamanda öğrencisi de olmuş komşularının oğlunun böyle bir kızla nişanlandığını söyleyerek , "İster misiniz bu kız sizin yıllar önce kaybolan kızınız olsun "deyiverir. Bu söz Mustafa efendinin kalbinde alevlerin yanmasına ve o hararetle kalkıp Çarşamba'ya damat babasının yanına gitmesine neden olur. Kısa zamanda istenilen bilgiler gelin adayının meçhul günlerinin belki de kendi kızı olacağı hissini kuvvetlendirir. Zaten düğün günü yaklaşmıştır da. Ümitle değil ama ümitsizlikle de olmayan bir hazla ,Mustafa efendi hanımı ile birlikte kız tarafının yanında olarak Hacılı köylüleriyle birlikte kız evine giderler.

Hoş beşten sonra laf yerine gelince Mustafa efendi, kızın babasına "yıllar evvel kızının kaybolduğunu söyleyerek, acaba gelin olacak bu kızın kimliğini anlatan , o günlerden kalan bir emare , bir eşyanın, olup olmadığını " sorar. Söz buraya gelmişken tedarikli baba kızın yıllar evvel bulduklarında üzerinde bulunan ve sakladıkları elbiselerini getirerek "elimizdeki tek şey bunlar, yıllar önce bunları toplayıp ,saklamıştık " der...

İşte yıllar öncesi üzerindeki elbiseler... Kızın annesi yıllar önceki kendi diktiği elbiseleri hemen tanır... evet bu elbiseler kızının üzerindeki elbiselerdir. Ayrıca kız da annesine çok benzemektedir. Düğün çözülmüştür. Evlilik hazırlıkları bu heves ve yıllar sonrası buluşmanın şanına uygun olarak düzenlenmelidir.

Düğün halayı Çarşamba'ya 1957 yılının sıcak bir yaz gününde gelir.40 gün , 40 gece düğün yapılır.

40 gün Çarşamba ve köyleri hep davetli olarak yer , içer ve eğlenirler. Çarşamba'yı ikiye ayıran Yeşilirmak üzerindeki köprü ile Hükümet konağının önündeki açık alanda düğün yapılır. İnsanlar günlerce eğlenirler...

Bu olay yıllardır tatlı bir rastlantının anısı olarak hala anlatılmaktadır.

SARI GELİN TÜRKÜSÜ VE MENKİBESİ

Yüzyıllardır Türk sinesindeki hoş bir terennüm olarak dilden dile dolaşan “sarı gelin” türküsü bugünlerde başka mecralara çekilerek yad yaban yüreklerin tınısı gibi sunulmaya çalışılmaktadır.

Yaratılışımızdan olsa gerek ki, Türk sinesi güzel olan her şeylerin harmanı olmuştur hep...Bazen “göç göç” olup yollara dizilen, bazen “hani yaylam hani senin ezelin” diye yürek titreşimlerinde hoş terennümler söyleyen Anadolu insanının yüreği türkü nağmeleriyle işlenmiştir. Dünyadaki hiçbir millette ineğe hatta sineğe türkü yazmamıştır; bizim gibi...Hiçbir millet bu denli duyarlı olmamıştır; çevresindeki hoşluklara ve çirkinliklere. Bazen hoşlukları bazen çirkinlikleri, bazen nadan yüreklileri, bazen gani gönüllüleri hep bizim türkülerimiz, destanlarımız, manilerimiz, koşmalarımız dil dil söylemiştir. Bazen “yüce dağ” başındaki yol aşan dağlar, bazen o dağ zirvelerindeki karların beyazlığı aklıncı açık yüreklilik, bazen deniz yakamozlarının ışıltıları kadar aydınlatici, bazen feleğin kahpeliğini dem dem perçinleyen sitemler hep bizim dilimizde terennüm olmuştur. Anadolu’da “şen ol Bayburt” diyen yürek, “asker yolu” beklerken günü güne ekler. Bazen “ey sevdiğim nedir senden çektiğim?; ne sevdiğin belli ne sevmediğin” veya “ bu dünyada üç şey vardır; biri ana, biri baba yarda var gülüm yarda var;” diyen evlek evlek türkü tarlalarında pulul pulul yığılı, tomar tomar türküler binlerle, on binlerle derlenmiş ile derlenmemiş ile gönül kabartırlar. Bazen çıkagelen “bir gözleri sürmeli”; “bu dağda maral gezer; zülfünü tarar gezer,” ritmiyle can olur; heyecan olur...

Bahçelerde mor meni/Verem ettin sen beni/Ya sen gel Müslüman ol/Ya ben olam ermeni...Bu ehli dil, yürek erbabı “Çanakkale içinde vurdular beni” ...”Erzurum dağları da kar ile boran”... Erzurum’da çevirdiler yolumu Erzurum çarşı Pazar... palandöken sisli dağ. Erzurum’a vardım dumanlı dağlar...saymakla. söylemekle bitmez...

Meşhur Döşkaya ile Allahukber Dağının yükselteleri arasında kalan çukurluktan ötürü “çukur” adıyla anılan Selim’e bağlı Akçakale, Karakale, Başköy, Beyköy, ve civarındaki diğer köylülerin çol-çocuk kadın erkek her yıl ziyaretleri bir şölen havasında ve hala heyecanla icra edilir...

Allahuekber dağı üzerinden geçen araba izi genişliğindeki tarihi top yolu izinden Allaheker dağlarına çıkan köylüler dağın sırtındaki Küçük ve Büyük Ziyaret’e giderek kurban keser, dua eder, adak adarlar...

Ziyaretçiler önce Küçük Ziyaret’e sonrada Büyük Ziyaret’e giderler. Küçük Ziyaret’te Şeyh Senan’ın 40 müridinin yattığına inanılır. Çocuklar,gençler ve öteki ziyaretçiler önce eğilerek mezar taşlarının önce baş sonrada ayak tarafını öpüp,yerden bir parça toprak alarak ağızlarına alır çiğnerler. Ziyarete gelemeyen yakınları için buradan toprak götürürler. Herkes mutlaka abdestlidir. Ve bu ziyaret ciddiye alınmalıdır;aksi halde bunun cezasını mutlaka görürler. Bu ziyareti ciddiye almayanların hazin misalleri vardır.

Sonra kurban kesilir. Kurban öncesi dualar edilir sonra kurban kesilir. Kurban kesmek için önce ziyareti tamamlamak gerekir.

Küçük Ziyaret’ten sonra Allahuekber Dağı tepesindeki Büyük Ziyaret’e çıkılır. Burada sağ kapıdan girilip sol kapıdan çıkılır. Niyetinin olmasını isteyen mum yakar veya bez bağlar veya bez yakarak tütsü çıkarırlar. Ziyaretlerini tamamlayanlar çadır kurdukları yerlere giderek yemek eğlence ve çeşitli oyunlar tertiplerler.

Büyük Ziyaret’te toplanmış vaziyette duran taşların dağıtılma bile bir zaman sonra yine bir araya gelecekleri inancı vardır. Bu taşlar yakın mesafeden yatık görünseler de, uzaktan ayakta duran insan gibi gözüktürler.

Burası mübarek bir yer olarak bilinir ve ziyaret edilmezse bereketin azalacağı düşünülür;ayrıca evlenmek,çocuk sahibi olmak ve çeşitli dertlerden kurtulmak için iyi geldiğine inanılır. Zaten Allahuekber dağının zirvesindeki bu ziyaret yeri; Ziyarat Tepe, olarak anılır. Buradaki yapı içinde yatanın, Şeyh Senan:Onun ayak altında veya binanın eşliğinde yatanın da Sarı Gelin olduğuna inanılır. Aşağıdaki Küçük Ziyarete ise Şeyh Senan(Sinan)’ın müritlerinin yattığına inanılır.

Allahuekber Dağları bütünüyle şehitliktir. Fakat halkın özellikle ve bilerek ziyaret ettiği iki yatır vardır; ki bunlar: Küçük ve Büyük Ziyaretlerdir. Büyük Ziyaret dağın tam zirvesidir. Bu sebeple çeşitli haritalarda da Ziyaret Tepe diye adlanmıştır.

Büyük Ziyaret tepesinde(3025m)ki mezar halkın ifadesine göre Şeyh Senan ve Gürcü kızı/Sarı-kızın kabridir. Burası bir metreye yakın beyzi duvarla çevrilen mezarın iki kapısı vardır. Kuzeydekinden girilir,doğudakinden çıkılır. Veya sağdakinden girilir; soldakinden çıkılır. Duvarın iç tarafında ve kapılara yakın yerlerde bulunan oyuklarda, yanık izlerine rastlanır. Bu izler ziyaretçilerin yaktıkları mum ve bez parçalarının izleridir. Bu beyzi alelusul yapılmış dış duvarların orta yerinde bir taş yığını vardır. İşte asıl kabir burasıdır. Halkın anlattığına göre bu mezar Şeyh Senan ile Gürcü kızının yani Sarı Gelinin mezarıdır. Duvar dışında kalanlar ise diğer şehit düşenlerindir.

Küçük Ziyaret Şeyh Senan’ın mezarıdır. Büyük Ziyaret tepesinden yüz metre kadar aşağısında yol üzerindedir. Burası Büyük Ziyaret’teki mezarın benzeri yapıdadır.

Dileği olanlar,duası olanlar buralara gelip dua ve dilekte bulunurlar. Hatta daha istekli ve ısrarlı olanlar bu duvar içindeki taş yığınlarına yaslanarak uyurlar. Galiba olmasını istedikleri dua veya dilek rüyalarında kendilerine ihsan edilecektir. Bu sevdiğine kavuşma, çocuk sahibi olma, sağlık ve hatta ermiş biri olmak içindir. Bu istek ve duaların sınırı yok gibidir. Diğer ziyaretçiler uyuyanları asla rahatsız etmezler ve bu durumu da garip karşılamazlar.

Ziyaretçiler dualarının olması için yatırın duvarına yüz sürerler. Veya ellerini sürüp yüzlerini sıgarlar. Anlatıldığına göre: Geylanlı Abdülkadir daha 12 yaşında iken babasından izin alarak Geylan memleketinden kalkıp Bağdat’a gelir. Kısa sürede burada kendisini yetiştirip ün yapar. O kadar ki rivayet bu ya daha sağlığında iken

Abdülkadir Geylani için demiştir ki:

“benim ayağım Abdülkadir Geylani'nin omuzları üzerindedir. Onun ayakları da bütün evliyanın omuzları üzerindedir.” Bunu duyan Şeyh Sen'ani, “benim omuzlarım hariç” diyerek buna itiraz etmiştir.

Abdulkadir Geylani'nin müritlerini çeşitli yerlere göndererek onlardan İslâmiyet'i yaymalarını istemiştir.

Müritlerinden olan Şeyh Senani'ye de : “sende Penek'e gideceksin. Orada İslâmiyet'i yayacaksın. Ola ki görevini aksatırsan, umarım ki domuzların ayakları senin omuzlarında olur” diyerek Şeyh Senani'ye bir anlamda serzenişte bulunmuştur.

Verilen bu görev üzerine Bağdat'dan hareket eden Şeyh Senani, bir kafileye katılarak yolculuğa başlar. Yolda önlerini eşkiyalar keser. Kafiledekilerin üzerlerini ararlar;ne varsa alırlar. Ama Şeyh Senani'nin üzerinde bir şey bulamazlar. Kafiledekilere biraz sert davranılınca Şeyh Senani eşkiyaları sesleyerek değneğin içinde bulunan 40 altını onlara verir. Bunun üzerine eşkiyalar orada inayete ererler ve onun müridi olurlar. Yoluna devam eden Şeyh Senani, nihayet görev yeri Penek'e gelir. Fakat buranın hâkimi Gürcü padişahının güzel ve sarışın kızına o arada aşık olur. Tenhada köşede sık sık görüşürler. Birbirlerine daha yakın olmak için, Şeyh Senani, kızın önerisi ile onların domuzlarına çobanlık etmeye başlar. Hatta kız ona şöyle bir öneride bulunur. Domuzların ardı sıra dolaşacağına, onların anasına bir iki sopa vurursan onun sesine diğer yavruları toplanacağı için onları bir araya toplama işin epeyce kolaylaşır.

Böylece aradan tam 7 yıl geçer. Bir gün enikleyen domuz yavrusunu sırtlayıp getirirken domuz yavrusunun ayakları Şeyh Senani'nin kulağına ve omzuna değer. Aniden Şeyh Abdülkadir Gaylani'yi hatırlayan Şeyh Senani, onun kendisine şayet görevini aksatırsan “dilerim ki domuzların ayakları omuzlarının üzerinde olur” mealindeki sözlerini hatırlar.

Şeyh Senani Penek hakimi Gürcü padişahının sarı saçlı kızına yani sevgilisine durumu anlatır. Ona hak veren ve kendisiyle aynı düşünceyi benimseyen sarı kız onunla gelme kararını bildirir. Durumu öğrenen Penek padişahı, kızını biraz da yaşlı olan Müslüman Şeyh Senani'ye vermek istemez. Yaşlı olmasından maada Müslüman olması büyük engeldir.

Bunun üzerine, daha Bağdat'tan buraya gelirken yollarını kesen eşkiyaların müridi oldukları Şeyh Senan ve Sarı kız kaçarlar. Onların kaçtığı haberini alan Gürcü kralı askerlerini onların ardına salar.500 Gürcü asker onları takip ederler. Nihayet onları Allahuekber dağlarında sıkıştırırlar. Şeyh Senani ve müritleri ile Sarı Kız askerlere karşı koyarlar ise de sonuçta tümü şehit edilir. Bu mücadele sırasında oradaki bir ayının bile Gürcü askerlere taş attığı anlatılır. Dağın alt tarafında müritler şehit edildikten sonra dağın zirvesinde de Şeyh Senan ve sevgilisi Sarı kız şehit edilirler. Hatta Şeyh Senani son nefesinde, üç defa “Allahuekber” dediği için de bu dağlara “Alahuekber” dağları” denmiştir.

Sahiplenme duygusuyla çevredeki Müslüman ahali sarı kızı, gelinleri olarak gördükleri sebebiyle aşağıda verdiğimiz türküyü yakmışlardır. Anlatma geleneğinin çok yaygın olduğu özellikle Doğu Anadolu bölgemizde bu türkü yüz yıllardır söylene gelmiştir. Ayrıca Şehy Senani ve Sarı Gelin hakkındaki bu efsanenin değişik varyantlarına rastlamak mümkündür. Ama aşağı yukarı konular ve anlatılanlar Abdülkadir Geylani,Şeyh Sinan ve Sarı Gelin etrafında toplanmıştır.

Abdülkadir Geylani ile Şeyh Senani'nin çağdaş olduğunu düşünürsek yaşadıkları tarihlerde Türkler Anadolu'ya girmişler; Malazgirt zaferini kazanmışlar ve Erzurum civarında Saltuklular hakim bir durumda idarelerini kurmuşlardır. Bugün dahi halk arasında Penek diye anılan Göle-Oltu civarı Gürcülerle sınır bölgesidir. O civarda sınır olan ermeni idaresi yoktur. Haliyle Şeyh Senani'in sevgilisi olan “Sarı Gelin”in etnik anlamda Ermenilikle bir ilgisi asla yoktur. Hatta Hıristiyan dinindeki Kıpçaklardan olma ihtimalî bile vardır.

Bugün Sarıkamış ve yöresinde söylenen şu efsane, şahitlik eder; Sarı Gelin türküsünün ruhumuzdaki, sevgi kıstası olduğuna...

Oysa bu efsaneyi bilmeyen, bazı yüreği ritimsiz atan sanatçılar tarafından, “Sarı Gelin” türküsü çok bilinçsizce başka mecraların ürünü gibi gösterilmesi garabetine düşmüştür.

Hâlâ bugün “Kars ve Pasinlerde “Şeyh Senan ve Sarı Kız “ efsanesinde Çoruh'un kollarından Penek suyu üzerindeki “Nefsi-Penek” şehrinin “Ciniviz-Padişahı” olan kiralının “Sarı-Kızı”na aşık olan Abdülkadir Geylani hazretlerinin arkadaşı 40 müridin başı Şeyh Senan'ın dilek ve duası ile Müslüman ettiği bu kızla kaçarken arkadan yetişen Penek padişahı ordusuyla vuruşa vuruşa Allahekber dağına çıkıp tepeye yakın yerde 40 mürit ve sarı kızla birlikte şehit düştüğü,kendilerine yardım eden “Ayı Baba”nın da bu savaşta Penek padişahının askerleri tarafından öldürüldüğü anlatılıyor.

Bu türküyü 1919 yılında Kars'a gelen A..Refik Altınay tesbit etmiştir. “Kafkas Yollarında Hatıra ve Tahassürler” Kitabında Altınay diyor ki:“Göle'nin Okçu köyünden olan güzel sesli delikanlı Ali'nin “ en güzel söylediği Diyarbakir'de,Erzincan'da,Erzurum'da kürdi nağmelerle okunan malum bir türkü. Fakat nağmeler burada daha hüzün daha ziyade melal kesbetmiş. Türkünün mevzuu gayet şairane: Bir Türk delikanlısı köyünde yaşayan bir Hıristiyan kızını seviyor. Sabahları tarlaya giderken peşinden ayrılmıyor. Akşamları sürüleri ağıllarına dönerken sevgilisinin hüsnünü seyrederek,ruhunun ateşini teskine çalışıyor. Fikren,hissen o derecede meşgul oluyor ki nihayet taptığı haç,sevdiği salibi görmek istiyor. Kalbi heyecan içinde çarparak bir Pazar sabahı kalkıyor... Kilise'ye gidiyor. Bir köşeye çekiliyor. Sevgilisinin taptığı haç kilisede yapılan aynı seyrediyor. Türkü şöyle başlıyor.

“Vardım Kils'e sine,baktım Haç'ına Mayıl oldum bölük bölük saçına

Kız seni götürem İslâm içene Vay Sinan ölsün Sarı-Gelin...

Ah seni vermem dünya malına....

Şarkının nakaratı o kadar hazin o derecede müessir ki...Ali elini şakağına koymuş,gözleri pür_nem,ruhundan kopan teessürlerle feryad ediyor.

Vay Sinan ölsün Sarı-Gelin Vay Sinan ölsün Sarı Gelin
Seni vermem dünya malına...

Dedikçe güya ağlamak istiyor. Sarı Gelinler orada da mı bedbaht aşıkları bu derecede teshir etmişler”
Bu Sarı-Gelin türküsünün ikinci hanesi şöyledir.
Vardım Kılse’sine kandiller yanar Kıranta-Keşişler pervane döner
Tersa sevmiş deyin el beni kınar Vay Sinan ölsün Sarı Gelin
Seni saran neyler dünya malın

1941 yılında Sarıkamış’taki köyleri gezerek sonradan bu gezi hatıralarını yazan Süleyman Kazmaz da Allahuekber dağının eteklerindeki köylülerin bu dağdaki ziyaret ettikleri türbelerden bahsederek Sarı Gelin ve sevgilisi Şeyh Senan ile ilgili köylülerin anlattıkları ve bu türbeleri ziyaretlerindeki geleneksel davranışlarını anlatır.
Bu türkünün Kars, Şüregel, Revan’daki başka bir varyantı da “*İravan çarşı Pazar*İçinde bir kız gezer*Elinde divit kalem*Dertliye derman yazar* diye başlayıp “Sarı Gelin,Sarı Kız* Ettin ömrüm yarı Kız* Nakaratıyla ve “Bar/halay” oyun havası olarak da söylenir.

Kars Tarihi müellifi M.F.Kırzioğlu, daha 1953 yılında: “Erzurum’dan tespit edilerek radyolarımıza geçen varyantında manasız bulunan “Hoy Sinan ölsün” sözleri değiştirilerek “Hop Sinan ölsün diye güya “kibarlaştırılıp,mana verilmiştir.” Yer adları gibi mili destan,efsane, an’anelerimizdeki tarihi isimleri olsun tahrif edip bozmadan ne zaman kurtulacağız!..” diyor...

“Yukarıdaki uzun(onbirli) ve kesik (yedili) hava ile söylenen iki çeşit “Sarı Gelin” türküsündeki “Sinan” adlarının efsanedeki “Şeyh_Sen_an/Senan”dan ibaret olduğu muhakkaktır. Ermeniler’in de çok yaygın olarak bilip söylediği her iki türkünün sonunda “Sarı-Gelin, sate yâris” nakaratı söyleniyor.
Halk arasında “falan öldü filan öldü. Bir günde derler Sinan öldü” söyleminde “Hem Sinan, hem de sinen öldü”cinas anlamıyla kim bilir; belki de o günlerin hatırasına söylenmiştir.
Bugün: hoş yürek çağıldayışlarının güzelliğini, gönüllere taşıyan Sarı Gelin , Allahuekber Dağı’nın zirvesinde, Ziyaret Tepe’de, taşlarla çevrili kabrinde, sevgilisi Senan/Sinan ile sisli zirvelerden bu hoşluğu duyar gibi... O sarı sessizlikte dokuz asırdır sevgi ve murat dualarının bitmezliğini dinlemekte...

Çocuğu olmayanlar çocukları olsun diye, sevdalılar sevgililerine kavuşmak için, manevi bir ruh haletine girmek isteyenler de o murat ile her yıl Şeyh Senan ile Sarı Gelin’in bulunduğu mezar etrafındaki taşlara başlarını yaslayıp uyurlar. Amaçları, rüyalarında bu arzularının bu mekanda kendilerine verileceğine olan inançlarıdır. Anlatıldığına göre bu arzularına kavuşanlar hiçte az değilmiş.

Yöre halkı Sarı Gelinine saygısını çocuklarına bol bol verdiği “Senan” ismiyle yaşatmaya çalışıyor. Allahuekber dağları her yılın temmuz ayının ilk veya ikinci haftasında çevre köylerden gelen ziyaretçilerini ağırlarken, bu ziyaretin karşılığı olan bereket ve bolluğu manevi anlamda sunmaya devam etmekte. Onbinlerle ifade edilen şehitlerin durağı ve böylesi şeyhlerin otağı Allahuekber, zirvesindeki bitmeyen sis içinde manevi haz uyandıran havasından hiçbir şey kaybetmeden, tarihi “Top yolu”nun izlerini, Sarı Gelin’in mezarına kolaylıkla gelinsin diye hala muhafaza ediyor...

TÜRKÜNÜN YORUMU

Sanki ve belki içli ve hisleri ince biri Erzurum’a gelmiş ve Erzurum’u başka yerdeki birine tarif eder; gibi ifadelidir; sözler.

Günümüzde sevilerek söylenen “Sarı Gelin” türküsünün nakarat kısmındaki “ay nenen ölsün Sarı Gelin” deyişinde “nenen ölsün” tabiri “işini bilen,siyasi,gözü açık “ anlamındadır ki yöre halkı bu tabiri sık sık bu anlamda kullanır. Bunun tefsiriyle “nenen ölsün” diye hitap edilen “Sarı Gelin” in hiçte mahzun ve mazlum olmadığı gibi bir yorum yapabiliriz...

Erzurum çarşı Pazar/ İçinde bir kız gezer/ Elinde divit kalem/ Oturmuş katlim (ferman) yazar”

“Divit şimdiki mürekkepli kalemler gibi yanında taşınmak ve istenildiği yerde yazı yazılması imkanını temin etmek için icad olunmuş bir alettir. Genellikle beldeki kuşağa çaprazlamasına sokularak taşınırdı. Fakat divit “Tanzimat (1839)’tan sonra kıyafetin değişmesi yüzünden divit kullanımı hayli azalmış dolma kaleminin yaygınlaşması üzerine bütün bütün ortadan kalktığına” göre türkünün bu tarihten önce söylenmiş olduğu çok muhtemeldir. Zaten o tarihlerde 1828-1829 Rus savaşı ile Doğuda Ruslarla savaş yaptığımızı göre böyle duygusal bir ortamın olduğunu düşünmek zorlaşır. .

Dillere destan Kıpçak güzellerini çeşitli şairler konu etmişlerdir. Sarı kızı Kıpçak veya Gürcü gibi düşünürsek Gürcü ve Türk münasebetleri en çok Ortaçağ’da meydana gelmiştir. Türkünün kahramanları bu sebeple büyük ihtimal Erzurum’da Saltuklu hakimiyetinin hüküm sürdüğü yıllarda yaşamışlardır. Saltuklular idari bakımdan Anadolu Selçuklularına bağlı idiler. Nihayet 1202 yılında Anadolu Selçukluları sınırlarına dahil edileceklerdir. Erzurum’u Anadolu Selçuklularına bağlayan II.Rükn ed Din Süleyman’ın da Gürcü kraliçesi Tamara ile ilgili bir aşk hikayesinden söz eden tarihler vardır.

Türküdeki akıcı ve sade Türkçe şayet o dönemden itibaren değişmemiş ise zaten o yıllardaki sade Türkçe kullanılması ile ilgilidir. Aşağı yukarı o dönemde yaşamış olan Yunus Emre’nin dili buna iyi bir örnektir. Ki Yunus Emre’nin, Erzurum merkeze bağlı Dutçu köyünde olduğu söylenen mezarını hatırlarsak bu türküdeki sadeliğin sırrındaki bazı şeyler yana yana gelebilir veya üst üste oturabilir

İlk sözlerinin değişmişliği çok normaldir. Erzurum adının üç hece oluşu hesaba katılarak söylenirse Ermenice terennümde bir hece eksiki uzatılarak telefı edilmeye çalışılmıştır ki bunu hatırlatmak bile bu anlamda yeter.

TÜRK TARİHİNDE (HUNLARDAN OSMANLILARA)POLİSLİKLE İLGİLİ FAALİYETLER

Türk milletinin ahlâki değerler karşısındaki tutumu Göktürk Hakanı, İstemi Han'ın: "erkekleri cesur, kadınları iffetli olan milletler, daima ebedi olur," sözünde kısaca anlaşılmaktadır. Türk tarihinde en dikkati çeken şey, devletin ve toplumun ebed-müddet olması için gerekenlerin hemen yapıldığıdır. Türklerde teşkilâtçı olmak gibi bir gelenek, daima var olmuştur; ve bu teşkilâtçı gelenek, her yerde zaman ve mekân kavramlarını kendi lehine çevirmesini bilmiştir. Bu cümleden olarak Göktürkler zamanında dikilmiş olan kitabeler, bize kalıcı bilgi ve öğütler vermesi bakımından bahsedilen geleneğin ölmez bir misalidir.

Bu bilgiler her zaman güvenlik ve devamlı bir hakimiyet için çok uzun vadeli politikalar geliştirilmelisi ve bu politikaların sonraki geleceklere aktarılması gerçeğini aklımızda tutmamızı gerektirmektedir.

Bu gerçek Hunlardan sonra kurulmuş olan Göktürklerde özelliklere onların ünlü Hükümdarları Bilge Kağan tarafından kavranmış uygulanmış ve tarihe, haliyle kendilerinden sonra geleceklere intikal ettirilmek için kitabelere derc edilmiştir.

Göktürk kitabelerinde Türk töre ve geleneklerinin bozulduğundan söz edilir. Bu gerçek kitabelerde sık sık vurgulanmıştır.

İlk Müslüman idare olan, Karahanlılar döneminde İslâm öncesi devlet ve toplum idaresinin sonsuz olabilmesi açısından öğrenilenler sanki Kutadgu Bilig gibi bir eserle ölümsüzleştirmiştir.

Hintlilerin ilk yazılı eseri Kama Sutra, İranlıların bu anlamda eseri Şehname ile karşılaştırılınca, Kutagu Bilig'in değeri ve önemi tartışmasız birincidir. Kama Sutra'da hissi, Şehnâme'de maceralarla dolu satırlar varken, Kutadgu Bilig'de bir devletin devamlı kalabilmesi için, gerekli nasihatler önemle yazılmıştır.

Büyük Selçuklular zamanında, İranlı olmasına rağmen devlete hizmeti kıstas olarak kabul gören Nizamü'l-mülk'ün Siyasetname'si aynı şekilde değerlendirilmelidir. Bu eserde de devlet yöneticilerinin nasıl olması gerektiği titizlikle vurgulanmış ve tarihe mal edilmiştir.

Anadolu Selçuklularında, Mevlâna felsefesi elbette bir idarenin önem verdiği hoşgörü ve ruh disiplini ile doludur. Osman Gazi'nin, oğlu Orhan Gâzi'ye vasiyeti ve sonraki Osmanlı padişahlarının kanunları ve uygulamaları, yine bu minvaldir. Fatih Sultan Mehmet, hükümet olduğu döneminde, çağ açıp çağ kapatırken; Muhteşem Sultan Süleyman, o tarihlerde Kanuni unvanıyla anılır; olmuştur. Tebaasından "Hıristiyanları kilisede, Musevileri havrada, Müslümanları camîde görmek" isteyen, II. Mahmut zihniyeti, adaleti şiar edinmiş bir devletin son anına kadar devam etmiştir ki bugün eski sınırları üzerinde kurulan devletlerin, çoğunda bu adalet uygulaması, o zamana nazaran tartışılır düzeyde geri kalmıştır...

Göktürk kitâbelerinde, "Sü-başı" olarak anılan devlet idaresindeki kuvvet; gerektiği hallerde kargaşalıkları önlemek için iç ve dış düşmana karşı görev üstlenmiştir.

Göktürk kitâbelerinde de geçen bir unvan olan Subaşılık/Sübaşılık, bir subaşı iken, koca Büyük Selçuklu devletini kuran, Selçuk Bey, adıyla tarihimizde bir ilk olmuştur. Subaşı unvanlı Selçuk Bey'in adıyla anılan devleti kurması bile, subaşı unvanı ve o unvana sahip bir kişiliğin erkini, erdemini, dirayetini kısaca özelliklerini anlatması bakımından hatırlamaya yeter. Bu unvan Büyük Selçuklulardan, Anadolu Selçuklularına onlardan da Osmanlılara geçmiş ve devamlı kullanılmıştır.

Yasalarıyla dillere destan Cengiz Han(1202-1227)[1] ve başarılarını disiplin içinde uygulayan Timur ve onlar zamanından kalma kitaplardaki anlatılanlar, disiplin ve idarenin devlet iç bünyesindeki önemli yanlarını ortaya koyması bakımından çok mühimdir. Elbette bize düşen bu bilgi ve verileri tarihin tenkit süzgecinden geçirip günümüze uyarlayabilmeyi becermektir.

Moğollarla ilişkileri daha yoğun olan Harzemşahlarda "sübaşılık", "şahne" adıyla anılmışken; Selçuklular da nispeten bu unvanı kullanmışlardır. Fakat zaman içinde devlet sınırlarının genişlemesi ve nüfusun artması, suç çeşitlerini çoğaltınca ordu kumandanı görevindeki subaşılardan işleri zorlaşmıştır. Böyle olunca idare edilecek yerlere daha alt bir unvana sahip şahnelere atanmıştır. Bu unvan Moğol etkisinin arttığı yerlerde daha sık kullanılmıştır.

Türk tarihinde, bugünkü iç hizmetlerden ve güvenlikten sorumlu olan Polis teşkilâtı ve görevlerini daima asker kökenli kişiler yürütmüşlerdir. Ancak son yıllarda (1846) polislik teşkilâtının çekirdeği diyebileceğimiz kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumların oluşturulması Avrupa'da bizden öncedir. Bunun sebebinin onlardaki suç çeşit ve şekillerinin daha erken başlamasına yormak mantıksızlık olmaz.

Türk polisinin ve jandarmasının tarihi, Türk tarihiyle aynı tarihte başlamıştı düşüncesi doğrudur. Fakat her zaman devletini ve milletini, onun bekâsını ilke ve ülkü olarak yaşatmış olan milletimiz, milli birlik ve beraberlik duygusuyla kolluk kuvvetlerine yardımcı olmuş ve onları kendi içlerinden çıkan öz değerleri saymıştır. Gelenek görenekleri, devlet ve milletinin devamlı var olması için dizayn edilmiş bir milletin elele olmuşluğu tarihlerin yazdıkları doğrulardandır.

Türk dünyasının şekillenip yapılanmasındaki katkıları inkâr edilemeyen büyük şahsiyetler, Türk tipi aile yapısının korunmasında önemli olan ahlâk ve edep kurallarını toplum adına korumalarının yanında; günün ilim adamlarının da katkılarıyla toplumsal ahlâkın daha ileriye götürülmesi ve bu kurallar bütünüün uygulanmasının sıkı takipçileri olmuşlardır.

Oğuz Töresi, Timur Tüzükâtı ve Cengiz Yasaları doğrultusunda oluşturulan 'Türk Töresi' fuhuşla mücadele için çok daha ağır müeyyideler koymuş ve Türk aile yapısının korunmasına büyük bir önem vermiştir. [2] Her zaman ve mekânda birlik ve beraberliğin oluşması, özgürlük ve bağımsızlığın sağlanmasının yanında, düşman saldırılarına karşı tek vücut olarak savunma yapabilmek için, toplum barışının önemli olduğunun bilincinde olmuşlardır.

Çağlar boyu devam eden önemseme doğrultusunda, Türk Milleti, namussuzluğu en ağır cezalarla cezalandırarak, bütün dünyaya nam salan 'Türk Dünya Görüşü'nün her haliyle erdem ve insanî duygularla dolu olduğunu her zaman ve zeminde ortaya koyma başarısını göstermişlerdir[3].

Türk Milleti, mevcut erdemleriyle birebir örtüşen İslâmîyet'i kendisine din olarak seçtikten sonra, ahlâkî-edebeî duygu ve davranışları daha ileri seviyelere taşıdı. 'İslâmî Kurallar'la birleşen Türk Ahlâkı, var oluşundan itibaren süregelen aile yapılanmasını korumakta en önemli dayanak oldu. Bu zaman dilimi içinde kurulan Türk devletleri, toplum huzuru açısından felâket derecesinde gördükleri hususları geçmişlerinden gelen ahlâk ve edep anlayışlarını 'İslâmî akîdeler'e uydurarak sürdürmeye devam ettirdiler.

Devlet idaresini korumak ve savunmasında görev almak anlamına da gelen askerlik, bu sebeple bizde gönüllülük esasına dayanmıştır. Türklerin, insan haklarına verdikleri önem ve mazlumu koruma duygusuyla birlikte adil olmayı din, dil ve ırk ayrımı yapmadan uygulama erdemiyle gerçek mânada 'Dünya Devleti' sıfatı yükleyerek tarihe ve insanlık alemine hediye ettikleri 'Osmanlı İmparatorluğu', yönetim anlayışı olarak tarihten gelen 'Türk Töresi'nin, İslâm'a ters gelmeyen büyük bir bölümünü yönetim anlayışının merkezine oturttu. Bu bağlamda, Fatih Sultan Mehmet Han'ın fethederek imparatorluğun başkenti yaptığı ve zamanın da dünyanın en büyük şehirlerinden olan İstanbul'da yaşayan her ırk ve dinden insanların, Türk ahlâk yapılanması doğrultusunda huzur içinde yaşamalarını sağlamakla görevlendirilen Ahlâk Zâbitasının başında 'Türk Zabıta Tarihi'nin en eski zabıta amirlerinden olan Subaşı/ Sübaşı/ Sü-başı[4] bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme Devri'nde görev yapan bu zabıta amirlerinin kullandıkları 'Zabıta Nizâmı' "Zincirleme Kefâlet" kuralları idi. Bu doğrultuda, toplumun reddettiği ve suç olarak algılanan kurallara aykırı davranışlar karşısında daha çok kefiller vasıtasıyla önlem alınmaya çalışılırdı. Bu devirde zabıta amirleri tarafından yapılan denetimler sonucu toplumun benimsediği ve yönetimin belirlediği kurallara uymayanlar hakkında gerekli işlemler yapılır, belirlenen cezalar uygulanırdı.[5]

Polis Teşkilâtının kurulduğu ve 'Teftiş Memuru' sıfatıyla göreve başladığı 1845 tarihi öncesinde; fuhuş yapıldığından şüphelenilen evler, semtin mahkeme nâibi ve mahalle imamı tarafından basılırdı. O zamanlar, 'Genel Türk Karakteri' olarak, 'Mahalle Namusu' şehrin yönetici ve yaşayanlarının üzerinde titredikleri bir kıymet ve erdem bütünlüğü olduğundan asırlarca bekârlar tek başlarına mahallere sokulmaz, semt semt bekâr odalarında kalmaya mecbur tutulurlardı.[6]

II. Meşrutiyetin ilân edildiği 1909 yılında Emniyeti Umumiye Müdürlüğü kurulduğunda, İstanbul Emniyet Müdürlüğü bünyesinde Asayiş Şubesine bağlı olarak Zâbita-i Ahlâkiye birimi de faaliyetine başladı.[7]

Bundan sonra yeniden yapılanma içine giren genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devletinden miras aldığı 'Polisiye Yapılanmayı' 1937 yılına kadar devam ettirdi. Görev ayrımı yapılarak Belediye ilgili, mülki idare ile ilgili, askeri idare ile ilgili birimler ve onların alt kuruluşları zaman şartlarına uygun olarak tanzim edildi. Bu sebeplerdir ki belediye asayişle ilgili olarak görev yapanlar "zabıta", mülki asayişle ilgili olanlar "zaptiye" (jandarma-polis), askeri asayişle ilgili olanlarda "inzibat" adlarıyla anılmaya ve görev yapmaya başladılar.

I- İSLÂMİYET'TEN ÖNCE TÜRKLERDE KOLLUK HİZMETLERİ:

"Sebebi ne olursa olsun insanoğlu tarih boyunca düzenler kurmuş, düzenler yıkmış fakat hiçbir devirde düzensiz bir yaşamı sürdürmemiştir.

Düzenin kurulması ile birlikte, onun korunması ve sürdürülmesi de toplumun baş kaygısı olmuştur. Bu nedenle şimdi adına Devlet dediğimiz toplumlar, gerek toplumun kendisini ve gerekse üzerinde yaşadıkları ülkeyi dış ve iç saldırılara karşı korumak için özel teşkilâtlar kurmak zorunda kalmışlardır.

Genellikle dış saldırılara karşı ordular, iç saldırı ve kural dışı davranışlara karşı da güvenlik kuvvetleri kurulmuştur. Bu teşkilâtlar kurulmasına olan ihtiyaç, toplumların teşkili ile birlikte meydana gelmiş olduğundan, askeri bir güvenlik kuvveti olan Türk Jandarmasının da gerçek kuruluş tarihi, ilk Türk devletinin kuruluş tarihlerinin aynısıdır. Ancak Türk ulusu o kadar eski ve köklü bir ulustur ki; asrımızın bilimsel imkanları içinde dahi bu asil ulusun yaşlı dünyamızdaki ilk tarihini belirtmek yine de olanaklarımızın dışındadır.

Burada belirtmek çalıştığımız tarihler, Jandarma örgütündeki bazı atılım ve bazı köklü değişimlerin tarihleridir. Türk jandarmasının tarihçesi haliyle Polis teşkilâtının tarihçesi işte bu gerçeklerin ışığı altında düşünülmelidir.

Göktürklerin Orhun yazıtlarında, "Sübaşı" ve "Yargan" kelimesiyle ifade edilen bir zabıta teşkilâtının, Hakan emrinde olarak emniyet ve asayiş temin ettiği anlaşılmaktadır

Büyük Selçuklularda "Sübaşı", "amîd", "reis" ve "şahne"; Anadolu Selçuklularında: "Subaşı", "şahne" zabıta örgütü ve faaliyetlerine ait memuriyet veya makâmlardır.

Türklerde İslâm öncesi yönetim, halkın huzuru ve ahlâk değerleri önceliğine ve özellikle törelere göre uygulanmıştır. Türklerin İslâm'dan önceki dönemlerinde hukuk nizâmları ve özellikle hususi hukukları, kendi örf ve adetlerini kapsamaktadır.

Ancak Uygurların Çinlilerle uzun zamandır gerek siyasi, gerekse ekonomik alanda büyük işbirliği içinde olmaları sebebiyle hukuk sahasında Çinlilerle benzerlik içinde oldukları görülür ki bahsedilen şartlar içinde böyle olmaları normaldir. Ancak, vesikalardaki Çin tesiri ancak şekil ve muhteva bakımından olmuştur.[8]

"Çağdaş anlamda kurumsal istihbarat çalışmalarının ilk örneklerine dünyada, İngilizlerin Kraliyet Gizli Servisi'ni kurmalarıyla 1530'lu yıllara rastlanır. Fransızlar 18. yüzyılda daha sonra da Almanlar ve diğer Batılı ülkeler istihbarat teşkilâtlarını oluşturmuşlardır. Ancak istihbarat veya haber alma konusunda, insanlık tarihinin oldukça eski, güçlü deneyimleri vardır.

"Ortaçağda Batı Avrupalılar istihbarat konusunda ileri olmadıkları için Moğolların Batı'ya doğru ilerlemeyi hedef

tutuklarını göremediler ve Bizans desteklemlerine yenilgilerine yol açtılar. Yani Batı'nın istihbaratındaki eksiklik Türklerin bir çağa damgalarını vurmadaki en önemli avantajlarını oluşturmuştur." [9] Çağdaş anlamda olmamakla birlikte, istihbarat türü çalışmalar Türk tarihinde ilk dönemden itibaren hep var olmuştur.

A-METE VE HUN İMPARATORLUĞUNDA ASAYİŞ FAALİYETLERİ

Mete, bir millet yaratma yolunda, Türk tarihinin büyük bir başlangıcıdır. Büyük imparatorluklar, büyük olaylar, onunla ve onun kurduğu düzen ile başlar. Elbette ki Mete'den önce de, Türkler vardı. Ancak, Mete'nin büyük bir ülküsü ve kendi kavmine karşı da bir tutkusu vardı. Bizi ona borçlu kılan asıl sebep budur. Mete'nin en büyük başarısı, bütün Ortaasya ve Türk kavimlerini, bir araya getirmiş olmasıdır. Mete bununla da kalmamış, onlara millet olma bilinci ile şuurunu, aşlamıştır.

O, Türk kavmini bir insan vücudu gibi, bir başla duyan ve bir başla hareket eden, bir millet ve bir ordu halinde meydana getirmiştir. Bu da, onun bir sanatı idi. Çünkü onun yetiştiği muhit ve inandığı töreler ile gele-nekler, böyle idiler. Böyle yetişmiş ve böyle görmüştü. Sonradan kurulacak olan Göktürk ve Selçuk imparatorlukları da, temel ve mayalarını, onun törelerinden alacaklardır.[10]

Mete, askerlik dehâsını, daha çok Türk kavimlerini bir araya getirmek için kullanmıştır. Çünkü onun akrabaları da, atlı ve güçlü idiler.

Mete, yalnız Türk tarihinde değil; dünya tarihinde de yeni bir çağ açmıştır. Onun yenip de batıya sürdüğü kavimler, Hindistan'da ve batının çeşitli yerlerinde, yeni yeni imparatorluklar kuracaklardır.

Türk destanlarından anlaşıldığına göre, Mete, yalnızca bir hakan değil, kendi milletinin babası, hocası ve her şeyi idi. Mete'nin M. Ö. 176 yılında, yani ölümünden iki yıl önce Çin İmparatorluğuna yazdığı mektupta şöyle diyordu:

"Tanrının yardım ve şefaati; Subay ve askerlerimin yüksek savaş yeteneği, atlarımın gücü ve kuvveti ile bütün Yüceçiler'i ezdi. Başlarını kesti, Ölenler öldü; teslim olanlar teslim oldu; böylece göğün altında, (yani dünyada) asayiş ve dirlik kurulmuş oldu. "

Yine bu mektuptan anlaşıldığına göre, Mete'nin idaresi altına girmiş olan herkes, "Hun" lu olmuş oluyorlardı. "Hun" adı, yalnızca bir kavmin adı değil; devletin içinde yaşayan halkı da, içine alıyordu. Mete bu mektubunda idaresi altına aldığı memleketleri ve dolayısıyla Doğu Türkistan'ı da aldıktan sonra, şöyle diyordu: "Bunların hepsi, Hun oldular; yay çekebilen (okçuların) hepsi bir tek aile haline gelip, birleştiler", diyordu.

Büyük bir hakanın vazifelerinin neler olduğunu da, yine Mete'nin bu mektubundan öğreniyoruz: "Şimdi kuzeydeki bütün ülkelerde, dirlik ve düzeni kurdum. Şimdi silâhlan bir tarafa koymak, subay ve birliklerimi dinlendirmek, atlarımızı beslemek istiyorum... Çocuklarımız ve gençlerimiz büyüsünler, yaşlılarımız ise huzur içinde yaşasınlar [11]. Aynı zamanda töreyi koruyan bir büyük olarak ortaya çıkan Mete, "Ordumun silahlarını artık çıkartıp, rafa kaldırmak; Subay ve askerlerimi, dinlendirip, mutlu yaşatmak; atlarımı, besiyeye almak istiyorum! demişti.

Burada, Mete için önemli olan şeyleri, birbiri arkasından sıralanmış olduklarını görüyoruz. Mete, askerleri ile atlarını aynı önemde görüyordu. Silahlar ise, en başta yer alıyordu.

Herhalde Mete'nin Çin ile yapılmış olan eski antlaşmaları, M. Ö. 200 de Çin İmparatorunun kuşatılıp, serbest bırakılmasından sonra yapılmıştı.[12]

Mete'nin reformcu kişiliği çok katı ve kesindir. Saf düzeni oluşturma ona aittir. Askere eğitimden sonra deneme sınavı yapardı. Başarısız olanlara ağır cezalar verirdi.

Atlı birlikleri disipline etmiştir. Bu askeri taktik ilminin ilk kurucusu ve uygulayıcısıdır. Hunlar atlı birliklere en iyi taktikleri uygularlardı. Önce düşmana mümkün olan en büyük güçle yüklenmek sonra düşmanı çevirmek önemli taktikleriydi.

Mete, Türk kavimlerini kendi etrafında toplamıştı. Bu şekilde Çinle baş edecek güce ulaşmıştı. Mete, gençliğinde Yüceçiler'e esir olarak kaldığı dönem, onlardan çok şey öğrenmişti. Onun ıslık çalan oku ve iyi at yetiştirmesi meşhurdur.

Mete, Orta Asya da Türk birliğini sağlamıştı. Çinlilerle savaşlarında meşhur Turan taktiğini uyguluyordu. Bir de asıl genç savaşçıları saklayarak Çinlileri yanıltmış ve büyük bozguna uğratmıştır. Bu savaşta (Pai-Teng)orduyu at renklerine göre düzenlemişti. Savaş sonunda iki büyük devlet arasında akdedilen ilk anlaşma oldu.

Mete, M. Ö. 174'de öldüğü zaman -Büyük Hun İmparatorluğu- Hâkimiyet anlayışı, sosyal yapısı, idari ve askeri kuruluşları bakımından kudretinin zirvesinde bulunuyordu

Elbiselerini sola ilikleme, orman dikmek, mal ve insan sayımı yapmak, baba-erkil özellik, kuşatmada aldatma, at renklerine göre düzen Hunlara aittir. Orduda onluk sistemi kullanma da bu zamandan kalmadır. Tümen (=onbin demektir) Teşkilâtı'nda; Birliklerinin büyüğü on binlik, küçüğü binlikti. Bu düzen ve tarz bütün dünya milletlerinde kabul görmüş ve günümüze kadar devam etmiş ve etmektedir. Ancak Tümen düzeninin, Hunlar'da ne zamandan beridir kullanıldığı bilinmiyor.

Hun imparatorluğunda büyük oğul, sol Bilge Bey olurdu. Yarı sivil bir teşkilâtı. Çünkü Hunlar'da ordu halk, halk ordu gibi bir yapılanma mevcuttu.[13] ıslık çalan oklar kullanıldığı, sıkı bir disiplinle askerleri eğittiği, gösterdiği hedefi vuramayanların başlarının kesildiği kayıtlıdır. Askerlere eğitim iki türlü yapıyordu.

1-Tümen eğitim avı

2-Büyük devlet avı.

Av sırasında atış talimi ve taktik çalışılırdı.

Bütün bu söylediklerimiz Mete'nin devleti ve milletinin devamı ve asayişini sağlamak adına yaptıklarıdır.

Mete'den sonra yerine geçen oğlu Ki-ok/Giyük, Çin Prens ile evlendi. Bu sırada Çin giyimlerine, yiyeceklerine, adetlerine karşı bir ilgi başladı. Çin tesirinden, Hunlar vezir Chung-Hang Yüen sayesinde kurtulmuşlardır. Vezirin tavsiyeleri Çin elbiseleri yerine, deriden mamul, Çin yiyecekleri yerine, Türklerin hayvan gıdaları tüketmek gerektiği, aksi halde Türklük özelliklerinin kaybedecekleri ve ekonomik yönden Çin'e bağımlı olunacağı yönünde tavsiyelerdi. Çin İmparatoruna gönderdiği mektupta; Çin İmparatorluğundan daha üstün özellikler kullanmasını da tavsiye

etmiştir. Hun veziri'ne göre halk ve devleti savunmak için Hun geleneklerini korumak gereklidir.

Hunlar'ın insan sayıları, Çin'e göre çok azdı. Bu büyük Çin kalabalığı ve tehlikesi karşısında Hunlar, uzun uzun düşünerek ve mantık üzerine, yalnız savaş bakımından değil; ekonomi yönünden de taktikler uygulamak mecburiyetinde hissetmişlerdir.

Ki-ok, M: Ö: 166 'da Çin Seddini açarak başkent Çangonk'a kadar ilerledi. Bu sebeple MÖ: 162 'de Çin İmparatorluğu ile bir anlaşma imzaladı; buna göre: İki devlet arasında barış olacak Seddin dışındakiler Hunlar'a tabii olacaklar ve Çinliler, Hunlar'a aynı vergiyi verecekler. Esir mübadelesi yapılacaktı."

Hun idaresinde Kurultayı toplamak, devlet geleneğinin temelini oluşturuyordu. Bu kurultayda han eşleri de önemle ve saygıyla değer görürlerdi

MÖ 53 yılında toplanan kurultayda Hun beyleri "Törellerimiz ile devlet içindeki asayiş ve sükuneti yeniden kurmağa çalışalım. Yoksa başka yollarla, dünyadaki bütün kavimleri, kendi hâkimiyetimiz altında tutmamız nasıl mümkün olabilir?" demişlerdi.[14].

M. Ö 43 te Çinliler ile Hunlular arasında (Cici Han zamanı) yapılan bir anlaşmada birbirlerine karşı "haydutluk ve yağma yapanlar olursa birbirlerine karşılıklı olarak haber verecekler, yapanları cezalandıracaklar, mal kayıplarını da ödeyeceklerdir." [15] Devletler arası terör ve anarşiyi önlemek adına düşünülebilecek bu hükümler şimdiki hukuk anlayışında da devletlerarası yerini bulmuştur denebilir.

Hun idaresinde, devlet büyükleri toplanmadan hiçbir şey yapılamazdı. Ancak son söz kağanın olurdu. Toprak her değerden önce gelirdi.[16] Hunlarda savaş, halkın güvenliği için; barış, halkın mutluluğu içindi. Toprak devlettir. Kimseye verilemezdi.[17]

Hunlarda "evlenme, zinâ, hırsızlık, askerlik hizmeti, firar, asayiş" ile ilgili gelenekler sosyal disiplini korumak bakımından günümüze kadar devam etmiştir denebilir.[18]

Büyük Hun İmparatoru Atilla: "Savaş ya da anlaşmaya başlamadan önce, tüm olasılıkları göz önüne almak akıllıdır. Bunları iyice düşünün. Hareketlerinizin doğuracağı sonuçları gözden geçirin. Böylece en kötü duruma hazırlıklı olursunuz," demişti. Burada tedbirli olmak gerektiği vurgulanmıştır.

2- Hunların Asayiş, Askeri ve İdari Durumları İle İlgili Töre ve Gelenekleri

Belirtmelidir ki, Hunlarda mali cezalar yoktu, sadece bedeni cezalar vardı.[19] Yemin içmeye çok önem verilen Hunlarda her kim ki başka birisine, kılıcını çekerse, idam edilirdi. Bir aile, birisinin haydutluğundan dolayı şikayette bulunursa, 'yağmacının malına', bey tarafından el konulurdu. Hafif cürüm ve cinayette bulunanlar, araba altında ezilerek veya bir tarafı kesilerek cezalandırılırdı. Ağır suç işleyen ve adam öldürenler ise, öldürülürdü. Hapis Cezası, en çok on gün sürerdi. Bunun için bütün devlet içinde, yalnızca birkaç tutuklu bulunurdu. "[20] Savaşlarda esir olarak alınanlar ziraat işçisi olarak kullanılırdı.

3-Hunlarda Birlik-Berberlik İçin Tedbirler, Asayiş, Huzur, Güvenlik, İsyan ve Anlaşmalardan Kesitler:

Hun devletinde yaşanan devlet görevlileri sosyal güvence altına alınmıştır. Aile yapısına da çok önem verilirdi. Sınırları içindeki herkesi "Hun" olarak kabul edip, bir aile gibi birleştirerek millet olma başarısını gösteren Mete, devlet ve idare teşkilatını da kurmuştur. Hunlardan başlamak üzere devletin güvenliği ailenin güvenliği ile bir tutulmuştur. "Savaşta milletçe atlanma(savaşa hazır olma); barışta mutluluk Hun geleneklerindedir. "

4-Asya Hunları'nın Türk Tarihindeki Birlik Bütünlük ve Asayiş Bakımından Rollerini

Yukarıdan beri söylediklerimizi toparlarsak demek gerekir ki: Türklerde devletin güvenliği demek, ailenin güvenliği demek sayılmıştır. Türk ailesi, Türk devletlerinin ve ordusunun, bir çekirdeği ve bir temeli idi.

Türklerde "halk, ordu ve ordu da, halk " idi. Aile, devlet ve ordunun tabii ve tek temeli halinde kurulmuştu. Bundan dolayı da Büyük Hun İmparatorluğu için askere giden oğullara, babalar ve anneler yardım ediyorlardı. Kendi yiyecek ve elbiselerini ise, isteyerek veriyorlardı. Bizim anladığımıza göre: anne ve babaların, haliyle ailenin emniyeti, devletin güvenliğine ve başarısına bağlı olarak düşünülüyordu. Aile, ordunun adeta bir mangası ve devletin de en küçük birliği halinde kurulmuştu.

Çocuk eğitimine önem veren Hunlar "evlenme, zina, hırsızlık, askerlik hizmeti, firar, asayiş" ile ilgili gelenekleri sosyal disiplini korumuş ve devam ettirmiştir.[21] Bu etki günümüze kadar da gelmiştir.

B-GÖKTÜRKLER DE DEVLET İÇ GÜVENLİĞİ İLE İLGİLİ FAALİYETLER

552 yılında Ortaasya'da Türk adını alarak kurulan Göktürkler, Avar İmparatorluğunu ortadan kaldırdılar:

1- Göktürklerin, Türkleri birleştirmeleri

İkinci Göktürk idaresinin en önemli kağanı, Bilge Kağan, içte birlik, dışta saygı politikası uygulamıştır.

Erdem insanda bulunan yüksek ahlâk, değer ve üstün niteliklerdir. Erdem, Göktürk devrinden kalma bir kelimedir.

Eski Türkler fazilete erdem, fazilet sahibi kimselere de erdemli derlerdi. İnanişe göre erdem, bir "Tanrı Yolu" ve Hükümdara Tanrı tarafından verilmiş bir özelliktir. İnsanda erdemli olmanın sonucunda birçok hasletler belirir.

Büyük olarak küçüğünü koruma duygusu bunlardan biridir. Nitekim tarih boyunca Türk hükümdarları "baba" olarak yurttaşlarını korumuşlardır. Erdemli olmanın sonucu olarak oluşan babalık duygusu, halkın itaat ve bağlılığına karşılık devlet başbakanının yönetimi altındakileri doyurması, giydirmesi ve zengin etmesidir.

Göktürklerden itibaren belirginleşen bu davranış XI. yüzyılda yazılan "Kutadgu Bilig"de "bey olmak için hizmet etmek gerekir" ifadesi erdem bakımından Türk devlet adamı tipini çizmiştir. "[22]

Göktürklerde müessir fiil (dövme ve yaralama) suçlarının cezası yalnız hayvanla ödenen tazminattan (diyet) ibarettir. Eski Türklerde mahalle sakinlerinden birinin malı çalınırca diğer sakinler tazminle mükellef tutulurdu.[23]

2-Göktürklerde Toplum Güvenliği İle İlgili Gelenekler (Çin Tarihlerinden)

a- Suçlar ve Cezalar:

"Ahlâk ve disiplin olarak Topluluklarına uygunluk gösterirler ve vazife duyguları, güçlüdür. Bunların hepsi bize Hunları hatırlatmaktadır." [24] "Onların ceza hukukları, şöyledir: İsyan edip devlete ve orduya karşı başkaldıranlar, adam öldürenler, evli kadına tecavüz edenler, at koşumu çalanlar, ölümle cezalandırılırlar:

Yabancı bir kızı kaçıranlar, para cezası ve diyetle [25] cezalandırılırlar. Kızla evlendirilirler. Kavga sırasında bir kimse

diğerlerini yaralarsa, yaralanana göre 'para cezası' vermezler zorlanır, (Bir kimsede), diğerinin 'gözünü kör etmiş' ise, o adamın kızı, yaralanana, karşılık olarak verilir. Kızı yoksa, karısını veya 'para cezası' verme zorundadır. Karşısındakinin bir yerini kırarsa, ceza olarak atını verir: Her kim ki at veya madenden yapılmış şeyler çalarsa, bunları çalanların cezaları, on misli yükseltilir.

"Fahişeler ve ırza geçenler, iğdiş edilirler. Sonra da kalçasından ikiye ayrılırlar"

"İsyan etme, adam öldürme, evli kadına sataşma, fuhuş ve ırza geçme" ölüm ile cezalandırılıyordu. Hırsızlık yapanlar, diğerlerine göre, on kez daha çok cezalandırılıyorlardı.[26] Savaşta ölenlere çok büyük saygı gösterirlerdi.

"Göktürkler ve diğer Türk devletleri hakimiyet altına aldıkları şehirlerin yerli halklarına serbestlik vermiş ve onları kendi eski iradelerinde yaşamalarına izin vermişlerdir.

Göktürklerin Cengiz Han gibi, aldıkları şehirleri kılıçtan geçirdikleri görülmemiştir. Türkler bazen bu şehirlerin başına bir Türk prensi tayin ederler ve çoğu zaman da yerli prenslerin yerlerinde kalmalarına izin verirlerdi." [27]

3- Göktürklerde Subaşı

Asker komutanı demek olan Subaşı aynı zamanda asayiş ile ilgili olan kimsedir. En eski Türk plastiği olan Orhun anıtlarında Subaşı kelimesi Bilge Tonyukuk yazıtının kuzey tarafında 31 paragrafta aşağıdaki gibi geçer.

"(Bu esnada) hatun (= Hanın karısı) yok olmuş idi. (=ölmüştü) ona cenaze merasimi yapayım dedi. Ordu varın dedi. Altun ormanında oturun dedi. Sübaşı olarak İnel hakan (ile) Taraduş şad varsun dedi"[28] devamı olan cümlede "Bu askeri ilet dedi. Gönölünce söyle. Ben sana ne söyleyeyim dedi. Gelir ise hile toplanır. Gelmez ise dil (çaşıt) haberini alıp oturur, dedi. Altun ormanında oturduk" Buradan da anlaşıldığı gibi Türk tarihinde Subaşı/Sübaşı olarak anılan ilk kişi İnel Hakandır.

Buradaki ifadede Subaşı'nın ne tür bir görevi olduğu hakkında fikir yürütebiliriz.

Bu dönemde subaşı ve mutlaka onunla koordineli şekilde çalışan kolluk kuvvetleri yetkilisi Yarkan, Bilge Kağan yazıtının batı tarafında ikinci satırda: "Adı İnançu Apa Yarkan Tarkandır"[29] şeklinde geçmektedir. Kelime zabıta amiri, polis müdürü anlamına gelmektedir.[30]

Başka bir anıt olan Suci anıtını G. J. Ramstedt 1900 yılında bulup 1913 yılında neşretmiştir.

Kuzey Moğolistan'da Ar-Ashatu dağı, Dolon Huduk civarında Sucin-dava'da bulunan 11 satırdan ibaret. Suci Yazıtında ise polis müdürü, zabıta amiri anlamına gelen kelime Yazıtın ikinci satırında "Ben (bir) Kırgız oğlu Boyla Kutlug Yargan" şeklinde geçmektedir.[31]

4-Göktürk Yazıtlarında Sosyal Hayat ve Yönetim İle İlgili Anlatımlar:

a-Türklerde aile, kuruluşu ile anlayışının kutsal sayılması aileden devlete uzanan yolun sağlam olmasını sağlamıştır. Ailenin mukaddesliği ile ilgili anlayış Mete'den itibaren hep böyle olmuştur

Orhun kitabeleri diye de anılan Göktürk kitabelerinde: Tanrı, Türk milletinin koruyucusu idi. Göktürklerin inanışlarında devlete baş kaldıran "Türk milletine", Tanrı ceza verirdi. Çinlilerde aile ile devlet çelişki içinde iken, Hunlarda haliyle onlardan sonraki Türk devletlerinde aile ile devlet daima işbirliği içinde olmuşlardır. Ailenin yararı devletin, devletin yararı da ailenin yararı gibi düşünülmüştür. Bu ise içte olduğu kadar dışta da devlet düzen ve birliğinin, iç huzurunun sigortası olmuştur. Aslında bu husus önemini tarihin her devrinde muhafaza etmiştir.

Yanılan ve Türk Kağanına, isyan eden boylar da, Tanrı tarafından cezalandırılıyor ve yok ediliyorlardı. Aslında ise, onları yok eden Türk Kağanları idi. Fakat Türkler böyle düşünüyorlardı.[32]

Kitabelerde yazıldığına göre: Devlet ve milletin temeli sayılan töre ve bilgi gereği "Beyler" ile "Millet" arasında bir anlaşma bulunması da, Türk töresinin önemli bir konusudur. "İdare eden, beyler ile; idare edilen, millet" arasında uygunluk ve anlaşma bulunması, bir milletin varlığı için, en önemli bir şarttır. Bu anlaşma ve düzene eski Türkler, "tüzelt" yani "düz olma" derlerdi. İki hükümdar arasındaki ilişkilerin düzelmesi ise, "tüzeltmek", yani "düzeltmek" sözü ile anlatılırdı.

Düz olmama ve asayiş içinde olmama, deyimlerinin karşılığı ise, "bulgak", yani "kârişiklik, bulanıklık" idi. Bu sebeple Türk devletlerinin güçlü zamanlarında, "Türk beyleri ile milleti düz", idiler. Yani idare edenlerle millet, iyi bir anlaşma içinde idiler. Bu sebeple Çin siyaseti, Türk milleti ile beyleri arasında, ayrılık tohumları ekmeğe doğru yönelmişti.

Yazıtlar şöyle diyorlardı:

"(Çin) küçük kardeşleri, büyüklere karşı ayaklandırdığı için! Beyli, budunlu, (aralarına) ayrılık soktuğu için! Türk milleti, il (haline) koyduğu ilini, elden çıkarmış! (Türk milleti) Kağan (haline) koyduğu kağanını, kaybetmiş!.. "

Eski Türkçe'deki "kağanladık kağanın", yani Türk milletinin "kağanladığı kağanım" deyimini biz burada, "kağan haline koyduğu kağanını" şeklinde anlıyoruz[33]

Göktürk Yazıtları'nda Türk milletinin birleşip, derlenip ve toplanması da vurgulanmıştır. Bu husus tarih boyunca devam etmiş, bir anlayış ve inanışdır. Halk dilinden, yazı diline yansıtılmıştır.

Kül - Tegin yazıtında "- Benden sonra gelen (ulay) küçük kardeşlerim, oğullarım! Birlik halinde olan (biriki) soyum (akrabalarım) (uguşım), milletim (budunım)!.. "

Bilge Kağan yazıtında: "Böyle kazanıp (kazganıp), birlik halinde olan (biriki) milletimi (budumg), otlar ve sular (ot sub) gibi kılıp, (bırakmadım)!.."

Dilencililiğin benimsenmediği, sakatlara özel önem verilen eski Türk idareleri, bir ülkeyi alma işinden sonra orayı iskân etme işini, stratejik anlamda değerlendirmişlerdir. Bu Selçuklu ve Osmanlılarda aynı gelenekle yapılmıştır.[34]

İslâm öncesi Türk idarelerinde halkın devlete karşı suç işlemesi ve yanılması Göktürk yazıtlarında "yazınma", suç olarak ve biraz katı yorumlanmıştır. Karahanlı çağında "yazınma", daha hafiflemiş; şaşırma, yanılma, yorumu ile söylenmiştir

Halk ve devlette, asayiş bozanlar, yol kesen, zulmedenler ve haydutlarla ilgili olarak hem Göktürk Kitabelerinde hem de Kutadgu Bilig'de önemli bahisler ve atasözleri vardır. Konularına göre birkaç örnek şöyledir:

5-Göktürk Kitabelerinde Asayiş İçin Yapılması Gerekenler:

Türk devletlerinde "disiplin" temel düzen olmuştur. Türk toplulukları ile devletlerinde, en başta gelen düzen, disiplin idi. Zaten Türk töresi, herkesin yerini ve vazifesini belirlemişti. "Orun", yani "yer alma töresi", aileden itibaren

herkesin nereden nereden duracağını ve ne iş yapacağını yaşamış idi.

Askerî birlik (military unit) halinde oluşma, onların yaşayabilmesi için, zorunlu idi. Halk ve ordu içinde, "münakaşa ve dil kavgaları", hoş görülüyordu. Dede Korkut da, kengeşçileri, dille çekişenleri hoş görmüyordu:

"Sessizlik" ve "sükûnet", Türklerin önemli özelliğidir. Askeri bir birlik veya disiplinli bir toplumda, ses ve buyruk, tek bir baştan çıkar. Bunun içindir ki Türklerin az konuştukları, çeşitli kaynaklarda yazılmıştır, özellikle göç ve akınlar sırasında bu disiplin yabancı tarihçilerin gözlerinden kaçmamıştı:

Halk ile beyler anlaşık olmalıydılar. "Düz" ile "düzleme" sözleri, Türklerde, asâyiş ve anlaşma karşılığı olarak söylenmiştir. XI. yüzyıl-da derlenmiş olan bir atasözünde, "Kırk yıla değin, yoksul ile zengin düzlenir", deniyordu. Böylece sınıf ayrılığı da, düzelmiş oluyordu.

"Düzülmek", daha eski Türkçe'de, barış ve huzur demektir. "Düzlük" sözü de, aynı mânâyâ kullanılmıştır:

Göktürk yazıtlarında: 1) "Kağanları, Bilge Kağan İmiş, alp imiş! (Büyük memurları), buyrukları bilge imiş, alp İmiş! Beyleri yine, milleti yine anlaşmış (tüz) İmiş!.. .

".. . Beyleri ile milleti anlaşmamış (tüzsüz) oldukları için! Çin milletinin hilekârlığı ve bölücülüğü için!.. Beyli, milletli, (karşılıklı olarak), anlaşmazlık ve ayrılık tohumlarını ektikleri (yongşurtukin), İçin! "Devlet yaptığı devletini, elden çıkarmış!"

Asâyiş ve "Tüzük" unutulmamalıdır: "Düz" ve "düzme" sözlerinin, devletin düzeni ile ilgili ana bir deyim olduğu üzerinde durmuşuk. Uygur yazılı eski yazılarında, "barış, barışa kavuşma", demektir. "İl düzmek" de, devleti düzenleme demektir. Şimdi, bu anlayışla ilgili, bir kaç örnek sunalım:

1-".. . Çin milleti ile anlaşma, barış içinde oldum (Tüzültüm, düzeldim).. . '.

2-".. . Kurtuldu halk, gitti zahmetleri; Katıldı kurt kuzuya, birlikte yürüdü; düzenlendi devlet, düzüldü ve töre; hakanın devlet kutu, arttı hep gündün güne!.. . ": (Kutadgu Bilig,). -"Düzüldü devleti ve halk!..":

3-"Bey, ilini düzene koydu (tüzdi)":

4-".. . Han illerini tüzdi (düzdü).. "kurt, koyuna; pars, geyiğe; kartal, tavşana; atmaca, keklige", zarar vermedi.. .":

5-"İl, tüz neteg?": (Devlet ile halk, nasıl?), "tüz", halk mânâsındadır:.

a-Devleti idare etme ile İlgili Olarak:

"Tutma" ve "tutuş" sözleri, eskiden de bu günkü mânâlarından, pek ayrılmıyordu. "İl tutmuş", "İl Tutuş" unvan ve kişi adları, Selçuklu çağında da görülüyordu. XI. yüzyılda, "sıkı tutma, orduyu tutma, kurma, düzene koyma, rehin tutma" gibi, mânâları içinde topluyordu:

b-"İl Tutma"ile İlgili Olarak:

"İl tutmuş Bilge Kağan, İl tutmuş, alp, külüg (ünlü) Bilge Kağan" gibi, Türk hakanlık unvanları, çok görülüyordu:

1) "Erdem ile il tutma": (Fazilet ile devleti idare etme).

2) "Beyleri ile milleti, yine anlaşma içinde (düz) imiş! Bunun için, devleti böyle idare etmiş (ilig ince tutmuş)! Devleti tutup, töreyi düzenlemiştir! (Kül Tegin yazıtı,)

3)"Türk milletinin devletini (ilin) ve töresini, düzenleyivermiş": (Bilge Kağan yazıtı).

c-"Töreyi" Tutma ve Uygulaması Hakkında:

Hakanın bir vazifesi de kanun ve yasaları yürürlükte tutmaktır: "Türk milletinin, ilini ve töresini, tulu-vermiş" : (Kül-Tegin yazıtı,).

"Dinî akide ve töreleri tutma": Buda dininde din kanunları ile türlerine, "nom" deniliyordu:

Türklerin "Töre deyiminin ifade ettiği anlamlar, çok geniştir. Eski Türklere göre "Töre"/Törü daha çok "Devletin kuruluş düzeni ve işleyişi" idi.

Töre sözü Uygurlar çağında doğrudan doğruya "kanun" anlamına kullanılmaya başlamıştı. Ancak dışardan yeni dinlerin girmesiyle ve bu etkiyle Buda ile Mani dinlerinin ana prensipleri ve kanunları karşılığı olarak kullanılmışlardı. Göktürkler de "töre" sözünü devlet düzeninin kaideleri için kullanıyorlardı. Töre Türklerde aynı zamanda aile ve kişilerin yaşama yolu idi. Töre, aile ile kişiler için bir "görenek" idi. Orta Asyalı Türklerde töre "yol" ve "yordam" da olabiliyordu.

Türklerin "aile hukuku" komşu Çinlilere göre "çok sert ve zalimce" idi. Çünkü Türklerde "hırsızlık yapan herkes öldürülürdü." Bu da yetmiyormuş gibi "hırsızın kesilen başı bir ipe bağlanarak babasının boynunu asılırdı. Aile içinde böyle bir baba, hırsız oğlunun başını ölünceye kadar boynundan çıkaramazdı. Bu korkunç ve vahşi olabilir ama ibret dolu idi. Aileden başlayarak, herkesi yerine ve vazifesine göre sorumlu tutuyordu. Böyle bir toplum "disiplin" denen düzenin en yüksek bir örneği sayılabilirdi.

Aile birliğini yaralayan zina görülmezdi. Göktürk kağanının, zina yapan Çinli bir prensesi, halkın önünde ve bizzat kendi kılıcı ile öldürdüğü tarihin yazdığı meşhur olaylardan biridir. Türklerde "il" yani devlet ile "töre" her zaman birlikte söylenen en önemli iki kuruluş idiler. Devlet ve hukuk, bir devlet idaresinde yan yana gidiyorlardı. Eski Türkler "il gider töre kalır" diyerek törenin devletten de önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Ana töre devletin kuruluş ve işleyişi ile ilgili düzen idi. Ataların töresi devletin ilk kuruluşu, temel düzenidir. Devlet içindeki bütün millet için ağır töreler uygulanmıştır ve hükümdarlar töre usulünce tahta otururlardı. Üstte mavi gök delinmese altta yağız yer yıkılmasa yani kıyamet kopmazsa Türk milletinin ili ve töresini bozulmayacak derecede muhkem tutması daima istenmiştir. Eski Türklerde, Töre kanun karşılığı olarak kullanılmıştır.

Kutadgu Bilig: "Ey bilge! il başında uzun kalayım dersin Töreyi, kanunları düz ve doğru yürüt! Halkı da koru", "kanun adamı her yerde ilin ve yüksek mevkilerin başı olur, " "Töresiz (kanunsuz hareket eden) kişilerin başkalarına zararı dokunur" diyerek bu önemi yıllar önce vurgulamıştır.[35]

e-"Türk adını", Tutma:

Herkesin kendi Türkçe adını tutup, Türklüğünü koruması da söz konusudur: "Türk beyleri, Türk adını bırakarak, Çin'e yerinen beyler, Çin adlarını tutarak, Çin kağanına bağlanmışlar.. .":

f-Devletin Toprağını Tutma:

"Türk'ün yerini suyunu tutma", hakanın en başta gelen bir vazifesidir: "Atalarımızın tutmuş oldukları, yer ve sular,

sahipsiz kalmasin diye, .. " .

g-"Dünyayı Tutma ", Dünyaya Hakanlık Etme:

Karahanlı çağında, İslâm ve İran edebiyatının tesirleri girmiştir. Göktürk yazıtları ise realist ve gerçekçidir. Karahanlı çağında, Türk hakanı için, "acuna" veya "Acun tutmuş Er" diyorlardı: "Acun tuttu, Tavgaç Ulug Buğra Han": (Kutadgu Bilig,). Bu da, Dünya hakanı, demektir.

h-Milletin İşini Gücünü Devlete Vermesi :

"Türk milleti. .. Hangi kağana işimi gücümü veriyorum? der imiş! Böyle deyip, Çin kağanına düşman olmuş!.. . ": (Kül-Tegin yazıtı,).

".. . Çin kağanına bu kadar "iş ve güçlerini verdikleri halde, Çin. .. yine, "Türk milletini öldüreyim, soysuz bırakayım, der imiş!.. . " (Kül-Tegin yazıtı). Bağlanma, tabî olma, mânâsına da gelir.

Devletin millete, işini ve gücünü vermesi: " .. . Gece uyumadı, gündüz oturmamış! Ben de, kızıl kanımı tüketerek, işimi, gücümü ona verdim!.. "

Eski Türk devlet teorisinde, özellikle Göktürk yazıtlarında, "milletin, devlete; devletin de, millete, işini ve gücünü vermesi", gerekiyordu.

6-Göktürk Kitabelerinde Yazılan Olumsuzluklar:

Türklerde devletin karışıklık içine düşmesi kamu düzeninin bozulması asla istenmeyen bir durum olup bunun sebebi olarak daima fitne ve fesat tohumlarının varlığı gösterilmiştir.

Bu veya başka sebeple isyan edilmesi ve isyana kalkışma daima yöneticilerin aklında kalması istenen durum olmuştur. İsyanın çeşitli hal ve şekilleri Türk anlayışında sürekli olarak sıcak tutulmuş ve devlet ileri gelenlerinin, sonraki gelecek olanlara verdikleri öğütler arasında olmuştur. Bu olumsuzluklar aşağıda kısaca yazılmıştır.

a-Devletin "Karışması" : "Bulanması"

Eski Türklerde, devlet düzeninin karışması veya halk arasında ayrılık ve kargaşa, "bulanma" sözüyle karşılanıyordu. Fitne ve fesad için, "bulgak"; savaşta halkın paniği ve kargaşa için ise, "bulgaş", diyorlardı. Bu deyimler, devlet düzeninde, çok önemlidirler. Büyük fitne için ise, "yavuz bulgak", yani bulanıklık, diyorlardı.

b-Devlet içinde karışıklık, "İsyan"

Göktürkler, ayrı olarak isyan için "bulanma" "tarkinç", diyorlardı: "Türk milleti, karışıklık ve fitne (bulganç) içinde; Dokuz Oğuzlar ise, isyan (tarkinç) içinde idiler!.. . ":

Kutadgu Bilig'de "Milletin bulanıklığı (budun bulgakı), bilgi ile süzülür!.. . ": şeklinde yazılmıştır

c-"Yerin ve Göğün Karışması": "İsyan"

İsyan anlayış bakımından, Türklerde tam yerinde olarak söylenen bir deyimdir. Devletin düzeni, "yer ile göğün düzenine" bağlı idi. Çünkü, "devleti, veren, Tanrı İdi". Devlete isyan olamazdı.

"Yanılma", Türkler tarafından isyan için kullanılan, en yerinde bir sözdür. Devlete, bilerek isyan, olamaz! "Yer ile göğün düzeninin karışması" nedeniyle, baş kaldırmalar, oluyordu:

"Dokuz Oğuzlar, benim milletim idi. "Gök ve yerin karışmasından, bulanmasından dolayı, (bulgakın için).. . Düşman oldu.. . ":

ç-"Bilmediği, Yanıldığı İçin": İsyan

Türk devlet felsefesi, Türk milletinin veya bir kişinin, kendi iradesi ve hırsı ile, bağlı olduğu devlete isyan edip, baş kaldıracağını, kabul etmiyordu.

İsyan edenlerin cezalandırılmasını ise, ince ve manâlı sözlerle anlatıyorlardı. Bu anlatımlarda, "Türk bilgi teorisi" de, görülüyordu. "Bilmediği için!" "Türgeş kağanı, benim Türküm ve milletim idi!

Kül-Tegin yazıtında şu şekilde vurgulanmıştır: Bilmediği için! yanıldığı için! Suç işlediği için! Kağanı öldü! Veziri (buyruğu), beyleri de öldü! On-Ok milleti, (yani Türgeşler), çok zahmet ve acı gördü!.. . ".

d-Devlet içinde, "Sıkıntı" / Bunalma

Şunu kabul etmeliyiz ki Türk devleti ile ilgili anlayış ve inanışlar, eskiden çok daha geniş ve derin olarak yorumlanıyordu. "Bun" ve "bunalma", sözleri günümüzde de kullanılır.

Belki bir asayişsizlik, isyan olmasa devlet içinde zaman zaman bir bunalım görülüyordu. Gelecek için güvenli olmama da bir bunalmadır.

1-GÖKTÜRKLERDE TOPLUM GÜVENLİĞİ İÇİN YAPILAN UYGULAMALAR

Türkler daima dünya devleti olmak amaçlarını korumuşlardır. Bu düşünce tarih boyunca devamlı var olmak düşüncelerini sıcak tutmuştur. Bu sıcak düşüncelerini "Gök dini" diye adlandırılan inanışlarıyla pekiştirmişlerdir.

Çünkü "Türk dünya devleti ideali" yerli ve Türklere ait olan inanışlar ile düşüncelere dayanan bir fikirdi. Bu fikir Oğuz destanında: "gök çadır, güneş bayrak" anlatımıyla Göktürk yazıtlarında "yukarıdaki gök basmasa! Yer delinme! Ey Türk milleti, senin devletin ile töreni, kim yok edebilir?" şeklinde soruyla karşımıza çıkar. Çünkü Türk devletinde töre, devletin kuruluş düzenidir.

Çin devlet düşüncesine göre "Tao adı verilen gökteki kanunlar ile düzene, insanlar ile devlet de uymalıydı" Gök ile yer arasındaki uygunluğu sağlayan da Çin imparatoru idi. Yunanlılarda da böyle bir yaklaşım mevcuttu. Türklerde ise "Töre" yani "devlet ve insanın hayat yolu"nu, düzenleyen ve kuran Türk kağanı idi. "Tanrı nasip kıldığı için" kağan olan Türk hükümdarı bir insandı. "Türklere, Türk adını veren" Tanrı; onları "yeryüzüne hükümdar kıldığı" halde Çin imparatorları gibi "vücudu, mukaddes değildi"ler, yani ilahi yanları yoktu.

"Yay"ın hakanlık, "Ok"un elçilik sembolü olarak değerlendirildiği Oğuz Han düşüncesinde, oğulları arasında pay ettiği ok ve yayın devlet ve yönetim teşkilatını ön plana alarak idare ve yönetimde asayiş ve sükunun sağlanmasını da hallettiğini söyleyebiliriz.

a-Yargılama Töresi

"Eğer bir kişi günahkâr ve "suçlu ise", -o adam padişahın oturduğu yere namzet ve faydalı bile olsa-, eğer Han'ın bir adamı gelip bu adamı, yargılar ve muhakeme eder ise, Han'ın küçük kardeşleri veya oğulları veyahut da beylerinden biri, bu yargıya ellerini uzatmasınlar. (Yargıya), engel olmasınlar!

"(Yargıya engel olmak isteyen) kişi, padişahın çevresinden olsa bile, '(suçluya) arka olursa', arka olan o kişiyi de, padişahın kapısına getirip, arkasına 'kılıçla vurarak', onu da ikiye bölmek gerekir".

b-"Han Bir Tane Olursa İl Düzelir"

"Görenler göz, İşitenler de, kulak sahibi olmalıdırlar! Oğuz soyundan, Bozok boylarından biri, 'hakan yapılmalıdır'. Hiç kimse, iki kişiyi padişah olarak, tahta çıkarmayacaktır:

"Han bir tane olursa, ilde düzen kurulur"!:(Han bir bolsa, il tüzülür)!

"(Han) iki tane olursa, il bozulur"!:(İki bolsa, il bozulur)! Eski çağların bilgili insanları, deyip, durmuşlardır İd:

"Bir kına, iki kılıç sığmaz"!:

"Bir hatunu, iki erkek alıp oturamaz"!:

"Bir otağa, iki onur yeri, (taht) sığmaz"!:

c-Millet ve Devlet Antlaşmasının Kağıda Yazılması Hakkında

"Bu andlaşmayı, bir 'büyük kâğıda yazdılar". Gün Han'ın 'başlık ettiği', küçük kardeşleri, oğulları, ilin ihtiyarlarının ileri gelenleri ve ileri giden yiğitlerin hepsi, 'bu kâğıda adlarım yazıp', şöyle and içtiler:

-Biz yaşadıkça, burada söylenen sözlerden ayrılmayacağız! Eğer bizden olan oğullarımız, helâl süt emmiş iseler, kıyamete kadar, 'bu andlaşmayı okuyup, ona göre hareket edeceklerdir'! Yok, haramzâde iseler, 'yurdu bozalım diye', ona göre hareket edeceklerdir!" dediler. Hepsi, andlaşmaya adlarını yazıp, mühürlerini, bastılar. Gün Han'ın hazinesine koydular.. "[36]

ç-Yargı, Yargıcı Ve Yasa Yargıçlar

Eski Türklerdeki, "töreciler": Yargıç, anlaşıldığına göre, daha eski Türklerde, töre" sözü ile ilgili olarak söyleniyordu. Nitekim Uygurlarda, "bilge törüçi", hem "kanun koyucu" ve hem de yargıç karşılığı olarak kullanılıyordu. Halk arasındaki yargıçlar, daha çok beyler ile aksakallar idiler. Anadolu'da hâkim karşılığı olarak söylenen, "bilge, bükü, savcı" gibi, eski Türk özlere taşıyan sözler de, daha çok yüksek kişiler ile ilgilidirler.

"Yargıcı" sözü ise, biraz daha geç çağlarda yani XI-XII. yy. da görünmeğe başlar. Yargıcı'a, Osmanlılar "yargıcı", Çağatay Türkleri ise "yargua" derlerdi. Osmanlılarca bu anlayış, İlhanlılar ile Doğu Türkleri'nden gelmiş olmalı idi. Osmanlılar, "Yargu" sözünü, "yasak" karşılığı olarak da, tutarlar; ve Harezmi Türkçesi'nden geldiğini söylerlerdi. Farislerin "divân", yani "dava yeri" sözünü ise, "yarguyeri" diye, karşılamışlardı. Yine Osmanlı kaynaklarında, "Kamu yar güya beyler oturdular" dendiğine bakılırsa cezalar ile kanunlar eski Türk töresine göre, "beyler meclisi" tarafından da veriliyordu. Belki de "yargu" bir danışma meclisi de, olabilirdi.

d-Kadılar ve yargıcılar

"Kadılık", İlhanlılardaki "yarguçi" geleneklerinin, bir benzeri gibi görünmektedir. Cengiz Han çağında, her büyük şehirde başlıca üç büyük memur vardı: Bunlar,. 1-Bitikçi (maliyeci); 2. Yarguçi (yargıç); 3. Ordu kumandanı.

Yarguçi ve vergiciler, başkentteki, "büyük yargıcı ve bitikçilere" bağlı idi. Osmanlılarda olduğu gibi büyük kararlar, ancak başkentteki yargıçlara sorularak, verilirdi.

Büyük yargıcılar: Beşbalıg da Müslümanların katledilmesi davasını, "büyük yargıcı Mönggeser" giderek, bizzat kendisi sonuçlandırmıştı. Çünkü suçlu, Uygur hakani, idi. Küçük şehirlerdeki yargıcılar da, kadılar gibi bağımsız ve doğrudan hakana bağlı idiler. Görülüyor ki Osmanlılarda, Baş defterdar ile büyük kadının, "divân-ı hümayun"un başlıca üyeleri olmaları, bir rastlantı değildi.

e"Suç ve ceza"

"Ceza": Türklerde, barışta, boğma yolu ile; savaşta ise, kılıçla verilirdi. Çin tarihlerine göre Göktürkler'-de, "isyan, ihanet, cinayet, zina ve at çalma, ölümler" cezalandırılırdı. Boylar ve aileler arasında ise, bir anlaşmaya gidilirdi. Bazen diyet olarak, kalınsız ve başlıksız bir kız verme, yolu ile anlaşma da yapılırdı.

f-Türklerde, cellat anlayışı

Cellât için ise Türkler, "bukağıcı", yani kelepçeci veya gardiyan derlerdi. Babür-nâme'de "idam, deri yüzme, kazığa vurma, göze mil çekme, dil yakalama, üstünden fil ve sürü geçirme kamçılama" gibi, cezalar görülüyordu.

Osmanlılarda cellatlar ayrı bir kabristana defnedilirdi.

g-Suç ve suçlu

"Suçlu" : Suç anlayışının en eski Türkçe karşılığı, "yazuk" yani yazık olmalı idi. Suçlu ve günahkâra da, "yazuklug", yani "yazıklı", deniyordu. Suç işleme ise, "yazık kûma" sözü ile karşılanıyordu. "Mün"de, bir suç ve günâh idi. "Gerçi kişi doğuştan, yazıklı" idi; ama "kişi, eksikli, yazıklı" olmamalıydı. Suç sözümüz de çok eskidir. Asıl mânâsı, "yoldan ve yönden sapma", demektir.

h-Ceza ve hüküm

"Ceza Hükümü" : Göktürk yazıtlarında, "kı-yın, kıyın aymak", yani "hükümü söylemek" sözü ile karşılanır. Bilindiği üzere Türklerde, "ceza kararları, at üzerinde" verilirdi. Hükümden sonra, kelepçe vurulurdu. Eski Türkler kelepçeye "atkak" veya "bukağı" derlerdi. Hilekârlık hafif bir suçtu. Türkler buna, "dev" veya "tef" derlerdi.

ı-Ceza-evi anlayışı

Hapishane'ye ise, kısmak sözümüzden gelen, "kısıg" denirdi. Türkler hapishane için, "kıyınlık, türme, tünük" de demişlerdir.

i-Katiller ve hırsızlar

Eski Türkler Anadolu'daki gibi, hırsıza, "oğrı/oğru"; çalmağa, "oğrılama/oğrulama"; Haydutlara da, "karakçı" adını vermişlerdi. Aslında bütün suçlular, "kara kişiler" idiler. "Katil bir "ölütçü, sindına" idi. Cezası da ağırdı.

2- UYGURLAR

Göktürk devleti zayıflayınca, Orhun ile Selenga nehirlerinde oturan ve Uygur adı taşıyan, Tongrat Buğu, Bayırku, v. s. gibi kabileler, bir başkanın buyruğu altında toplandılar. Reislerinin unvanı, Göktürklerde ve daha sonra Karahanlılar çağında, küçük bir memuriyet olarak görülen, İrkin idi.

Uygurlar, 630 se-nesinden sonra Göktürklerin kuzey sınırlarına akınlar yapmaya başladı. Galip gelen Uygurlar büyük bir itibar kazandılar. Bu başarıdan sonra Pusa isimli Uygur kağanının unvanı Alp ilteber oldu.

Bu unvan İrkin'dan daha yüksek bir unvandır. Mânâsı da, eski Türkçe de İl-Tapar, yani "İl'e, vatana hizmete eden" anlamına gelirdi. Çin kaynakları ondan şöyle söz açıyorlardı: "Kendisi çok güzel savaş planları yapardı. Düşmanla karşılaştığı zaman ordusunu savaş düzeninde dizdirip ve askerleri ile subaylarının önüne geçer ve öylece taarruz ederdi. Az miktarda askerle kolaylıkla başarı kazanırdı.

Askerî talimler yapar, ok atar ve askerleri ile beraber ava giderdi.

Annesi de halkın şikâyetlerini dinler ve davalarına bakardı. Kanun ve. nizamları (yani Töre)yi bozmak isteyenleri ise, hemen cezalandırırdı. Bu sebeple Uygur oymakla-rındaki asayiş ve düzen yerinde idi. Uygurların refah devri, bu çağdır".[37]

Ayrıca Subaşı kelimesi, Moğolistan'da Mogoitu ırmağı, Şine-usu gölü ve Örgölü civarında bulunan ve Sekizinci asra ait Uygurlara ait olduğu tahmin edilen[38] Şine-Ustu yazıtının batı tarafında onuncu paragrafta "Ben sü başı...Elteber bin at, on bin koyun ben tuttum.. getirdim" ile başlayan satırda yazılıdır.[39]

Uygurlarda İç Güvenlik

Uygurlar Orta Asya'da özellikle Issık göl civarında yaşayan bir Türk boyudur. Uygurlar Göktürklerin bir devamı gibi görülmektedir.[40]

Uygurlar, alışagelmış Türk kültürünün atlı göçebe özelliğinden ayrı bir fonksiyonla Manihaizm ve Budizm'in etkisiyle hayata geçmiş olmalarıyla dikkat çekiyorlar.[41] Haliyle yerleşik hayata geçen Uygurların Askeri politikaları ve savunma tarzları da değişecektir. Çünkü Uygurlar yerleşik kültürün tohumunu ekmişlerdir. Uygular bu dönemde yerleşme yarışında ipi göğüsleyerek Türk boyları arasında zirveye ulaşmışlardır. Karahoça, Karabalsagun, Karaşar bu dönemde kurulmuş önemli şehirlerdendir.

Yerleşik hayata geçen Uygurlar, kurdukları bu şehirlerin etrafını surlarla çevirmişlerdir.

Uygurların devlet yapısı merkezi otoriteye dayanıyordu. Devlet hanedanın ortak malı olmasına rağmen yine de güçlü bir iç teşkilâtı vardı. Devletin başında bulunan kişi ilteber veya yabgu gibi unvanlar alırdı.[42]

Yabgu aynı zamanda hukuk hiyerarşisinin zirve noktası idi. Yabgu dışındaki adli görevlilere yargan denilirdi. Devlet töresini araştırmacılar Uygur yazıtlarında geçen El yangınça kelimesiyle açıklamışlardır. Bu kelimeye araştırmacılar "merkez-model" gibi anlamlar yüklemişlerdir. Bunun dışında "el törası" yahut "el törüsü" devlet yasaları demektir. Uygurlar derebeylik şeklinde değil, fakat derebeyliğe yakın bir sistemle yönetiliyorlardı. Bu sistemi uygulamalarının nedeni merkezi otoriteyi güçlendirmektir. Uygurlar dokuzu Uygur, ikisi Basml ve Karluklar olmak üzere 11 valilikten oluşuyorlardı.[43]

Teşkilâtli olarak yaşamak ve yönetmek için Uygurlar dernekleşme yolunu da izlemişlerdir. Bugün de kullandığımız "derim, dernek" sözümüz, Uygur-Türk kültür çevresinde, "terin" deyişle görülmektedir. Bu anlayışta da, düzenli ve teşkilâtli bir cemaat söz konusudur.

Devlet ve din düzenli cemaatlere dayanır. Uygur yazıları, bazılarını aşağılamak için, "terimsiz kuvragsız", yani "derneksiz, cemaatsiz", diyorlardı:

"Uygur ülkesinde fakir insan yoktu. Yiyecekleri olmayanların imdadına da, devlet ve halk koşardı. " Uygur başkenti Turfan'a seyahat eden bir Çinli elçinin tabiriyle "Uygurlar zeki, doğru karakterli ve namuslu insanlardı".[44]

b-Cengiz Han-Uygur İlişkilerinde Şahne

Cengiz Han, Uygur bölgesine gönderdiği Şavkem isimli şahne halka zulmedince, halkın ve diğer emirlerin şikayeti onun sonu olmuştur... "[45]

I-İSLÂM SONRASI

İslâmiyet'e giriş döneminde inzibatı sağlamak, kötülere disiplin altında tutmak, halkı sıkı tutup boş bırakmamak, kişinin nefsinin sıkı tutması, oğlunu disiplinli, sıkı ve eğitimli olmasına hep dikkat edilmiştir.

Türklerin İslâm dinini tanımaları ve katılmaları ile birlikte artık İslâm kültürü içinde kaldıkları mutlaktır. Böyle olmakla birlikte İslâm devleti idarelerinde geçen Şurta[46] kelimesini kullanmamışlardır. Bu konuda yine Subaşı kelimesi kullanılmıştır. Fakat zamanla subaşı kelimesi ve içeriği bazı değişiklikler ifade etmiştir ama yine de güvenlikle ilgili bir mevki veya makam olarak algılanmıştır. Büyük Selçuklulardan sonra Harzemşahlar, Anadolu Selçukluları Moğol İlhanlıların etkisiyle de Subaşı anlamına denk sayılabilecek Şahne kelimesini de kullanmışlardır. Osmanlılar döneminde güvenlik ve huzuru sağlamakla ilgili birimlerin sayısı ve isimleri artacaktır.

Müslüman Arap ordularıyla karşılaşan Türklerin onlara ahlâki ve milli karakterlerini çok iyi anladığımız soruları olduğunu biliyoruz.

Haliyle İslâmiyet'e geçtikten sonrada milli bünyelerine çok uygun olan bu değerlere sıkıca sarılmış ve daima o değerlerini korumak için mücadele etmişlerdir.

Mısır ve Suriye'de hüküm sürmüş ilk Müslüman Türk devletlerinden olan Tulunoğulları ve İhşitlerin merkez ve taşra teşkilâtları Abbasi teşkilâtlarına büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bu cümleden olarak şu hususu hatırlatmalıyız. Gerek Abbasiler ve gerekse onlara tahakküm eden Büveyhilerde Muhtesib yani belediye reisi ile şurta yani polis (emniyet) müdürü de iltizam ile tayin edilirdi.[47]

İslâm'da örfi hukuku yürüten birimlerden olarak kabul edilen şurta, hisbe ile de işbirliği yapardı. Yine İslâm hukukunda nadiren de olsa muhtesipler, suç işleyen şahısları yakalayarak mahkeme huzuruna çıkarır ve kamu davacısı sıfatıyla taraf olur. Şurta (polis) ise cezaları infaz etmekle birlikte bazı zamanlarda kamu temsilcisi sıfatıyla taraf olarak mahkemede bulunurdu. İslam hukukunda şurta (polis) adlı anlamda yani hüküm verme ve tahkikat yapma, hapishanelerin idaresi görevini ifa etme ve genel asayiş sağlamak için cezaları icra ve infaz ile ayrıca muhakeme esnasında hakimlere yardım etme ve hükümlerin icrası gibi görevleri yürütürlerdi.[48]

A- KARAHANLI-GAZNELİ DÖNEMİ

Doğu ve batı Türkistan'da hüküm sürmüş (840-1212) olan Karahanlılar devletinin başında Hakan, Han, Kağan, Kara ve İlig unvanlı kişiler bulunurdu.

Karahanlılarda, Kut inanişi vardı. Kut: Eski Türk inanışının bir devamıdır. Buna göre Tanrı tarafından hanedan üyesine verilen devleti yönetme yetkisidir. Büyük Han; Devletin doğu bölümünü, Hana bağlı bir kişi de devletin batı

bölümünü yönetirdi.

Hükümdarın eşine Hatun denir. Hatun da devlet yönetiminde söz sahibidir. Hatunların da kendilerine ait divanları bulunmaktadır. Karahanlılarda; Saray ve başkente Ordu denirdi. Yüksek devlet memuriyetlerinde, başkumandana "subaşı", maliye bakanına "ağıcı", saray hâcibine "tayangu" veya "bitikçi" denirdi.[49]

a-İlk Müslüman Türk Devletlerindeki Adalet ve Hukuk İşleri

Türkler, Müslüman olunca yazılı olmayan hukuk olan töreden yazılı İslâm hukukuna geçtiler. Türk - İslâm devletlerinde hukuk ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; Şer'i ve Örfi hukuktur.

1006 yılındaki olaylarında Subaşı mevkiindeki Karahanlı Subaşı Tegin'in kuvvet komutanı olarak başarılı bir komutan olduğunu görüyoruz.[50] Göktürklerden itibaren subaşı rütbesi taşıyanların yetenek ve kabiliyetlerinin üstün kişiler olduğu açıkça anlaşılıyor. Askerin her şey demek olduğu o zamanın idarelerinde subaşılar şüphesiz ki, iç güvenlik konularında da aktif rol oynamaktaydılar.

Göktürklerden sonra ilk Müslüman Türk devletlerinden sayılan Karahanlılarda da bu unvanın görülmesi onların İslâm öncesi Türk idare geleneğini devam ettirdikleri şeklinde de düşünülmelidir. Elbette bu gerçek diğer isimlerle anılan Türk devletleri için de geçerlidir.

Selçuklar; eyalet veya illere vali olarak tayin ettikleri Şehzadelerin yanına onların eğitiminden sorumlu Atabey unvanlı tecrübeli devlet adamlarını da vermekteydiler. Eyalet valilerine şahne/Şihne denir. Bu vali hükümdar ailesinden ise buna da Melik denir. Selçuklarda; devlet işlerini en iyi şekilde düzenleyen kişi Nizamü'l-mülk'tür. Yusuf Has Hacip ve yazdığı Kutadgu Bilig (1069-1070)

İslâmî devir Türk edebiyatının ilk ürünü sayılan Kutadgu Bilig, Karahanlılar sahasında ortaya çıkmıştır. Kutadgu Bilig; Yusuf Has Hacip tarafından Uygur alfabesi ile yazılmıştır. Türkçe ilk siyaset namedir.

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'de devlet teşkilâtı, sosyal ve siyasi durum, dini, ahlâki ve pedagojik problemler üzerinde durmuştur.

Kutadgu Bilig, İslâm etkisi altında gelişen Türk kültür, düşünce ve yönetim anlayışlarının izah edildiği çok önemli ve değerli bir eserdir. Eser devrin siyasi, askeri, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini bize sunmaktadır.

Eser dört büyük ve önemli temel üzerine bina olunmuştur. Birincisi, doğruluk; ikincisi, saadet; üçüncüsü, akıl; dördüncüsü, kanattır. Yazar bunlardan her birine Türkçe bir ad vermiştir.

Doğruluğa: Kün-Toğdı adını verip onu padişah yerine tutmuştur. Saadete: Ay-Toldı adını verip vezir yerine koymuştur. Akıla: Ögdülmüş adını verip vezirin kardeşi kabul etmiştir. Kanaate: Odgurmuş adını verip vezirin akrabasından birini veya birilerini belirtmiştir.[51]

Kün-Toğdı İlk: Hükümdardır. Kitaba göre adaletin şahıslaşmış bir örneğidir.

Ay-Toldı: Kendisinde devlet şahıslanan bilgin ve akıllı bir kimsedir.

Hakan'a kendini tanıtarak onun veziri olur. Ona bir çok hizmetler eder öğütler verir. Sonra günün birinde hastalanır. Öleceğini anlayınca Hakan'a kendi yerine oğlunu salık verir. Ardından hayata gözlerini yumar.

Ögdülmüş: Vezir Ay-Toldı'nın oğludur. Babası son zamanlarında kendisini yanına çağırır ve bir çok öğütler verir. Akabinde akıllar öğretir. Babasının ölümünden sonra Hakan'ın vezirliğini üstüne alır. O da Hakan ile birçok konu üzerine konuşur. Bu şahısta akıl canlanmaktadır.

Odgurmuş: Kanaati canlandıran vezirin akrabasından biridir.

Hükümdar Küntogdi, eserdeki tek kişi olmadığı gibi, her kararı tek başına alan bir yönetici de değildir. Küntogdi'nin, sarayın yönetiminde kendisine yardımcı olan kapıcıbaşı, katip, açıcıbaşı, içkicibaşı gibi görevlilerin yanında bugünkü demokratik yaşamda her biri bir bakanlık tarafından temsil edilen çok önemli yardımcıları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: vezir (başbakanlık), subaşı (genel kurmay başkanlığı ve milli savunma bakanlığı), elçi (dışişleri bakanlığı), hazinedar (maliye bakanlığı), kadı (adalet bakanlığı), ve muhtesiptir (içişleri bakanlığı ve polis/belediye teşkilâtı).

Ayrıca, Yusuf bu yardımcıların dışında bir de "hükümdara vekalet edecek kimse"den bahsetmektedir ki, vekalet makamının o dönemde bile otomatik olmaması gerektiğini anlamaktayız. Yusuf burada doğrudan "veliaht" veya "hükümdarın oğlu" gibi vekalet edecek şahısları sıralayabilirdi. Vekalet kurumunun işin ehline bırakılması ve törelere uygun olarak işlemesi gerektiği için belirli kimseler ismarlama bir şekilde vekil olarak adlandırılmaz. "Halkın huzur bulması ve saadette yaşaması için, [hükümdara vekalet edecek kişinin] dürüst ve güvenilir bir kimse olması şarttır." Kısaca, Küntogdi Kutadgu Bilig'de karşımıza mutlak hükümdar olarak çıkmamakta; tam aksine, devlet işlerinde başta vezir olmak üzere birçok yardımcısı bulunmaktadır.

a-Kutadgu Bilig'de İdare ve İdareciler

Kutadgu Bilig'de, önemli idarecilerin isimleri verilmekle beraber bu idarecilerin sahip olmaları gereken özelliklerde izah edilmiştir.[52]

Yusuf Has Hacip, idarecilerin önemli özelliklere sahip olmaları gerektiğini belirtir. Bir idarecinin üstün bir insan olması gerektiğini dile getirerek önemli noktalara değinmiştir. Yusuf Has Hacip'e göre idareci: (Bey, Hükümdar) bey olarak doğar, yani bir bey doğuştan beydir. Beyin bey olması için bey ya da hükümdar soyundan gelmesi gerekir.

Ayrıca bu beyin ya da hükümdarın, idaresini üstün insan cesaretiyle de ispat etmesi gerekir.[53]

Ayrıca bu ehil kişilere de daha iyi çalışmalarını için hediye ve bol para vermek gerektiğini izah eder. [54]

b-Kutadgu Bilig'de Güvenlik Konuları

Yusuf Has Hacib'e göre devlet hizmetinde ikinci önemli makam ordu komutanlığıdır.

Subaşı (ordu komutanı): İhtiyatlı, uyanık, cömert, cesur, gözü pek, mala mülke ve paraya karşı zaafı olmayan, askerin bütün ihtiyaçlarını karşılayan, kendi nefsinin değil devletin ve ülkenin çıkarlarını düşünen, zeki, bilgili, ölümden korkmayan biri olmalıdır.

Subaşı uyanık ve ihtiyatlı olduğu sürece halkın güvenliği sağlanır. Bunun için de halkın da uyanık ve ihtiyatlı olması gerekir. Türk insanı ve ulusu her zaman için ülkesini iç ve dış tehditlere karşı korumalıdır. Ayrıca ordu teşkilâtı iyi silahlarla donatılmış, disiplinli ve eğitilmiş, aynı zamanda homojen olmalıdır.

Komutanın dört temel özelliği vardır. 1- Doğru sözlü olmak 2-Cömert olmak ve ihsanlarda bulunmak 3-Cesur ve

yüregi pek olmak 4-Savaşa hile ve kurnazlık yollarını iyi bilmek.[55]

c-Kutadgu Bilig’de Halk

Yusuf Has Hacib, toplumu üç ana tabakaya ayırmıştır.

1-Yöneticiler

2-İkinci ana tabaka ise, halk ile yönetim arasında bulunan ve kimi zaman yöneticilerin, kimi zamanda halkın yanında yer alan; fakat her iki kesim üzerinde de etkisi bulunan fazla olan elit grup ya da alt güzideler kesimi. Düşünürler, bilim adamları, din adamları, adalet mensupları, zanaatkârlar ve hekimler.

3-Üçüncü tabakayı da halk oluşturmaktadır. Bu durumda kast sistemi mevcut değildir. Hanedan hariç olmak üzere diğer tabakalar arasında geçişler vardır.[56]

Yukarıda belirttiklerimize ek olarak, Kutadgu Bilig’de devlet, iç güvenlik ve güvenlik birimleriyle ilgili olarak birkaç şey daha aktaralım.

“Dünyayı ede tutmak için, insan anlayışlı olmalıdır: halka hâkim olmak için ise, hem akıl, hem cesaret gerekir.

Adem’in dünyaya indiğinden beri iyi nizâm daimâ anlayışlı insanlar tarafından vaz’edile gelmiştir.

Hangi çağda olursa olsun bugüne kadar daha yüksek yer daim bilgiliye kısmet olmuştur.

İnsanların kötüsü anlayış yolu ile asılır; halk arasında çıkan fitne bilgi ile bastırılır.

İşleri bu ikisi ile de halledemezsen, bilgili bırak, elini kılıca daya. Halkı idare eden, hâkim ve âlim beyler bilgisizin işini kılıç ile halletmişlerdir.

Dünyayı elde tutmak için insanın anlayışlı olması ve halkı itaât altına almak için de, bilgili bulunması elzemdir. ”

“Bu cihana hâkim olmak için bin türlü fazilet gerek;yaban eşeğini alt etmek için arslan olmak gerek

Dünyaya hâkim olana binlerce fazilet lazımdır; o bunlar ile eli-günü idare eder ve sisleri dağıtır.

O bunlar ile kılıç çalar ve düşmanın boynunu keser; memleketi ve halkını kanun yolu ile nizam altında bulundurur. [57]

“Emir vermek meselesi büyük iştir”

“Hâkim idare adamları lazımdır.” Huzur arayan insan daima zahmetle karşılaşır.

Hükümdar bütün memlekete göz-kulak kesildi; ona bütün kilitli kapılar açıldı.

“Halkın içinde yükselip, ikbale eren insan halka hep iyi kanunlar tatbik etmelidir.”

Bu üzerinde oturduğum tahtın üç ayağı vardır. Üç ayak üzerinde olan hiçbir şey bir tarafa meyiletmez; her üçü düz durdukça taht sallanmaz.

Eğer üç ayaktan biri yana yatarsa, diğer ikisi de kayar ve üzerinde oturan yuvarlanır.

Ben işleri doğruluk ile hallederim. İnsanları, bey veya kul olarak ayırmam.

Ey becerikli insan, elimdeki bu bıçak biçen ve kesen bir alettir. Ben işleri bıçak gibi keser, atarım; hak arayan kimsenin işini uzatmam.

Şekere gelince, o zulme uğrayacak, benim kapıma gelen ve adaleti bende bulan insan içindir.

O insan benden şeker gibi tatlı-tatlı ayrılır; sevinir ve yüzü güler.

Zehir gibi acı olan bu Hind otunu ise, zorbalara ve doğruluktan kaçan kimseler içer..

Bunlar kavga edip, bana gelirler ve ben hüküm verince, bakarsın, acı Hind ilacı içmiş gibi, yüzlerini ekşitirler.

Benim bu sertliğim, başkalarının bu çatıklığı ve bu asık suratım bana gelen zalimler içindir. ”

Beyler kötü olmadıkça, o memlekette kötülerin yüzü sevinçle parlamaz. [58]

Akıllı ve tam bilgili insanı halka amir tayin et.[59]

“Ey hükümdar, şu üç işe çok seçkin kimseleri ara ve bu işleri onlara ver.

Bunlardan biri kadıdır. Halka faydalı olabilmesi için, onun çok temiz ve takva sahibi olması lazımdır.

İkincisi hükümdara vekalet edecek olan kimsedir: Halkın huzur bulması ve saadetle tanışması için, bunun dürüst ve güvenilir bir kimse olması şarttır.

Üçüncüsü vezirdir; bunun çok seçkin bir kimse olması lazımdır, halka ne gelirse ondan gelir.

Bu işe bakan kimseler doğru olursa, halk huzura kavuşur, günü aydın olur. Memleketin düzene girer ve halk zenginleşir ve neticede bunlar sana hayır dua ederler. Bu üç yerde işe yaramayan insanlar bulunursa, bütün halkın işi kötü olur. Bir beye yol gösteren vezirdir; halka, muhafızlara ve hizmetkârlara nizam veren odur. ”

Ters tabiatlı, zararlı ve kötü adamların eli-kolu bağlanmadıkça işler selametle yürümez.

Şehir ve kasaba içinde hırsız ortadan kaldır yolcu ve kervan emniyet içinde sefer etsin

Fâsık, serseri ve başı-boş dolaşanları inzibat altında bulundursunlar.[60]

“Ey hükümdar işi sürüncemede bırakma. Her işle meşgul ol. İşini geri bırakma, yap: Bugünkü işi yapmazsan yarının işi

de buna eklenir; iş iş üzerine gelir ve yığılır; kalır. Bugünkü işini yarına bırakma: yarın işin olursa bu yapılamadan

kalır. Halkın ve kendinin yarın huzura kavuşabilmeniz için, bu memleket işlerinin günü-gününe görülmesi lazımdır.

Zalim olma, zulmü kötülere karşı tatbik et: bütün memleketi kötülerden temizle. Doğru ol, doğru yola git ve her vakit doğruluk ile hareket et: böylece kötü ve eğri yola gelir ve tavrını değiştirir. Bu ters tabiatlı, zararlı ve kötü adamların

eli kolu bağlanmadıkça, işler selametle yürümez. Kötüyü kendine yaklaştırma, zararı dokunur: daima uyanık ol ve doğru insanlar ile yaşa. Doğru ve dürüst gönüllü, düşüncesi, sözü, işi ve bütün hareketi iyi olan insan ne der, dinle.

Kötüye katılma ve doğruluktan ayrılma: kötüler arasında doğru insanın güneşi kararır. Kötülük yapanlar hüsrana

mahkum olurlar: kıyamet gününde Tanrı’nın karşısına doğru insan olarak çık. Ey hükümdar, çaresiz sana adamlar

lazımdır: beyler fesâdı bunlar ile ortadan kaldırırlar. Bir çok adamlar toplamalı ve onlara ihsanlarda bulunmalı, fakiri zenginleştirmeli ve açığı doyurmalıdır. Hizmette bulunan kimse bir şeyler ümit eder; hizmetkar ümidini keserse,

durmaz gider. Ey hükümdar hizmetkâr birkaç türüdür; bunları seç ve ayrı ayrı muameleye tâbi tutarak, hizmet

gördür. yollarını şaşırmasınlar. Onlardan biri şeref için çalışır; onu şeref vermek suretiyle, tatmin et. Biri mal ve mülk ister; ona mal ver canını sana feda etsin. Bazen hem mal hem şeref ister; birde unvan, hil’at ve nüfuz peşindedir.

Eğer cesur ve kahraman kimse ise, ona gümüş ver, kılıç kullansın, sana şehir ve memleketler fethetsin. Bilgili akıllı ve temiz kalpli insan ise ona hürmet göster. Kötü ve zalim olan kimseyi yükseltme; ona memlekette nüfuz verme seni

çok üzer Sana gönülden bağlı olan kimseyi kendine yakın tut. hayasız kimseleri de kendinden uzaklaştır. Onlardan kendini koru. Seni sevenleri ve sevmeyenleri de iyice ayırt et; sevene karşı sevimli ve düşmâna karşı da yalı ateş gibi ol. Hıyanet ve emniyeti bir araya getirme: yarayan ile yaramayanı bir arada tutma. Bir işi iki kişiye birden tevdi etme. Onlar birbirlerine yüklerler ve iş yapılmadan kalır. İş iş bilen kimselere ver: İş yapamayan insan onu beceremez, üzülür ve müteessir olur. Hizmettir diye olur olmaz insanlara iş verme: işi sana faydalı olacak şekilde becerikli kimselere ver. Memleketin faydasını kendi menfaatin ile telif et; başkasının menfaatlerini düşünüp ona bağlama Faydalı insana her vakit itibar göster; ey hükümdar lüzumlu işleri ona gördür..

Hangi memleketin beyi iyi ve doğru olursa o memleketin halkı zenginleşir ve başına gün doğar.

Şehir ve kasaba içinde hırsız ortadan kaldı. Yolcu ve kervan emniyet içinde sefer etsin.

Memleket içinde halka zulüm edenleri yok et; dış eyaletlerde de bir tane yol kesen şaki bırakma.

Kötüyü ceza vererek, doğru yola getir; kötüye kötü muamele layıktır, sende öyle yap.

İyinin serbestçe dolaşabilmesi için, kötünün ya zincire veya zindanda olması lazımdır.

Birde memleketin rahat çalışabilmesi için, bunlara ayrı ayrı muamelede bulunulmalıdır.

61Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig, çvr. Reşit Rahmeti Arat, 4. baskı, s. -395-400

Onların biri alimlerdir; bunlar insanı devlet ve saadete kavuştururlar. Onlara izzet ve ikramda bulun ne derlerse yap; şeriat yolunu tut. hükümlerine itiraz etme ve önlerinde hürmetle eğil. Bunlardan sonra muhasipler gelir. Bunlar kuvvetli olmalıdırlar.

Bundan sonraki zümre senin hizmetinde bulunanlardır. Bunlardan sonra avâm. kısmı gelir. Bunlara kanunu tatbik et ve iyi bak.

Tebaanın senin üzerinde üç hakkı vardır. bu hakları öde ve onları zorluğa düşürme.

Bunlardan biri memleketinde gümüş temiz kalsın; onun ayarını koru

İkincisi halkı adil kanunlar ile idare et; birinin diğerine tahakkümüne kalkışmasına meydan verme

Tebaan üzerinde senin üç hakkın vardır; bunu onlardan istemelisin.

Biri halk senin emirlerine hürmet etmeli ve bu emir ne olursa-olsun ona derhal yerine getirmelidir.

İkincisi hazine hakkını gözetmeli ve bunu vaktinde ödemelidirler.

Üçüncüsü senin dostuna dost ve düşmanına düşman olmalıdır.

Böylece sen onlara karşı vazifeni yapmış olursun, onlar da senin hakkını ödemiş olurlar.

Bu yolun yolculuğunda bey böyle olmalı; tebaa da böyle olmalıdır. Böylelikle halk beyinin iyiliğini görür; bey de huzura kavuşur. ve dünyaya şöhretini yayar.

Ey hükümdar, sana her iki dünyayı temin edecek kısmet ve saadet şüphesiz budur.

Bundan sonra alimler harekete geçip, ihlas ile halka bilgi versinler.

Muhtesibin de elinde salâhiyet olmalıdır; o da cemaati dolaşarak kötülöklere mani olsun.

Satıcı emanetlerini gözetsin, sanat ustaları başkalarını yetiştirmekle devam etsinler.” [61]

d-Kutadgu Bilig’e Göre Kuvvet Komutanı Nasıl Olmalıdır

Düşmanı korkutmak için başa geçen ordu kumandanının çok çevik, sert, tecrübeli, tam ve pek yürekli olması gerekir. Büyük bir meziyet olan orduyu idare etmek ve düşmanı kırmada seçkin insan olması gereklidir. O bütün malını askere dağıtmalı ve birçok kimseleri dost ve silah arkadaşı edinmelidir; çoluk çocuk ve karım diye mal toplamamalı ve mülk ve bahçe edineceğim diye gümüş yığmamalıdır. O bütün arzusunu kılıcıyla istemeli, vurmali, almali, vermeli ve böylelikle şöhretini büyütmelidir. O çok cesur, zeki ve aynı zamanda da mert ve geniş yürekli olmalıdır; ölümü hatırına getirmeyerek düşmanını vuran, yaman ve pek yürekli olmalıdır. Kumandan haysiyet sahibi olmalıdır; o şerefi için düşmana karşı koyar ve intikamını almadan ondan yüz çevirmez. Kumandan iyi tabiatlı ve alçak gönüllü olmalıdır; o böylelikle halka kendisini sevdirebilir, ordu kumandanı mağrur olursa şüphesiz düşmandan dayak yer; namlı ve şöhretli olması ve adının yayılması için onun cesur, heybetli, saç sakalı düzgün ve mert insan olması lazımdır. Ordu kumandanı siyaset etmesini bilmeli; ordu işi siyasete bağlı olur. Düşmâna karşı sefere çıkmak ve ordunun hareketini idare edebilmek için kumandanın şu birkaç vasfa sahip olması gerekir: Onun yüreği harpte aslan yüreği gibi ve dövüşürken de bileği kaplan pençesi gibi olmalıdır; o domuz gibi inatçı, kurt gibi kuvvetli, ayı gibi azılı ve yaban sığırı gibi kinci olmalıdır; aslan gibi hamiyeti yüksek tutmalı, baykuş gibi geceleri uykusuz geçirmelidir; onun tuzu, ekmeği ve yemeği bol, atı, elbisesi ve silahı da buna denk olmalıdır. Söyledikleri doğru olmalı ve sözüne de itikat edilmelidir. Orduları yarıp delmek için sebatlı bulunmalı, askeri coşturmak içinde kesin kararlı olmalıdır. Ordu kumandanı düşmâna karşı harekete geçerken düşmâna karşı koyacak esas kuvvetleri etrafında bulundurmalıdır; öncü ve keşif kollarını seçmeli, ihtiyatlı olmalı, göz ve kulağını uzaklara çevirmelidir. Kumandan ihmalkar olmamalı ve çok uyanık bulunmalıdır; ihmalkar olursa düşmanın baskınından zarar görür. Askerini çok iyi gözetmeli ve dil yakalatmamalıdır.

Askerin az ya da çok olduğundan düşman haberdar olmalıdır. Düşmanını vurmak için şu iki silah kullanılmalıdır. Bu iki silah düşmâna ölüm getirir Birincisi: düşmâna karşı hileye baş vurmalıdır İkincisi: ihtiyatlı ve uyanık olmalıdır. Düşmâna karşı prensip: "Sözle oyala, sulh ol, kendini koru ve savaşa acele etme. Askerin bir kısmını pusuya yatırırken kendin önde ol düşman harekete geçerse sen de ona göre hareket et, durma, hazır durumda onun her hareketini karşıla, askerlerden yaralanan olursa sen bakıp tedavi ettir, esir olan varsa kurtar, geri al, eğer ölen olursa hürmetle kaldır; çoluk çocuğu varsa onlara haklarını ver, askerler bunu görünce sevinir, savaş günlerinde de sevgili canlarını feda ederler."

Ordu kumandanı böyle olmalıdır; böyle bir adam orduya baş olursa çok iyi olur, bütün işi yoluna girer ve kendisi takdire şayan olur.

Şu iki vazife büyük vazifelerdir; büyüklüğün atıdır: biri vezirlik ikincisi ordu kumandanlığıdır; bunlardan biri kılıç tutar, biri kalem. Memleketin nizamını ve dizginini bu ikisi ellerinde tutar; bu ikisi el ele verirse, onu kim koparır. Bunların pek seçkin insanlar olması lazımdır; eğer beye karşı baş kaldırırlarsa başları gider. Faydalıda olurlarsa memlekete çok faydalı olurlar; eğer baş kaldırırlarsa memleket bunların çok zararını çeker. Bunlar halk arasında ileri gelen kimseler olmalıdır. Böylece memleket huzura kavuşur. Bir memleketi kılıç ile derhal ele geçirmek mümkündür fakat kalem olmayınca insan onu elinde tutamaz. Hangi şehir ve eyalet kalem ile idare edilirse orada herkes kendi arzu ve nasibini bulur." [62]

B- GAZNELİLERDE SUBAŞI

Bugünkü Afganistan'da 963 yılında kurulmuş olan Gazneliler Sultan Mesut (1030-1041) zamanında Selçukluların Horasan bölgesinde faaliyete geçtikleri haber alınınca, durumu vezir ve öteki devlet büyükleriyle görüşerek Büyük Hacib Subaşı'nın komutasında onbin atlı, beş bin piyade mevcutlu bir orduyu Horasan'daki Selçuklular üzerine gönderdi.[63] Merv'e giden Hacib Subaşı her tarafa bir şahne gönderdi. Bu alınan tedbirler sayesinde Selçuklular geri çekilmek durumunda kaldılar. (1037) Nihayet Hacib Subaşı Selçuklular ile Serahs civarındaki Talhâb denilen yerde karşılaştı. İki taraf arasında sabahtan öğleye kadar devam eden şiddetli savaşta Gazneli ordusu ağır bir yenilgiye uğradı ve bütün ağırlıkları Selçukluların eline geçti. (1038 yılı Mayıs ayı sonu)

Yukarıda bahsini ettiğimiz yenilgiye dayalı olarak gelişen olaylar olaylar yüzünden daha sonra Sultan Mesud hazırlıklar yaparak Nişabur üzerine yürürken (Ocak 1040) kendisi merkezde Sipehsalar sağ kanatta ve Büyük Hacib Subaşı'da sol kanada kumanda ediyordu.

Haliyle gelişen olaylar nihayet Selçuklular ile Gazneliler arasındaki Dandanakan (Mayıs 1040) savaşının yapılmasına sebep olacaktı. Bu savaşta galip gelen Selçuklular artık müstakil devlet olma yolunda bağımsızdılar. Dandanakan mağlubiyetinden hemen sonra Sultan Mes'ud Hacib Subaşıyı tutuklatarak mallarına el koymuştu.

Subaşı makamının şahne makamındakileri tayin ettikleri bu dönem de bir subaşı olan Selçuk Bey marifetiyle canlanan Selçuklular, başka bir Gazneli subaşının marifetsizliğiyle artık müstakil olmuşlardır.[64]

C- BÜYÜK SELÇUKLULARDA ASAYİŞ VE DÜZEN

" XI. yüzyılda İran'da kurulan ve kısa zamanda Anadolu dahil olmak üzere, bütün yakın ve Orta-doğu'da egemenliğini sağlayan Büyük Selçukluların Kutadgu Bilig'de söylenen: "Dünya beyleri arasında en iyileri Türk beyleridir;" ifadesine tam oturur. Bilindiği gibi her ülkede siyaset-nâme ve nasihat-name türünden bu gibi eserler yazılır ve ideal devlet adamı anlatılır. Bu anlatış teoriktir. Ancak önemli olan, tarihimiz boyunca yazılan kitaplardaki teorik bilgilerin pratikte de yer almasıdır. Selçuklulardan evvel hâkim oldukları geniş bölgede sayısı yirmiye varan yerel politik kuruluşların yarattığı politik ayrılık ve karışıklık, doğu İslâm dünyasını harabeye çevirmiş, yol kesicilik, ulaşım zorlukları, can, mal güvencesini ortadan kaldırmış, anarşi doğurmuştu. Büyük Selçuklu sultanları "Kutadgu Bilig'deki hükümdarın halka hizmet etmesi ilkesinden hareket ettiler. Halkın refahı ile ekonomik kalkınmayı ön planda tuttular, huzur ve sessizliği sağladılar. Bu sebeple sultanların çoğunluğu Sultan'ül-adil(adil Sultan) sanı ile anıldılar. Devrin şartlarını göz önünde bulunduran Selçuklu sultanları buna göre politika izlediler. Fethettikleri ülkelerdeki yerel hükümdarlardan ancak şiddetle karşı koyanlara şiddet gösterdiler. İtaatlerini kabul edenleri yerlerinde bıraktılar. Bunları devlete bağlamakla yetindiler." [65] Büyük Selçuklu Sultanlığının kurulmasından itibaren din işleriyle dünya işlerinin yani siyasi meselelerin birbirinden ayrılması yolunda geniş faaliyetlerin görüldüğünü[66] belirtmeliyiz. Büyük Selçuklular da, milli birliğe diğer Türk devletleri gibi önem vermişler gerekeni yapmışlardır.[67]

Büyük Selçuklularda Kolluk Kuvvetleriyle İlgili Memuriyetler

a-Amîdlik

Bir eyaletin başında bir nevi vali olarak bulunduğunu gördüğümüz ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihinde daha ilk Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey (1037-1063) zamanından itibaren tesadüf ettiğimiz bu memuriyetin devlet teşkilâtında işgal ettiği yer, Nizâmü'l-mülk tarafından belirtilmektedir. Bu Selçuklu vezirine göre, "Devlete bağlı amîdlere, has kölelere ve mutasarruflara Amîdü'l-mülk, Şemşü'l-mülk gibi unvanlar verilmelidir... Unvandan maksat şahsın diğerleri tarafından tanınmasıdır. Vezir, tuğracı, müstevfi, arız-ı Sultan, amîd-i Bağdat, amîd-ı Horasan, amîd-i Harizm'den başka lakab kullanamaz. Ancak ülke ile ilgili olmayan lakaplar hariçtir." [68] "Taşındığı lakab kişinin değerini ve makamını bildirmelidir. Mesela bâzârî ile dihgân aynı mânadadır. Marufi ile amîdi arasında da hiçbir fark yoktur. Her ikisinin de rütbesi ve makamı aynıdır. Türk sipahilerinin kumandanları Hâcegân, (Efendiler) Amîdan

(Beyefendiler) ve Mutasarrıfın (diğer toprak sahipleri), Amîdü’l-mülk, Zâhirü’l-mülk, Kıvamü’l-mülk, Nizâmü’l-mülk ve benzeri unvanlar almışlardır.”[69]

Devletin şu veya bu sebeplerle düzeni bozulup karışıklık içinde düştüğü zamanlarda, bir hiç olan kimse bir emir olabildiği gibi, en adî bir kimse de amîdlik elde edebilir. Buna karşılık, asîl ve fâzil kimseler, her türlü makamdan mahrum kalırlar; aşağılık adamlar, padişahlara ve vezirlere mahsus lâkapları almaktan korkmazlar.[70]

Görülüyor ki askeri teşkilâtta emirlik ne ise mülki teşkilâtta da amîdlik odur. Bundan sonra hükümdarlık ve vezirlik gelmektedir. Diğer taraftan hükümdarın doğrudan doğruya münasebette bulunduğu makam sahipleri arasında “amîd” de bulunmakta ve görünüşe göre, alt sınırı teşkil etmektedir. Gerçekten Nizâmü’l-mülk, devlet erkanının hükümdarın huzurunda uzun müddet kalmalarının, haşmetini zedelemesi bakımından mahsurlarından bahsederken, bu devlet erkânının kimler olduğunu sayarken büyüklerden vezir ve diğer divan üyelerini sayarken ordu kumandanları (sipah-sâlârân) nın yanında sonuncu olarak, amîdleri de zikrediyor. Böylece amîdler, hükümdarın işret meclislerine kabul edilen devlet erkânının son halkasını teşkil ediyorlar demektir. Nitekim aynı Nizâmü’l-mülk lâkablardan bahsederken Irak amîdiyle Horasan amîdi’ni vezir ve büyük divan üyeleri ile bir arada zikretmektedir. Bundan anlaşılıyor ki, hiç olmazsa bazı mühim eyâletlerin amîdleri, merkez teşkilâtının başında bulunanlarla, yani divan sahipleriyle aynı seviyede sayılmakta idi.[71]

Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihinin ilk imparatorluk devrinde kaç amîdlik bulunduğunu bilmiyoruz. İmparatorluk tarafından vasıtasız olarak hâkim olunan her eyâlete bir amîd tayin edildiği muhakkaktır. Yukarıda görüldüğü üzere biz bunlardan üç eyaletin, Irak’ın, Horasan’ın ve Harezm’in amîdi bulunduğunu biliyoruz. Bu üç eyâlet amîdinin, diğer eyâlet amîdlerine nazaran çok daha yüksek sayıldığını yukarıda gördük. Bundan başka her eyâlet merkezinde ve eyâlet dahilindeki büyük şehirlere de birer amîd tayin edildiği anlaşılmaktadır. Zira Bağdat, Hemedan, Belh, Urfa, Diyarbakır, Meyyefârikin Amîdinden bahsedilmektedir.

Biz en çok Irak amîdi hakkında bilgiye sahibiz. Irak amîdi’nin vazife ve yetkileri belirtildiği takdirde, umumiyetle Alp Aslan zamanında amîdlik müessesesi hakkında fikir edinilebileceği muhakkaktır.

Amîdlik makamını işgal eden devlet adamı, tıpkı vezir gibi kalem ehlinden yani İranlı idi. Bu sığata rağmen aşağıda görüleceği gibi, amîd yine tıpkı vezir gibi askeri meselelerde de meşgul oluyordu.

Amîdlik müessesesine Tuğrul Bey’in, Halife’nin daveti üzerine Bağdat’a girişinden itibaren rastlıyoruz. (Temmuz 1056)

Selçuklu hâkimiyetini yürütmekle vazifeli bir devlet adamı sıfatıyla amîd’in umumiyetle Irak’ta, hususiyetle Bağdat’ta nizam ve asayışı koruduğunu biliyoruz.[72] Şüphesiz amîd’in asıl meşguliyet sahasını mâli meseleler de teşkil ediyordu.

Ancak 1057 yılında amîdlik müessesesi tarihinde yeni bir safhanın başladığı söylenebilir: Sultan Tuğrul Bey, Amîdü’l-İrak makamındaki kişinin ölümünden sonra tayin ettiği yeni devlet adamına “reisü’l-İrakayn”(iki Irak’ın, yani Irak-ı Arab ile Irak-ı Acem’in reisi) lakabını tevcih etti. Bu lakabın verilmesi bu makama atfedilen önemi gösterir. Bu unvandaki kişi Sultan Tuğrul Bey’in Halifenin kızı ile evlenmesinde başrolü oynayacaktır.

Şimdi de Alp Aslan’ın saltanatı zamanında amîdlik müessesesini ele alalım. Bu zamanında Irak amîdi Sultan Alp Aslan adına hutbe okutulmasını, para bastırılmasını ve hil’atler imâl edilmesini sağlayacaktı ve reisü’l-İrakayn lakablı kişiyi Irak amîdi olarak tekrar sahnede görüyoruz. Bu sefer yanında şahne olduğu anlaşılan kişi de vardır. Selçuklu hükümet sarayına yerleşen Irak amîdi, derhal eyâlet işleri (a’mâl) ne el attı. O’nun böylece Irak’ta yeni hükümdar (Alp Aslan) adına Selçuklu hâkimiyetini kurmağa çalıştığı görülüyor.

Irak amîdi’ni Alp Aslan zamanında meşgul eden başlıca olay Halife ile ilgili olaylardır. Bu esnada gelişen olaylara müdahale eden Irak amîdi fitneye sebep oldukları, yani sükün ve asayışı bozdukları gerekçesiyle 1064 yılında bir kısım şahısları tevkif etmişti.[73]

Büyük Selçuklu tarihinde ilk defa halifenin şikâyeti ile Irak amîdi (Nihavendi) görevden alınmıştı. (1064)[74] Yeni atanan Irak amîdi haca gidecek kabilelerin meseleleriyle uğraşmıştır. 1066 yılı sonunda atanan (Abû Sa’id Müstevfi) Irak amîdi’nden Halife’ye itaat etmesi, hizmet kaidelerini yerine getirmesi, Halifenin bütün isteklerine icabet etmesi emredilmekte idi.[75] Bu şahıs Bağdat’ta yeni inşa edilen Nizamiye Medresesinin açılı merasiminde de karşımıza çıkar.

Selçuklu İmparatorluğu ile Halifelik sorunları halledilince Irak amîdi’nin oynayacağı rol kalmamışsa da 1069 yılında yeniden (Ebû Nasr isimli) Irak amîdi’ni görev başında görüyoruz.[76]

Böylece amidin makamını işgal eden devlet adamlarını askeri, idari, siyasi ve mâli vazifelerini belirtmeğe çalıştık. Şimdi de amidin protokoldeki yerini tesbite çalışalım:

“Tuğrul Bey’in öldüğü ve yerine (üvey oğlu) Süleyman’ın tahta çıktığı, şüphesiz gerekeni yerine getirmesi için Selçuklu veziri Amîdü’l-mülk Kündürî tarafından Irak amîdi’ne bir elçi vasıtasıyla resmen bildirilmişti.”[77] Bundan anlaşılıyor ki, devletin eyâletteki muhatabı doğrudan doğruya o eyaletin başında bulunan amîd’dir. Diğer taraftan amidin devletteki muhatabı bazen doğrudan doğruya başta bulunan Sultan’dır.[78] Irak amîdleri halife ve

adamlarına karşı çok şiddetli hareket ederlerken halka karşı son derece adil davranırlardı.[79]

Irak amîdi hem adaleti hem vergi siyaseti hakkında uğraşırken Irak'ta Selçuklu hâkimiyetinin bütünüyle gerçekleşmesi ve yürütülmesi yetkisi de Irak amîdine ait idi.[80] Gerek yeni amîdler gerekse vazifeleri başına izinden dönen amîdler ve gerekse geçici görevle gelen amîd unvanına sahip devlet adamları Halifelik erkânı tarafından merasimle karşılanırlardı.[81]

Verdiğimiz bilgiler eyâlet amîdlerinin gerek Büyük Selçuklu gerekse Halifelik devlet teşkilâtındaki ve protokolündeki yerini, eyaletlerde Selçuklu İmparatorluğu'nun yetkili temsilcileri olduklarını, bu sebeple meşgul olmadıkları devlet meselesinin olmadığını göstermiştir.[82]

Amîdlik müessesesinin yerini yavaş yavaş şahnelik alacaktır. Gerçekten bir zaman Alp Aslan zamanında nerdeyse amîd terimine hemen hemen rastlanmaz. Ancak Melikşah ve onu takip eden hükümdarlar zamanında şahnelik müessesesi yanında, fakat onun emrinde ve sadece mali meseleler ve bilhassa iktâ meseleleriyle meşgul olan amîdik müessesesine rastlıyoruz.[83] Diğer bütün vazifeleri şahnelik üzerlerine alacaklardır.[84]

b-Büyük Selçuklularda Hükûmet Ve Şahne

Şahne, Eskiden şehrin dirlik ve düzenliğine bilhassa gece emniyetini korumak ve sağlamakla vazifeli memur, gece bekçisi, subaşı, zabıt müdürü, görevlerindekiydi. Eşanlamı olarak ihtisab ağası denilen memuriyettir.

Devleti idâre etmek için işler dîvânlarda yürütülürdü.

Selçuklularda, Şehzâdelerin yetişmesiyle alâkadar olan atabegler eyâlet merkezlerinde güvenlik hizmetleriyle ilgilenen ve şahne (veya şihne) denilen askerî vâliler, mülkî idâreden mesul olan âmiller ve zâbita hizmetleriyle emr-i bî'l-ma'rûf nehy-i anî'l-münker görevini üstlenmiş olan muhtesipler de hükûmet teşkilâtı içinde yer alırdı.[85]

Hilafet merkezi olan Bağdat'ta Selçukluların şahne adıyla merkezdeki işlere bakan ve aynı zamanda Halifenin vaziyetini kontrol eden bir vali vardı.[86]

Bir eyaletin sivil valiliği demek olan amîdik görünüşe göre, Alp Aslan'ın saltanatının sonlarına doğru git-gide önemini kaybetmiş, onun yerini eyâletin bir nev'i askeri valiliği demek olan şahnelik almıştır. Öyle görünüyor ki; amîd, şahne'nin emrinde sadece mâli meselelerde, özellikle iktâ meseleleriyle meşgul olan bir yüksek eyâlet memuru durumuna düşerken, şahne, Selçuklu İmparatorluğu'nun bile eyalette en yüksek mümessili haline gelmiştir.

Yukarıda görüldüğü üzere, şahnelik, bir memuriyet olarak, Selçuklu tarihinde ilk defa Tuğrul Bey'in ölümünü müteakip görülür (Eylül 1063). Tuğrul Bey'in ölümü haberi üzerine ayaklanan Hanedan halkı, bu şehir amîdiyle birlikte şahne'yi ve adamlarından 700 kişiyi öldürürler. Şahne kelimesi ikinci defa, Alp Aslan'ın saltanatının başlangıcında geçer: Aytekin Süleymanî isimli bir Selçuklu kumandanı, şahne olarak, meşhur Irak amîdi Reisü'l-Irakayn en-Nihavendî ile birlikte Bağdad'a gelir. (Mart 1064) Reisü'l-Irakayn en-Nihavendî (her işe karışmak ve vergi meselelerine el koymak gibi) büyük roller oynarken, şahne Aytekin silik bir şahsiyet olarak kalır. Nitekim gelişen olaylardan şahne görevlilerinin amîd'lerin maiyetinde buldukları kaynakların ifadesinden anlaşılmaktadır. Daha sonra şahnelik büyük ehemmiyet kazanır. Hele Halife'nin istemediği şahnenin azlını temin edinceye kadar uğraştığını söylersek, ehemmiyetli bir mevki haline geldiğine dair önemli bir delili söylemiş oluruz.[87]

Şahneliğin asıl önem kazanması 1071 yılında Sa'd ü'd-devle Güherâyın'ın bu mevkiine tayiniyle başlar. Bu şahne Halife'ye kafa tutacak kadar dirayetli ve yetkili aynı zamanda da Halifenin muhatabı haline gelmiş ve arzularını bu Selçuklu devlet adamının aracılığı ile Büyük Selçuklu Sultanı'na ulaştırdığı anlaşılmaktadır.[88]

Memuriyet olarak Tuğrul Bey'in ölümüyle birlikte gündeme gelen şahnelik "Tuğrul Beyden beri devam eden Bağdad'ın askeri ve sivil idaresinin saltanat başkentinin tayin ettiği şahne'ler/şihne'ler verilerek, halifenin vazife ve yetkilerinin yalnız şer'i meselelerin halli ile, ziyaretleri kabul etmek, sultana ve tâbi hükümdarlara hil'atlar ve bir takım unvanlar vermek gibi öteden beri adet hükmünde olan merasime inhisar ettirilmesi ve İslâm dininin bu en yüksek temsilcisinin dünya işleri ile ilgisinin kesilmesi hususu bir yandan ilim, fikir, edebiyat sahalarında serbest gelişmeye zemin hazırlamak suretiyle Selçuklu devrinin, bilhassa imparatorluk zamanında, parlak bir çağ idrak etmesini mümkün kılmış, diğer taraftan, İslâm ülkelerinde yaşayan gayr-i Müslim unsurların(zımmı) İslâmi hukuk kaidelerine tâbi olmaları mecburiyetini hafifleterek emniyete kavuşmalarını temin etmiş ve lâiklik prensibinden kaynak alan dini toleransın, imparatorluk sınırları içine alınmış bulunan nüfusunun çoğunluğu Hıristiyan (Gürcü, Ermeni, Süryânî vb) memleketlerde huzur ve güvenliğin sağlanmasına ve çeşitli dinlerdeki kalabalık tebaanın devlete bağlanmasına büyük ölçüde yardımcı olmuştur." [89]

Bununla beraber Bağdad'da vuku bulan-dini-içtimai mahiyeti haiz- karışıklıklarda, Halifelik veziri'nin talebi üzerine şahne'nin müdahale ederek, sükun ve asayiş temin ettiği görülmektedir. Mesela, Türk-Arap nüfuz mücadelesi halini alan karışıklıklar sırasında, şahne Güherâyın, Halifelik vezirinin resmi talebi üzerine karışıklık çıkaranların bir kısmını yakalamış, emsâl olmak üzere cezalandırmış, geri kalanlar da dağılmışlardır. (Şubat-Mart 1072) Şimdiye kadar naklettiğimiz, Irak amîd'lerinin de meşgul oldukları meselelerdir. Bu itibarla verdiğimiz bilgi, âmid ile onun yerine geçen şahne'nin, vergi meseleleri müstesna, aşağı yukarı aynı meselelerle meşgul olduğunu göstermektedir. Ancak her halde bir hayvan hastalığından ötürü bütün sürüsü ölen çobanı bu olaydan mesul tutan şahne Güherâyın çobanı

ayaklarından asıp sonra da diri diri yakınca halkı çok arttı. Nitekim bu olayın etkisiyle de Gûherâyin, Bağdad halkının ahlâkını düzeltmede çok mesafe kat etmiştir.[90] Hüzistanlı bir kadının gulâmı olan Gûherâyin, Tuğrul Bey, Alp Aslan, Melikşah ve hatta Berkyaruk zamanlarında büyük roller oynamıştı. Zamanla ordu kumandanı olarak büyük hizmetler gören Gûherâyin'in Alp Aslan zamanında son vazifesi Bağdat şahne'liğidir. Bir kale kumandanının hücumuna uğrayan Alp Aslan'ı kurtarmak için ortaya atılan Gûherâyin, yaralanmışsa da efendisini de yaralanmaktan kurtaramamıştı.[91]

Şahnelik müessesesi, Melikşah ve onu takip eden hükümdarlar zamanında bu makamı işgal edenlerin nüfuz ve yetkilerini daha da genişleyerek, var olmakta devam etmiştir.

Göçebe Türkmenler üzerinde hususi yetkilere sahip[92] şahnelerin kılıç ehlinden yani Türk kumandanlarından olmalarının tabii neticesi olarak, maiyetlerinde büyük askeri kuvvetler bulundukları görülmektedir.

İşte Alp Aslan zamanında şahnelik müessesesi hakkında kaynaklarda verilen bilgiyi nakletmiş bulunuyoruz. Bu bilgiden şahnelik müessesesi hakkında fikir edinmek mümkündür.[93]

Halifelik teşkilâtında görülen ve zamanımızın polis müdürlüğü vazifesini gören şurta, görünüşe göre, Selçuklu devrinde ortadan kalkmıştır. Nitekim Nizâmü'l-mülk eserinde hemen hemen bütün Selçuklu müesseselerinden ismen olsun bahsettiği halde, bu müesseseden bahsetmemektedir.[94] Öyle görünüyor ki, Selçuklular devrinde şurta vazifesini, önce vazife ve yetkilerinden bahsettiğimiz amîdler sonra da şahneler görüyordu.[95]

“Alp Aslan zamanında Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kaç eyâlete ayrılmış bulunduğunu, bunların kaç tanesinin imparatorluğu tâbi devletlerin hâkimiyetinde bulunduğunu, kaç tanesinin merkezden tayin edilen valiler vasıtasıyla idare edildiğini kati olarak bilmiyoruz. Fakat, imparatorluk idaresinin, lüzum gördüğü zaman eyâletlerin sınırlarında değişiklik yapabildiği anlaşılmaktadır. Bu sınırlar içinde ikta sahipleri de, amîdlerde hatta şahneler de valilik vazifesini görüyorlardı.”

Büyük Selçuklu eyâlet teşkilâtında başlıca amîd, şahne, amil, nazır, muhtesib, reis, kadı, hatib, müftü gibi memuriyetler bulunurdu. Bildiğimize göre, bu saydığımız memuriyetlerden şahnelik, tamamıyla kılıç ehlinden yani Türklerden idi.[96] Nizamü'l-mülk'e göre eyâlet teşkilâtında vilâyette bulunan “hâkimler”in yani amîd, şahne, müşrif ve reis gibi yüksek memurların hatta casusların maaşları ihtiyaç duymayacakları kadar yüksek olmalıdır. [97]

Nizamü'l-mülk'e göre amîd (vergi memuru)'in, kadı'nın, emniyet müdürü (Şahne) nin, (belediye) reisinin durumlarını soruşturmak gerekir. Bunun siyasi şartı şöyledir: Her şehir araştırıldığında din işlerinde müşfik Allah Teala'dan korkan, kin ve garazı olmayan bir kimse bulunabilir. Ona “Şehir ve nahiyeyi sana emanet ediyoruz. Allah öbür dünyada bizden neyi sorarsa, biz de senden sorarız” demeli. Vergi memuru(amid), kadı, emniyet müdürü (şahne), belediye reisi ve halkın büyük ve küçük hareketleri soruşturulup bilinmeli, olayların hakikati öğrenilip, gizli veya açık bize bildirilmeli. Bu vasıflara sahip kimseler böyle görevlerden sakınıp, memuriyeti kabul etmek istemezlerse, onları mecbur edip, hepsinin hapsedilmesi pahasına zorla bu görevi vermelidir.”[98]

Büyük Selçuklularda “taşrada türlü renklerde bayrakları, çetrleri bulunan ve izine bağlı olmak üzere, para bastıran melikler ile şahnelerin/şihnelerin, umumi valilerin ayrı ayrı vezirleri ve merkezdekinden daha küçük ölçüde, birer divanları vardı. Büyük Divâna bağlı eyâlet merkezlerinde “şahne/şihne denilen askeri kumandanlardan başka, sivil idareden sorumlu “amîdler” ve ayrıca halktan seçilmiş “reis”ler ve belediye işlerine bakan “muhtesip”ler bulunurdu.”[99]

Güvenlik sağlamada önemli rolleri oldukları iyice anlaşılan şahnelik makamına ilgili olarak Gürcüler'le 1121 ve 1122 yıllarında yapılan savaşları yazan İbnü'l Ezrak şöyle anlatır:

“Abkaz ve Gürcülerin kralı David şehre şiddetli baskı yapıyor ve sıkıştırıyordu. Bunun üzerine Tiflis halkı Cenze (Gence) ve Arran'ın hâkimi Sultan Tuğrul b. Sultan Muhammed'e haber gönderip kendilerini Kral David'in baskısından kurtarmasını istemişler, o da onlara tam teşkilâtlı bir şahne göndermiş, fakat Gürcü Kralı baskısını iyice artırmış ve baskı bir müddet devam ettikten sonra şehir halkı, yanlarında on süvari ile beraber şahne bulunması şartıyla Krala yılda on bin dinar vergi vermeyi uygun bulmuştu.[100]

c- Büyük Selçuklularda Reislik

Büyük Selçukluların ikinci imparatorluk devrinde (1118-1157) elde mevcut oldukça bol resmi vesikalara dayanarak epey bilgiye sahip olduğumuz reislik görünüşe göre, Alp Aslan zamanında o kadar ehemmiyetli bir müessese değildi. Saman-oğulları devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun ilk zamanlarında eyâlet teşkilâtında şehirlerin başı olan bu müessese, sahibi Alp Aslan zamanında İmparatorluğun doğu tarafında bu ad altında rol oynamakta devam ettiği halde, aynı imparatorluğun batı tarafında özellikle Irak tarafında yerini amîd'e daha sonra galiba şahne'ye bırakmış bulunuyordu. Çünkü, Alp Aslan zamanında amîd'in ve şahne'nin vazifeleriyle, ikinci imparatorluk devrinde reisin vazifeleri arasında büyük bir benzerlik mevcuttur. Bu umumi değerlendirmeden sonra Tuğrul Bey'den başlayarak reislik müessesesini ele alalım.

Sultan Tuğrul Bey, Hoy ahalisinden 10. 000 dinar talep etmişti (Ekim 1062) Hoy halkı buna itiraz edince oraya asker gönderilmiş fakat Hoy halkı Tuğrul Bey'in askerlerine karşı çıkmışlardı. Bunun üzerine Tuğrul Bey buraya has adamlarından Hezâresb ile Savtekin'i Hoy şehir reisi (reisü'l-beled) Yusuf'a meseleyi barış yoluyla halletmek üzere

yollamıştı. Nihayet Hoy şehri halkı aman dileyince şehir reisi değiştirilerek yerine başka birisi atanmıştı.

Amcası Tuğrul Bey'in yerine Büyük Selçuklu İmparatorluğu tahtına geçen Sultan Alp Aslan'ın da tıpkı Tuğrul Bey zamanında olduğu gibi mesela Nişabur'da sadece reisi muhatap aldığını görüyoruz.

Tıpkı kadılar, hâcibler, amîdler vs gibi reisler'in de elçi olarak gönderildikleri anlaşılıyor.[101]

Burada dikkat edildiği üzere reislik; Hoy, Nişabur gibi şehirlerde var olan ve Türklerin oralara giderken devam ettirdikleri bir müessesedir.

ç- Büyük Selçuklularda Subaşılık

İbn Faldan, seyahatnamesinde Oğuzları idare eden ricali sayarken 1-Yinal Tekin 2-Subaşı 3-Tarhan 4-Yinal olduklarını yazar. " Bulgarlar ülkesine gitmek isteyen elçilik heyeti Subaşı'nın müsaadesini talep etmiştir. Bunun üzerine Subaşı, yukarıda unvanlarını saydığımız devlet erkânını meseleyi müzakere etmek için toplantıya çağırmıştır. Muhtelif celseler halinde yedi gün devam eden toplantı münakaşalı geçmiş, neticede elçilik heyetinin yoluna devam etmesi için müsaade edilmiştir." [102]

Türk medeniyetine dâhil memleketlerde eski bir unvân olan kelime Orhun Kitabelerinde Bilge Tonyukuk yazıtında "Sü başı" [103] olarak geçer.

Kelime iki kısımdan mürekkep olup, ilk kısım olan sü, eski Türkçede, asker, ordu mânâsına geliyordu. Tabi Gök Türkçe'de ki bu mânâsı ile Uygurlarda ve Selçuklular devrinde de yaşamıştır; bilhassa Uygurlarda süü şeklinde de kullanılmıştır. [104] Sü kelimesinden yapılmış sula-(asker, ordu sevketmek), sülât-(ordu sevkettirmek) masdarları bulunduğu gibi "ordu arkadaşı" veya "askerlik arkadaşı" mânâsına gelen südeş kelimesi de vardır. Sü'nün "su" ile alâkası yoktur. Zîra su kelimesi eski türkçede sub, Uygurlarda ve Selçuklular devrinde suv telâffuz ediliyordu; zamanımızda bile şark Türk lehçelerinde su (suvi, suği, v. b.) ile sü arasındaki telâffuz farkı bârızdır. Sü kelimesinin Çince den geldiği iddiası ispat edilememiştir, zîrâ Çince kelimenin soü veya şö okunması gerektiği hâlde türkçede kelime dâimâ sü şeklinde tespit edilmiştir. Sü kelimesinin Arapça su ("kötü") kelimesinden çıkarılması da esassızdır.

Türkçe de sü ve baş kelimelerinden meydana gelen ve "ordu kumandanı", "asker başı" demek olan "sü-başı", Ortaçağ Türk devletlerinde yaygın bir ünvan idi. Karahanlılar sü-başı Tegin, Gazneliler de Hacib sü-başı meşhur kumandanlar idiler.

Selçuklu hânedanının atası Selçuk, "sü-başı" idi. Büyük Selçuklu Devletinin kurucusu olarak bilinen Selçuk Bey babası Dukak ölünce onun yerine Oğuzlar Devletinin "Sübaşı"lığına getirilmişti. [105] Bu haliyle Selçuk babasına göre daha terfi ve terakki ettirilmişti. Selçuk Bey devlet otoritesini sağlamlaştırmak ve orduda disiplini sağlamak üzere bazı tedbirler aldı.

Selçuk Bey bir gün Oğuzlar hükümdarının sarayına gitmiş ve kraliçe ile çocuklarının üstüne geçerek hükümdarın yanına oturmuştu. Selçuk'un bu hareketi kraliçenin zoruna gidince kocası olan hükümdara onu şikayet etti. Hükümdar Selçuk Bey'in ortadan kaldırılmasına bu sebeple karar verince durumdan haberdar olan Selçuk Bey maiyetiyle birlikte oradan kaçarak ve uzun uğraşılardan sonra devletini kurdu. "Kaşgarlı Mahmud'un Selçuk'u bir asır sonra bile, sü-başı adı ile anması ve bütün kaynaklarda bu unvanın tekrarlanması onun bu mevkide uzun müddet bulunduğu delildir." [106]

Bir subaşı iken devlet kuran Selçuk Bey ve onun kurduğu devlet bünyesinde subaşı olanlar daha çok savaş yaparlarken anılırlar. Fakat subaşı'ların gerekli yerlerde düzeni sağlamak adına şahne yolladıkları da kaynaklarda yazılanlardandır. [107] Yabgu Oğuzlarına Subaşı (ordu kumandanı) olan Selçuk Bey 1009 yılında Cend'de 10 yaşlarında öldü. [108]

Siyasetnâme'de Güvenlik İçin Yazılmış Gereklere

Nizamü'l-mülk ünlü eseri olan Siyasetnâme'de "Saray muhafızları, bekçileri ve nöbetçileri için : " Saray bekçileri, nöbetçileri ve muhafızları için çok titizlik göstermeli, sorumlu tımar sahipleri bunları iyi tanımalı, gizli veya aşikâr her birini kontrol etmelidir. Çünkü bu topluluk çok zayıf karakterli, tamahkâr olduklarından aldatılarak para ile çok çabuk yoldan çıkarlar. Efendiler onların arasında bir yabancı görünce, hemen onun hakkında soruşturma yapmalıdırlar. Bilhassa gece nöbetlerinde gözlerini onlardan ayırmamalıdır. Bu iş çok önemli olduğundan gece ve gündüz onların hareketlerinden gafil olmazlar. Diğer işlerle de ilgili olduğundan tehlikeli ve nazik bir konudur." [109] der.

Yine Nizamü'l-mülk'te "Ceza infaz emiri (Emir-i hares) çubdarlar ve ceza aletleri" başlığıyla şunlar yazılıdır. " Ceza emirliği (emaret-i hares) zamanımızda büyük memuriyetlerden biridir. Geçmişte Hacib emir-i hares'den daha üstün sayılmazdı. İş ceza ile ilgili olduğundan sarayda emirin hacibinden daha büyüğü yoktur. Herkes padişahın öfkesinden ve vereceği cezadan korkar. Padişah birine öfkelenince ona boynunu vurmasını, el ve ayağını kesmesini, idam etmesini, değnek vurmasını, hapsedmesini, kuyu mu? atmasını emredeceğinden, halk tatlı canı için mal ve mülkünü feda etmekten korkmaz. Ceza emirlerinin her zaman kösleri, alemleri ve nöbetleri olmuştur. İnsanlar padişahın çok ondan korkarlardı. Bu meslek bu zamanlarda icat edilerek iyi bir şekilde icra edilmiştir. Bugün en az 50 çubdarın sarayda bulunması gereklidir. Bunlardan 20 si altın değnekli, 20 si gümüş değnekli 10 tanesinde büyük harbeli olmalıdır. Büyük mevkiiye sahip infaz emirinin, silahı, askeri ve ihtişamı olmalıdır." [110]

Kadı, hatip ve güvenlik memurları (muhtesip) nin işleri : “Memleketteki kadıların durumlarının teker teker bilinmesi gerekir. Onlardan ancak, alim, zahid ve zalim olmayanlarına vazife verilmeli, her birine devlet bütçesinden gündelik veya aylık verilerek yerlerine gönderilmelidir. Müslümanların malları ve canları üzerinde söz sahibi olduklarından, rüşvet almamaları için bu husus çok mühim ve naziktir. Çünkü cehaletle, kasten ve huyları gereği bir hüküm verip onu tescil ettikleri zaman, diğer hâkimlerin o hükme imzalayarak padişaha bildirmeleri, onunda böyle hüküm veren kadıları azl ederek cezalandırması gerekmektedir. Emirlerin, kadıların adaletle hüküm vermeleri ve adliye saraylarının işlerine dikkat etmeleri gereklidir. Eğer bir kişi kibirlenir de kendisine ceza verileceği zaman kadı huzuruna çıkmazsa o, büyük kişi de olsa cebren hâkim huzuruna çıkarılmalıdır. İlk dört halife, zamanlarında bu işleri bizzat kendileri görmüşler, hata olur diye bu işi başkalarına vermemişlerdir. Memleketin ayakta durabilmesi için hazreti Adem’den zamanımıza kadar hiçbir padişah adaleti hâkim kılmak için suçluyu cezalandırmaktan çekimser kalmamıştır.”[111]

D- ANADOLU SELÇUKLULARINDA

Konuyu anlamak bakımından kısaca değinmemiz yerinde olan hususlar şöyledir.

Anadolu Selçuklu devletinin başkenti önceleri İznik, sonra Konya olmuştur. Hükümdarları Sultan unvanını kullanmışlardır. Ülke hanedan üyelerinin ortak malı sayılmıştır

Devlet yönetiminde güvenlik ile ilgili kavramlardan birisi Subaşı mâkamıdır.

Subaşı: Vilâyetlerdeki sivil ve askeri idarenin başı ve vilâyetlerin yöneticisi olan, aynı zamanda şehirlerin asayişinden sorumlu olan kişidir. Diğer bir mâkam Kale komutan demek olan dizdardır. Muhtesip: Belediye hizmetlerinden sorumludur Kadı: Sivil davalara ve mahkemelere bakar. Kadiasker (Kazasker, Kadı Leşker): Askeri davalara bakmaktadır. Şahne/ Şihne: Önemli şehirlerde bulunan askeri validir. Ayrıca, genel güvenlik ve zabıta işlerine de bakarlar. Emir-i Şimşir: Divanların güvenliğini sağlarlar.

Anadolu’da kurulmuş olan devlet ve beyliklerin orduları birbirlerinden pek farklı değildir. Bunlar; Büyük Selçuklu devletine benzemektedir.

Anadolu’ya yerleşmeye başlamış ve burayı yeni bir anayurt edinmek ülküsüyle hareket eden Anadolu Selçukluları idaresindeki hükümdarlar özellikle adaletli oluşlarıyla dönemlerindeki tarihçiler tarafından anılmışlardır. Böyle olmakla birlikte askeri yanı ağır basan bir idare olan Anadolu Selçuklularındaki idari ve askeri teşkilât içindeki birimler ülke dirlik ve düzenini sağlamak amacını daima birinci derecede öncelikle uygulamışlardır. Böyle olmakla birlikte gerek subaşı ve gerekse şahne kurumları bugünkü anlayacağımız biçimde ülke içi asayiş ve düzeni sağlamak ilkesini uygulayan kurumlar olmuşlardır. Bu sebeple bu iki birimi ayrı ayrı inceleyeceğiz.

a-Anadolu Selçuklularında Şahne

1084 yılında Philaretos’ un Urfa kumandanı olan oğlu Barsam ile arası açılmış ve onu tutuklatarak Antakya kalesine hapsedmişti. Philaretos bir düğün nedeniyle Urfa’ya gitmiş ve yerine İsmail adında birisini bırakmıştı. Philaretos’un Urfa’da olmasından yararlanan oğlu Barsam İsmail’le babası aleyhine anlaşarak hapisten kaçmış ve İznik’e gitmiştir. Barsam burada Antakya’nın Süleyman Şah’a verilmesi konusunda anlaşmıştır. Bunun üzerine Süleyman Şah yanında az sayıda kuvvet bulunmasına rağmen Antakya’ya hareket ederek 13 Aralık 1084’te burayı ele geçirdi. Şehre Müslüman Şahne İsmail’in yardımı ile gizlice giren Selçuklu kuvvetleri büyük bir direnmeyle karşılaşmalarını üzerine yerli halka karşı kötü bir davranışta bulunmamışlardır; ancak Philaretos’ un kuvvetlerinden bir kısmının iç kaleye sığınması nedeniyle şehrin iç kalesi bir ay daha direnmiş ve nihayet 12 Ocak 1085’ te Süleyman Şah’a teslim olmuştur.

Süleyman Şah, kentteki en büyük mabed olan Kawasyana veya Mar Cassianus adıyla anılan kiliseyi içindeki altın, gümüş ve değerli eşyaları aldıktan sonra camiye çevirmiştir; fakat Hıristiyan halkın ibadet edebilmesi için Meryem Ana ve St. George (Aziz Cercis) adlı kiliselerin inşasına izin vermiştir. Süleyman Şah aynı zamanda savaş sırasında yıkılan yerleri de onartmıştır.

Baycu Noyan Konya’yı alınca şehri Hıristiyan olan hanımına hediye vermişti. Hanımı da kendisinin Müslüman olmasına vesile olan ve babası yerine koyduğu kişiye verdi. Bunun üzerine şehrin kapıları açıldı ve ahalisine emniyet verildi ve Tatarlardan korunması için şehrin her kapısına bir şahna/shahne tayin etti ve ihtiyaç zamanında ancak elli kişi halinde şehre girip kimseye dokunmadan çıkmalarını emretti.[112] Burada Moğolların da şehir kontrolü için şahne unvanlı görevlileri olduğunu anladığımız gibi, onların şehirdeki kimselerin rahatsız edilmemelerini sağlamak gibi görevleri açıkça anlaşılmaktadır.

Mevlâna’da Şahne ile ilgili bahislerinden, şahnelerin halifeyle görüşebildiğini, divana dahil olup mağdurları korumak gibi görevleri olduğunu anlıyoruz.[113]

c-Anadolu Selçuklularında, Subaşılık

Tımarlı Sipahinin mühim vilâyet merkezlerindeki kumandanlarına subaşı denirdi. Bunlar vilâyet merkezlerinde bulunup hem o mintıkların emniyet ve asayişle meşgul olurlar ve hem de muharebe zamanında kaza, nahiye ve

köylerdeki tımarlı sipahiye kumanda ederlerdi. Mesela Niksar subaşı Yavtaş, Niğde subaşı Emirhaç, Develi subaşı, Kayseri subaşı Fahraddin Ayaz, Elbistan subaşı vs.

Bu subaşılar zahiren Osmanlılardaki Alaybeylere benzemekte iseler de yetki, nüfuz, ve derece itibariyle aralarında çok fark vardı. Mesela Kayseri subaşı mevkiin önemine göre Develi ve Elbistan subaşlarına nisbetle daha yüksekti.

Orhun kitabelerinde, Gazne lilerde kullanılan subaşı kelimesi Selçuklular ve Anadolu beyliklerinde Serleşker yani askerbaşı kumandan anlamına gelmekte olup vazife itibarıyla zaman zaman tarifi az çok değişmiştir.

Subaşılar Emiri sipehsâlâr ve Serleşker ismi verilen mıntıka kumandanlarına tâbi idiler. Bütün bu kumandanlıklar iktaları nisbetinde asker beslerlerdi.[114]

Anadolu Selçuklu devletin de “sü-başı” teşkilâtta başkumandan sonra gelen daha küçük bir makamı teşkil ediyordu. Bu devre âit Farsça kaynaklarda geçen “ser-leşker” tâbiri her hâlde “sü-başı”nın tercümesi değildir. [115] Subaşıların, ser-leşker ve Amir Sipahsalar denilen mıntıka kumandanlarına bağlı oldukları anlaşılmaktadır. Subaşılar şehirlerdeki nizam ve âsâyişten mesûl vâliler durumunda ve aynı zamanda başında buldukları vilâyetlerin askerî kumandanı idiler; sefer ilânında ordunun toplanma yerine giderek beyler-beği (malik al-umara)’nin emrine girerlerdi. Ekseriyetle “haşş-gulam” (Osmanlılarda ki Enderûn mukabili)’dan çıkan ve gelirlerini başında buldukları şehrin zâbita vakalarından ve örfî rüsumundan temin eden subaşılar, doğrudan doğruya divân tarafından tâyin olunurlardı ki, böylece “sü-başı” tâyin olunmak sûretiyle, hükümete bağlı vilâyetler hâlinde idâre olunan yerlere “divânî” veya sultanın “dîvân dairesi” adı verilirdi. Selçuklu devrinde böyle vilâyetlere umûmiyetle “sü-başılık” denmiş olması muhtemeldir. İktalara sü-başılar karışmazlardı. Küçük şehir, kasaba ve köylerde subaşının nâibleri vazife görürlerdi.

“Türkiye Selçuklularında ve Osmanlılarda büyük ve feodal mahiyette iktâlara izin verilmediğinden, vilâyet askerleri başında bulunan “Sü-başı”(Ser-leşker)lar o vilâyetin ve askerlerinin sahibi ve efendisi değil sadece amirleri idiler.”[116]

Aşağıdaki iki olay subaşı makamındakilerin fohksiyonunu belirtmesi bakımından önemlidir

Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev önü alınmaz olan Sadedin Köpek’i ortadan kaldırmak için plan tasarladı. Bu sebeple: “bir gün kendisine samimi bağlılık duygularıyla bağlı olan hassa kölelerinden(gulama-ı has) birini yanına çağırarak, ona-Köpek utanmazlığı ve yüzüzlüğü ele aldı. Memleket erkanımızı ve saltanat büyüklerimizi birer birer varlık fezasından yokluk çölüne gönderdi. Bu sıralarda yalnız olarak belinde kılıcıyla huzura geliyor. Kimseye duyurmadan en kısa zamanda Sivas Mahsuresine git oranın subaşı (serleşker) emir-i candar Hüsameddin Karaca’yı gör. Benden duyduklarını ona anlat. Onu en kısa zamanda saltanat makamına getir de bu kötülük ortadan kaldırılsın, bu musibet ortadan savuşturulsun, -dedi. Bu emre uyan subaşı Hüsameddin Karaca, sultanın yanına gelerek yaptıkları plan neticesinde Sadedin Köpek’i öldürerek ortadan kaldırdılar.[117]

İkisi de Konya’da bulunan Anadolu Selçuklu Sultanı İzzaddin Keykavus ile kardeşi Rükneddin Kılıçarslan arasında taht kavgası sebebiyle muhalefet başlamıştı. Rükneddin Kılıçarslan Konya’dan ayrılıp Kayseri’ye gitmek istiyordu. Bu hususta çareler düşünürken kiler sorumlusu Kemaleddin’den yardım istedi. Kemal’da ona “Eğer siz Sultanım, bu konuda her zaman size bağlı kalmış olan Develi subaşı Sinaneddin Kaymaz oğlu Nesreteddin’e ve Niğde subaşı iken kardeşiniz Sultan İzzeddin ve adamlarından çok çeken şimdiki Kayseri subaşı Samsamüddin’e bendeniz eliyle bir mektup gönderirseniz”, buyardım talebinizi geri çevirmezler dedi. Kiler sorumlusu Kemaleddin’in dediğini yapan Rükneddin Kılıçarslan’a gelen cevapta Samsamüddin “Sultan hangi yolla olursa olsun kendisini Kayseri’ye atmalıdır. Ondan sonra biz kulları elimizden gelen çabayı gösteririz” diyordu. Zahmetli bir şekilde Kayseri’ye varan Rükneddin saltanat mücadelesi başlatacaktır.[118]

Abaka Han, 1274 de Denizli ve Afyonkarahisar subaşılıklarına bu unvanla atama yapmıştı.[119]

“Osmanlılarda tımar ile has arasında bir askeri dirliğe tekabül eden zeamet istilahının Selçuklularda bu mânada kullanılmadığı muhakkaktır. Gerçekten daha ziyade sivil idarede reis manâsında kullanılan (za’im ud-dar gibi) za’im istilahının reis, kumandan, ser-leşker ve subaşı’nın eş anlamlı olduğu gözükmekte ve bu mânada kullanılmaktadır.”[120]

Türkiye Selçuklularında Zeâmet Menşurları içinde 1-“Küçüklüğünden gençliğine kadar saltanata hizmet eden bir kimseye Antalya’nın subaşılığını (zeâmet ve ser-leşkeri) tefviz eden bir menşur ile 2- Hizmetleri zikredilen Uluğ İnanç yahşi sü-başı beg Yusuf’un Kubâd-âbâd emirliğine tayinine dair menşur da mezkûr emirin, silah ve malzemesiyle mücehhez askerler (sipâhiyân) istihdam ederek saltanata mülâzemet etmesi emredilmekte ve menşârun İstiyfâ divânından tâyin ettiği geliri tasarruf ederek bununla emirlik icaplarını tanzim etmesi bildirilmektedir. Bundan sonra Kubâd-âbâd ahali, ileri gelenleri ve ked-hudâlarının Yusuf Begi emir ve reis olarak tanınmaları ve saltanat emir ve nâiplerinin de bunu sultanın fermanı bilmeleri ilân edilmektedir. 3-Başka bir menşur da Selçuk Sultanı tarafından diğer bir subaşılığın atanmasına dairdir” [121]

ç-Anadolu Selçuklularında Subaşılık İle İlgili Vesikalar günümüze kadar gelmiştir.[122]

Sultan Alaeddin Keykubat[123] tarafından verilen bu menşurun devletin en yüksek mevkilerinden biri olarak kaydedilen Kayseri vilâyet ve subaşılığı (serleşkeri) Kemaleddin Kâmiyâr’a verilirken onun vazifeleri de kısaca

anlatılmaktadır.

İnanç bilge Tuğrul-tekin, uluğ subaşı hâss-beğ Türkçe unvanlarla hitap edilen ve Kayseri gibi büyük bir vilâyetin Subaşılığına tayin edilen Kemalledin Kâmiyâr'ın bütün bu bölge ve askerinin, eski Selçuklu iktalarında olduğu gibi geniş bir selâhiyetin değil, sadece onların başında maaşlı bir vali, bir kumandan olarak vazifelendirilmiş gösterilmesi dikkate şayandır.

II. Kılıçaslan(1156-1192)'dan sonra, feodal parçalanmalara son vermek için, Anadolu'da askeri iktalar küçültülmüş ve büyük emir ve kumandanlar bir vilâyetin başına subaşı olarak gönderilirken oranın askerlerinin kumandanı olmakla beraber bütün yetkileri tamamıyla sınırlandırılmış ve bütün vilâyetin vergileri ve maiyetindeki askerlere ait mali gelir ve iktalar üzerinde tasarruf hakkı tanınmamış, sadece kendisine tahsis edilen maaşla iktifası temin edilmiştir.[124]

Selçuklu devrine ait son zamanlarda yeni Münşeât mecmuaları daha meydana çıkmıştır. Bunlardan "Hoylu Hasan bin Abdülmü'min tarafından Kastamonu'da hükümet süren Çobanoğulları namına ithaf edilmiştir.

Bu müellifin Kavâid ur-risâil isimli eserinde bir kısım İslâmî unvan ve lâkaplar yanında Türkçe unvanları da derceder, ki bu unvanlar Göktürk ve Uygurlardan Karahanlılar'a ve nihayet Selçuklulara intikal etmiş ve bunlar vasıtasıyla İslâm dünyasına yayılmıştır. Fakat bu unvanlar Türklere ve menşei Türk olan makamlara inhisar etmiştir. Bunlardan askeri emirlere "Uluğ hass alp uğurlu, subaşı beg"[125] unvanlarının yazıldığını görüyoruz.

Anadolu Selçuklu Merkez teşkilatında yer alan Emir-i dâd yani adliye vekili Osmanlılardaki Çavuşbaşılığa benzer.[126] Anadolu Selçuklularında vilâyetlerin idaresine bakan Emiri Sipehsalar'dan başka yine muhtelif ve mühim askeri mahallerde Serleşker ve Subaşılar inzibati işlerden sorumlu edilir; mühim şehir merkezlerinde Şahne denilen bir merkez valisi idare ve zabıta işlerini yürütürdü. Kayseri şehri, devletin diğer bir merkezi olduğundan sonraları burası iktalı vilâyet addedilmeyip şehrin idare ve inzibatı Şahne ismiyle mutemet bir emre verilmişti.

Selçuklularda da tıpkı Osmanlılar gibi vilâyetlerin askeri ve idari işleri ikta sahibi emirlere bırakılmıştı [127]

Ç- HARZEMŞAHLAR

Hazar Denizinin doğusunda Ceyhun(Amû-Deryâ) nehrinin aşağı mecrasının her iki tarafında bulunan ülkeye Hâzrem ismi verilmiştir. Adı geçen bölgeye hâkim olan veya idare edenlere de "Harezimşah" denir.

Aslen Hitaylı olup o bölgenin itibarlı ve tanınmış kabilelerinden olan "Karahitaylar'da da şahnelik vardı Hükümdarları Gur-Han unvanıyla anılıyordu. İlk Gur-Han, Kem Kemçik, Barikan ve Taraz, Yagınç gibi yerlere hakim olduktan sonra oralara şahneler tayin etmişti".[128] İlk Gur-Han ölünce yerine hanımı geçti. Fakat hanımı olan Kuyang'ın bir erkekle münasebette bulunduğu öğrenilince onu adamlarıyla birlikte öldürdüler ve Gur-Han'ın hayatta olan kardeşlerinden birini tahta oturtular. Tahta geçen kardeşi kısa süre içinde herkesle iyi geçinerek yerini sağlamlaştırdı ve etrafa şahneler gönderdi.[129] Bu idare Harizmşahlar adıyla bilinir.

Harzemşahlar devletinin adli teşkilâtı ile bütün Ortaçağ Müslüman-Türk devletlerinde olduğu gibi şer'i kaza ile örfi kazanın birbirinden ayrılması esasına dayanır. Sosyal münasebetlerden doğan davaların görüldüğü yer şer'i mahkemelerdir. Evlenme, boşanma, miras, nafaka gibi içtimai hususlar İslâm Şeraiti'nin esaslarına göre bu mahkemelerde halledilirdi. "[130]

"Moğollar kendilerine boyun eğen her yere bir şahne bırakıp yollarına devam ediyorlardı. Bir ara Moğol askerinin gidip gelmesi kesilince, Sultan'ın (Muhammed Harezim Şah) Irak'ta Moğolları ağır bir yenilgiye uğrattığı haberi dilden dile dolaşmaya başladı. Moğolların Tus'a bıraktığı şahne defalarca Şadyah'a (Nişabur'un mahallesi) haber gönderip itaat etmek ve yayılan dedikoduya aldanmamak gerektiğini söylediye de Nişabur'dan sert cevaplar aldı. O sırada Siraceddin lâkaplı adamın emrindeki Tus askerleri, Tus'a bırakılan Moğol şahnesini öldürüp kellesini Nişabur'a gönderdiler. Bu sebeple 1220 yılı Ekim ayı ortalarında Nişaburlularla Moğollar arasında savaş başladı. 1221 yılı baharında Nişabur Moğollarca tarumar edildi. Bu arada Tus da aynı akibete uğradı. Bu savaşta Cengiz Han'ın kızı olan Togacar'ın hanımı ordusuyla gelip burada canlı kalan herkesin ve şeyin (kedi köpek dahil) hayatına son verdi. Sadece kurtulan 400 kadar sanatkarı. Onlarda Türkistan'a götürüldüler." [131]

Görüldüğü gibi bu olayın olmasına da sebep Moğol şahnesinin katledilmesidir.

Cengiz Han, "(Harzemli) Sultan Muhammed'in Tirmiz nehrini geçtiğini ve yanında çok az asker olduğunu öğrenince komutanlarından Cebe ve Subetay'ı onu yakalamaları için üzerine yolladı. Onlar harekete geçip [132] önce Belh'e vardılar (1220). "şehre ve içindekilere dokunmadan oraya bir şahne bırakıp, aldıkları kılavuz ile yollarına devam ettiler. Cengiz Han'ın emirlerinden ileri gelenleri olan bu iki komutan, şahne'ye Belh'i teslim ederlerken mutlaka kendileri için erzak, yardım gibi şeyleri tedarik edeceğine inandıkları için onu buraya şahne olarak bırakmışlardı.

Bu iki komutan "1220 yılı Mayıs ayının başlarında Nişabur'a vardılar. Oradan yollarına devam ederek Radkan'a varıp orada bir şahne bırakarak yollarına devam ettiler. "[133] Öylece yollarına devam eden ve çeşitli yerleri zaptederek ilerleyen bu komutanlar kış mevsimi geldiğinden kışı kışlak Muga'n'da geçirdiler. O yıl çok kar yağdı. Yollar uzun süre kapalı kalınca Cemaleddin Ay Aba ve daha başkaları Irak'ta karışıklıklar çıkarıp Moğollara karşı ayaklandılar. Hemedan'da bulunan Moğolların şahnesini öldürdüler. Bahar gelip yollar açılınca Cebe Noyan öldürülen Moğol şahnesinin öcünü almak için Irak'a geldi. Başta Cemaleddin Ay Aba olmak üzere bütün asileri katledip Tebriz, Merağa

ve Nahcivan'ı alıp halkını katletti." [134]

Her uğradıkları yeri kendilerine tâbi kılarak, her şehir ve kalede bıraktıkları (Al Tamga)lar ve şahnelere Cengiz fermanlarının hükümlerini yürüterek her köşede Moğol dehşetini ispat ederek ve fakat Sultan Muhammed Harezşah'ı yakalayamadan Derbend yoluyla geri döndüler.

Bu olay ile Moğolların öldürülen bir şahne için yaptıkları katliamlar düşünülürse yönetimleri adına orada bulunan şahneye verilen önem anlaşılabilir. Öylece Horasan bölgesinin çoğu yerlerini alan Moğollar "teslim olan her yere bir şahne atayıp al-tamga yazıyorlardı. Teslim olmayanları ise, en küçük taviz vermeden yakalayıp öldürüyorlardı". [135]

Cengiz Han Horasan'ın fethine yolladığı oğlu Tuli, Merv şehrini yakıp yıktı; herkesi öldürdü ve nihayet "Emir Ziyaeddin Ali'yi şehre gitmesi ve orada tekke ve zaviyelerde hayatta kalmış olan insanları yönetmesini emretti. Barmaş'ı oraya şahne tayin etti. Moğol ordusu geri çekilince şehirde kenarda köşede hayatta kalmış beş bin kişiyi de ikinci bir Moğol ordusu şehir dışına çıkararak öldürdü." [136] Burada şehre gönderilen emir ve şahne sanki geriye kalanları tespit için yollanmış gibidirler.

D-TÜRK- MOĞOL İMPARATORLUĞU DEVRİ

Ortaasya'da XIII. asır başlarında Büyük Okyanus'tan Baltık ve Karadeniz ile Akdeniz'e varan uçsuz bucaksız ülkeleri birleştirip dünyayı saran çok büyük bir Türk Moğol İmparatorluğu kuruldu. Milli Türk geleneklerine bağlı şaman (putatapan) dine mensup bu devletin kuruluşu ve şöhreti Cengiz Han eliyle olmuştur. Şahsi ve ailevi düşmanlarıyla yaptığı ilk çarpışmaları başarıyla tamamladıktan ve Moğol/Mongol/Manghol kabilesinin lideri olduktan sonra bütün Step halkını Moğol ismi altında birleştiren Cengiz Han [137] bu koca devleti idare etmek için prensip ve düşüncelerini yazılı kanunlar haline getirmiştir.

a-Cengiz Han Devletinde Yasa-Hukuk-Asayiş

Cengiz Han, büyük bir imparatorluk kurduktan sonra kanunlarının yazılı bir şekle konulması ihtiyacı hissedildi. Böylece "Büyük Kanun Kitabı (Yasa/Yasag)" meydana geldi. Yukarıda saydıklarımız çeşitli vesilelerle anılan olaylardaki dikkat çekici yasa hükümlerinin meydana gelmesini açıklayan örnekler oldukları için ve yasa kelimesinin içeriğini belirtmeleri bakımından da önemli görüldükleri sebebiyle yazılmıştır.

Moğollardan sonra kanun anlamına gelen "yasa" kelimesi "töre" kelimesinin yerine kullanılmaya başlanmıştır. [138] Yol kelimesi de zamanla bu anlamda değerlendirilmiştir.

Töre, Cengiz Han devletinde de, devlet kanunları ve idare düzeni demektir. Rütbede yükselme töreye göre yapıldı. Cengiz Han'ın kronolojik tarih kaynaklarına göre koyduğu yasalar, daha çok "ordu düzeni" üzerinedir. Bu yasalar mecliste ve orduda hiyerarşiye göre düzenlenmiş "Oğuz Han töresi" ile benzerlik göstermekle birlikte, Cengiz yasalarında bilinç azdır. Fakat Cengiz'in tespit ettirdiği yasaların, eski Türk yasalarından yararlanılarak yapıldığı da gerçektir. O zamâna kadar sözlü olarak gelmiş olan bu uygulamalar onun emriyle sadece yazıya geçmiştir. Elbette kendisinden de kattığı hususlar vardır. [139] Bu idarede yasa, söz ve anlayışı aşağıdaki örneklerdeki gibi bir gelişme gösterir, Bu gelişmeler Cengiz Han Yasalarının temeli olarak alınmış ve bilinmiştir.

b-Cengiz Han Yasasının Başlangıcı ve İlk Gelişmeleri

"Yasa", söz ve anlayışının gelişmesi aşağıdaki gibi bir oluşum içinde olgunlaşmıştır.

a- "Terbiyeli, yasağa bağlı çocuk" mânâsıyla başlayan yasa anlayışı, "at ve silahla donatıma" gibi, dağınık ve oturmamış bir deyim halinde gelişir.

b- Cengiz Han gençliğinde, askerî birlik sahibi olmağa başlayınca, "yasama" "savaş düzeni" mânâsı ile görülmeğe başlar.

c- 1202 de Cengiz Han güçlenince "yasa", "ordu kanunu" diye yorumlanmağa başlanır. 1204 yılında "yasak" sözü, yine "ordu düzeninin kanunu" anlayışıyla, devam eder.

ç- "Yasak" sözü ile "yargılama", 1204 yılında görülür. "Yasak koyma" deyişi ise 1205 yılında yürürlüğe girer.

d- Cengiz, 1206 yılında Büyük Han" ilân edilince, "yasa", ordu düzeni, tayinler ve nöbetçilerin vazifeleri üzerinde, yoğunlaşır.

e- 1228 de Ögeday/Okatay Han tahta çıkınca, yasa 'nın içine, "vergi ve devlet işleri" de girer.

f- Askeri Savaş Düzenine Koyma: "Askeri (çerig) yasama" ise yasanın: başka bir boyutu olarak dikkat çeker. "Ordu Kanunu" denilecek hüküm için şu örnek çok anlamlıdır. "Yalnız iki kişi geride kalıp, yağmada bulundular. 'Ordu kanunu'na (yasak) uymadıkları için', yağmalan ellerinden alındı.. . "Moğollar'ın Gizli Tarihi'nin Çince karşılığında "yasak", Çince "ordu kanunu" diye adlandırılır.

Ayrıca aşağıda yazılmış cümleler Cengiz yasaların yaşanmış örnekleridir.

1-Galibiyet halinde Yağmaya "Yasak" Koyma

2-Savaş Taktiği Boyunca bu uyulması gerekli yasaktır.

3- Ordunun Talim ve Terbiyesi uyulması gerekli başka bir husustur.

4-Yargılama ve Kanuni İşlem Yapma da yasaklar arasında anılmıştır.

5- Kanuna ve Emre Karşı Gelme de yasaktır.

6- "Av Yasası" ile "At Bakımı Yasası" da ayrıca hatırlanmalıdır.

7-Yasaya Bağlı Çocuklar Yetiştirme Gereklidir.

c-Cengiz Han Yasasının Önemli Maddeleri

Timuçin büyük bir kurultayın huzurunda hükümdar olduktan sonra ve "Cengiz Han" unvanını almasıyla birlikte Moğollara yasasını bildirdi. Cengiz Han, büyük bir imparatorluk kurduktan sonra kanunların yazılı bir hale getirilmesi ihtiyacı duyuldu. Böylece "Büyük Kanun Kitabı" meydana geldi.

Yasada, ordunun teşekkülü, posta teşkilatı, yabancı ülkelerle münasebetler, vergi usulü, miras ve aile üyeleri arasındaki münasebetlerle ilgili kurallar bulunmaktaydı.[140]

Bu yasanın geliştirilmesinde Ogeday ile Çağatay'ın da katkısı oldu. Yasa'da yabancı ülkelerle ilişkiler, ordunun teşekkülü, posta teşkilatı, vergi usulü, miras ve aile üyeleri arasındaki münasebetlerle ilgili kurallar bulunmakta idi.

D- İLHANLILAR DÖNEMİ

Cengiz Han öldükten sonra sahip olduğu topraklar üzerinde çeşitli devletler kuruldu. Böyle olmakla beraber bu devletler merkezdeki Moğol idaresine bağlı idiler. Bu esri ile o devletlerde kendilerini temsil eden şahneler buldurmışlardır. İşte bu devletlerden birisi olan İlhanlıların önemli hükümdarı Gazan Mahmud Han (1295-1304) Bağdad'da bulunup Kaan'ın mutlakiyetini temsil eden Şahne'yi kovmuş ve Kaan'ın hakimiyetini tanımayarak yalnız kendi adına para bastırıştır. [141]Gazan Mahmud Han'ın kendi idaresindeki Mülük ve şahne ve büyük emirlere aslan başlı payzeler verdiğinden söz etmiştik. Orta derecedeki vali ve çalışanlar için daha küçük payzeler verilirdi.

İlhanlı hükümdarları da münasebetlerinde yasa'yı temel olarak almışlardır. 1295'te Geyhatu'ya karşı düzenlenen ayaklanmada gerekçe olarak onun yasadan ayrılması gösterilmiştir.

Genelde bu yasa Moğollar için geçerli olmuştur. Mengü Han, Müslümanlar için İmadüddeve'nin idaresinde bir yüksek makamı meydana getirmek zorunda kalmıştı.

Bu şekilde İlhanlı ülkesinde iki çeşit hukuk anlayışı hüküm sürüyordu. Bu durum ancak Gazan Mahmud Han'ın ve çok sayıdaki diğer Moğol ileri gelenlerinin 1295'te İslâmiyet'i kabulünden sonra değişti.[142]

İlhanlıların yenilikçi hükümdarları Gazan Mahmud Han(1295-1304) zamanında her mıntıka ve şehirde o mıntıkanın şer'i işleri müstesna olarak diğer bütün muamelatı Cingiz Han yasası mucibince tetkik ve kontrol etmek üzere Baksak veya Başkak ismiyle bir memur bulunurdu;bir de şehrin inzibatiyle ilgili ve maiyetinde bir askeri kuvvet bulunan ve şahne adı verilen bir zabıta memuru vardı. Bazen Baskaklık ve şahnelik bir kişi uhdesine de verilirdi. Şehir ve Pazar yerlerini geceleri muhafaza etmek için ases sınıfı vardı Görevleri her gece kol gezerek serseri dolaşanları tutup hüviyet tespiti yaptıktan sonra gerekeni yapmak ve hükümdarın bulunduğu mahallin Pazar ve çarşısı asesliği ayrıcalıklı bir işti.[143] Yani tarifini yaptığımız görevlerinden bahsettiğimiz işleri icra ederlerdi.

İhtiyaç halinde bazı eyaletlere askeri kıtalar göndermenin kifayetsizliğini dikkate alan Gazan Mahmud Han bazı garnizonları takviye etti. Mamafih düşman istilaları esnasında sonradan da bazı kuvvetlerin takviye kuvvet olarak gittiklerini bildiğimiz, İlhanlılar da Garnizon komutanları aynı zamanda şehir kumandanı olan şahnelerdi.[144]

Gazan Mahmud Han birinci derecedeki Şahne ve büyük emirlere aslan başlı payze verdi. Payze kime verilmiş ise onun adı payzenin üzerine yazılırdı.[145]

Gazan Mahmud Han bir karışıklığa ve reayanın elindeki zahirenin gelişi güzel alınmasına meydan vermemek için reayanın elindeki mahsulünün her harman zamanında harman meydana istif edilerek Şahneler tarafından divana yani hazineye ait kısmının (yirmide bir veya onda bir) ayrılmasını emretmişti. Asker kendisine ait kısmı Şahnelerin ayırdıkları mahsulden alacaklardı. [146]

Yine Gazan Mahmud Han zamanında memleket dahilindeki seyrü sefer eden tüccarlarla kervan ve kafilelerin saldırılardan korunmaları için Kâvransâlâr isimli memurlar vardı. Bunlara kafile emiri veya korucu dahi denirdi. Yine emniyeti temin için Moğollarda yol muhafızı (Bacdar) olarak Tutkavul/Takavul denilen yol muhafızları veya derbentçiler de vardı. Bunlar yollar ve dar geçitleri eşkiyadan ve soygunculardan muhafaza ederler, sınırlardaki insan ve hayvan başına muayyen miktarda selâmet akçesi alırlardı.[147]

a- Daruga/Daruğa: "Darugalık Moğol idari geleneğinde en önemli ve yaygın memuriyetler arasında olup fethedilen bölgelere tayin edilen sivil ve askeri işlerle yükümlü idi. "[148]

“Moğollarda önceleri alınan meskun mıntıkalar Han’a bağlı iken sonradan han tarafından buralara hususi olarak tayin edilmiş olan vali (daruğacin)ler vasıtasıyla idare ediliyordu”. [149] “Daruğa” (amir) önemli bir memurluktu. [150] Daruğa anlam itibarıyla zaman zaman şahne yani vali ve polis müdürü mukabili olarak, bazen de hakim, reis, komiser gibi anlamlarda değerlendirilmiştir. Fakat anlatılan olaylarla ilgili düşünülürse daruganın subaşı, çarşı bekçisi, köy kâhyası, nahiye müdürü, vergi tahsildarı gibi karşılığı olduğu görülmektedir. [151]

Bununla birlikte darugalar Moğol Hanlarını haliyle temsil ediyorlardı. “Mengü İran ile batı Asya memleketlerine boyun eğdirip Moğol devletine katmasını Hülagü’ye emretmişti. Hülagü (1256-1265) bu ülkeler üzerinde hâkimiyet kuracak, orada büyük Han (Mengü)’in bir nevi mümessili (Daruğacin = Daruğa/daruga) sayılacak ve onu metbu tanıyacaktı.” [152] Bu idarede “şehir kumandanı” olarak bilinen şahneler bazen vali veya Naiblerin Kobçur denilen vergiyi halktan fazla aldıklarında harice hiçbir şey sızmasın diye bu askeri kumandanları yani şahneleri para ile ayarlarlardı. [153] İlhanlılarda “garnizon kumandanı” olarak da adlandıracağımız şahneler de bu gibi hallerde üzerlerine düşenleri yapar baskak denilen teftiş elemanlarının halkın bu gibi konularda şikâyetlerini duymamaları için ellerinden geleni yaparlardı. [154]

Moğol (Cengiz İmparatorluğu) parçalandıktan sonra kurulan devletlerden biri olan “Altın Orda Devletinde [155] “Rus knezliklerinin başşehirlerine de “ darugalar” getirildi. Bunlar hem vergilerin toplanmasına, hem de asayişin muhafazasına bakacaklardı. İdare işlerine karışmazlardı... “Darugalık Moğol idari geleneğinde en önemli ve yaygın memuriyetler arasında olup fethedilen bölgelere tayin edilen sivil ve askeri işlerle yükümlü idi.” [156]

b- İlhanlılarda şahne

Moğolların Batıdaki temsilcileri İlhanlılardır. Gerek Moğollar ve gerekse İlhanlılarda asayiş ve düzeni koruma ile ilgili olarak şahne ve daruga/daruğa kelimeleri geçmektedir. Nitekim “Cengiz Han, 1220 yılında Buhara’yı zaptetti. Semerkand’ın da alınmasından sonra Tuşa Baksak’ı emir ve şahne olarak Buhara’ya tayin etti. O, Buhara’ya gelince orası biraz imar edildi. Daha sonraki yıllarda Cihan Padişahı Ögedey Kaan tarafından Buhara yönetimi Yalavac’ın usta ellerine bırakılınca, onun adalet mîknatısı, oraya buraya dağılmış olan Buharalıları tekrar vatanlarına çekti. Yalavac’ın üstün gayretleri sayesinde şehrin imar işleri büyük ilerleme gösterdi ve tarihinin en yüksek seviyesine çıktı. O boş arsa haline getirilen yer, büyük insanların ikâmet ettiği çok sayıda kimsenin barındığı yer oldu.” [157] Buradaki anlatımdan şahnelerin atandıkları yerlerdeki imar faaliyetlerine katkıları ve oradaki yerleşimi sağlamak gibi görevlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Moğol, haliyle İlhanlı idaresinde eyaletlerde valiler (hakem) bulunurdu. Küçük sancaklarda da vali (hakem) bulundurulurdu. Eyaletlerde valilerden başka usulen aynen münferit şehirlerde askeri kumandanlar yani şahneler de vardı. Tebriz, İsfahan, Tarom vb. gibi.. Muhtelif eyaletlerde “Hakem” den başka ayrıca bilhassa 1295 yılına kadar hâkim vekili “Naib” de bulunuyordu. Bir eyaletle bazen bir vezirin olduğu da görülürde (bunlar sadece Horasan ve Elcezire’dir) Sivil işlerle ve vergi meseleleriyle uğraşan Naib’in inzibati vazifeleri de vardı. Emrinde bulunan bölgenin nizam ve asayişini tanzim ile mükellefti. Fakat naibler bu vazifelerinde pek başarılı olmamışlar veya kendilerini bu işe muvaffak olacak derecede verememişlerdir. [158] İlhanlılar İranlılarla kendi aralarındaki davaları halletmek üzere şehir komutanı yani şahne, bilginler, kadı ve kâtipler her ay iki defa en büyük camîde toplanırlardı. Bu mahkeme müşkül davalar için umumiyetle kabili istinaf olup kararlarını tahriren verirdi. [159]

Birinci derecedeki şahnelere payze vererek taltif eden Gazan Mahmud Han’ın, harman zamanında harman meydanına istif edilerek Şahneler tarafından divana yani hazineye ait kısmının (yirmide bir veya onda bir) ayrılmasını emrettiğini ve askerlerin kendilerine ait kısmı Şahnelerin ayırdıkları mahsulden alacaklarını belirtmiştik.

c-Yargu (Yargı)

Han’ın sarayında bulunan mahkeme Moğol ileri gelenlerinin ve Moğol olmayan yüksek memurların arasındaki davalara bakardı. Yargu adındaki bu mahkemenin en yüksek memurların aralarındaki davalara bakardı. Yargu adındaki bu mahkemenin en yüksek hâkimi hükümdardı. Yargu’ya bağımlı kral, atabeg gibi hükümdarlar da ülkelerinde tehdit teşkil eden şahısları şikâyet etme hakkına sahipti. Aynı zamanda Cengiz Han yasa’sına göre, İlhanlı hükümdarlarına karşı bir suç işlemiş olan devlet memurları da yargu’ya verilir. Hükümdar neslinden gelen prensler de bu devlet mahkemesi tarafından mahkeme edilmekte idiler.

Gerek bütün Moğollarda ve gerek onun bir kolu olan İlhanlılarda hukuki, siyasi, idari, örfi ve askeri mahkeme işlerine Yarguci veya Emiri Yargu denilen hakimler bakarlardı Emirler, vezirler ve diğer devlet adamları ve Moğol şehzadeleri ve diğer vazife sahipleri icabında Yargu’da muhakeme edilip hesap verirdi. Yargu’ya çekilenlerin elleri bağlanırdı. Mesela İlhanlı Hükümdarı Sultan Ahmed Teküdar (1282-1284), kendisine muhalefet eden kardeşini yarguya vererek cürmü sabit olduktan sonra idam etmişti. İlhanlıların meşhur veziri Şemseddin Mehmed Cüveyni’de yarguya çekilerek idam edilenlerdendi. (1284)

Moğol ümerasından ve diğer devlet adamlarından Yargu divanında yani Büyük Mahkemede hüküm giyenlerin çoğu idam edilirdi. Bazen affedilenler ve dayak ile kurtulanlar da olurdu. [160]

Kanun ve nizam memuru demek olan Yarguci siyasi cürümlerden başka iki hasım arasındaki ihtilafı âdilâne hallederek hüküm verirdi. Yargunun istinat ettiği ve hüküm verdiği kanun Cengiz Han’ın koymuş olduğu yasa idi. Cengiz’in emriyle Uygurca yazılmış olup tomar halinde hifzedilen bu kanuna Yasanâme-i Büzürk denirdi. Ne zaman lüzum olursa buna müracaat edilirdi. Bütün Moğollar bu kanuna çok bağlı idiler ve kendilerine şeriat kanunu tanımışlardı. [161]

Devlet mahkemesi (Yargu)’nde görevli bulunan hâkimlere yarguçi denir ve ekseri Moğol emirleri veya prensleri arasından seçilirdi. Davacıların şahit göstermesi ve bu şahitlerin ifadelerinin ispatlanması gerekirdi. Suçlamanın

doğruluğu ispatlanırsa-ticarati davalarda-davacı tutuklanır ve ekseri idam edilirdi. Mahkemeler İlhanlı ülkesinin dışında da yapılabilmekte idi. Mesela belirttiğimiz gibi, 1281 yarguçu Tağaçar, Alaeddin Cüveyni aleyhine açılan bir mahkeme dolayısıyla Bağdat'a gitmişti. Tabidir ki bütün mahkeme kararlarının üstünde hükümdarların veya baş-vezirlerin tesiri büyüktü. Bilhassa taht kavgaları esnasında insanlar mahkeme kararı olmaksızın idam edilirdi.

Moğollar'la İranlılar arasındaki hukuki sürtüşmeler ayda iki defa ana camîde toplanan şehir komutanı (Şahne/Şihne), ulema, hâkim(kadı) ve hatiplerden müteşekkil bir heyet önünde çözüldü. Bu mahkeme bir nevi temyiz mahkemesi görevini yürütürdü. Merkezden ufuk yerleşim bölgelerinde ayda bir kere bir hâkim yardımcısı (Nevvab) basit miras vb davalarına bakardı. Karışık mahkemeler şehirdeki mahkemede halledilirdi".[162]

Bağdat'ta Hülagü(1256-1265)-Abaka Han (1265-1282) ve Sultan Ahmet /Teküdar(1282-1284) zamanlarında Bağdat'tı 24 yıl idare eden Alaeddin Ata Melik'e bir iftira atılmıştı. İftira şöyle idi. Moğollar tarafından Bağdat'a şahne olarak tayin edilmiş olan Kara Buka, yardımcısı İshak Ermeni ile anlaşmış bir Bedevi buldular. Onu, "Ata Melik bana, onu Suriye'ye götürmem için kılavuzluk yapmamı söyledi. O ailesi ve hizmetçileriyle birlikte Suriye'ye göç edecek" haberini yayması için kiraladılar. O sırada Moğol padişahları ile Memlûklüler adıyla bilinen Mısır ve Suriye padişahları arasındaki düşmanlık had safhada idi. Her iki taraf da birbirinin fırsatını kolluyordu. İran'da en büyük suç, Mısır ve Suriye sultanlarıyla mektuplaşmak, Mısır ve Suriye'de ise, Moğollarla ilişki içinde olmaktı. Bunun için Arap'ın sözüne inanıp Ata Melik'in evini kuşattılar. Onu tutuklayıp Arap'la birlikte Abaka Han'ın karargâhına götürdüler. Atılan dayak ve yapılan işkence sonunda ona bu işin iftira olduğunu, kendisini buna Bağdat şahnesi yardımcısı İshak Ermeni'nin teşvik ettiğini söylediler. Onun üzerine İshak Ermeni'nin de Arab'ın da hayatlarına son verdiler."[163] Bu olay o dönemdeki yapıla bilinen olaylardan gibi değerlendirilebilir. Ama Burada Bağdat şahnesi ve yardımcısının orada yönetimin birinci adamı olan kişi ile ilgili yaptıkları propagandadaki başarılarını anlatması bakımından da önemlidir. Yine aynı şekilde Ata Melik Cüveyni'nin düşmanları onu İlhan Abaka Han gözünde düşürmek için faaliyete giriştiler. Onlar "uydurdukları yalanı yaymak ve ona şahit bulmak için halktan ve sokak serserilerinden bazılarını başvurdukları da onlardan aradıklarını bulamadılar. Bunun üzerine orada bulunan Moğol Şahneleri ve emirleriyle anlaşarak, daha önce birkaç Arap şeyhlerine ve emirlerine haberci olarak"[164] gönderilen birkaç Arap elçiyi göndermesi meselesini gündeme getirdiler. Bu olay ile şahnelerin kendi üstleri durumundaki birini gammazlamak için nasılda kolayca imkan bulduklarını anlıyoruz. Kısaca "şahnelerin ve komutanlarında rızasını alarak bol para vererek kandırdıkları bir kaç serseri" ile bu işte başarılı olamamışlardı.

Moğol yasasına ve geleneklerine göre tahta babanın yerine büyük hanımın küçük oğlu geçerdi. Cengiz Han ölünce büyük hanımının küçük oğlu Ulug Noyan geçmişse de kısa süre sonra geçirdiği hastalıktan ötürü ölmüştü. O, Mengü Kaan, Kubilay, Hülagü ve Arıg Böke'nin anneleriydi Ögedey Kaan daima Ulug Noyan'ın hanımı olan Sorkotani Beki'nin görüşlerinin alınmasını isterdi. O da çok isabetli fikir ve kararlar verirdi. Onun zamanında "vergi memurları, şahneler ve askerler, onun vereceği cezanın ağırlığından çekinerek halka adil davranırlardı".[165] Oğlu olan Mengü Kaan "bölgelerden alınacak vergileri (emvâl) tespit ettikten sonra nüfus sayımını yapacak şahneleri ve kâtipleri tayin etti". Yine Mengü/Münke Kaan (1251-1259) "ülkenin her tarafına elçiler ve emniyet güçleri gönderdi".[166]

Hülagü 1258 yılında Bağdat'ı aldıktan sonra oraya Ustu Bahadır (Ali Bahadır)'ı şahne tayin etti. Bu şahıs ve arkadaşlarının devletin malını zimmetine geçirdiği suçu sabit görülünce ölüme mahkûm edildi.[167] (661/1262-3)

d- Erzurum Şahnesinin İhaneti

Birtakım siyasi ve diplomatik olayların meydana gelmesiyle, Moğolların Selçuklular aleyhine dönmesi sebebiyle Çarmağan Noyan'ın, Baycu Noyan Kumandasında gönderdiği kuvvetler 1242 senesinin kışında Erzurum'u muhasara ettiler. Alâeddin Keykubat tarafından tahkim edilen Erzurum surları bu korkunç düşmâna karşı mukavemet edecek bir kudrete haizdi.[168]

Bar Hebraeus'un da, 1240 senesine ait anlatımında yazdığı gibi[169] 1239'da Gürcistan'ı işgal, Kars ve Ani beldelerini zapt eden Moğolların kumandanı Çarmağan Noyan yerine 1242 de Baycu Noyan tayin edilince Gürcü ve Ermenilerin de dahil bulunduğu Moğol ordusu 1242 sonbaharında harekete geçerek Erzurum önlerine gelmekte iken, kale kumandanı Yakut da şehirde savunma hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyordu.

Baycu Noyan (1242-1255), Erzurum'a varınca surlara karşı mancınık ve arrade (balistik makine)leri kurdurdu. Moğollardan korkan ahâli acınacak durumda batıya doğru kaçıyor ve fırsatını bulabilenler de kaleye iltica ediyordu. Baycu Noyan, Selçuklular'ın teslim olmayacağını görünce, hemen muhasaraya koyuldu. Baycu, arradeleri ile Erzurum surlarını döğmeğe, gedikler açmaya çalışıyordu.

Şehrin subaşı Sinaneddin Yakut, istediği yardım kuvvetlerini bekliyordu. Baycu Noyan Selçuklu yardım kuvvetleri Erzincan'a vardığı sırada Erzurum'a girdi.

İbni Bibi'ye göre: Şehrin bir taraf sur ve kulesini müdafaa eden Erzurum şahnesi (valisi) olan Divinli Şerefeddin, Sinaneddin Yakut ile arası açık olduğu ve kin beslediği için fırsatı ganimet bilerek; Yakut'dan intikam almaya karar verdi. Bir gece gizlice Baycu Noyan'a haber göndererek, "Eğer benimle akrabalarımın hayatına dokunmazsan müdafaa ettiğim kaleyi teslim ederim" teklifi ile Baycu'dan bir talimat aldıktan sonra savunduğu burç üzerine Moğol ordusunun içeri akmasını sağladı.

Bu teklifi memnuniyetle karşılayan Baycu Noyan, iki yüz seçme askerini karanlık bir gecede teslimi vaat edilen kuleye gönderdi. Bu askerler merdiven ile burcun üstüne çıktılar. Kuleyi müdafaa eden askerleri öldürdüler.

Sonra şehrin bedbaht kumandanı Sinâneddin Yakut'u konağından çıkardılar, başı açık, küçük oğlunun elinden tutmuş idi. Böylece Baycu Noyan'ın huzuruna çıkardılar. Saraydaki kıymetli altın, gümüş ve daha nice eşyalarını kumandana getirdiler. Baycu, bu kadar gümüş paraların çokluğuna hayret ederek Sinaneddin'e dedi ki: "Niçin bu gümüş paralarla gününü kara ettin? Bunu ne için askerlerine dağıtmadın? Ve neden tasarruf ettin? Sinaneddin: "Bu paralar sana kismet imiş" cevabını verdi. O, bunların ikisini de öldürdü.[170] Bundan sonra, Erzurum yakıldı. Surların yerle bir edildi.

Böylece Erzurum, Moğol istilâsının ilk kurbanı oldu. Moğollar Türkiye'nin istilâ kapısını artık açmışlardır.[171]

E- BEYLİKLER DÖNEMİ

a- İdari Teşkilât

“Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Beyliklerinin birinci derecedeki merkezinde, umum devlet işlerini tertip ve tanzim için bir Divân teşkilâtı vardı. Divan amirleri askeri illere bakmayarak devletin kanun ve nizâmlarının tatbikiyle uğraşır ve maiyetinde bir kalem heyeti bulunurdu. Devletin mali işleri Divân-ı İstifa denilen ayrı bir divan keza hükümdarın emir ve fermanlarını yazmak için Nişan Divanı. adlî işlerle askeri işler için de ayrı makamlar vardı.

b- Subaşı / Sü-başı

Anadolu beyliklerinde subaşı (sü-başı), ordu kumandanı mânâsında kullanılmıştır. Osmanlıların ilk devirlerinde subaşılar (sü-başılar), ulûfe alırlar, inzibattan mesûl olurlar, askeri kuvvetlere kumanda ederlerdi. Bunlar teşkilâtta kadî'dan sonra gelirlerdi. Osman Gazi, ilk merkezi olan Karacahisar'ı zaptettiği zaman, ilk yaptığı işlerden biri yeğeni Alp Gündüz'ü subaşılık (sü-başılık)'a tâyin etmek olmuş idi.

KAYNAKLAR

A. Şerif Beygü, Erzurum, Tarihi, Anıtları, Kitâbeleri,

A. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, c. I 3. Baskı, İstanbul 1981,

Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), Ebu'l Faraç Tarihi, c. II, çvr. Ö. Rıza Doğrul, Ankara 1950

Ahmet Caferoğlu;Uygur Sözlüğü c. III, İstanbul 1938

Ahmet Eflâki, Ariflerin Menkibeleri, c. I, çvr. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1986

Ahmet Eflaki, (Ariflerin Menkibeleri

Ahmet Hilmi, İslam Tarihi, İstanbul 1974

Ahmet Temir, Moğolların Gizli Tarihi, Ankara 1986

Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa,

Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa, çvr, Mürsel Öztürk Ankara 1998

Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün İstanbul 1983

Bahaeddin Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, c II, Ankara 1981

Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, üçüncü baskı, İstanbul 1988

Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, I, ikinci baskı, Ankara 1993

Beatris Forbes Manz, “ The Office of Darugha Under Tamerlane. çvr. Hayrunnisa Alan Akbıyık, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, III 2000

Berthold Spuler, İran Moğolları, ikinci baskı, çvr Cemal Köprülü, Ankara 1987

Coşkun Üçok, Türk Hukuk Tarihi, Ankara. 1966

Emin Demirel, Teşkilât-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler, 2 baskı İstanbul 2002

Erdoğan Merçil, Gazneliler Devleti Tarihi, Ankara 1989

Er-Ravendi, Râhat-üs Sudûr Ve Ayet-üs Sürûr, çvr. Ahmet Ateş, Ankara 1957

Fahreddin Atar, İslâm Adliye Teşkilâtı, Ankara

Gürsoy Solmaz, Ortaçağ'da Erzurum-Kars Kaleleri, Erzurum 2000

http://www.akader.org/khuka/7_2000_ekim/onceki_hukukumuzda_para_cezalari.htm#_ftn80

<http://www.canaktan.org/yonetim/stratejik-yonetim/guzel-soz.htm>

<http://www.dallog.com/devletler/karahanlilar.htm>

http://www.egm.gov.tr/apk/dergi/34/yeni/web/Eyup_SAHIN.htm

<http://zabita.tripod.com/muhtesib.htm>;<http://search.yahoo.com/search?p=Muhatesib&ei=UTF-8&fr=fp-tab-web-t&cop=mss&tab=>

Hüseyin Akyüz, Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem, Baskı: Eser Ofset, Erzurum, 2002.

Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, Ankara 1994

- İ. Hami Danişmend,, Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, İstanbul,
İbn el-Cevzi, "El-Muntazam", Beyrut 1312 (1992). VIII, IX
İbn el-Esir, "El Kâmil Fi't-Tarih", Çvr. Ahmet Ağırakça- Abdulkerim Özaydın, İstanbul 1991, c. X
İbni Bibi, El-Evâmirü'l-Ala'yye Fi'l- Umûri'l-Ala'yye
İbni Haldun. Mukaddime, c. I, c. II
İbnü'l- Adim, Selçuklular Tarihi, Bugyetü'T-Taleb Fi Tarihi Haleb (Seçmeler) çvr. Ali Sevim, Ankara 1989
İbnü'l Ezrak, Ahmed b. Yusuf b. Ali, Meyyâfârikin ve Amid Tarihi
İbrahim Kafesoğlu, Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizde ki Yeri, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980
İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, İstanbul 1972
İhsan Birinci, Tarihi Konular: Ahlâk Zâbitasının Tarihçesi, Polis Emeklileri Polis Dergisi, y. 12, s. 161, İstanbul-1981
İslâm Ansiklopedisi, Türkler Maddesi
İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, 3. baskı, Ankara 1984
Jean Paul Roux, Moğol İmparatorluğu Tarihi, çvr. ler: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul 2001, s. 141
K, V: Zettersteen, "Şurta" İslam Ansiklopedisi, c.. XI
M. A. Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, Ankara 1992
M. Altan Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, c. I, ikinci baskı, Kuruluş Devri, Ankara 1993
M. F. Köprülü, Türk Hukuk Ve İktisat Tarihi Mecmuası, c. I, Ankara 1931
Mehmet Mansur, Zabıta Tarihi Tetkikatından: Türklerde Zabıta ve İnzibata Müteallik Kanunlar, Polis Mecmuası, Matbaa-i amire, İstanbul-1922
Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, c. I.,
Nadir Devlet, "İlhanlılar" Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, c. IX
Nadir Devlet, "İlhanlılar". Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, c. IX Konya 1992
Nizamü'lmülk, Siyasetnâme, türkçesi, Nurettin Bayburtlugil, üçüncü baskı İstanbul 1995
Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, ikinci baskı İstanbul 1969
Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar
Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Ankara 1988
Öskan İzgi, Kutluk Bilge Kül Kağan Böğü Kağan ve Uygurlar, Ankara 1986
Özkan İzgi, Uygurların Siyasal ve Kültürel Tarihi Ankara 1987.
Rizaeddin Fahreddin, Altın Ordu ve Kazan Hanları, çvr: İlyas Kamalov, İstanbul 2003
Sadri Maksudi Arsal, Türk Tarihi ve Hukuk, İstanbul Üniversitesi. Hukuk Fak. Yayınları, İstanbul, 1947
Sıbt İbnü'l-Cevzi, "Mir'atü'z-Zaman fi taihi'l-Ayan", Yay. Ali Sevim, Ankara 1968
Sun Tzu, Savaş Sanatı, İstanbul: 1996
Şerafettin Ali, Timur ve Tüzükâtı, Çev: Kevser Kutay, (Timur'un Kanunları), Ankara- 2000.
Talat Tekin, Orhon Yazıtları, İstanbul 2003
Urfalı Mateos, Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papz Grigor'un Zeyli (1136-1162) çvr Hrant D. Andreasyan 2. baskı Ankara 1987
Wess Roberts, Hun İmparatoru Attila'nın Liderlik Sırları, İstanbul, 1989
Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, Türk Siyasi Tarihi ve Medeniyeti Tarihi, c. 9., İstanbul-1978

NOTLAR

- [1] Cengiz Han'ın kendisince "Türk" kelimesi Moğol ile Türk'ün her ikisini ifade eden bir isim olarak anlaşıldığı görülüyor. Şimdiki Afganistan'da kendisini ziyaret eden Kadı Vahideddin Fuşancıye "Peygamberimiz Muhammed her şeyi önceden bilmiş diyorsunuz, acaba benim zuhur edeceğim hakkında ne demiş?" diye sormuş. Kadı da Peygamberin "uturkû al-turka mâ tarakûkum," yani "Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayınız," demiş olduğunu nakletmiş ve Cengiz de bunun çok hâkimâne bir söz olduğunu söylemiş yani kendisini "Türk addetmiştir." Bir Arap Cengiz'in oğlu Ögeday Kaan'a babasını rüyasında gördüğünü ve kendisine bir söz söylediğini naklettiğinde Ögeday buna "babam, bunu sana hangi lisanla anlattı" diye sormuş. O da Arapça anlattı diyince Ögeday babasının Moğolca ve Türkçeden başka lisan bilmediğini söylemiştir. (A. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, c. I 3. Baskı, İstanbul 1981, s. 69
- [2] Şerafettin Ali, Timur ve Tüzükatı, Çev: Kevser Kutay, (Timur'un Kanunları), Ankara- 2000. s. 120
- [3] Mehmet Mansur, Zabıta Tarihi Tetkikatından: Türklerde Zabıta ve İnzibata Müteallik Kanunlar, Polis Mecmuası, Matbaa-i amire, İstanbul-1922, a. 153, s. 849-855,
- [4] Subaşı/Sübaşı/Sü-başı kelimesi ile ilgili açıklamalar kitap içinde olmakla birlikte biz Subaşı olarak kullanmayı tercih ettik.
- [5] Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, c. I, s. 163.
- [6] İhsan Birinci, Tarihi Konular: Ahlâk Zâbitasının Tarihçesi, Polis Emeklileri Polis Dergisi, y. 12, s. 161, İstanbul-1981., s. 17, Ayrıca daha fazla bilgi için bkz:Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, Türk Siyasi Tarihi ve Medeniyeti Tarihi, c. 9., İstanbul-1978. s. 272)
- [7] (İhsan Birinci, a. g. e., s. 18; ayrıca bkz. http://www.egm.gov.tr/apk/dergi/34/yeni/web/Eyup_SAHIN.htm
- [8] Öskan İzgi, Kutluk Bilge Kül Kağan Böğü Kağan ve Uygurlar, Ankara 1986, s.. 75-76, 74
- [9] Emin Demirel, Teşkilât-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler, 2 baskı İstanbul 2002, 105-106;<http://www.canaktan.org/yonetim/stratejik-yonetim/guzel-soz.htm>; ayrıca bakınız. : Sun Tzu, Savaş Sanatı, İstanbul: 1996; Wess Roberts, Hun İmparatoru Attila'nın Liderlik Sırları, İstanbul, 1989.
- [10] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 61-62
- [11] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, üçüncü baskı İstanbul 1988, s 61-64
- [12] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s 102
- [13] Bahaddin Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, s. 202-203, 211-212
- [14] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 109
- [15] Bahaeddin Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, c II, Ankara 1981, s162-163
- [16] Bahaddin Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, s.. 65, 101, 143, 147, 217, 229-237
- [17] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 97
- [18] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 86
- [19] Coşkun Üçok, Türk Hukuk Tarihi, Ankara. 1966, s. 21
- [20] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 65-66-89
- [21] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 86
- [22] Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün İstanbul 1983, s. 154
- [23] İ. Hami Danişmend,, Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, İstanbul, s. 48-51;ayrıca bkz. http://www.akader.org/khuka/7_2000_ekim/onceki_hukukumuzda_para_cezalari.htm#_ftn80
- [24] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 163
- [25] Diyet kısaca maddi bedel ödemedir.
- [26] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 154-155, 165-166
- [27] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 149
- [28] Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, Ankara 1994, s. 110
- [29] Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, s 55
- [30] Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, s133 (sözlük kısmı)
- [31] Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, s. 156
- [32] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s340-341
- [33] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 342
- [34] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 345
- [35] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 470-474, 484
- [36] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 525-527; Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, I, ikinci baskı, s. 220, Ankara 1993
- [37] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s 175-176
- [38] Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, s. 183
- [39] Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, s. 163
- [40] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 171

- [41] İslâm Ansiklopedisi. Türkler Maddesi. s. 246
- [42] İslâm Ansiklopedisi, Türkler Maddesi s. 231
- [43] Özkan İzgi, Uygurların Siyasal ve Kültürel Tarihi Ankara 1987. s. 14.
- [44] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 266, 203
- [45] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa, s. 97
- [46]Şurta:polis, polis memuru, cem şekli Şurat olan şurta (nadiren şurata) kelimesi, aslında “savaşı açan seçme birlik” ve “Muhafız” mânasında olup “Polis” “Jandarma” mânasında da kullanılır. Tek bir polis memuruna aynı şekilde şurta veya şurti (şurati) de denilir. Sahib al-şurta “muhafız kıtası kumandanı” ünvanı, önceleri bir eyalet veya bir şehrin, hem dini hem de dünyevi hususlara hükmeden valisi için kullanılmış, fakat Abbasiler devrinde münhasıran umumi emniyet ve asayişten mesul olan ve dolayısıyla vazifesi şimdiki emniyet müdürünün işine tekabül eden hususi bir memura verilmiştir.
- İbn Haldün’un zamanında sahip al-şurta’ya Endülüs’te sahip al-madina, Tunus’ta hâkim, Mısır memlûklerinde ise vali, denilmekte idi. Bu kelimenin “polis”, “hafiye” mânası, Endülüs Arapçısında “cellad” mânasına inkılâp etmiş olup, şurti kelimesi Bin bir gece Masalları’nda harami yanında “düzenbaz” ve “haylaz” mânalarında geçmektedir. Yeni Mısır Arapçısında şurati, “yankesici” demektir. (K, V:Zettersteen, “Şurta” İslam Ansiklopedisi, c.. XI, s. 585); İbni Haldun. Mukaddime, c. I, s. 400; c. II, s. 30
- [47] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal,, 3. baskı Ankara 1984, s. 10
- [48] Fahreddin Atar, İslâm Adliye Teşkilâtı, Ankara, s. 24, 134, 176
- [49] (<http://www.dallog.com/devletler/karahanlilar.htm>)
- [50] Erdoğan Merçil, Gazneliler Devleti Tarihi, Ankara 1989, s. 30-32
- [51] Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig, (Tercüme), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 1-2
- [52], İbrahim Kafesoğlu, Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizde ki Yeri, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980. s. 7.
- [53] Hüseyin Akyüz, Kutadgu Bilig’de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem, Baskı: Eser Ofset, Erzurum, 2002, s. 48-49.
- [54] Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig, Çeviri: Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 27.
- [55] Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig, Ankara, 1988, s. 170- 180.
- [56] Sadri Maksudi Arsal, Türk Tarihi ve Hukuk, İstanbul Üniversitesi. Hukuk Fak. Yayınları, İstanbul, 1947, s. 100.
- [57] Yusuf Has Hâcib, Kutadgubilig, trc. Reşit Rahmeti Arat, 4. baskı,, s. 27-31
- [58] Yusuf Has Hâcib, Kutadgubilig, trc. Reşit Rahmeti Arat, 4. baskı,, s. 40-75
- [59] Yusuf Has Hâcib, Kutadgubilig, trc. Reşit Rahmeti Arat, 4. baskı,, s. 193
- [60] Yusuf Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig, çvr. Reşit Rahmeti Arat, 4. baskı, S. 170-181
- [61] Has Hâcib, Kutadgubilig, trc. Reşit Rahmeti Arat, 4. baskı,, s383-. 398
- [62] Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig, çvr. Reşit Rahmeti Arat, 4. baskı, S. 170-181
- [63] Erdoğan Merçil, Gazneliler Devleti Tarihi, s. 64
- [64] Erdoğan Merçil, Gazneliler Devleti Tarihi, s. 66-68, 73, 76
- [65] Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün ;, s. 154-155
- [66] Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün s. 427
- [67] Bir zamanlar Mete’nin yaptığı gibi, Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey’de kardeşi Çağrı Bey’e bir ok vererek demiştir ki: “-Kir. O, onun arzu ettiği gibi, oku parçaladı. Tuğrul Bey, iki oku bir araya getirdi, aynı şeyi yaptı. Bunun üzerine üç tane verdi, güçlkle kırdı. Oklar dört tane olunca kırmak imkansız oldu. Tuğrul Bey dedi ki: Bizde tıpkı bu oklara benzeriz. Ayrı ayrı olduğumuz müddetçe, biraz kuvvetli olan herkes bizi kırmağa, yenmeğe kasteder; fakat bir arada olursak, kimse bizi yenemez. Eğer aramızda anlaşmazlık çıkarsa, dünya ele geçirilemez, düşmanlarımız galip olur ve hükümdarlık elden gider. (Er-Ravendi, Râhat-üs Sudûr Ve Ayet-üs Sürûr, çvr. Ahmet Ateş, Ankara 1957, S. 101)
- [68] Nizâmü’lmülk, Siyasetnâme, Türkçe trc. Nurettin Bayburtlugil, 3 baskı 1995 İstanbul; s.. 218-219
- [69] Nizâmü’l mülk, Siyasetnâme, Türkçe trc. s. 209
- [70] Bk. Nizâmü’l mülk, Siyasetnâme, Türkçe trc, s. 178 ;, M. A. Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, Ankara 1992, s. 202
- [71] Nizâmü’lmülk, Siyasetname, trc:s. 172; Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 203
- [72] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s 204, ayrıca bak Sıbt İbnü’l-Cevzi, "Mir'atü'z-Zaman fi taihi'l-Ayan", Yay. Ali Sevim, Ankara 1968, s, 6, 13, 23
- [73] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s-205-210
- [74] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 211
- [75] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 212
- [76] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 213
- [77]İbn el-Cevzi, "El-Muntazam", Beyrut 1312 (1992). VIII, s 108; M. Altay Köymen, age, s. 214
- [78] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 214
- [79] Mesela Reisü’l-İrakayn Ebû Ahmet en-Nihâvendi Mezalim’e oturmak suretiyle şüphesiz Sultan adına, adaleti bizzat tevzi ediyordu. Müfsidlerin kökünü kazımişti, Şehirde ve bütün köylerde yolların emniyetini sağlamıştı. Öyleki erkek olsun, kadın olsun herkes gece veya gündüz istediği gibi dolaşabiliyordu. Irak amîdi Nihavendi, ayrıca yollara gözcüler bırakıyordu Bunun neticesi olarak, kervanlar gidip gelmeğe başladı. M. A. Köymen, age, s 215
- [80] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 215
- [81] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 216
- [82] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 218
- [83] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 218
- [84] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s 214
- [85]<http://zabita.tripod.com/muhtesib.htm>;<http://search.yahoo.com/search?p=Muhtesib&ei=UTF-8&fr=fp-tab-webt&cop=mss&tab=>

- [86] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, s. 50
- [87] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 218-219; Bunu şu olay açıkça göstermektedir. Bağdat şahnesi İken Sultan'ın katına dönen Aytekin Süleymanî, yerine oğlunu şüphesiz nâib olarak bırakmıştı. Aytekin'in oğlu Halife'nin kölelerinden birini öldürmüştü. Öldürülenin kanlı gömleği Halifelik divanı tarafından Sultan Alp Aslan'a gönderildi ve Aytekin'in Bağdat şahneliğinden azledilmesi istendi. Halbuki kendisini Selçuklu veziri Nizâmü'l-mülk tutuyordu. Nizâmü'l-mülk, Halife'nin şikayetini dikkate alacak yerde şahne'nin iktâ'ına Tekrit'i de ilave etti. Bir taraftan Halifelik divan'ından Tekrit valisi'ne burasını şahne Aytekin'e tesliminin durdurulması yazılırken; diğer taraftan bizzat Halife, onun azledilmesi için vezir Nizâmü'l-mülk, hatta Sultan nezdinde ısrar ediyordu. Nihayet şahne Aytekin azledilecek ve yerine meşhur Selçuklu kumandanı Sa'd ü'd-devle Güherâyın'ı Bağdat şahnesi olarak gönderdiler (1071)
- [88]Sibt İbnü'l-Cevzi, "Mir'atü'z-Zaman fi tarihi'l-Ayan", Yay. Ali Sevim, Ankara 1968, s. 155-6; Mehmet Altay Köymen, age, s. 220(elinde bir ud olduğu halde bir Türk'ün evinden çıktığı görülen şarkıcı bir kadına Hanbeli vâiz tarafından müdahale edilmesi yüzünden çıkan olaylar bastırılmayınca Halife'nin veziri Selçukluların Bağdat şahnesi Sadü'd-devle Güherâyın'e baş vurmak zorunda kalmıştı. Selçuklu şahnesi olay çıkartan topluluğu dağıttı. (M. A. Köymen, age, s. 58)
- [89] İbrahim Kafesoğlu, s. 127; Mesela Ermeni tarihçi ve din adamı Urfalı Mateos, Büyük Selçuklu Sultanı "Melikşah iyi, merhametli ve Hıristiyanlara karşı tatlılıkla hareket eden bir zat oldu" diyerek bu gerçeği doğrular. Bkz. Urfalı Mateos, Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papz Grigor'un Zeyli (1136-1162) çvr Hrnt D. Andreasyan 2. baskı Ankara 1987, s. 146
- [90] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 221
- [91] M. A. Köymen, Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 238 ; İbn el-Cevzi, El Muntazam, Beyrut 1312(1992) c. IX, 114-115; İbn el-Esir, "El Kâmil Fi't-Tarih", Çvr. Ahmet Ağırakça - Abdulkerim Özaydın, İstanbul 1991, X, s. 110
- [92] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 234
- [93] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 221
- [94]M. A. Köymen her ne kadar böyle diyorsa da Siyasetname'de "Samanilerin İsmail b. Ahmed" adındaki Horasan, Irak ve Maveraünnehr'e hâkim olup Buhara'da oturan emirlerini kendi lehinde olarak Sistan'da ayaklanıp Horasan'ı alan Yakub-ı Leys ve yerine geçen kardeşi amr-ı Leys'e karşı kıskırttı. Bunun üzerine "Emir İsmail b. Ahmet'in Ceyhun'dan geçip, Merv'e ulaştığı haberi gelince, Serahs ve Merv'in emniyet müdürleri (Şahne) kaçıp" durumu Amr'a bildirdiler (Nizamü'l-mülk, Siyasetnâme, türkçesi, Nurettin Bayburtlugil, üçüncü baskı İstanbul 1995, s. 42
- [95]Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 221(dip not)
- [96] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 187
- [97] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 227
- [98] Nizamü'l-mülk, Siyasetnâme, trc. Nurettin Bayburtlugil, s. 76
- [99] İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, İstanbul 1972, 146-147
- [100]İbnü'l Ezrak, Ahmed b. Yusuf b. Ali, Meyyâfârikin ve Amid Tarihi, s. 34-35
- [101] Mehmet Altay Köymen, Alp Aslan ve Zamanı, s. 229-230
- [102] M. Altan Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, c. I, ikinci baskı, Kuruluş Devri, Ankara 1993, s. 5
- [103] Talat Tekin, Orhon Yazıtları, İstanbul 2003, s. 88-89
- [104] Ahmet Caferoğlu;Uygur Sözlüğü c. III, İstanbul 1938, s. 164
- [105] Selçuk subaşı, yani "ordu komutanı" lakabı ile lakaplanırdı (İbnü'l- Adim, Selçuklular Tarihi, Bugyetü'T-Taleb Fi Tarihi Haleb (Seçmeler) çvr. Ali Sevim, Ankara 1989, s. 20
- [106]Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, ikinci baskı İstanbul 1969, s. 40 (Her ne kadar uzun süremi olarak Selçuk Bey'in bu görevde kaldığı düşünülse de Türk geleneğinde çok defa önemli şahıslar ilk ve tanındıkları görevlerindeki unvanlarıyla da anılmışlardır. Gazneli Mahmut, Gedik Ahmet Paşa, Baltacı Mehmet Paşa vb)
- [107] M. Altan Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, c. I, ikinci baskı, Kuruluş Devri
- [108] İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, İstanbul 1972, s. 7, 11
- [109] Nizâmü'l-mülk, Siyasetname, trc:Nurettin Bayburtlugil 3. baskı, s. 179
- [110]Nizâmü'l-mülk, Siyasetname, trc:Nurettin Bayburtlugil 3. baskı, s191
- [111]Nizâmü'l mülk, Siyasetname, trc:Nurettin Bayburtlugil 3. baskı, s 69
- [112] Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, s. 69
- [113]Ahmet Eflâki, Ariflerin Menkibeleri, c. I, çvr. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1986, s. 299- 300
- [114] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, s. 103-106
- [115]M. F. Köprülü, Türk Hukuk Ve İktisat Tarihi Mecmuası, c. I, Ankara 1931, s. 245
- [116]Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, ikinci baskı, s. 238;"
- [117](İbni Bibi, El-Evâmirü'l-Ala'yye Fi'l- Umûri'l-Ala'yye, s. 480-481(trc. cII, s33-35)
- [118] İbni Bibi, El-Evâmirü'l-Ala'yye Fi'l- Umûri'l-Ala'yye, 609-615; trc. 137-140
- [119] İbni Bibi, El-Evâmirü'l-Ala'yye Fi'l- Umûri'l-Ala'yye, s. 657, trc. ;176
- [120]Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Ankara 1988, s 9
- [121] Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, s. 14
- [122] Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, s. 74-75
- [123] Ahmet Eflaki, Ariflerin Menkibeleri, (s. 22) adlı eserinde "Bahâ Veled hazretleri Darende şehrine ulaştığında orada İslâm Sultanı Alaeddin Keykubat'ın naiblerinden Emir Musa adında biri vardı. Emir Musa, o ilin sübaşısı ve hâkimi olup çok kahraman, temiz ve sadık bir Türktü. O, Bahâ Veled gibi bir adamın Horasan ülkesinden geldiğini işitince bütün şehir halkı ve askerlerle birlikte yaya olarak onu karşıladı. Hepsini onun müridi oldu" diye yazmaktadır

yine aynı eserde (s. 27) "bir gün sultan Alaaddin büyük bir toplantı tertip etti. Şeyh hazretleri (Baha Veled) ni de saraya çağırdı. Şehrin bütün bilgin, arif hâkimleri, fütüvvet erbabı ve münzevileri toplantıda hazırıldılar. Baha Veled kapıdan içeri girince İslâm sultanı onu karşıladı, tahta oturmasını istedi ve " Ey dinin padişahı ben kulum. Bu günden sonra senin subaşın olmak ve efendimin de sultanlık etmesini istiyorum" dedi. Bir müddet sonra Bahaeddin Veled hastalanınca sultan onun ziyaretine giderek yukarıda yazdığımız isteğini şu sözlerle tekrarlayacaktı. "Ben, Sultan ül-Ulemanın tam bir bağımsızlıkla tahta oturmasını, benim de onun askerlerinin başbuğu olarak fetihler yapmamı ve seferler kazanmamı isterdim" dedi (aynı eser, s. 29) yukarıda subaşı derken şimdi başbuğ denilmesi subaşının başbuğ olarak adlandırıldığını da akla getiriyor.

[124] Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, s. 76

[125] Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, s. 174

[126] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, 3. baskı, Ankara 1984, s. 90, 98(Alaaddin Keykubat büyük emirleri katlettikten sonra bir gezinti esnasında o zaman orta derecede emirlerden olan Kemaleddin Kâmyar, Zahirüddin Mansur ve Şemsüddin'i gizli gizli konuşurlarken görüp(bu herifler hala başlarını kaldıracaklar mı?) diyerek Emiri dâd'a bunların her üçünün de döğölerek meydandan kaldırmalarını emreylemiş ve evlerini yağmalayarak sınır dışı etmişti İbn Bibi, s. 116)

[127] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s. 120

[128] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa,, s305

[129] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa,, s306

[130]Nadir Devlet, "Harzemşahlar Devleti", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, redaktör, Hakkı Dursun Yıldız, c. IX, Konya 1992, s. 59

[131] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa,, s, 177-179

[132] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa,, s158

[133] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa,, s. 159

[134] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa,, s., 160

[135] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa,, s. 161

[136] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa,, s. . 169

[137]Bir rivayete göre; Cengiz Han doğduğunda sağ elinde saka kemiği büyüklüğünde pıhtılaşmış kan bulunmaktaydı. (Ahmet Temir, Moğolların Gizli Tarihi, Ankara 1986, s. 19) Doğumu esnasında Tatarlardan Timuçin-Uge esir edilip getirildiği için Cengiz Han'a Timuçin adı verilmişti.

Timuçin köpekten korkan veya dul annesine yardım eden, biri olarak tanımlanmakla birlikte büyük kardeşini haksız hareketinden ötürü annesinin ricasına rağmen öldürmesi, onun müsamaha kabul etmez gaddar bir şahsiyet olduğunu da gösterir.

Büyük bir kurultayda Timuçin unvanı verilen Cengiz Han'ın zuhuruna kadar Moğollarda siyasi bir mevcudiyet görünmez. (Ahmet Hilmi, İslam Tarihi, İstanbul 1974, s. 247)

[138]Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 486

[139] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 521-523

[140]Jean Paul Roux, Moğol İmparatorluğu Tarihi, çvr. ler: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul 2001, s. 141

[141] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s. 201

[142]Nadir Devlet, "İlhanlılar". Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, c. IX, s. 88

[143] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s. 258

[144] Berthold Spuler, İran Moğolları, s. 441

[145] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s. 205

[146] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s. 238

[147]İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s. 258

[148] Rızaeddin Fahreddin, Altın Ordu ve Kazan Hanları, s. 212 dip not(Fazla bilgi için Beatris Forbes Manz, "The Office of Darugha Under Tamerlane. çvr. Hayrunnisa Alan Akbıyık, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, III 2000, s. 99)

[149]B. Y. Vladimirtsov, Moğolların İctimai Teşkilâtı, çvr:Abdülkadir İnan, 3. Baskı, Ankara 1995, s. 152

[150] B. Y. Vladimirtsov, Moğolların İctimai Teşkilâtı, s. 204, 234

[151] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s. 263

[152] Berthold Spuler, İran Moğolları, ikinci baskı, çvr Cemal Köprülü, Ankara 1987, s. 289-290, 301-302

[153] Berthold Spuler, İran Moğolları, s. 341

[154] Berthold Spuler, İran Moğolları, 352

[155] Rızaeddin Fahreddin, Altın Ordu ve Kazan Hanları, çvr: İlyas Kamalov, İstanbul 2003 s. 212

[156] Rızaeddin Fahreddin, Altın Ordu ve Kazan Hanları, s. 212 dip not(Fazla bilgi için Beatris Forbes Manz, " The Office of Darugha Under Tamerlane. çvr. Hayrunnisa Alan Akbıyık, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, III 2000, s. 99)

[157] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa, 136

[158] Berthold Spuler, İran Moğolları, s. 370-371

[159] Berthold Spuler, İran Moğolları, s. 422-423

[160] İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s. 248, 249

[161] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s. 250

[162] Nadir Devlet, "İlhanlılar" Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, c. IX, s. 89

[163]Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa, çvr, Mürsel Öztürk Ankara 1998, s. 23

[164] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa, 35

[165] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüşa,, s445-446

[166] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüŕa,, s479, 482

[167] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihangüŕa,, s590-591

[168]A. Ŗerif Beygü, Erzurum, Tarihi, Anıtları, Kitâbeleri, s. 65.

[169]Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), Ebu'l Faraç Tarihi, c. II, çvr. Ö. Riza Doğrul, Ankara 1950, s. 539

[170] İbni Bibi, El-Evâmirü'l-Ala'iyye Fi'l- Umûri'l-Ala'iyye, s. 514-517.

[171] Gürsoy Solmaz, Ortaçağ'da Erzurum-Kars Kaleleri, Erzurum 2000, s 21-23

Gecenin Laciverdinde Yazdığım

Gece lacivert paltosunu gimişken yıldız düğmelerinin parıltısında aklıma gelenleri, o gecenin mehtap defterine yazdım.Ben ve hayalim öylesine yazdık pkuduk...

gurbet
hasret
şimdi orada olmak vardı
şimdi yanında sağında solunda bir yerlerde
tatlı bir müzik
serin ve hafif bir rüzgar
yudumladığımız bardakların keyfinde
eskiden yeniden
şundan burdan
hayattan
sonra kabarmış duyguların hoyrat dürtülerinden
kanatlanmış yürek tınlarından
hoş bir müzik terennümünün dilimizde pelesenk oluşundan
bir sıcaklık arayan ruhlarımızın aradığı sıcaklığa sığınıp
öylece
kala kalamak
an bu heyecan bu
diyerek

ey melek
bir sana bir bana
öylece
bir resim yapmak
birimiz ressam birimiz tual
bir gece boyu oylece olmak
his diyarında kaybolmak
adı var yok sebebi
öylece el ele diz dize
baş başa bizbize
gerekmiyor ki yorum
bunları hayal ediyor;istiyorumm

Bunları, mehtap gecenin laciverdinde halelerini sunmaktayken yazıyordum.nasıl olmuş nerden gelmişsek rastlaşmıştık işte..işte o gece sevdanın satsız, yüreğin sözsüz kalmadığını da söyleyemem.bir sıcaklığın alaz ve alevleri yavaş yavaş içimi sarmıştı bile..o sarhoş, ben sarhoş gönlümüz bir hoş yalan yok ya orada olmak onunla olmak fikri içimdeki asi duyguları kırbaçlamaya yetmişti. Böyle olunca içimden gelen bu mısraları sıralayıverdim..

geceler tekin olmuyor valla
içimden gelenler böyle be aşkım
gönülümün boşları dolmuyor valla
sende birşeyler söyle be aşkım

sen orda ben ben burda mesafe uzak
kaldır gözlerini beriye bir bak
güzeldir bir olmak hatta buluşmak
sohbetimiz bitmez çayla be aşkım

geceler olunca yürek ahlanır
duygular kabarır sevgi pahlanır
sevenler olmasa dünya yuhlanır
geçermi şu hayat ahla vayla be aşkım

kaderin hükmünde sana yazmak bu
yazmamın içimde yok ki hududu
ben dinlesem sen olsan dudu
Dudu kuşu gibi bende yayla be aşkım

işte bu kısaca yazdığım sana

nedense kapıldım pür heyecana
bakma sağa sola bir bak bu yana
sonra yüreğini toyla be aşkım

Bu hazla söylediklerimin yeteceğine inanarak sustum. O ise,neden vazgeçiyorsun diye uyarmişti ama ben bundan sonra yazacaklarımı gecenin tekin olmayan bu saatinde sahuruluk tadında kelimelerle yazacaktım. kelimeler çıplak cümleler üryan ben onunla hemhal olmak duygularıyla kapısına gitmek arzusunda idim.

AHİLİK ÜZERİNE

Ahilik'in; sanatın, ticaretin ve mesleğin, olgun kişilik, güzel ahlak ve doğrulukla yoğrulduğu, kökleri çok eskilere uzanan bir gelenek, yüzyıllar boyu toplumumuzun sosyal ve ekonomik omurgasını oluşturan bir örgütlenme şekli, toplumsal kimliğimiz açısından daima sahiplenmemiz gereken çok özel bir kültürdür.

Her yıl Ekimin 2. pazartesi ile başlayan hafta Ahilik Haftası olarak ülkemizde kutlanmaktadır. belirterek, "Türkiye Cumhuriyeti 85 yıl önce Osmanlı'dan devir aldığı yönetimi, Osmanlı da 700 yıl önce Anadolu Selçuklu devletinden almıştı. Anadolu Selçuklu devleti de Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun bir parçası olarak bu topraklarda yaklaşık bin yıl önce kurulmuştu. Görüldüğü üzere bin yıldır Türkler Anadolu toprakları üzerinde yaşamaktadır.

AHİLİK ANLAYIŞI, TOPLUMDA YAŞAYAN FERTLERİ BİRBİRİNE YAKLAŞTIRMAK VE ARALARINDA DAYANIŞMA KURULMASINI SAĞLAMAKTIR

Türklerin altı bin yıldır tarih sahnesinde oluşunun önemli bir sebebi kültür değerlerini korumalarından ileri gelmektedir. "Bu kültür değerlerinin özü Ahilik Kültürü biçimine dönüştüğü XI. yüzyıldan sonra yeni bir anlayışla devam eder. Tarih boyunca Türkler daima iyiyi güzeli aramışlar ve bulduklarında da tereddüt etmeden almışlardır. Türklerin İslamiyet'e geçmeden önceki kültür değerleri bile bugün birçok ülkede görülememektedir. Tarihi araştırmalarda o dönemde insan haklarına saygı, kadının toplumdaki saygın yeri, misafirperverlik, bir tehlikeye karşı birlik oluşturmak, dayanışma, yardımlaşma gibi birçok insani değerlerin bugünkü tabiri ile evrensel değerlerin mevcut olduğunu görüyoruz. Türkler bu değerler ile mücehhez olarak çağın en yüksek medeniyetini kurmuşlardır. Dünyada pek çok dinler, inançlar ile karşılaşan Türkler bazılarını denemişler fakat kendilerine en uygun gelen İslam dinini kabul etmişlerdir. Bu dini seçerken hiçbir zorlama, hiçbir baskı yapılmamış kendi istekleri ile bu yüce dine geçmişlerdir. Ahilik tüm bu değerleri kaynaştıran ve hayata geçirilmesini sağlayan bir yeniliktir. Türklerin Rönesansıdır.

Ahilik anlayışı, toplumda yaşayan fertleri birbirine yaklaştırmak ve aralarında dayanışma kurulmasını sağlamaktır. Bir toplumda birlik ve dayanışmayı sağlayan en önemli unsur müşterek değerlerin korunması ile mümkündür. Türklerin Anadolu'da bin yıldan beri varlığını sürdürmelerindeki sır Ahilik anlayışı içerisinde bu değerlere saygı göstermeleridir. Bu anlayışa göre din, dil, ırk farkı gözetmeksizin herkese eşit muamele yapılmıştır. Bir toplumda sosyal tabakalaşma olabilir. Kimi zengin, kimi fakir olabilir; fakat ikisi arasındaki fark fazla olmamalıdır. Ahilik zenginliğe karşı değildir. Çalışmak ve üretmek, alın teri ile kazanmak Ahilikte bir ahlak kuralıdır. Bunun için herkesin mutlaka bir mesleği ve işi olmalıdır. Ahilik, halkın sırtından geçinenlere, bir köşeye çekilip miskin miskin oturanlara karşıdır. Ahilikte iş ve meslek ahlakı, kabul edilmesi mecburi kurallar haline gelmiştir. Kendinden önce başkalarını düşünmek ve kollamak, hak ettiğinden fazlasını istememek, kanaat ve tevazu ölçüleri içerisinde hırs ve tamadan uzaklaşmak, kendi yeteneğine uygun bir işle meşgul olmak, sanatını mutlaka bir 3 üstadından öğrenmek ve birliğin, beraberliğin korunması için dayanışma içerisinde bulunmak ahiliğin mutlaka uyulması şart olan ahlak kaideleridir. Bu kaideler, Ahileri tekke ve türbelerde çöreklenerek, el açıp halkın kutsal duygularını sömürerek onların sırtından bedava geçinen asalak zümrelerden ayıran farklardır.

Ahiler yeniliğe açık insanlar olup, halka sanat, meslek ve genel bilgiler öğretmek için var güçleriyle çalışırlar. Bu bakımdan Ahiliğin eğitimcilere ışık tutacak önemli özellikleri vardır. Ahilik sisteminde, işyerinde çalışanlar ile çalıştıranlar arasında pek fark olmadığı gibi aralarında baba-oğul ilişkileri vardır. İşyeri aynı zamanda sanatın ve ahlakın öğretildiği bir okuldur. Burada üretilen mal, belli bir ihtiyacı karşılayacak şekilde kusursuz ve tam olarak üretilir. Emegın karşılığı çalışanın alın teri kurumadan ödenir. İşyerlerinde çalışan ve çalıştıranlar dayanışma içerisinde. Bu uygulama emek ve sermaye'nin barışık olduğu bir model oluşturur. Günümüzde toplam kalite, müşteri beklentileri, tüketici korunması, standart üretim gibi kavramların önemi yeni yeni anlaşılmaya başlanmıştır. Bugün kaliteli üretim için başvuru ve Toplam Kalite Yönetimi dediğimiz tedbirlerle tüketicinin daha ucuz, daha kaliteli mal alma imkânı doğmuştur."

AHİLER, DAİMA TOPLUM YARARINA HİZMET YAPMIŞLARDIR

"Ahilik sisteminde bir malın üretimden tüketicinin eline geçene kadar üretimin her safhası bütün çalışanların sorumluluğu altındadır. Çıraklar, kalfalar ve ustalar hep birlikte malın kalitesinden sorumludur"; "Ayrıca oto kontrol sistemi ile malın kalitesi sürekli denetlenir. Bugün de toplam kalite yönetimi kapsamında kalitede mükemmellik, verimlilik, hatasız üretim, kalite güvenliği, ülke ve uluslararası standartlara uyum, ISO 9001, tüketiciye cevap verme hattı, tüketici tatmini gibi konular henüz yeni yeni işyerlerinde gündeme gelmeye başlamıştır. Üretime katılan her kademedeki personelin eğitimi, işletme içi tüm personelden faydalanma, tam kapasite çalışma gibi tedbirler yanında işyerinde her türlü üretim ve hizmetlerden işyeri çalışanları sorumlu tutulmaktadır.

Ahilik düşüncesinin kurduğu Ahi Birlikleri'ni batıdaki ve doğudaki benzer teşkilatlardan ayıran özellik, din adamlarının da devlet adamlarının da Ahiler üzerinde herhangi bir etkisinin olmayışıdır. Bunun sonucu olarak Ahilik sivil toplum kuruluşlarının en eski bir modelidir. Ahiler, daima toplum yararına hizmet yapmışlardır. Bugün görülen bazı sivil toplum kuruluşları gibi halkı bölmemişler, halka ve topluma zararlı faaliyetlerde bulunarak, yalnız kendi üyelerinin menfaatini korumamışlardır. Bugün sivil toplum kavramı, demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak

kabul edilmekte ve resmi otoritenin karşıtı bir örgütlenme olarak algılanmaktadır. Devlete karşı gelmek, devletin kurumlarını tahrip edenlerden yana gözükmek, sırf demokrat gözükme için bu kurumlara destek vermek Ahiliğe ters düşer. Devlet olmaz ise sivil toplum kuruluşunun da olamayacağını bilmemek en büyük cehalettir. Sivil toplum kuruluşlarının görevi halkın ihtiyacı ve mutluluğu için devletle beraber devlete yol gösterici olmaktır. Ahilerin kendi üyeleri ile devlet ve toplumdaki fertler arasındaki ilişkilerde daima demokratik ve laik anlayış hakim olmuştur. Ahiler seçmede, seçilmede ve idarede tamamen demokratik bir sistem içinde yaşarlardı. Keyfilik, şahsi ihtiras ve emellere kesinlikle yer verilmezdi. Teşkilatın hak ve adalet ölçülerine riayet ederek toplumda saygın bir yer kazandıkları ve topluma hizmette kusur etmedikleri, devletle halk arasındaki koordinasyonu sağladıkları için, Ahi başkanı devlet başkanının ayağına gitmemiş, devlet başkanı Ahinin ayağına gelmiştir.

Fransa'da, otoriter yapıyı yumuşatmak ve yönetimle vatandaş arasındaki ilişkileri iyileştirmek üzere on beş yıl önce kurulan Ombudsmanlık kurumu Avrupa Birliği anlaşmasında ele alınmıştır. Topluluk üyesi ülke vatandaşlarının yeni sisteme entegrasyonunda otorite ile halk arasında doğacak anlaşmazlıklarda arabulucu rolü oynamak, ortaklık kurumları arasında güven ilişkilerini güçlendirmek, ayrıca vatandaşın şikayetlerini 5 kabul ederek ortaklık kurumlarının demokratik işlemesini sağlamak amacı ile Avrupa Ombudsmanı kurulmuştur. Bu kurum aslında 1809 yılında yöneticiler ve yargıçlar hakkında yasal soruşturma yapmak üzere İsveç'te kurulan Ombudsmanlık kurumunun bir devamıdır. Dünyamızda yaklaşık yüz yıl önce kurulan ve Avrupa Birliği'ne örnek bir kurum olarak yaşatılan, bizim de belki her şeyde olduğu gibi kötü bir taktikçilikle Avrupa'da var diye hemen bu senenin başında ithal ettiğimiz bu kurumun daha orijinalinin yeni yüz yıl önceki Ahilik sisteminde mevcut olduğunu bilmiyoruz. Almanya'nın kalkınmasında, Sanayi üretim birliklerinin önemli rolü olduğu, bu birliklerin eğitim ve teknik eğitime büyük önem vermelerinden, araştırmalarla elde edilen buluşların üretime uygulanmasından, bankaların bütün kaynakların sanayi emrine verilmesi ve devletin, yönetici yüksek memurlarının bu birlikleri desteklemesi sayesinde Ortaçağ geriliğinden kurtularak kısa zamanda büyük ve zengin bir ülke haline geldiği bilinmektedir. Benzer uygulama Osmanlı'daki Ahi Üretim Birlikleri'ndeki eğitim sistemine, orta sandıklarını sanayi emrinde kredi kuruluşu olarak hizmet verilmesine benzemektedir. 2010'lu yılları yaşadığımız şu günlerde, Ahiliğin ahlak ve çalışmaya ait prensipleri kısaca Ahilik felsefesi, dünyamızda ilerleyen toplumların modeli olacaktır. Bu görüş bir kehanet değildir. Bugün nasıl ki kalkınmış birçok ülkede Ahilik prensiplerinin izlerini görüyorsak, yarın da ilerlemiş toplumların yükselmesinde Ahilik ilkelerinin, önemli rol oynadığı görülecektir."

KARDELEN & KARÇİÇEĞİ

KARDELEN & KARÇİÇEĞİ

Mutlaka o irade buyurmuştur yer altında etrafına topladığı tüm çiçeklere.

- Duyduk duymadık demeyin. İçinizde az ömre razı olup buna karşılık dünya yüzüne ilk çıkacak çiçeğe; vefa, aşk, tutku, sevgi, sevda bol bol ihsan edilecektir, diye...

Bu teklifi duyan çiçekler bu vaatlerin ne anlama geldiğini bilmemiş ve ölçmemiş olmalıdırlar ki ağırdan alıp duymazlıktan gelmişlerdir. Bu teklife canı yürekten cevap veren, nazik yapraklı, nazlı, ince, zarif çiçek cevap verdi -ben... O irade, bu isteği kabul etti ve onu dünyaya ilk çiçek olarak yolladı. O kadarki, o nazikliğinin tersi bir güçle üzerindeki toprağı ve onun üstündeki santimlerle buzu ve karı delerek yer yüzüne doğru boy verip, el açtı göğ. Sanki dünyaya ilk gelenin kendisi olduğuna ayrıca şükür eder gibi. Onu gören sevgililer, aşıklar maşuklar, büyükler, küçükler, yaylalılar, ovalılar beyaz rengine bakıp hayranlıklarını gizleyemediler...

Mavi renkte olanlarına gıpta ettiler. Sarı renkte olanına öylece baka-kaldılar. Geldiği dünyadan gideceği vakti azdı ama, sevenleri öyle çoktu ki: ona, şiir yazan, türkü çığırınlar, ondan sonraki çiçeklere o anlamda yakınlık duymadılar. Onun dünyaya geldiğini duyan arılar, ilk tozlarını ondan aldılar. Ömrü yeten arı önümüzdeki yılda onu ziyarete geldi. Ömrü yetmeyen onu yavrularına anlata anlata bitiremedi. Yavruları onu ziyarete geldiler. Onu gören güneş, daha içten ışıklarını ona yollarken karları eritip, dünyaya yeni bir mevsimin müjdesini ona verdirdi. Cemreler onunla kavil verip; yere, göğ, suya düştüler. Bu nazik bahar müjdecisi çiçeğe görenler, nevrüz çiçeği dedi; kar çiçeği dedi; veya kardelen çiçeği dedi.

Gerçekten de bu nazik ve ince çiçek o ilahi gücün temsilcisi gibi 5-15 cm kalınlığındaki buzları matkap gibi delerek dünya yüzüne çıkarken, bazen onun toprak dibindeki kökünden yiyenler olabilecek şifasına sığındılar. Bütün çiçekler, ondan sonra dünyaya gelme sırasını, toprak altında ızdıraplı anlarla beklediler. Sırası gelen, sırasına göre dünyaya merhaba ederken o dünyadaki sefasını çoktan bitirmiş, gitmişti. Onu sevenler, onun adını hiç unutmadan benzetmelerle, bir daha ki yılın nevrüz ayı için hasretle ve sevgiyle, onu dillerinden düşürmüyorlardı. Böyle dillerde dolaşıp iyilikle anılma sevdasını yaşamak şansını bulan kar-çiçeğine veya kardelene ne mutlu. Onun bu denli sevilip anılacağını diğer çiçekler bilselerdi, sanırım ki dünyaya ilk yaprak açan, tohum saçan çiçek olmak sırasını kimseye kaptırmazlardı. Kısa ömürde sevgiyle anılmak, kar çiçeği kadar olmaya çalışmak düşünen kafa taşıyan insanoğluna çok anlamlı gelmelidir. Nede olsa sevgi şifreli sevenlerin yüreklerinde de böylesi çiçeklerin varlığına inanmak o irade sahibinin bilmeyeceği şey olabilir mi? İradesi sevgi olanın sevdasını çekene o iradesinden şüpheye düşmesi hiç olacak şey midir? Ne dersiniz?

TURNANIN AHI

Rahmetli babam emekli öğretmen (Mustafa Solmaz) anlatırdı ki:

“Kars, Susuz Köy Enstitüsünde yatılı okuyorduk.1945 yılı yaz aylarıydı. Okulun bütün işlerini aşağı yukarı biz öğrenciler yapıyorduk.Okulun önemli bir tarafı bu anlamda faaliyet göstermesi idi.

Benim asıl anlatacağım başka bir şey olacak.Bende hüzün ile ilahi adaleti bir torbada buluşturmuş yazgı sanki anlatacağım hikaye.

Okulun ekili tarlalarını korumak ve bakmak için bir grup arkadaş görevli olarak okula ait tarlaya gitmiştik.Okul tarlalarına etraftaki köylülerin hayvanları giriyor zarar-ziyan veriyordu.Bizim görevimiz etraftaki başıboş hayvanların okulun tarlasına girmesini engellemektir.Grup lideri arkadaş bizden üst sınıfta okuyan Artvinli Rahmi idi. Rahmi, pehlivan yapılı elli- ayaklı bir arkadaşımızdı...Okuldaki güreş müsabakalarında hep birinci olurdu... Neyse... Rahmi arkadaşımızın yanında benimle birlikte 4 arkadaş daha gidiyorduk.Burada sabahtan akşama kadar tarlaya göz kulak olurduk. Etrafa bakınırken üstümüzde, yukarılarda süzülerek uçan bir çift turna görmüştük.Bir birleriyle dans ederce bir sağa bir sola süzülerek uçarlarken sanki raks ediyorlardı.

Okul idaresi koruma amaçlı olarak eski bir tüfek de vermişti..Nerden aklına geldiye arkadaşımız Rahmi, okulun verdiği tüfekte nişan alarak bu turnaları vurmak istemişti.Biz Rahmi abi -boş ver; dediysek de bizi pek dikkate almadı.Derken tüfeği doğrultup nişan aldı ve ateşledi.Birazdan gökteki turlardan birisi hızla aşağıya doğru inmeğe başladı.Vurulmuştu...Birazdan da yere çakıldı... Düştüğü yere koşarak gittik ki can çekişiyordu.. Rahmi ağabey, hemen orada cebinden çıkardığı çakı ile turnanın kafasını gövdesinden ayırdı...Gayet soğukkanlı idi.Sonra arkadaşlardan birisine temizletip orada yemek yapmak için götürdüğümüz tencereye yerleştirdi.Hemen bir ateş yakarak turnayı pişirmeye koydu.Fakat aradan saatler geçmesine rağmen turna bir türlü pişmiyordu.Zaten bir türlü pişmedi de.Güneş batmış akşam olmuştu.. Turnanı öteki eşi, hala gök yüzünde daireler çizerek dolaşıyordu. Öterek bağıyor, sanki feryat ediyordu. .Bir türlü pişmeyen turnanın etini orada bırakarak okula döndük.

Biraz yorgun olduğumuzdan ve zaten yarın da erken kalkacağımızdan erken uyuduk.Ama rastladığımız arkadaşlara Rahmi Ağabeyin nişan olarak öldürdüğü turnayı anlatmadan da etmedik.Ertesi sabah oldu.Tarlaya gidecek arkadaşlar toplandık.Rahmi ağabeyi bekliyorduk.Bir haber geldi ki Rahmi biraz hastalanmış gelececekti.Haliyle tarlaya onsuz gittik. Turnanın eşi yine havada dolaşiyor turlar atıyor, arkadaşını sorarcasına sesleniyordu.Bir iki gün sonra daha da görünmez olmuştu.Nereye gitti ne yaptı bilmiyorduk.

Ertesi günler Rahmi ağabeyi soruşturduk; rahatsızlığı biraz daha artıyormuş.Sonra öğrendik ki onu köyüne göndermişler.Aradan bir ay kadar vakit geçtikten sonra, öğrendik ki Rahmi ağabey vefat etmiş..

Hüzün içinde derin muhasebelerle günahsız yere öldürdüğü turnanın ahi tuttu da, o sebeple öldü; dediler. İnanıp inanmamakta hâla tereddüdüm olmakla birlikte, Rahmi ağabeyin bu olaydan sonra rahatsızlaşıp öldüğünü biliyorum.Zaten bizim yörelerde birbirlerini çok seven turnaları avlamak asla tasvip görmez...Galiba bunda gerçek payı var sanıyorum; hele başımdan geçen bu olaydan sonra buna çok inandım.”

Hikayesi bu olan olaya türkü yakmakta bizden

Turnam kınalı,
Yavrulu analı,
Turnam senin de
Kalbin yaralı...

Turnam uçsana,
Uçup kaçsana,
Bak vuracaklar;
Demiştin sana...

Turnam allıydı,
Kanadı telliydi,
Turnam nazarlar,
Tutacak belliydi...

Turnam vallaha,
Gelmez bir daha,
Turnayı vuran,
Girer günaha...

Turnam uçsana,
Uçup kaçsana,
Bak kıyacaklar;

Demiştim sana...

Turnam çok zgn...

Söylenir ykn,

Turnam havalan...

Acı bu trkn...

TİMUR'DAN İLGİNÇ BİR HİLE

Timurlenk bazılarını boş vaatlerle aldatır, bazılarını ise söz vererek, yemin ederek yola getirirken, başka birisini “oğulluğa” kabul ediyor ve bazılarını da öz kızlarını kocaya verip bu kızların yardımıyla onları öldürüyor ve topraklarını ele geçiriyordu. Rey şehrini de o böylelikle ele geçirmişti. Timurlenk kızını bu şehrin işhanına (idarecisi) kocaya vermişti. Bu kız ise bir nice günden sonra kocasını kılıçla öldürmüş, babasını şehri almağa çağırmıştı. Bu da gelip şehri tutmuş ve onu kendine Paytaht etmişti.

Şahmansur adlı bir işhan[1]* ona (Timurlenk'e) sekiz yıldan fazla mukavemet göstererek, Şiraz'ı, Kirman'ı ve İsfahan'ı teslim etmemişti. Timurlenk de onu aldatmak için barış yaparak Şark'a geri dönmüştü. Şahmansur ise ona elçileriyle hediye göndermişti. Elçinin geldiğini öğrenen Timurlenk hasta numarası yaparak ve bir kuzu kestirip kanını içmişti. Sonra o elçiyi çağirtirmiş ve yanındaki kalabalık adamların karşısında ona ceset yüzü gibi sararmış suratını göstermişti. Bunun ardınca bir mis kap getirilmesini emretmiş ve toplu halde bulunan bütün adamların huzurunda kuzunun kanını kaba kusmuştu. Bunu gören elçi sevinmiş ve kendi kendine düşünmüştü ki, “O (Timurlenk), bu gün, yarın ölecektir” O hemen aynı gece ata binerek ülkesine geri dönmüş Şahmansur'a ve ahaliye sevinçli haberler vermişti. Onlar bu münasebetle büyük eğlenceler tertiplemişlerdi. Yıllardır açlık ve susuzluk çekip devamlı tehlike içinde yaşayan bütün yoksul ahali ise dağılıp evlerine gitmişlerdi.

Hilesinin tuttuğuna inan Timurlenk hemen kuvvetlerini hazırlamış ve üç-dört günlük yolu

bir günde kat ederek, İsfahan'ın kapısına varmış ve ahalisini kılıçtan geçirmişti. (Metroplu Toma, Timur Ve Haleflerinin Tarihi, s.7)

[1] Şehir veya kale reisi

Alacası İçinden Olan

Yüregini sevginin yelkenlisinde açanlar...
Sevgi diyince coşarcasına koşanlar...
Yalan da olsa, biteceğini bilse de,
Sevgiye sevgisini esirgemeyenler...
Yüregini evlek evlek sevgi tohumlarına adayanlar...
Şayet o haz ve hissi,
Gönül tezgâhınızdailmekilmek dokuyorsanız
Ve bir kalfaya ihtiyacınız varsa ben buradayım...
Arkadaşlarım siz gibileri düşünen hayallerimdir...
Sevginizi dolduracak kalbiniz yoksa
Boşaltacağınız avuçlarım daima açıktır...
Bitmezce dua eder gibi...
Sevginiz ve sevgimiz bitmesin diye...
Böyle duadan anlamayanların,
Seccadeleri sevgi adına hiç açılmasın...
Şayet riyası varsa içinde...
Çünkü :
Alacası içinden olan insandan, herkes korkar...

Uzun Zaman Bulamadım

Kısa yazacak kadar uzun zaman bulamamak..Zaman bulup da yazamamak.Eli ayağına dolaşmak...Yazarken zülfi yare dokunmadan bir şeyler ifade etmek...Sevginin hoşluğu içindeki sınırları zorlamamak.Hatta var mıdır diye düşünmek, yüreğindeki boşluğu..Tartmak düşünyle evhamlı resimler yapmak.Yılları ötelemişken ayları mı beriye çekmek, bir uşşak makamındaki şarkı terennümüyle..Veya deminden beri olagelen lafları mı gevelemek bir şey demek isteyip de diyememek gibi..

Herşey düş değirmenin oluklarından akan su gibi...Hızla akıp geçiyor..Oysa daha ilk yazdıklarında bu büyüün bozulmasını istemeyen ikaz edilmişlik, beni biraz geç cevap vermeye yönlendirmiyor değil..Kısa yazmışlığım uzun düşüncemin sonucu aslında...

Akşamdan akşama sefa bulmuş gönül yurdunda bağdaş kurup oturan o, yani sen, ben adlı yolcunun dağarcığında güllerle anılan değil misin ki..

Akşam sefası huzuruyla yazılmış birkaç satır mısra, birkaç terennüm kokan gül adlarının adınla müsemma olduğu düşüncemi biliyorsundur da...Ama sevgiden çadırını kurmuş sevda hanemim bazan bir sazlanan gam tellerinde hayal köşklerinde olman başka bir arzudur da...Oysa sen, yüreğin, gönlün varlığın bu istek ve arzulara dayanamayacak kadar ince bir fikir içindeliğini de hatırlatmamış mıydın?

O zaman, akşam sefası bulut bulut umutlarının sağanak gibi değilde, yeknesak gibi yağmur yağmur sunuyorsa buna sebep senin haklı olan uyarılarıdır.Yoksa gözetlenmiş bir yürek gözetleyeninin vadilerinde dinmeyen yağmur gibi olma arzusunu endişeye dönüştürmez ki...Yağar ha yağar.Aslında var olan o yağma hadisesi devamlılığını hiç erteledi. şu farkla; yağmur gibi sesli yağacağına kar gbi sessiz yağmayı tercih etti. Üstelik cimri ağaların ellerinin tutulmayacağını bilen bir ürek erbabı o cimriliği sunan ağaya yağmasada gürlemesini htırlatmış olsa bile duyacağı cevap çok manidar da olabilecektir.Ne de olsa yağmur ve selin aynı bohçanın içindeki iki tamamlayıcı olgu olduğunu zaten diyen hatırlatmıştır da.

Daldan dala, oradan buraya, renkten renge kelimelerle bu akşamlık safam böyle biline...

Fazlası bana aşağıdaki dötrlüğü hatırlatır.

Sana yazmak seni yazmak
Hemi zor hem kolay
Seni yazmaktır yaşamak
Yaşamaksa büyük olay...

Avrupa Birliği SUNA YILDIZOĞLU Gibi

Peşinen şöyleyim yazacaklarıma ne alaka? diyenler olacaktır ama yinede yazacağım.

Avrupa Birliği ile ilgili gelişmeler vs günden güne değişik boyutlar kazanırken nedense aklıma aşağıda yazacağım konular geldi.

Beklide bir Türk erkeğinin nakıs haleti içinde de yazdığım düşünülebilir ama değil. Türkiye’de erkek kıtlığı varmış gibi (bana göre)Avrupa budalası çoğu ilk mektep kaçkını şarkıcı-türkücü-manken vb bayanlarımız yabancı erkeklerle birlikte olma furyalarını sürdürüyorlar yıllardır. Sonrası belli...Terk edilmeler...Kucağında bebeleri baba evine sığınmalar vs..

Bir çırpıda aklıma gelenler. B.Orhun, E.Sayın, A.Pekkan, N.Duru, H.Ataizi, E.Gündeş vs kim bilir daha ne isimler var.Özel yanı onlarla, ilgili genel yanı bizimle...

Bu arada aklıma başka bir örnek daha geldi. Hani İngiliz adını Suna diye değiştirip, bizim bir sinema artistiyle evlenerek Yıldızoğlu soyadını alan bir sanatçıda vardı.O ülkemizde şarkı, sinema derken epey bir isim yaparak; para da kazandı.Sonra başka Türk erkekleriyle düştü kalktı derken, vakti geldi ki, çocuk sahibi olmak istedi.Türkiye’yi terk ederek ve kanının veya dininin sesine uyarak yurttaşı olan bir İngiliz’le evlenip, ondan çocuk sahibi oldu.

Samimi ve saf bir düşüncenin hin ve fesat düşünce ile mukayesesi gibi bir şey yani...

Uc örneklerle aklıma gelen bu şeyler, AB için gösterilen gayretlerimizi duydukça aklıma gelir nedense. İlk cümlemde de demiştim ya ne alaka diyenler olabilir...

AB için “Hıristiyan Klubüdür” denildi ya. Kem küm derken artık doğrulandı; bu düşünce... Avrupa gerçek düşüncesini icra edeceği zaman tuttuğu yol, izlediği plan neyse,onu sonunda ortaya koyuyor;kendi yurttaşından çocuk sahibi olmak isteyen ve olan Suna Yıldızoğlu gibi..

KARS'TA MİLLİ MÜCADELE KAHRAMANI EYÜPPAŞA

KASKANLI AŞİRETİ LİDERİ EYÜPPAŞA'NIN MİLLİ MÜCADELE FAALİYETLERİ:

Eskiden Kars ili Sarıkamış ilçesine bağlı olan ama şimdi Selim İlçesi sınırlarında yer alan Akçakale köyünde medfun Eyüp-paşa isimli aşiret liderinin Milli Mücadele esnasında yaptığı faaliyetleri yazılı ve sözlü kaynaklara göre anlatmak çevremizdeki devlete hizmeti dokunanları tanıma bakımından önemlidir.

Özel hayatıyla ilgili bildiklerimiz iki defa evlendiği ve bu evliliklerinden hiç çocuk sahibi olmadığıdır. Adı Eyüppaşa olup, paşalık rütbesiyle ilgisi yoktur. Onu anlatan yöre halkı adını "Eyüp-paşa" olarak da anar.

Kayınpederi ve amcası olan Abdullah Beyzâde Bekir Bey'in ona yazdığı mektuplardan Oltu Milis Kumandanı olarak "Binbaşı" rütbesinde olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmet Arif Bey'in "Başımıza Gelenler" kitabında anlattığı Kaskanlı aşiret reisi Reşit Bey'in oğlu olarak dünyaya gelen Eyüppaşa'nın Milli Mücadele yıllarını içeren arşiv belgelerinde ve yine Milli Mücadelede Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir'in "İstiklal Harbimiz" eserinde isminden ve faaliyetlerinden bahsedilir.

Merhum Mehmet Arif Bey, malum eserinde Kars ve Sarıkamış yöresi ile ilgili verdiği bilgide Kaskanlı aşiretinin reisinin Raşit Bey olduğundan söz ederek diğer Zeylanlı ve Cemâdinli aşiretleriyle birlikte bu üç aşiretin toplam olarak 1500-2000 aile olduklarını söyler. Hatta "ordumuz harbin başlangıcında bu üç aşiretten istifade edemediyse de, ortalarına doğru zaferler kazandığımız sıralarda, bu üç aşiretin birkaç yüze varmayan süvarisinden güzel güzel hizmet ve yardımlar gördüğümüzü takdir ile" anar

1877-1878 Osmanlı Rus savaşının Erzurum Kars yöresindeki merhalelerini anlatırken Mehmet Arif Bey devamla: "Keçesor Köyü'ne indiğimiz gün, (23 Ekim 1877) nöbetçiler (Gazi Ahmet) Muhtar Paşa'nın yanına bir Kürt getirdiler. Bu Kürt, ötesini berisini karıştırarak ufacık bir kağıt çıkarıp verdi. Bazı bilgiler vermek için Rus ordusunda bulunan kardeşi (Reşit Bey) tarafından gönderildiğini söyledi.

Kağıt okundu. Kars tarafında kalmış ve bizim ordu oralardayken bize hizmet etmiş ve bizim geri çekilişimizden sonra Rus ordusuna alınmış olan Kaskanlı aşiretinin ağası Raşid Bey'den geliyordu. Bu şahıs mektubunda, selâmdan sonra ("Ruslar büyük bir kuvvetle Kars'ı muhasara ettikten sonra General Himen, otuz iki tabur piyade, altı alay süvari ve altmış adet topla sizi takiben Soğanlı dağına geldi. Bende beraberlerimdeyim. Maksatları sizi vurmaktır, sonra da Erzurum'a yürümektir. Lakin askerlerine yorgunluk aldırıyor. Benimse size sadakatim (gereği)... İşte bu kağıdı yazdım ve emniyet ettiğim kardeşim Nine Bey'le huzuruza gönderdim. Maksadım devlete hizmettir.") diyordu.

Mektubu getiren birader Bey de konuşturuldu. O da aynı şeyleri söylüyordu.

(Gazi Ahmet Muhtar) Paşa hazretleri memnun oldu. Mektubu getiren zata biraz da para ihsan eyledi. (Keçesor köyünde bulunan) Kaptan Mehmet Paşa'nın olduğu yerde misafir edilmek üzere gönderilen bu şahıs casus gibi düşünüldü ise de Muhtar Paşa, "Bunlar hususiyle çocuklarıyla Rusya içinde kaldılar, mazurdurlar. İkrâm ediniz. Kendisinin muhafaza ve müşahede altında olduğunu anlarsa, beyhude yere korkar. Korkutmayınız ama, ötekiyle berikiyle konuşup temas kurmasına da fırsat vermeyiniz" dedi.

O gece geçirildi. Ertesi gün (24 Ekim 1877) öğleden sonra izin talep edince, müsaade edilip, "Sizin vücudunuz yeter, anlatırsınız. Ayrıca bir yazıya, kağıda lüzum yoktur. Biraderinize çok selâm söyleyiniz. Sadakat ve haberlerinin devamını bekleriz" gibi sözlerle Paşa hazretleri tarafından uğurlandı.

Yörenin, Ayestefanos ve Berlin antlaşmaları gereği 40 yıllık kara günlere terk edilmesinin akabinde Birinci Dünya harbine girişimiz ve Sarıkamış Harekâtındaki soğuk ve tipide on binlerce şehidimizin telef olmasının sonunda Rus ileri harekâtı ve Ermeni zulümlerinin arttığı 1914-1920 yılları arasında Raşit Bey'in oğlu Eyüppaşa, yörede aşiret milisleriyle Ruslara ve özellikle Ermenilere karşı büyük mücadele örneği verecektir.

Kâzım Karabekir, ünlü "İstiklal Harbimiz" eserinde yer yer Eyüppaşa'nın bu hizmetlerinden bahseder: Montros Mütarekesini müteakiben Kars'ta kurulmuş olan Milli Şûrâ hükümetinin İngilizler tarafından basılıp üyelerinin Malta'ya sürüldüğü günlerde "5 Eylül 1919 günü bir İngiliz subayı Kars Milli Şûrâsı üyelerinden Ahmet Bey ile iki Ermeni subayı ve beraberlerinde 8 Ermeni jandarması olduğu halde, Bardız tarafındaki aşiret reisi Eyüp Paşa ile görüşerek Ermenilere itaat eylemeyi teklif etmişler ve İngiliz Hükümetiyle uğraşmanın, mühim bir mesele olduğunu pek büyük cezalara duçar edileceğini bildirilerek, tehdit etmişlerdir. Üç güne kadar cevap vermek üzere mühlet vermişler, itaat ettiği takdirde bir çok para vereceklerini de bildirmişlerdir."

Bardız (yöresinde bulunan) aşiret reisi Eyüp-paşa'nın İngilizlerin ısrarı üzerine itaati kabul ederek kırk atlı ile Kars'a giderken Ermeniler, tecavüz ederek birkaç atlısını katlettiler. Bunun üzerine Eyüp Paşa, (böyle bir itaatten) imtina ettiğini anlatmış ve (fakat) yine bir defa daha Eyüp Paşa, İngilizlerin teklifi üzerine bir yine itaat etmiş iken, Ermenilerin Verişan köyüne 200 piyade, 2 makinalı tüfek ile baskın vererek kariye ahalisinden bir çoğunu katli ve mallarını yağma etmeleri üzerine (Rawlinson) Eyüp-paşa'nın (İngiliz ve Ermenilere) muhalefet ettiğini anlamıştı. Ermenilerin (İngiliz) kaymakam Rawlinson'un eşyasını getiren otomobile (bile) taarruz ederek otomobili yağma ve şoförle bir İngiliz onbaşısını yaraladıklarını görmüş iken (Rawlinson) Eyüp-paşa ile görüşerek nasihatlerde bulunmuş ve bağımsızlıktan bahsetmiş ve bir Kürt aşiret reisiyle de görüşerek, Kürt istiklaline ait sualler sormuş ve aşiret reisini de otomobiline alarak dolaşmıştır.

İngilizlerin bu suretle Ermenileri himaye etmeleri ve yardımda bulunmaları Ermenileri şımartmış, İslâmlar hakkında icra ettikleri mezalimi çoğaltmıştır. Ermeniler; İslâmları imha etmek üzere komitalar tertip etmişler, bir taraftan da muntazam kışkırtıcı top, tüfengiyle her gün, bir veya birkaç köy basarak yaylalardaki aşiretlere hücum ve katliam

yapmışlardı. Müslümanların mal ve eşyalarını yağma ve ırzlarına tecavüz etmişler,İslâm kadınlarını askerleriyle birlikte çıplak olarak dolaştırmak gibi insaniyete uymayan tecavüzlerde bulunmuşlardı.

Ermenilerin bu hareketleri karşısında, Milli Mücadele saflarında yerini alan Eyüp Paşo,Bardız yöresinin Ermeni işgaline uğramaması için büyük gayret gösteriyordu.

Bu tarihlerde 36.alay 3. tabur kumandan vekili Yüzbaşı Mustafa'nın 36.alay kumandanlığına yazdığı belgede “ Oltu ve havalisinde Eyyüp-paşa Bey avenesinin Ermeni,Rum ve Gürcülerle harb etmekte olduğu”nun istihbar kılındığı yazılıdır.

25.VII.1919 tarihli belgede Ermenilerin, Kars civarında Müslüman ahaliye zulüm yapmaya devam ettiği,Göle civarında da Rumların Müslüman ahaliye feci zulümler yaptıkları,Oltu Milis Kumandanı Reşit Beyzâde Eyyüp-paşa'nın ifadesiyle şöyledir.:

“Geçen gün ki muharebede Ermenileri püskürtmüş olduğumuzu yazmıştık. Sarıkamış,Kars Ermenileri bu defa Muş,Eleşgirt Ermenileriyle birleşerek bu gece veyahut yarın bize taarruz edecekleri güvenilir kaynaklardan haber alınmıştır. Ermeniler Kars civarında İslâm ahaliye yapmadıkları zulüm ve hakaret kalmamıştır. Ez cümle Gümrü civarındaki Karakilise köyünde sakin bulunan Kürtlerden, Ermeniler bir at istemişler,vermediklerinden mallarını yağma,çoluk çocuklarını kamilen katletmişlerdir ve bu köyü ateşe vermişlerdir. Cephanelerimizin vüsatı,ahalinin lâkaytane hareketi bizi bir takım tedbir almaya mecbur etmiştir. Maazallah Ermeniler bu tarafa geçecek olursa, yapacakları mezalim o kadar şiddetli olacaktır ki derecesini tarif edemem. Göle civarında bulunan Rumlar, İslâmları yağma ve ahalisini çeşitli mezalim ile tahkir ettikten sonra cephe tutarak bu taraftan o tarafa geçen veya Osmanlı tabaiyetinde bulunan, hasıla kim olursa olsun ele geçirdiklerini feci surette katlediyorlar. Elinde götürdüklerini aldıktan ,eşyalarını yağma ederek cesedinin parçalarını Merdenik üzerinde bırakmışlardır. Aldığımız haberlere göre Ermeniler bütün aşiretleriyle Çıldır,Zarşat(Arpaçay),Kars havalisinin mallarını alarak,ileri gelenlerini öldürerek,bu son günlerinde hareketlerini şiddetlendirmişlerdir. Her ne suretle olursa olsun,bize Rus veya Osmanlı cephanesi yetişmediği takdirde cephanemizi tutmak kabil olamayacaktır.3 ila 5 saat devam edecek herhangi muharebede cephanesizlik yüzünden mecburi olarak Ermeniler ilerleyecek ve bu suretle Oltu havalisi kan ve ateşler içinde kalacağına zerre kadar şüphemiz yoktur. Maruzatı acizanemizi layık olmadığı veçhile emniyete binaen nazarı dikkate alarak bu husustaki lütf –i atifenizden muntazır bulunduğumu arz eder ve tüfeklerimizin iadesinden dolayı size ve bilcümle himemat-ı vatanperveranede bulunan arkadaşlarımıza arz-ı şükran eylerim efendim. 25 Temmuz 1919 Oltu Milis Kumandanı Reşit Beyzade Eyyüp” Amcası ve aynı zamanda kayınpederi olan Abdullah Beyzâde Bekir Bey'in 12 Temmuz 1919 da kendisine yolladığı “Rıf'atlı Damadım Eyyüp-paşa Hazretleri: Eğer bizim taraf,ahvalimizden sual ve cevap ederseniz Kağızmanlı kâdînın oğlu Aziz Efendi ve bir de Türk subay ve ailesiyle bu tarafta bir teşkilatı durur iken benim yanıma gelecek imişler. Tihnis ile Ağadevelerin arasında Boşka'nın önünde Ermenilere rast gelmişler ve büyük büyük muamele ile katletmişler. Ellerini kesip ve yanlarında cep açıp,ellerini koşmuşlardır ve burunlarını,dudaklarını,derilerini kesip göğüslerinde çep açıp öldürmüşlerdir. Ve gözlerini oyup çıkarmışlardır. Ve iki kadınları dahi çok büyük pislik ile öldürmüşlerdir. Rica ederim bunu hudut kumandanlarına bildiresin. Böylece malumatın olsun .efendi hazretleri 12 Temmuz (1919) El Malum Kaskanlı Aşiret Reisi Abdullah Beyzade Bekir Bey” içeriğindeki mektubu Üçüncü Avcı Taburu Bölük Kumandanlığına bildiren Eyyup-paşa “ Bu rapor Böşküyü'nde amucam Bekir Bey. tarafından gelmiştir. Humus'ta(Hamas?) askeriye karakol çavuşuna bunu acilen Seksen altıncı Tabur Kumandanı Ali Şevket Bey'e götürünüz. Çok acildir. Bunu size getiren adama teslim ilm u haberi de veriniz. 13 Temmuz 1919. Oltu Milis Kumandanı Reşit Beyzade Eyyüp”

14 eylül 1919 da Harbiye Nezareti'ne yazılan raporda “ Sarıkamış'ın Soğanlı Dağı'nda Ermenilerin iki top ve dört makineli tüfek ile Eyyüp-paşa aşiretine taarruz etmiş olduğu ve iki saat devam eden muharebeden sonra Ermenilerin on iki nefer ve bir subay telef ve otuz kadar esir bıraktıktan sonra çekildikleri ve Eyyüp-paşa aşiretinden de iki neferin şehit ve kendisinin de hafif surette mecruh düştüğü” yazılıdır.

4.1.1920 tarihinde Kâzım Karabekir, Harbiye Nezaretine yazdığı belgede “ Doğuda Soğanlı dağı karşısında(Çakırbaba dağı,Çermik, Allahuekber dağı,Ersenik,Muşeh-Tekirdağ) kuzeyde (Yukarı Panasgert, Hamas,Oltu ve Ardahan hududu) batıda ve güneyde Osmanlı hududu sahası dahilinde Oltu hükümet-i muvakkatesi, Oltulu Ziya Bey ve arkadaşları başkanlığındaki şûra tarafından idare edilmektedir. İşbu hükümet-i muvakkate hududunu rüesasından Örtülülü Bilal, Penesgertli Cafer Çavuş,Eyüp-paşa gibi zevatin kumandalarında milis efradından müteşekkil müfrezelerle müdafaa etmektedir” diyordu.

Yöredeki Kaskanlı aşiretini Ermenilere karşı teşkilatlandırıp Kars'ın kurtuluşuna kadar büyük mücadele veren Eyüppaşa görenlerin anlattığına göre gayet uzun boylu ve iri yapılydı. Bu sebeple “Uzun Eyüppaşa” diye de anılmıştır. Oltu,Yeniköy ve Bardız civarında yaptığı mücadelede pek çok defalar yaralanmış ama inandığı “Ermeniden dost olmaz”, fikrine bağlı olarak ordumuzun yanında olarak, sonuna kadar bu mücadelenin yöredeki önemli ismi olmuştur.

Ermeni komutan Kör Arşak'ın kendisine yazdığı ve “kirve”yiz diyerek yanına çekmek istediği Eyüppaşa bu ilgiye asla iltifat etmemiştir. Bilakis Ermenilere karşı canala başla mücadele etmiş bu uğurda epey zahmet çekmiş hizmet görmüştür.

Ordumuzun ileri harekate geçtiği ve Divik(Sarıkamış'a bağlı şimdi Yayıklı köyü)'te bulunduğu sırada 9.Tümen Komutanı Halit Bey, Eyüp-paşa'nın Ermenilerin eline düştüğünü ve arkadaşlarıyla birlikte Kars'ta hapisanede olduğunu öğrenmişti 30 Ekim 1920. De Ermenilerin Kars'ı kuvvetlerimize teslim ettiği tarihte Halit Paşa'nın emriyle hemen hapisaneden serbest bırakılmıştı.

9.Tümen komutanı Deli Halit Paşa ile işbirliği yaparak yöredeki halkı korumak ve onların Ermeni zulmünden en az zararla kurtulmalarını sağlamak gibi hizmetleri bir yöre insanını tanımamız bakımından belirtilmeye değer yönleridir. Kabri Kars ili, Selim ilçesi Akçakale köyündedir.

Kar Çiçeği Olmak...

Gün öğlen vakti...Bir yürek erbabının mekanında yapılmış makarna tadının üstüne yakılan sigara ve akabindeki çay keyfi... Bir özlemin bir sevgiyle perçinlendiği hatıraların öteki yüzünden bakılınca kabarıveren başka hisler, söylesem bir türlü söylemesem de...Galiba iki de bir yutkunduğum bundan olsa gerek.. Özlem,hasret,gurbet...Geçen yılların alıp götürdükleri,vermeden aldıkları daha neler neler... O bütün görkemiyle karşımda tebessüm ederken, ben hayallerimin yelkenlilerinde onu rotalıyorum...

Bir ara tebesüm ederek - bana kar çiçeği gibi bak.Beni öyle bil,dedi.Neden öyle söylediğininin nedenini sormadım.Sessiz kalmak daha yerinde bir cevap olur diye suskunluğu tercih ettim.

Sılanın yıllar öncesi kavşaklarından, gurbetin yıllar sonrası rastlaştığımız köşesinde, adı olan ama demediğimiz, rengi olan ama sustuğumuz, bir bilinmez şeyler yumağı onu bana, beni ona alıp götürürken sanki yalnızlığa giden yol rehberimizin, birbirimizi hayal arkadaşı gibi görmemizi isteyen tavsiyelerine takılıyoruz.. Bazen susarak, bazen konuşarak : " elbet bir gün kavuşacağız bu böyle yarım kalmayacak" şarkısını terennüm ediyoruz..

O suskun, ben değil... Yazmak arzum kat kat destan yazacak kadar...Destan olmak adına, içime doğurduğu ilham olmasına da memnun değilim; diyemem ki...Elbette benim zaviyemden böyle..Ya o... Onu bilmem... Bildiğim, nihayet bana hak vereceğidir.Hak verdiği sınırlar sınırsızlıkla buluşur mu onu bilmiyorum... Bildiğim, tatlı hoş gülümseyişinin bende uyandırdığı hoşluk..Ben onda bu denli ne uyandırmıştım vallahi bilmiyorum...

Bu gidip gelmelerin içimde doğurduğu his yığınları aynen aşığdaki gibi kalemimim ucundan akıverdi.

dağların gülü sen yeli ben olam
bittiğin dağların beli ben olam
gidersen o elin yolu ben olam
dağ gülü bir tanem kar çiçeğimsin
gönlümün bildiği yar çiçeğimsin

yüreğin erkeği, dişisi olmaz
bir yürek kış olur; ötekisi yaz
her yürek sevgiyle sevdıyla dolmaz
dağ gülüm bir tanem kar çiçeğimsin
solamasın kalacak yar çiçeğimsin

Sorana adını gül diye dedim
bu gül ki yıllardan hediyeye dedim
benli yanağına buse ekledim
dağ gülüm bir tanem kar çiçeğim ol...
solamasın kalacak yar çiçeğim ol...

Hayalen içimde açılan dehliz
senli güller ile bende dahi giz
Düşledim acaba aşık mıyız biz
dağ gülüm bir tanem kar çiçeğim ol...
solmasın kalacak yar çiçeğim ol...

BEN AŞKI UNUTTUM...

Hayalinle Hasbihal...

Akşamları olmaya görsün bir kez bir somun buğusu gibi tütmeye başlar duygularım...Alacası çökmüş bir akşamın, soğuğuna inat içim sıcaktır; bu geceyi çalmak arzumu feleklerle konuştum. Bir yürek erbabının halimi anlayacağı doğru ama bir diğnerinin de anlamayacağı da doğru... Lakin duygularım kanat çalıp havalanınca, nemenem sevgi bulurları çöreklenir başıma, artık ben bu benliğimin sevda libasıyla olan halindeyim...

Aksiliğin yanlışlık düşmanı oluşuna göz kırpanlardanım zeki veya akıllı ben gönlümü eyleyecek gönül erbaplarında yaylamayı hep yeğledim de gerisini bilmem serpilten bir yağmur düşecekse, gönül yurduma yeşertecekse, duygu filizlerini tatmak isteyecekse, o sevgi şekerindeki tadı eyvallah... Değilse serseri gönlümün derin vadilerinde bir evlek sınırında kala-kalır öyle olmayacak tebessümler sarmaz fikrimi...

Güzelmiş, dediğin cümlelerin ara yerlerinde sıkışmış anlamsızlıkları, zeki olduğunun kıstasıyla yazdım; yoksa tınmayacak bir gönül sahibinin sevgi divanında işim olmaz...Ben aşıkların aşk yurdunda çadır kuranlardanım.Gönlüm Sevgisizliğin sevgi tokasını hissedenlerden olmuştur o sebeple devriye çıkarırım gönlüme eşkiya olmuş sevgilerim için kah yakalar, kah yakalanırım ama susan bir dil beni yaralar...

Her aşığın her aşkın her sevginin bir çizgisi vardır. Bende bu çizgiyi geçmeyenlerdenim sevginin de aşkında haddini bildirenlerdenim... Susmak çok şeyi anlatır bazen söylemeye varmaz dil...

Suskunluğuna dumanını savururum yaktığım her cıgaranın.. Duple olsun dediğim sakinin elindedir sarhoşluğum.. Gayrиси içimdeki hasıllıkların ve hoşlukların yol arkadaşlığını bile istemez..Çünkü yalnızlıktan gelip yalnızlığa giderken hayalimdeki yol arkadaşlarımın senli, sizli- benli, bizli olanından çok hemhal olmuş bir ruh erbabı olduğunu da bilirim...Gerisi dağa bağırmanın aksi seda verisi hükmünde olur

Sınırlarını belirlediğin çizgi duracağıın yer olmuş veya olacak sevginin serseri yurdunda haddini bildiren bir yürek çift çatal olmalı... Susmanın cevap olduğunu yazan erdem sahibinin suskunluğuna, suskun bir bülbülün edasıyla bakarım...Oysa ben sevgi limanlarının dümen kıran gemilerindeki yelkenler ve onunla oynaşan yeller gibi... Yayla pınarlarının gümrak akışlarına, bakışım içimdeki suskunluğu söyler.. Birkaç satır karalayıp da sonunda - kafanı şişirdim, diyince tepki gösterdi.Aslında bakışlarındaki tatlı bilmişlik çok belli oluyordu Bakarken gözlerindeki bakış, mühür gibi insanın kalbine basılı haz verirdi

Felsefesinin hoşlukları haz ve hız kelimelerini koştur etmeye alışıkça laflar ederdi...

Suskun kalınca derin derin göğüs geçirir uzun uzun daldardı..

Akşamın gün batımına yakın vaktinde sesindeki hoşluk bir türkü terennüm etmek isteyen tavrıyla eşleşirdi; sanki... Tam bunları yazıyorken bakışlarının onu ele verdiğini yazdığımı itiraz etti.. İtirazında haklıydı ama ben o bakışlardan bir pay çıkarıp hâllenmemiştim ki o bakış güzel ve teshirli hatta sihirli, herekse baktığı gibi elbette bana da bakmıştı; ama ben o bakışın gerisindeki hoşlukları görmeye çalışmış isem ne yani bu bana baktığının teğetlerinde bir medet, bir sevgi aradığım anlamında değildi.. Oysa başka diyeceklerim aklımdan şu sıraya girerek onun zihin kavanozuna dökülecekti..

Sanıyorum sen, yazdıklarımın rahatsızlığını yaşadın.. Haklısın.. Ben, hoş cümlelerle, betimlemeler ve tasvirlerde bulunurken, karşımdaki bu deyişimi aşkın maşukuna yazış ve yakarışı gibi düşünmüş olmalı..Anladım; ben, tazyike dayanmayacak sular taşar; sanmadım...

Yok yok bu yaylalar benim sevgi çadırımı kuracak kadar engin değil...Pılımı pırtımı topladım ben gidiyorum.. Senle, seni iç dünyadaki köhne damlarda bırakarak..

Biz gönül adamıyız dostum, sevgi çobanlarımızı dövenlerle işimiz asla olmaz... Eyvallah...Boş ver bu dağa da kar yağsın... Bazen gereksiz bir merakla sorulmuş soru, unutulmak istenen şeyi yaşatmaya da sebep olur

DOĞU CEPHESİNDEN SAVAŞ ANILARI-I(1918-1920)

Bu söyleşi dizisinde yer alacak tüm söyleşiler ve nakledilen ifadeler yıllar önce bizzat yazılıp,derlenmiştir. Doğu'da Ermenilerin yaptıkları vahşetle ilgili en kapsamlı çalışmadır. Sözlü Tarih açısından da önemlidir.Bu kısa önsözden sonra yıllar önce (1982-1983) söyleşi yapılmış şahısların ifadelerini okuyacaksınız.

RÖPORTAJ YAPILANLARA SORULANLAR

Adınız ve Soyadınız:

Doğum yeriniz, tarihi:

Ana ve baba adınız:

Ermeni zulmünün yapıldığı günleri hatırlıyor musunuz?

Bu zulümde yakınlarınızdan veya tanıdıklarınızdan öldürülenler oldu mu? Varsa, isim verebilir misiniz?

O sıralarda bulunduğunuz köy neresiydi?

Başınızdan geçenleri anlatır mısınız?

O günlerle ilgili söylenen ve sizin hatıranızda kalan destan, koşma, türkü, marş, şiir sözü hatırlıyor musunuz?

* * *

Yazılan ifâdeler bu çerçeve içerisinde yazılmış ve sunulmuştur.

ERZURUM-SARIKAMIŞ VE KARS CİVARINDA ERMENİ ZULMÜ GÖREN VATANDAŞLARIMIZIN ANLATTIKLARI

1- 1326 (1910) doğumlu Sarıkamış'ta oturur Ahmet oğlu İsmail COŞKUN'un ifâdesidir:

Aslen Erzurum'a bağlı Oltu ilçesi Terpenek (Y. Çamlı) köyündenim. Doğum tarihim doğru olmayabilir. Köyümüze gelen nüfus memuru Osman Bey diye biri tevellüdümü tahminen yazdı. Seferberlikte Enver Paşa, bizim köyde bir gece Mukted Ağa'nın misafiri oldu. Enver Paşa, köye yaklaşınca köy ileri gelenleri O'nu karşılamaya gittiler. Güz mevsimiydi. Bizim köyde kıyamet gibi Türk askeri vardı. Askeri bando ve mızıkacı Yusuf Ağa'nın evinin üzerinde çalışıyordu. Yergök inliyordu: İşte ben o zaman, 11-12 yaşlarında vardım.

Seferberliği gide, gelmeye... Eğer seferberlikteki askerimiz duraydı, hiçbir düvel Türk'e karşı duramazdı.

Çık bu Soğanlı Dağı'na de ki: Ey bu dağın toprağı, ne kadar insan kaniyle yoğruldu?

Dağlar şehitten görülmez olmuştu. Dikenli Tabya (Eski Sarıkamış üstü, Bardız yolunda) ya yaz açılınca tomar tomar şehit gömülmüştü. Bu anlattıklarım Sarıkamış Harekâtımızla ilgili söyleyeceklerim, Ermeniler'e gelince: Bizim asker gelende, çevre köyler arasında; haşa sizden sonra olsun tek Ermeni köyü olan ve bizim köye komşu olan Pertus Köyü'nü muhafaza ettik. Bizzat bizim köyden gönüllü nöbetçiler gönderip, zarar ziyana uğramasınlar diye de bizim askere tembihte bulunduk. Onlara insanlık ettik. Burunları dahi kanamadı. Sonradan bizim asker çekildi. Urus geldi. Erzincan'ı geçip, Kıran Dağları'na kadar ilerledi. Bir sene kaldı. Bir sene sonra Urus dağıldı, çekildi. Silah patlamadan kendi memleketine çekildi, gitti. Rus giderken haşa sizden sonra olsun, Ermeni'ye demiş ki: Ben çekildim. Bu memleket sana. Çalavuzlar sana. Top, tüfek sana. Türk'ün önünde dur. Türk'e galip gelersen, bir beğlik alırsın. Galip gelmezsen, postun debbağa gider. Ruslar'dan herşeyi elde eden Ermeni, bilip, duyup gördüğümce Erzurum Şekerli Köyü, Kehkanı, Narman'ın köyleri Zerdenis, Tamrut, Zığırüs, Sigrüs, Sigsor, Lüsbevk, Bahçecik, Aydest, Sirdasor, Terpenk köylerindeki ahâliyi çok kırdı.

Bizim köye gelince muhafaza ettiğimiz, koruduğumuz haşa sizden sonra olsun Ermeniler aynı hüsnü niyeti bize göstermediler. Bizim asker gelinceye kadar envai çeşit zulüm yaparak, bizim köyden isimlerini hatırlayabildiğim İbad oğlu Musa, Mehmet oğlu Veli, Sefer ve Veli gibi köylülerimizi köyün hemen yakınında öldürdüler. Bu isimlerini söylediğim kişileri Oltu'ya giderken kendilerine yol göstereyim diye köy muhtarı Recep Çavuş'un oğlu Muhted'den rica ile istemişlerdi. Milli Şûrâ kurulunca köyümüz de bu teşkilata dahil olup, Milli Mücadele'ye katılmışlardı. Bizim köy ve çevre köylerde halk birlik olup, gizlice herkes çeşitli seviyelerde görev almıştı.

2- Sarıkamış İnönü Mahallesi'nde oturur 1323 (1907) doğumlu Şevket oğlu Hacı Lezgi URAY'ın ilgili ifâdesidir:

Rusya'da ihtilalden sonra Kars'ta Milli Şûrâ kuruldu. Ermeniler'de Mayıs ayının sonu Haziran ay'ı başlarında belki 40 vagonluk bir trenle Kars'a asker getirdiler. Kars kalesine bir bayrak dikerek şadlık etmeye başladılar. Güya onlara beğlik verilmiş. Cihan Harbi'nde Urus'un ayağı nereye değmişse onların beğliği de oraya kadarmış... Söz öyle...

Onlardan sonra başladılar Müslümanlar'ı kırmaya. Onlara beğlik vermediğimiz için, sebep oymuş...

Anamın, babasının köyünde yani Koloköyü (Derecik)'nde deftere kayıtlı 380 canı bir merekte yaktılar. Karabekir Paşa emir verdi ki: "Herkes gitsin, cenazesini alsın" diye. Gittik; gittik ki hiçbirine el vurmamak olmadı. Bunun üzerine Karabekir Paşa, 50-60 kadar askeri görevlendirerek o şekilde mereği korlayarak (örterek) şehitlerimizi öylece defnettirdi. Bu merak hali hazırda durmaktadır. Bu köyden başka hatırladığımca civar köylerden yine Kars yakınında da Aynalı Köyü'nde elli-altmış kişi o forum (o düzen) kılıçtan geçirilmişlerdi. Arpaçayı'nda Büyük Perkit Köyü'nde erkekleri camiye doldurarak sonra da birer birer çıkartıp kılıçla boyunlarını vurmuşlardı. Yine Arpaçayı'nda Güvercin Köyü'nde babayığit delikanlıları kılıçladılar.

Her Müslüman köyünde katliam yaptılar. Kendi köyümüz Susuz ilçesine bağlı Bendivan Köyü'nde Ermeniler top

kullandılar, Bunun üzerine biz köyce Ardahan'ın Cincilop Köyü'ne göç etmek, kaçmak zorunda kaldık. Orası da bomboştu. Orada ihtiyar bir kadın ve genç bir kız kalmıştı. Kaçamamışlar... Kadın 80 yaşlarında vardı. İsmi Aslan ailesi Cevahir'dir. Kızının ismi Şahsenem idi. Ermeniler bu kızı ihtiyar anasından zorla alıp, dağa kaldırmışlar, Sonra da dağda, taşta kızı bırakmışlar. Kız sersefil birkaç gün buralarda dolaşmış, sonra da bizim Müslümanlar'a rastlamış; köyünü söylemiş. Onlar da kızcağızı alıp, köyelerine getirirlerken bizim göçe rastladılar. Ve bize teslim ettiler. Bizde gittiğimiz köy olan, bu kızın köyüne onu da götürdük. Adı Şahsenem olan bu kız şimdi Göle'nin Mollahasan veya Tellioğlu köyünde oturmaktadır.

Bizim köyden isimlerini hatırladığım 6 kişiyi öldürdüler. Bu 6 kişiden ikisinin cesetlerini bizzat gördüm. Bunlar Emin oğlu Rıza, diğeri de Mehmet oğlu İsmail'dir. Bunu öyle yapmışlardı ki Allah göstermesin, parça parça etmişlerdi. Diğerleri ise gençten biri olan Abdülhamit, Abdal oğlu Hüdeda idiler. Diğer dört kişiyi de ulama Ermenice aboz derler (askere yiyecek götüreren katar) kılavuz olsun diye götürdüler. Ve onları kaybettiler. Bir daha geri gelmediler. Bunlardan Abdal oğlu Hudeda'nın cesedi sonradan Kars'ta bulundu.

Deli Halit Paşa, Göle'den Ardahan'dan gelince, bizde onun ardından köyümüze geldik. Bundan birkaç ay sonra da ben askere alındım. Gümrü'ye kadar ilerledik. Karabekir Paşa, çok merhametliydi. Karabekir, içimizdeki Ermeni esir ve çocuklara yemek çıkarttırır, çocuklara elbise aldırır. Bir Ermeni evine, bir Ermeni kadınına kimse el sürmedi. Kaloköy'de akrabam olarak üç yakınımı Ermeniler anılan merekte yaktılar. Bunlar benim halamın çocukları idi. En büyüğü 8-9 yaşlarında, diğerleri de bundan küçüktürler. Dayım oğlu aşık Kahraman bu zulümden kurtulan beş on kişiden biridir. Komşu Vezin Köyü'nde de adı Kostas olan bir Rum'un yardımı ile anamın bacısı Sırrı eşi Kıymet ile kayınbabası ve kayınanası Pirlı ve Huri kaçarak, gece İslâm köyü olan Pazarcık'a gitmişler...

Bir Eline Kalbini, Bir Eline Beni Al...

GÖNÜL SAZININ İLHAMINDAN

Bir Eline Kalbini, Bir Eline Beni Al...

Gecenin tekin olmayan saatlerinde alacakaranlık odasında kadehi saydığı benle, şarabı saydığı kendisi baş başa idiler. Öylece duruyordu. Alacakaranlıkta silueti ve hareketleri belli oluyordu...Ara bir başını kaldırıp şöyle bir alıcı gözle baktığı da vaki idi...Düşüncelerinde hakim renk gri olmalıydı.Yılların gerisinden gelen sesin sahibini çıkartamıyor dahi olsa, bu ses sahibinin hitap cümleleri duygularını da kırbaçlamıyor değildi.Bazen uzun, bazen kısa cümlelerle yazdıklarımı öylesine göz atarak okuduğu da doğru idi...

Doldurduğu ıslak kadehini okşar gibi tutarak biraz baktı... Onunla konuşacakmış gibi bir eda ile...Sonra ıslak dudaklarına yanaştırıp kadehi bir çırpıda içine boşalttı. İçi ısınmıştı... Vücudunda yayılan hoşluğu hissediyordu da... İçinden geçeni yapmak düşüncesi birden ayaklanmıştı. Evet gecenin bu tekin olmayan saatinde yapacağı bir hamle koca şehrin şanına leke mi olurdu. Veya prensipleri kendisini engelleyecek miydi? O bunları aklından geçirirken kadehim dediği karşısındaki siluet onu ve görkemli duruşunu öylece seyrediyordu...

Bu hayal ile gönül sazının perdeleri titreyince o ilhamın dizelerini nakletmek de bana düştü...

*

Sen ela gözleriyle kalbimi irdeleyen,
Kıpçak güzeli kız, Seni sevmeyen haksız...
Ve sevgi sözlerimi gülerek erteleyen...
Sen ne kadar güzelsin, sende her şey noksansız
Bilirim ki pervasız, dilimin söylediği
Kalbimin tasdikiyle, ikrarım olan sensin,
Sevgi bulutlarımın dinelip köylediği
Kaç gündür içerimde öylece kalan sensin...
Sevmenin, sevilmenin sonsuz sınırsızlığı,
Bilirim ki senin de hak verdiğin fikrimdir.
Sevgide, senin gibi sevmedim bağnazlığı
Bu sebeple ifadem, yazdığım şiirimdir
Bahara nispet açsın içimizde filizler,
Yeşerip donanmalı yüreğimiz o hazla
Kısacası can yarım iyice seviyorum
Gerisi sana kalmış, isteğince yap yorum
Fakat şunu unutma, sevgim aziz ve kutsal
Bir eline kalbini, bir eline beni al
Öylece değme dursun gönlünde bir kenarda
Bu deli sevdakarın sana böyle yazar da
İçlenir duygu duygu seni çizer içime
Seni anar gün boyu, seni düşler delice
Bu sevgimin içinde yer olmaz asla kine
Hep seninle süslüdür, görürsün ince ince
Daha çok şiirime ilham olacaksın hey...
Sen benim yüreğimde hep kalacaksın hey...

HOCALI KATLIAMI VE ERMENİLERİN UNUTTUKLARI...

Hocalı Karabağ'ın göbeğinde eski bir Türk yerleşimi şehirdir. 25-26 Şubat 1992 de Ermeniler burada hunharca davranarak katliam yapmışlardır.

Rus askerlerinin desteğiyle 25–26 Şubat 1992'de Hocalı'ya ulaşan Ermeni kuvvetlerince gerçekleştirilmiş Rusya olaylarla ilgisinin olmadığını iddia etse de, Rus ordusuna ait 366. alayın 1991'in sonbaharından beri Ermenilerin safında savaştığı, alaydan kaçan dört askerce doğrulanmıştır. 10 bin nüfuslu Hocalı'da olaylar sırasında yaklaşık 3.000 Azeri bulunmaktaydı. Saldırıda ölenler hakkında verilen resmi rakam 613 kişi olmakla birlikte, katledilen toplam Azeri sayısının 1.300 kişi olduğu söylenmektedir. Saldırıları sırasında Hocalı'da yaşayan Ahıska Türkleri de evlerinde yakılarak öldürülmüştür. Kadın, çocuk ve yaşlılar da dahil olmak üzere siviller katledilmiştir. Katliamın ilk gecesinde sekiz aile bütün fertleriyle öldürülmüş, 700'den fazla çocuk anne ya da babasını kaybetmiştir. Yaralılar ise 1.000'in üzerindedir.

Ermeni soykırım iddialarının gündeme geldiği bu günlerde Urfalı Mateos diye bilinen ve Ortaçağ da yaşamış aynı zamanda Ermeni din adamı olan ve tarihçilerin "Urfalı Mateos" diye adlandırdıkları ve XI. yüzyıl sonu ile XII. yüzyıl başlarında yaşamış olan ve yaşadığı dönemdeki olayları görgü şahidi olmak sıfatıyla anlatan Ermeni müellifi Mathieo/ Mateos "Vekayi-Name" adlı eserinde: Türklerin daha Anadolu'ya yerleşmedikleri 1071 öncesi yıllarda (Yunanlıların mirasçısı olduklarını söyledikleri) Bizanslılar tarafından Ermenilerin nasıl yerlerinden yurtlarından Anadolu'ya dağıldıklarını anlatır. Eserinde Roma, Bizans, Grek tabirlerini aynı kasıtlı kullanan Mateos, Türklerin henüz Anadolu'ya gelmedikleri mesela 994 yılındaki Bizans Ermeni ilişkisi için yazar ki :"(994) yılında "Büyük Roma dükü büyük bir ordu ile beraber Ermenistan'a karşı yürüdü; Hıristiyanların üzerine atılıp onları kılıçtan geçirdi ve esaret altına aldı. O, zehirli bir yılan gibi her yere ölüm götürdü ve böylelikle, dinsiz milletlerin (Müslümanların) yerini tutmuş oldu."

"Vaktiyle Türk ve Arap boyunduruğu altında kazandığı alışkanlık neticesi her tarz hükümete uymak hususunda" yetenekli yaratılmış olan Ermeniler Türklerin Anadolu'ya hâkim olmaya başladıkları 1064 yılından itibaren Lozan Antlaşması'nın yapıldığı 1923 yılına kadar en rahat şekilde yaşamışlardır. Gitmeyenler de zaten her Türk vatandaşı gibi Türk Devletinin müşfik kollarında hayatlarını sürdürmektedirler. Bu arada oyun bozan taraf hep kendileri olmuşken, daima Türklerin hoşgörüsü ve korumacılığını görmüşlerdir. Lozan Antlaşmasıyla da kendi istekleriyle gidecekleri yerlere gitmişlerdir. Şayet denildiği gibi bir katliam söz konusu olsa idi Yeni Türkiye idaresi onların dış ülkelere rahatça çıkmalarını ve bu içerikteki bilgileri ifşa etmelerine imkan tanır mıydı? Üstelik Lozan ile Türkiye'den göç edenlerin sayısı o kadar fazla olabilir miydi?

Birinci Dünya Harbi'nin asıl nedeni kısaca İngiltere ile Almanya arasındaki ekonomik yarışma idi. Elbette diğer sebepleri de hatırlamak yerinde olur. Buna bağlı olarak İtilaf ve müttefik grup devletler haliyle meydana gelmişti. Osmanlı idaresi neden sonra Birinci Dünya savaşına dahil olmuştu. Bu dahilinin sebebi ise Osmanlı idaresinin özellikle Ayestefenos ve Berlin antlaşmaları gereği kaybettiği toprakları bu fırsattan yararlanarak geri almak diye bilinmektedir. Gel gör ki Osmanlı idaresi değil kaybettiği toprakları geri almak bilakis Anadolu'nun neredeyse tamamını elden çıkardığı Mondros'u imzalamak gibi bir sonla karşı karşıya kalmıştı. Bu düşünce o günkü Ermenilerin Osmanlılardan toprak koparma düşünceleriyle aynıdır. Yani Ermenilerde o kargaşadan yararlanmak istemişlerdir. Osmanlı'nın beklediği olmadığı gibi Ermenileri'nde bu beklentisi sonuç vermemiştir. Üstelik Ermeniler idare edilen ve müstakil olmayanlardı.

Ermeniler de Birinci Dünya Harbi'nin o gergefinde ve kargaşalıktan yararlanarak faaliyetlerini su yüzüne çıkarmışlardır. Nasıl ki Osmanlı idaresi bu savaşta istediği sonuca ulaşamamış bilakis işgale uğramışsa aynı son Ermeniler içinde tecelli etmiştir. Yani o fırsatla Osmanlıdan toprak kazanma gayretleri bilindiği gibi bir tepki ile karşılaşmış ve çok gerekli Tehcir kanununa muhatap olmuşlardır. Bu düşünceler doğrultusunda Birinci Dünya Harbi'ni başlatan Osmanlılar değildir. Gerek Ermenilerle ilgili ve gerekse diğer negatif oluşumların asıl sorumlusunun Birinci Dünya Harbi'ni başlatan devletler olması gerekir. Osmanlı bu savaşı ilk başlatan olmadığı için haliyle Ermeni olaylarının da baş müsebbibi gibi gösterilmemesi gerekir.

Zincirleme trafik kazasında ilk neden kazanın olmasına sebep olan ilk vasıtalarıdır. Çarpışan onlarca arabadan kaza sebebinin en son gelip çarpan arabada aramak mantık ilmine bile tezat teşkil eder. Fakat görülen o ki ceza son çarpan arabaya kesilmiştir.

Fransız parlamentosundaki soykırım kararına yine Urfalı Mateos'tan cevap verelim. Urfalı Mateos, Haçlı Seferlerindeki Franklar için der ki" Onlar(yani Franklar) dostlar arasında muhabbet ve şenliği kaldırdılar ve her yerde ihanet ve nefret yaydılar"

Ermenilerin buldukları Doğu bölgesinden Anadolu'ya dağılmaları da Bizanslılar eliyle olmuştur. Konuyla ilgili Yine aynı müellif der ki : "493(10 Mart 1044-10 Mart 1045) yılının başlangıcında Bizans imparatoru Monomah bütün Grek memleketinin askerlerini topladı ve onları (şimdi Kars'a bağlı bir köy olan) Anı şehrini talep etmek üzere şarka sevk etti. Bu muazzam ordunun başında olan ve Ermenistan'a vali yapılmak istenen Baragamos'u gören Anı halkı Ermeni milletinin öksüz kaldığı ve krallık tahtının devredildiği için göz yaşları döktüler. Onlar,kralları Gagik ve bütün Bagratuni hanedanı için ağladılar ve Gagik'e ihanet edenler için acı lanetler okudular. Nihayet naçar bir vaziyet içine düşmüş olan (ermenî Anı halkı ve askerleri şehri (Bizanslılara) teslim ettiler .Bagratuni hanedanının devleti bu

suretle yıkıldı.” Bundan sonradır ki Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey emriyle İbrahim Yinal ve Kutalmış adlı iki kumandan “Ermenistan’a karşı yürüdüler. Onlar bütün Ermenistan’ın,Romalılar yüzünden başsız ve müdafaasız kalmış olduğunu biliyorlardı.”

Bu ifadeler yardımıyla yapacağımız tefsirle Ermeniler ile kendilerini Bizans’ın devamı sayan Yunanlıların tarihi hasım sayılmaları gerekir. Görüldüğü gibi zaman geçmiş yağmurlar çatlakları kapatmıştır. Oysa yukarıdaki cümlelerden sezdiğimiz hile dolu Bizans yaklaşımı dostluk kisvesiyle yapılmış ve Ermeniler bundan sonra bir daha eski yurtlarına dönemeyecek kadar dağınık yaşamışlardır.

Kaynakça: Urfalı Mateos,Vekayi-Name (952-1136)çvr.Hrant D.andrreasyan, II.Baskı Ankara 1987,s.43)

Edvar Dulaurier,“Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar”,Türkiyat Mecmuası,İstanbul 1928,s.140 (günümüz türkçesine çvr.Gürsoy Solmaz:Türkiyat Araştırmaları Dergisi sayı:XIV.1998 Erzurum)

Gürsoy SOLMAZ

Sarıkamışlı Karakurt ailesinden Hüseyin Ağa oğlu Halit Bey'in Ruslar Tarafından Şehit Edilmesi(1918)

1293 Harbi neticesinde yöremizin Rus işgaline girmesi ile birlikte Ruslar bir imparatorluk oluşlarının da gereği yeni hakim oldukları Osmanlı topraklarındaki ahaliyi kendilerine bağlamak adına uygun siyaset gütmüşlerdir. Elbette onların bu siyasetine Osmanlı halkı da ellerinden geldiğince siyasi anlamda uygunluk göstermişlerdir. Yani yeni egemen olan ile yeni tebaa olmuşlar arasında bir değişik şekillerde yorum yapılacak sosyolojik boyutları da olan gelişmeler vaki olmuştur.

Kısaca Rus idaresi seçkin aile çocuklarını okutarak, kendi bünyelerinde hizmet verip, onların bu aksiyonundan yararlanmak yolunu seçmiş ve uygulamıştır.

Buradan yola çıkarak o siyasetin gereği olarak yerli Kürt aşireti (Erivan/Revan Göçmeni olmayan) önderlerinden olan Hüseyin Ağa'nın oğlu Halit Bey de, Rus subayı yetiştirilmek üzere alınıp okutulmuş, sonrada kendi yöresinde görevlendirilerek mensup olduğu aile ve çevresine hoş görünmek ve ayrıca da öyle bir ilişki ile de idaresine kolaylık yolunu bulmuştur.

1914-15 Sarıkamış Harekâtında ve sonrasında Karakurt ailesi mensupları daima Osmanlı tarafında ve Osmanlı lehinde faaliyetler içinde olmuşlardır. Bu anlayış vatan ve memleket değerlerinin bir kıtası gibi düşünülürse kısaca çok şey anlaşılabilir olur.

Hüseyin Ağa oğlu Halit Bey, Kars garnizonuna bağlı olarak Rus üniformasıyla Osmanlı lehine elinden gelen ne varsa yapmıştır. Yöre halkını uyanık tutmak ve bu içerikte propaganda yapmasından tutun da, Osmanlılara gerekli bilgileri vermek bu faaliyetleri içinde daima yer almıştır. Ailesiyle kolayca görüşüp, onlara gerekli bilgileri de aktardığı kuvvetle muhtemel olan Hüseyin Ağa oğlu Halit Bey'i, bir kısımları için de göze batan hareketleri sebebiyle Rus idaresine ihbar edilmiştir.

Bu bilgileri günümüze kadar yazılı olarak gelmesine sebep olan başka bir Sarıkamışlı büyüğümüz ve " Türk Ellerde Hatıralarım" isimli kitabın yazarı da olan Asbuğa köyünden, rahmetli Fahrettin Erdoğan'ın evlerine girerek 5 bin adet altını çalan, yedi ermeni Rus yönetimi tarafından Kağızman'da yakalanıp ölüme mahkûm ediliyorlar. Bu yakalanma ve ölüme mahkûm edilmenin gerisinde Kağızman'da başkâtip olarak görev yapan Rum Yanilov'un etkisi tamdır. Çünkü hırsızların elindeki 5 bin adet altın ve diğer kıymetli şeylere kendisi el koymuştur. Olayın işitilmemesi ve yayılmaması gerekmektedir.

"Türk ordusu Sarıkamış'tan Kars'a hareket ettiği zaman yörenin toparlanması için Kâzım Karabekir tarafından görev verilmiş olan Piroğlu Fahrettin(Erdoğan),Hüseyinzade Halil ve Abbas Beyler de o keşmekeşte halkı toparlamak, orta yerdeki yetim ve sahipsizleri ve savaşın fotoğrafı içindeki o sefaleti halletme işiyle canla başla uğraşıyorlardı.

Bu vatansever kişilerin yanında görevli olan Yanilov isimli bir de Rum aza vardı. O günlere her hafta iki gün toplanarak neler yapılması gerektiğini kararlaştırıyorlardı. Bu toplantılara mutlaka Halit Bey'in geldiği de sık sık vaki olmuştur.

Fahrettin Erdoğan'ın yazdığına göre bu Rum aza toplantılardan bazen önce bazen de sonra hasta olduğunu beyan ile izin alıp gidermiş. Hatta öyle ki bu Rum aza Fahrettin Bey, Halil, Abbas ve Halit Beyleri da iyi tanıdığı halde bizimkiler onu pek de tanımazlarmış. Neyse...

Rum Yanilov, aynı zamanda Rus idaresi adına Kağızman'da başkâtip olarak görev yapıyormuş. Fahrettin Bey'in evlerine giren ermeni hırsızlar, Kağızman'da yakalanınca Yanilov hemen onları Kars'a sevk ettirip üzerlerinden altın, yüzük ne varsa el koymuş. Hatta parmağına geçirdiği kıymetli yüzüğü neden sonra Fahrettin Ben bu Rum azanın parmağında görünce çok şeyi fark etmiş ama neden sonra.

Hırsızların üzerinden çıkan kıymetli eşyalara el koyan Yanilov " Sarıkamış taarruzuna başlandığı vakit (3-5 Nisan 1918) "Hüseyin Ağa'nın oğlu Halit Bey'in Türk ordusunun önü sıra casusluk yaptığını bizzat gördüm" diyerek Kafkas Rus Orduları komutanı olan General Nikolai Baratov'a ispiyon etmiş. Bu sebeple ihbar edildiğinden bihaber olan Halit Bey, yakalanıp Kars hapishanesine sevk edilmiş.

Dört ay sonra askeri mahkemece Fahrettin(Erdoğan) Bey'in evlerini soyan yedi Ermeni ile Osmanlılara casusluk yapan Halit Bey'in idam kararı çıkmış.

Yanilov'un, öldürülmelerini kendi kurtuluşunun gereği sayarak gösterdiği gayret ile gider-ayak hapishanenin avlusunda Halit Bey idam edilmiş...

"Sarıkamış'taki bir toplantı günü Halit Bey'in kardeşleri Abbas ve Halil Beyler o toplantıda Yanilov'u görünce hemen tanıdılar. Yanilov derhal tutuklandı. Sabahleyin iki süngülü asker ile Kars hapishanesine gönderilirken Benliahmet

köyü civarında bir köprü altına defî hacet yapacağını söyleyerek askerlerden kurtulup kaçmak istiyor. Mehmetçikler üç defa dur diyorlar; durmuyor. Bunun üzerine bir kurşunla orada öldürüyorlar. Böylece Halit Bey'e yaptığıın cezasını geç kalmadan ödüyor."

Bu idam edilme olayının gerisinde Osmanlı tarafına verilen gözdağı eylemi var. Hırsızlık yapmış Ermenilerin idamı da buna kılıf olmuştur. Bakın Ermenileri de asıyoruz tarzında bir düşünce veya gayri iradi bir savunma şekli. Veya nasıl yorumlarsak yorumlayalım.

Hüseyin Ağa oğlu Halit Bey, şehitlik mertebesine yolcu oluyor. Kabrinin Kars Kalesi veya yakınlarında olduğu rivayeti vardır.

Bu olayın hemen akabinde geri çekilmekte olan Rus General Baratov "Kür köprüsünün virajını dönerken atılan iki bomba ile yanındaki zevatla birlikte" ölümden kıl payı kurtuluyor. Bu olayı başaran, deli fişek bir Çerkez olan astsubay Kazım (Kap) idi.

Nasıl bir ilinti kurulur bilmem ama tarih kitapları olayları böyle yazınca, bize de sizlere hem aktarmak hem de tarihin talihini düşünmek kalıyor...

Binlerce defa rahmet olsun Hüseyin Ağa oğlu Halit Bey'e... Hayırlı bir vatan evladı olmak manevi anlamda ağızlardaki dualarda nasıl da pelesenk oluyor değil mi? 1933 yılında Şehit edilen ve şehit edildiği yer hala "Halil Bey'in Köprüsü" olarak anılan diğer kardeşi Hüseyin Ağa oğlu Halil (Karakurt) Bey'de başka bir yazımızın konusu olsun diyerek selamlar...

SARIKAMIŞ'TA ÜÇ SAVAŞ İKİ KİLİM BİR HATIRA

Anlatacağımız konu Birinci Dünya Harbi'nde, Sarıkamış Harekâtımız anısına dokunmuş ve günümüze kadar gelmiş bir kilimdir. Şimdilerde Ankara Etnografya Müzesinde bulunan kilim Sarıkamış'ın, Karapınar köyünde Karakurt ailesinin muhafazasında iken tespit edilmiş ve benzersiz bir örnek olması bakımından da incelenmeğe değer görülmüştür. Anlatacağımız bu kilimin tanıtımı, dokunması ve tarzının izahıdır.[1]

Aralık 1914-Ocak 1915 arasında ki kısa zamanda Sarıkamış Harekâtımız olmuş ve unutulmaz acılarıyla içimizdeki yerini almıştır. Akabinde Ruslar, eski sınırı aşarak Erzurum'u da işgal etmişlerdir.(1916) Fakat 1917 yılında ihtilal çıkınca Rus askerleri ilerledikleri topraklarımızdan çekilerek memleketlerine geri dönmek durumunda kalmışlar ve bizimle de 3 Mart 1918 Brest Litovsk antlaşmasını yapmışlardır. Rus ordusu geri çekilince, Kâzım Karabekir komutasındaki ordumuz da ileri harekâta geçerek işgal altındaki topraklarımıza girmeye başlamıştır. 12 Mart'ta(1918) Erzurum, 16 Mart (1918) Horasan, 5 Nisan(1918)'da Sarıkamış,14 Nisan (1918)'da Batum ve 26 Nisan(1918)'da Kars derken ordumuz 1877–1878 lerdeki eski sınırlarına ulaşmıştır.

Fakat 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanınca ilerleyen ordumuz eski sınıra çekilmek durumunda kalacaktır.

Kâzım Karabekir komutasında ileri harekâta geçip Erzurum, Sarıkamış, Kars ve Batum'u ele geçirerek ilerleyen Osmanlı Ordusunun Başkomutan vekili yine Enver Paşa'dır. Padişah yine Sultan Reşat'tır. Bu sebeple Enver Paşa, binlerce şehidin verildiği Erzurum'a gelir , Sarıkamış'a da uğrayabilir; ihtimali, yöredeki halka hâkim olmuştur.

Artık acılar geride kalmış, ama şanlı Türk ordusu bölgeyi düşman işgalinden kurtarmıştır. Bu olay yöre halkında derin bir heyecan ve sevinç uyandırmıştır. Her yerde bayram havası vardır.

Bu heyecanla olsa gerek ki aslen, şimdi Şenkaya ilçesine bağlı olan Hamas köyünden olup daha sonra komşu köy Bardız (yeni adı: Gaziler)'a yerleşmiş olan Hafız Osman(Göl) Bey'de, o günler anısına evinde bir kilim dokutma heves ve faaliyetine başlamıştır. Evde bu işi yapacak olan ise 17 yaşlarındaki kızı Zennuredir. Hafız Bey'in kız kardeşi Nevriye'de ona yardımcı olacaktır. [2]

**

Kilimin konusu bellidir.1914 Aralık ayındaki askerimizin ilerleyişinin talihsizlikle sonuçlanması ve daha sonra 1918 deki ilerlemesidir.

Çok muhtemel ki; ordumuzun 26 Nisan 1918 de Kars'ı almasının akabinde başlayan dokuma işi, kısa zamanda tamamlanmıştır. Bu ise dokunuş tarihi ve dokuyanı belli olması bakımından çok önemlidir.

Kilim, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 20.11.1990 gün ve 7763 sayılı yazılarında da belirtildiği gibi: 140x325 cm boyutlarında olup yünden dokunmuş olup ve kök boya kullanılmıştır.

Kilimde dikdörtgen bir çerçevenin her köşesine vazo içinde çiçekler yerleştirilmiştir. Zemini lacivert renk kök boya olan bu kısmın sağ ve solunda birer Türk bayrağı yerleştirilmiş olup, bu bayraklardan öteki uçta yoktur. Öteki tarafta ise daha büyük bir hilal ile beş köşeli yıldız vardır. Üçgen bir alan oluşturan bu çiçekli yerlerden çizgiler, dikdörtgenin uzun ve kısa kenarlarıyla birleştirilmiştir.

Böylece Köşeleri kırılmış bir dikdörtgen gibi düşünülecek alanın zemin rengi kırmızıdır. Bu kırmızı alan ise her iki başta birer "Süleyman yıldızı" yapılarak boşluklarına yazı doldurulmuştur. Her iki Süleyman yıldızının ara yerine kare bir çerçeve içine şiir yerleştirilmiştir. Bu kare alan ve "Mührü Süleyman" yıldızlarından arta kalan alana simetrik baklava dilimi şekilleri, beyaz çizgiler halinde yerleştirilmiştir. Bu baklava dilimlerinin orta yerine altı köşeli yeşil tonda renkli yıldızlar konmuştur.[3] Kompozisyon ustaca ve büyük bir duyarlılıkla yapılmıştır.

Üzerindeki kitabeler, şiirler ve diğer yazılar bu esere önemli bir belge niteliği kazandırmıştır. Eser kitabelerde yer alan metindeki dil özelliği ve kazanılan zaferin coşkusu yansıtan ifadesi bakımından da büyük bir önem taşımaktadır. Bu desenler neşe, mutluluk ve sevinçli temsil ederler.

Kilimde meyveler, vazoda çiçekler, bayraklar ve ayyıldızlar gibi neşe ve sevinçli ifade eden motifler ile nazara karşı kullanılan "Mührü Süleyman" motifleri kullanılmışlığı müthiş bir hayal ve üretim anlayışını gösterir. Kilime hâkim büyüklükte yapılmış olan iç içe geçmiş iki üçgenden oluşan yıldız: adaleti, mükemmeliyeti, gücü temsil eder.[4] Küçük ölçekli yıldızlar hep altı köşelidir. Arz ettiğimiz gibi kilimdeki boyalar kök boyadır ve şimdiye kadar canlılıklarını korumaktadırlar.

Kuvvetle muhtemeldir ki daha önce bu kilim için özel bir desen hazırlanmış ve bu desene göre dokunmuştur.

Kilimdeki ilk satırda da vurgulandığı gibi hatıra amaçlı yapılmıştır.

Üzerindeki yazılar kufi(köşeli) yazıdır. Kilimde yer alan hitaplar ve şiirin dil özelliğine dikkat edilirse kazanılan zaferin coşkusu yansıtan bir methiye gibidir.

O günlerin yöredeki önemli ozanı Bardızlı Aşık Nihani'dir. Bu akıcı şiiri belki de Hamaslı Hafız Bey'in, Aşık Nihani'ye sipariş ettiği düşünülse de Hafız Bey'i tanıyanlar onun böyle bir şiir yazacak kadar yetenek ve birikimde biri olduğunu söylemektedirler. Üstelik Nihani'nin bu uyakta bir şiiri de bilinmemektedir.

Kilimin yukarıdan aşağıya doğru şekilde gösterilen rakamlara göre kufi üslupla yazıları şöyledir.(Satır numaraları anlaşılması için tarafımızdan verilmiştir.)

1-Bir hatıra

2-Mânend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar

3-Yaşasın-Türkler

4-El-Gâzi Sultan Reşad-Hazretleri

5-Sadrazam Talat Paşa Hazretleri

6-Harbiye Nazırı-Enver Paşa Hazretleri

7-Kafkas Kumandanı-Vehip Paşa Hazretleri

8-3 Mart 334 sene(3 Mart 1918)

9-Arabistan kumandanı-Cemal Paşa –Hazretleri

10- BrestLitowsk sulh müzakeresi-Rusların tardı-Şubat-şerefli sulh akdi/-Kars-Batum'un ilhakı

11- Yine çıkdı asumâne nâm-u şânı Türklerin

Titreme düşdü lerze can evi-ne düşmanın

Kılıcımız Oğuz ile yetişendir murada

Binler yaşasın sevgili hakanı Türklerin

Vatanın uzvı mübarek Kars,Batum

El uzatub mâderine kılmakta hücum

Kahramanlar yolu açıldı Türkistan'a gidelim

Yaşasın Şeci ordu merdâneleri Türklerin

Bu gün güzel bayram içre âlem-i islâmiyan

Terennümde ruhlarımız millet oldu kâmyab

Düşman melûl cümle dostlar şâduman

Yaşasın muhterem vüzerası,vükelası Türkler'in

12-Hücum ordusu kahraman kumandanları Enver Paşa-Hazretlerinin-Sarıkamış'ta Rus ordusunu mahvetmesi ve Kars demiryolunun tahribi-Kanun evvel(1330 sene) (1914)

13-Hakkı Paşa[5]

14-(Ali) İhsan Paşa[6]

15-Yusuf Paşa[7]

16-Kerim Paşa[8]

17-Rusların Kötektekden hududu geçmesi. Teşrin-i evvel 1330(Ekim 1914)

18-Muzaffer ordunun Köprü Köyü'nden Rusları külliyetli telef ederek münhezimen tardeylemesi. Teşrin-i sâni sene 1330 (Kasım 1914)

19-14 Teşrin-i evvel 1330 (14 Ekim 1914)

20-Odesa'nın topa tutulması. Sene 1330(1914)

21-Avrupa devletlerinin ilân-ı harbi. 1 Temmuz 1330(1 Temmuz 1914)

22-Osmanlı Devletinin seferberlik ilanı 3 Temmuz sene 1330(3 Temmuz 1914)

23-Uhud-i atikanın tamamen ilgası. Eylül sene 1330(Eylül 1914)

Dikkat edilirse olaylar 1918 den geriye 1914'e doğru sıralanmıştır.

Aile fertlerinin ifadesine göre kilim 3 Mart 1918 Brest-Litowsk Antlaşmasından sonra ve 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinden önceye denk gelen sürede dokunmuştur.1917 Kasım'ında Rusya'da ihtilal çıkıp da Rus ordusu geri çekilince, Kâzım Karabekir komutasındaki ordumuz da ileri harekâta geçerek işgal altındaki topraklarımıza girmeğe başlamıştır. 12 Mart'ta (1918) Erzurum, 16 Mart (1918) Horasan, 5 Nisan (1918)'da Sarıkamış,14 Nisan (1918)'da Batum ve 26 Nisan (1918)'da Kars derken ordumuz 1877–1878 lerdeki eski sınırlarına ulaşmışken, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanınca ilerleyen ordumuz eski sınıra çekilmek durumunda kaldı.

Kilimde Mondros Mütarekesi anılmadığı gibi bu mütarekenin hemen sonrasında Kars'ta 14 Kasım 1918 de kurulmuş olan Kars Milli Şûrâ (daha sonra Cenubi Garbi Kafkas) Hükümetinden de bahsedilmez.

Kilimde padişah olarak Sultan Reşat adı anıldığına göre, o tarihteki padişah da Sultan Reşat'tır. Saltanatı 9 yıl süren Mehmet Reşat. 3 Temmuz 1918 tarihinde kalp yetmezliğinden vefat etti.

3 Mart 1918 Brest-Litowsk Antlaşmasından sonra Kâzım Karabekir'in emrinde olarak ilerleyen Osmanlı Ordularının bu tarihteki Başkomutanvekili yine Enver Paşa'dır.(Kasım 1918 de ülkeyi terk edecektir)

Bu durumda kilim Kars'ın kurtuluş tarihi olan 26 Nisan 1918 de ile Sultan Reşat'ın vefat tarihi olan 3 Temmuz 1918 arasındaki iki aylık sürede dokunmuştur.

Genellikle Doğu'da dokuma işleri kış aylarında daha çok yapıldığına göre beklide Haziran ayına kalmadan dokunmuş olmalıdır. İhtimal ki 40 yıldır işgal altındaki yörenin kurtarılmasının akabinde Başkomutan vekili Enver Paşa yöreyi ziyaret edebilir düşüncesi de kilimin dokunmasına büyük etken olabilir.

Mutlaka böyle bir tasarım daha Sarıkamış Harekâtı sırasında (Aralık 1914-Ocak 1915) düşünülmüş olmalıdır. Fakat bu düşünce ordumuzun ileri harekâta geçtiği 1918 de eyleme geçirilmiştir.

140x3.25 ebadındaki kilim Enver Paşa'nın Sarıkamış Harekâtı ilhamıyla yapılmıştır; dense doğrudur. Kilimde sevinç

ve şansın simgesi sayılan çok sayıda motifler kullanılmıştır.
Kilim hatıra amaçlı dokunmuştur.

Zennure nene ile evlenecek olan Hacı Rıza (Karakurt) Bey'in babası Hüseyin-zade Abbas (Karakurt) Bey ve amcası Karakurt nahiye müdürü olan Hüseyin-zade Halil (Karakurt) Bey ile Zennure Hanım'ın babası olan Hamaslı Hafız Osman (Göl) Bey çok iyi ahabtılar. Ailece tanışıyorlar, birbirlerine gidip geliyorlardı. Her iki ailenin evi de Sarıkamış'ta idi. Ayrıca iş ortağı olup, Sarıkamış'taki askeri birliklere de mal veriyorlardı. Hafız Bey'in çok hamarat cici bir kızı vardır. Adı Zennure. Güzel olduğu kadar da becerili olan bu kızı aileye gelin yapmak arzusu Halil Bey'de gündend güne artmaktadır. Onun yaşına uygun kendi oğlu yoktur ama kardeşi Abbas Bey'in Erzurum'da rüştiye son sınıfta okuyan oğlu Hacı Rıza vardır ya.

Hüseyin-zade Halil Bey, kaç defa ailesine Zennure'yi gelin yapmak anlamında Hafız Bey'e söz etmek istemişse de kısa ve kesin cevaplarla Hafız Bey'in bu işe rızalık göstermediğini de anlamıştır. Ama ona göre bu iş illa da olmalıdır. Ama nasıl?

Her iki ailenin ortak dostları ve devamlı olarak görüştükleri ve gidip geldikleri o zaman 9. Kolordu Komutanı olan Kel Asım (Gündüz) Paşa'nın evidir. Kolordu komutanının eşi de bu hamarat genç kızı çok beğenmektedir. Bu karşılıklı gidiş gelişlerin birinde söz açılınca, bu hamarat kızın Karakurt ailesine layık bir gelin olacağı söylenmiş ama gel gör ki Hafız Bey'in bu işe hiçte yanaşmadığından da bahsedilince Kolordu Komutanının eşi: -bu işi yaparsa Asım yapar; diyerek her iki aileyi uygun bir zamanda evlerine yemeğe davet edip, konuyu açınca önceden haberi olan Asım Paşa, Hamaslı Hafız Bey'i o zaman için yüklü bir başlık sözüyle razı ederek, bu işin tatlılıkla sonlanmasına vesile olmuş.

Halil Bey durumu hemen yanındaki kardeşi Abbas Bey'e söyler. Fakat Abbas Bey oğlunun daha küçük olduğunu ve okuduğunu söyler ise de dinlemez. Halil Bey artık kara vermiştir. Nitekim düşüncesini yerine getirmek için kardeşi Abbas Bey'e emri vaki yapar. Küçük kardeş olduğu için Abbas Bey çaresiz ses çıkaramaz.. Halil Bey, hemen o gece yakın dostu olan Hafız Osman Bey'e de durumu uygun bir lisanla söyleyip hatta söz bile alır. Zennure Nene, Hacı Rıza Bey'den nerdeyse 10 yaş büyüktür. Hacı Rıza Bey o zamanlar 16-17 yaşlarındadır. Bu evlilik uğruna okulunu yarıda bırakıp köye gelir. Ne de olsa o dönemler büyüklerin sözü emirdir ve karşı çıkmak da olmaz.

Günler birbirini kovalarken Halil Bey bir gün kardeşi Abbas beyin çobanlarına haber gönderip sürüden 500 koyun ayırmalarını ve Erzurum "mal meydanı"na doğru yola çıkmalarını ister. Çobanlar, Abbas Bey'e haber uçurup meseleyi anlatmışlar ise de Abbas Bey'in, abisi Halil Bey'e karşı yapacağı bir şeyde yoktur. Halil Bey'in kendisi de bizzat Erzurum'a gider. Koyunların tamamını satar. Elde ettiği para ile gümüş kemer, çeşit çeşit altın takılar, giyim kuşam v.s her şey alır; paketletir. Doğruca Sarıkamış'a gider. Aldığı altın-hamarat ne varsa, Hamaslı Hafız Osman Bey'e adabınca takdim eder.

.1901 doğumlu gelin Zennure ile 1911 doğumlu damat Hacı Rıza'nın düğünleri kolordu Komutanı Kel Asım Paşa ve ailesi, Belediye Başkanı Yusuf (Ataman) Bey, Kaymakam Ahmet Bey ve diğer konukların katılımıyla çok görkemli bir düğünle 1927 yılının Ekim ayında o günün gelenek ve gereklerine göre yapılır

Zennure Nenenin getirdiği çeyiz içinde kendi dokuduğu bu kilimde vardır. Ailesi nasıl bir düşünce ile bu kilimi Zennure Nene'ye vermiştir; bilinmez, ama genelde köylerimizde emeği olan eşyaları kızlara daha içten ve gönül rahatlığıyla verme duygusu hâkimdir.

O zamana göre epey bir masraf yapılmış olan düğünde çeyiz olarak evde işe yaramayan bir eşya gibi bakılan şeyler çeyizlere pek konmaz. Maddi ve manevi değeri olan şeyler çeyizliklerde daima ilk sırada yer alır. Kilim bilinen tarzın dışında ve hatıra amaçlı dokunduğu için mutlaka kıymetine binaen verilmiş olmalıdır.

Böylece Sarıkamış'a bağlı olan Bardız'dan, yine Sarıkamış'a bağlı Karapınar köyüne 1927 yılında getirilen kilim zaman zaman sedir(seki/divan) üzerine serilip duvarlarda da Zennure Nenenin evini süslüyor.

Kısa boylu, minyon bir bayan olan Zennure Karakurt (1901–1978), sabırlı, mahir, dini bütün, tedarikli, ev ekonomisini iyi bilen ve bilge kişiliği ile tanınmıştır. Gelin olarak geldiği Karapınar köyünde kısa zamanda sevilmiş ve sayılmıştır. Aşiret köyüne gelin olarak gidince ona bir Türk kızı olduğu sebebiyle aile mensupları, haliyle tüm Karapınar köy halkı "Tirke Nene" (Türk Nene) diye hitap etmişlerdir.

Eşi Hacı Rıza Karakurt, (1911-1995) dönemine göre kendini iyi yetiştirmiş, kültürlü bir beydi. Karakurt nahiye müdürü Halil Bey amcası idi. Amcasının büyük gayret ve katkılarıyla Kâzım Karabekir tarafından da desteklenerek açılmış olan Karakurt'taki okulu bitirdikten sonra Erzurum'da rüştiyeye devam ediyordu.[9]

Zennure Nene'nin, Karapınar Köyüne gelmesiyle birlikte bu köyde daha ilkel yöntemle dokunan "zillo"[10] denilen kilim dokuma geleneği terk edilmiş, yerine "Bardız Usulü" diyebileceğimiz kilim dokuma tekniği gelişmiştir.

Zennure Nene, Karapınar Köyü'ne gelin olarak geldikten sonra, bildiği tarzda kilim dokumak için köydeki Şakir (Sinik) Usta'ya kendisinin tarif ettiği Bardız tekniği olarak dokunan kilimlerin dokunduğu gibi bir tezgâh yaptırmıştı. Bu tezgâh duvara dayatılarak durduğu için ve ayrıca dokuyular rahat ve dik oturup dokudukları sebebiyle pratik ve kullanışlı idi. Yani

Yukarıda anlattığımız kilimi kızlık zamanında yapmış olun Zennure Nene, bu kilimi 1927 yılında düğün çeyizi ile birlikte getirmiştir. Bu kilimden ayrı olarak 1933 yılında ikinci bir kilim daha dokumuştur. Bu ikinci kilim yine Karakurt

Nahiye Müdürü olan, Hüseyin Zade Halil (Karakurt) Bey tarafından gelini olan Zennure Nene'ye sipariş edilmiştir. Yapılma yılı 1933 senesidir. Aile mensuplarının dediğine göre bu kilim, Karakurt Nahiyesinde Halil Beyin evinde dokunmuştur. Haliyle bu ikinci kilimi Hacı Rıza (Karakurt) Bey ile evli iken dokumuştur.

29 Ekim 1933 Cumhuriyetin Onuncu Yıl kutlamaları için Ankara'ya gidecek olan Karakurt Nahiye Müdürü Halil(Karakurt) Bey, bu kilimi Ankara'ya götürecektir ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e takdim edecektir. Heyhat ki bu onurlu ve yürek dolu hislerle dokutulan ve dokunan kilim yerine ulaşamayacaktır. Çünkü Halil Bey, Ankara'ya gitmek üzere Karakurt nahiyesinden, yanında da yeğeni Hacı Rıza Karakurt olduğu halde orman yoluyla Sarıkamış'a doğru yola çıkmıştır. Sarıkamış'tan Ankara'ya gidecektir.

Ama onu çekemeyenler, devlet ve rejim muhalifi bir grup onun bu yolculuğunu haber alarak pusu kurup şehit etmişlerdir. Yanındaki yeğeni Hacı Rıza Karakurt'a bir şey yapmayarak yanlarındaki bahsi geçen kilimi alıp kaçmışlardır.(Bugün olayın geçtiği yerdeki köprüye Sarıkamışlılar Halil Bey'in Köprüsü diyorlar) Eşkiya tarafından gaspedilen kilimin tasviri şöyledir:

En üstte sağda ve solda iki tayyare ve iki tayyarenin ortasında "Cumhuriyetin Onuncu Yılı Kutlu Olsun" yazısı, kilimin sağında üç ve solunda üç adet olmak üzere Mustafa Kemal Atatürk'ün altı tane porte resmi, kilimin tam ortasında Atatürk'ün ayakta ve önde mareşallik resmi ve hemen arkasında atının başının resmi, kilimin alt bölümünde ise Atatürk Orman Çiftliğinden bir manzara resmi bulunmakta imiş. [11]

Birinci kilim gibi bir şaheser olan bu kilim de el emeği, göz nuru dolu imiş.

Her iki kilimde devrin ünlü iki kişisi için yapılmıştır. Birinci kilim Enver Paşa için dokunmuşken, ikinci kilim Cumhuriyetin bânisi Mustafa Kemal Atatürk için dokutulmuştur. Yüreğini ve gönlünü vatanın bekâsı için ayıranların isimleri daima yaşamıştır. Bu cümleden olarak günümüze kadar hatıra ve belge olarak günümüze kadar gelmiş bu tarihi kilimi yapan Zennure Nene ile eşi Hacı Rıza Karakurt'u rahmetle anıyoruz. Aynı duygular elbette ki onları yetiştiren aileleri ve anne babaları içindir de... Torunları olarak onları anmak ve yaşatmak da bize düşen asli görevlerdendir.

TİMUR'UN BUGÜNKÜ SINIRLARIMIZDA BİZZAT UĞRADIĞI YERLER*

Stratejik öneme haiz yerler geçmişte olduğu gibi bugün de aynı öneme sahiptir.Bu merakla büyük bir imparatorluk kurmuş olan Timur'un bugünkü sınırlarımız içerisinde yer alan yörelere yaptığı seferler esnasında bizzat uğradığı yerler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hicri 788(1386)yılındaki ilk Yakın-Doğu seferi esnasında Nahcivan yanında (Irak Selçuklu Veziri Ziyaülmülk-Köprüsünü geçen Timur,Iğdır'ın kuzey-batısında ve Kağızman'ın doğusundaki Sürmeli Kalesi'ni almış ve kalenin Tuman/Tutan adlı hakimini esir etmişti.Bu olayı müteakip oradan göç ederek Kars Kale ve Hisarın'na gelip bunun da etraf ve civarını alan Timur,Kars Kalesi valisi olan Firuzbaht'ı itaate alıp,Kars'tan göç ederek Akbuğra mevkiinin yukarısına geldi.Kar ve yağmur mevsimi olduğundan buradan da ayrılıp Kitu -Zerşat-Çıldır-Akılkelek yoluyla Tiflis'e gitti.

Yukarıda arz ettiğimiz olay 1386 yılında başlayıp 1388 yılında sona eren “ Timur'un Üç Yıllık Seferi” esnasında meydana gelmiştir.

Timur'un ilk defa girdiği Sürmeli Çukuru ve kalesine Osman Gazi'nin atası Ertuğrul Gazi ve kardeşleri de uğrayıp bir süre kalmışlardır..

Tiflis'e giderek burada Gürcüler ve Altınordu'lu Toktamış'ın askerleriyle uğraşan Timur, kışı Karabağ'da geçirerek 1387(h.789) yılı baharında Nahcivan'dan hareketle kendisine itaat etmeyen Kara Koyunlular'ın üzerine yürümüştü.(Böylece bugünkü sınırlarımızı ikinci defa geçen) Timur hacı kabileleri ve ticaret kervanlarına saldıran Karakoyunlu Kara Mehmed'i yakalamak için (İlhanlı Argun Han'ın Ağrıdağ Bölgesindeki korusu:) Korug-Argun'a gelip,tevabiin ve ağırlığın Aladağ (Ağrıdağ) da durmalarını emretti; ve kendisi oradan askerleriyle hareketle Aydın Kalesi'de denilen Beyazıd (:bugünkü Doğu Beyazıd)'ı ele geçirdikten sonra Kara Mehmed'in oğullarından Mısır Hoca'nın elinde bulunan (Erzurum'un güney-doğusundaki) Avnik Kalesi'ne erişti.Timur bu kalenin zaptına girişmeyerek Avnik önünden hızla Erzurum'a varıp bu şehri aynı günde (1 Temmuz 1387) aldıktan sonra Ab-ı Cabakcur'a (şimdi: Bingöl ili merkezi Çabakcur'dan geçip sağdan Murat Nehri'ne karışan suya) gelip indi.Burada Erzincan idarecisi Taharten'in elçisini kabul ederek,oradan Muş sahasına teveccüh ile vilayeti ele geçirerek Ahlat'a geldi. Buradan a Erciş ve Malazgirt'e gitmiştir. Ahlat'ı ve sonra Adilcevaz'ı zapt eden Timur,ağırlığın bulunduğu Aladağ'a yönelmiş ve burada Abaka Sarayı çayırlığında biraz oturduktan sonra,yeniden Van Gölü havzasına inerek,Van şehrini almış ve 1387 güzünde İran'a dönmüştür Fakat Timur ordusuyla çekildikten sonra Kara Mehmed yine ülkesine sahip olup,Timur'un koyduğu

Koruyuculardan geri aldı...

“Timur'un Beş Yıllık Seferi” diye anılan 1392-1397 yılları arasında Timur 1393 Ağustos ayı'nda gelip Bağdat kapılarına dayandı.Bağdat'ı ele geçirdikten sonra kuzeye doğru harekete geçerek Tekrit'e geldi.Burada Erzincan Emiri, Karamanoğlu, Dulgadoğlu, Karakoyunlu ve Akkayunlu beyleri ile Sivas-Kayseri hakimi Kadı Burhanettin'e haber göndererek itaat etmelerini isteyerek ayrıca Memlük Sultanı Barkuk'a da kalabalık bir elçi heyeti gönderdi.Fakat Timur gelecek cevapları beklemeden harekatına devam ederek Güney Doğu Anadolu'ya girmiş,Musul'dan Resul'ayn (:Irak'ta)'a, oradan da şimdiki güney sınırlarımıza girerek Mardin'e gelmişti. Mardin sultanını esir alıp, zapt etmiş sonra Diyarbakır'ı yağmalayarak yaklaşık 10 bin kişiyi de öldürerek Beşari, Karaca Kala'yı da itaate alarak oradan Aladağ tarafına gitmeye karar veren Timur, Aladağ (Van kuzeyi) Meyyaffarikin, Batman ve Aşma ve Sivas yolundan Muş sahasına gitti.14 Recep 796/15 Mayıs 1394 de Muş sahasına indi.Emir Timur oradan göç ederek Ahlat tarafına gidip 2 Haziran 1394 yılında burada av yaptı ve Alıncak Kalesi'ne yönelerek, yolda Aydın Kale (Doğu Beyazıd) ve hisarına, oradan da şimdi Ermenistan sınırında kalan Üç Kilise/Eçmiyazin'ye gitti...

Bu sırada Avnik Kalesi (şimdi:Erzurum Köprüköy'e bağlı köy)'ne doğru yola çıkan Emirzade Mehmed'e yardım için geri dönen Timur,Eleşkirt yoluyla Avnik'e gelip önce sağlamlığı ve alınmazlığıyla ünlü iki kale olan Micingert(şimdi::Sarıkamış'a bağlı İnkaya köyü) ile Erciş'i alıp,o bölgede bulunan diğer birkaç kaleyi fethedip sonra da 43 gün süren bir muharebeden sonra 31 Temmuz 1394'te Avnik Kalesi'ni alarak,burada 5 gün toy yaparak Gürcistan'a gitmek için Aladağ ormanına doğru yola çıktı.O sahralarda ava çıkarak birçok dağ keçisi ve koç vurdu.Tekrar ılgar ederek vilayetleri itaat altına aldıktan sonra kalan ağırlıkları göç ettirerek Kars'a nazil oldu(26 Ağustos 1394) Burada bir şenlik yaptırdıktan sonra Çıldır-Bingöller (şimdi sınırlarımız dışında) yaylağından 15 Eylül 1394 de geçerek Tiflis'e vardı.

Bilahare Hindistan seferini yaparak,h 802 (1399-1400) yılında Azerbaycan'a geri dönen Timur, Karakoyunlu Kara Yusuf'un Calayırılı Sultan Ahmed'le Yıldırım Beyazıd'a sığınması üzerine Osmanlılar'a karşı tavır alarak, Anadolu topraklarına girmeye vesile buldu. 1399/1400 kışını Azerbaycan'daki Karabağ'da geçiren Timur,1400 yılı baharında Gürcüler'ın Mecusilerden bir taifenin Panaskert(Erzurum'un Olur ilçesi) de olduğunu duyunca birkaç gece yürüyüşü ile (Penek,Panaskert,Arduç,Oltu bölgelerinden giderek) Tanrı'nın inayeti sayesinde beş günde onların 7 kalesini zapt etti.Oradan da (Oltu üzerinden Pasın'a) muzaffer dönerek Aras nehri üzerine kurulu Çoban Köprüsü üzerinden geçip, Avnik'te ağırlıklarının bulunduğu yere erişti.Burada zevk ve sefa ile vakit geçirerek etraftaki meliklerin arz-ı ubudiyetlerini kabul etti.

Avnik'ten ayrılıp Pasinlerden hareketle Erzurum'a giren Timur,Erzurum ve Erzincan yaylalarından “ ora alınırsa Mısır,

Suriye ve Rum ülkelerinin tamamını alınıp” dediği Sivas şehrine geldi. Sivas’ı harap eden Timur, askerlerinin atlarını çalan Abulistan(Elbistan) vilayetine yöneldi.Oradan da Kahta ve civarındaki kaleleri aldırıp, Malatya’ya, oradan Hısn-ı Mansur’dan ilerleyerek Behisni(Besni) kalesine yürüdü.Buradan da Antep taraflarına doğru yola revan olarak Halep’e geçti. Şam’ı alarak oradan Halep’e, oradan da tekrar Urfa’ya döndü.Urfa’dan da göç ile Mardin şehrine geldi.Buradan Musul ve Bağdat’ı ele geçirip, Tebriz üzerinden Karabağ’a gelip 1401/1402 kışını burada geçirdi.Buraya kadar gelen Yıldırım’ın elçisine Kara Yusuf’un öldürülmesini veya Osmanlı topraklarından sürülmesini söyledi.1402 baharında da, bu olmayacak işi bahane ederek Yıldırım’ın üzerine yürüdü.Yolda Kars-Erzurum yaylalarından geçti.Bu sırada Tortum Kalesi’ni 5 günde zapt ettirerek oradan Erzurum sonra Erzincan’a giderek nazil oldu.Metanet ve hasenatıyla meşhur Kemah Kalesi’ni zapt edip buraya geldi.Burayı Erzincan valisi Taharten’e verip, Rum diyarına müteveccihen hareketle o memleketleri ele geçirmeyi kararlaştırdı.Bundan sonra ordunun Sivas sahasında geçit resmi yapmasını emretti. Havik Kalesi’nin fethini emrederek Sivas’tan hareketle beş merhalede (6 günde) Kayseri’ye geldi.Sultan Yıldırım Beyazıt, Timur’un Tokat yolundan Ankara üzerine geldiğini haber alınca Tokat’a geldi.Fakat Timur, Kayseri’den yola çıkıp Kızılırmak kıyısını takip ederek Kırşehir havalisine geldi.Diğer bir deyişle Kayseri’den üç menzil gidip dördüncü günü Çukığ (Çubuk)’a geldi.Sonra Sivas’tan hareketinin on-ikinci günü Engürüyye(Ankara) kalesini kuşatıp, Yıldırım Beyazıt ile 28 Temmuz 1402 de Çubuk-Ovası’nda savaş yaparak galip geldi.Engürü’den hareketle 6 merhalede Sivrihisar’a geçti.Buradanda üç günde Gazi Seyyid’e gidip, Karahisar’dan geçerek Kütahya’ya indi. Yazı burada geçirip etrafı yağma ve istila ettiren Timur bu olaylar esnasında Emirzâde Muhammed’e Bursa’yı idare etme emrini verdi.

Bu arada Akşehir, Konya ve Aydın’ı da zapt ettirerek- ki 1402 kışını Aydın’da geçirmiştir. Kütahya’dan Domaniç tarafına teveccüh etti. Burada iken Bursa’nın ganimetleri kendisine sunuldu.Domaniç’ten Traşlığ ve oradan Saranyos’a oradan da Tıgırtaş’a ve sonra da Balah’a vasil oldu.Burada bir müddet konaklayarak Yıldırım Beyazıt’ın oğlu Süleyman’ın elçisini kabul eden Timur daha sonra Ayasluğ (Selçuk)’a sonra Donguzluğ(Denizli)’a geldi.Burası Timur’un çok hoşuna gitti.Oradan da hareketle üç yerde konak vererek Güzelhisar’a geldi.Burada birkaç gün konakladı.Buradan Ayasluğ (Selçuk)’a ve Tire şehrine geldi.Birkaç gün de burada kaldı.BU sırada İzmir Kalesi’nden bahsedilip buranın Efrenç’in ileri gelenlerinin merkezi bulunduğu söylenince Timur, onları İslâm’a davet etti.Fakat onlar red cevabı verdiler.Üstelik İzmir Kalesi’nin sahibi komşu şehir ve adalardan kuvvet toplayıp karşı koymak istedi. Bu fasılda Timur kışlaktan kalkıp Hamid-ili(İsparta)’ne müteveccih olup ağırlığını şehre göndermiş idi. Sebebi ise İzmir Kalesi’ni kış mevsiminde Frenklerin elinden almak gayesiydi. Bu yüzden Emir Timur bütün askerlerini harekete geçirip hiç durmadan kaleyi ele geçirmelerini emretti.(1 Aralık 1402) 15 günlük kuşatmadan sonra galip gelen yine Timur oldu

Emir Timur, bu fetihten sonra Foça Kalesi’nin alınmasını emretti.Emirzâde Muhammed Sultan emri yerine getirdi.Bu sırada Sakız şehri hâkimi Sete de Timur’a tabiiliğini bildirdi.Bundan sonra Timur bir ay kaldığı Ayasluğ(Selçuk)’dan hareketle on yerde konak vererek Sultanhisar’a vasil oldu.Buradan Milas yolu ile Uluborluğ(Uluborlu) kalesine doğru yola revan oldu.Buranın kalesini yerle bir edip Eğridür (Eğridir) ve Nis Kalesine (Nis: Eğridir gölünde ada.Bugün de Nis veya Yeşilada diye anılır) yürüdü.Böylece bir günde üç kale zapt edildi. Ve Timur, Beyazıt ile oğlu Musa’nın bulunduğu ordugâha döndü..Konya’da bir süre kalıp, oğlu Şahruh’un ve torunu Hüseyin Şah’ın hazırlattığı parlak şenlik hoşuna gitti.Bu şehirde iken beyliklerini.kendilerine geri vermiş olduğu Germiyan ve Karaman beyleri gelip bağlılıklarını bir kere daha belirttiler.

Bundan sonra Timur, Akşehir’e giderken yolda Yıldırım Beyazıt’ın öldüğü haberini aldı.() (7 Mart 1403) Akşehir’de Yıldırım’ın cenazesiyle ziyadesiyle ilgilendi.Bu olaydan birkaç gün sonra da Emir-zâde Muhammed Sultan öldü. Bilahare Timur, Akşehir’den Amasya’ya yakın Kayseri tarafına doğru gitti.

Timur 1403 baharında Doğu’ya dönüşünde Sultaniye’de bulunan ailesine haber göndererek Avnik Kalesi’ne gelmelerini istedi.Orada buluşarak Emirzâde Muhammed Sultan için hayır ve hasenatta bulundu.Buradan Gürcistan’a gitmeye karar veren Timur, Kars arazisine girerek şehzâdeleri ve emirlerine hitaben bir konuşma yaptı.Birkaç göçten sonra Emir, Berts Kalesi’ne geldi.

İzmir’i aldıktan sonra kışı Anadolu’da geçiren Timur 1403–1404 kışını da son olarak Karabağ’da geçirerek buradan 1404 Mart ayı sonlarında hareketle Semerkand’a döndü.10 Ocak 1405 günü 69 yaşında Otrar’da öldü...

Bugünkü sınırlarımız içerisinde kalan topraklara ilk defa 1386 yılında giren Timur, 1387.1393.1394.1400 ve 1402 yıllarında sınırlarımızı son olarak terk ettiği 1404 baharına kadar altı defa bugünkü devlet sınırlarımıza giriş yapmıştır. Zaten yukarıdan beri saydıklarımız da Timur’un bu seferleri sırasında uğradığı yerleri tespit ve zikirden başka şey değildir.

Y.Doç.Dr.Gürsoy Solmaz

*Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Böl. Öğretim Üyesi

KAYNAKÇA

Aziz B.Erdeşir-i Esterabadi, Bezm-u Rezm, çvr.Mürsel Öztürk, Ankara 1990, .

Doğuştan Günümüze Kadar Büyük İslam Tarihi, c.IX,

Faruk Sümer Karakoyunlular,

Hoca Sadettin Efendi, Tacüt Tevarih, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, c I,

İsmail Aka, Timur ve Devleti, Ankara 1991

Joseph von Hammer, Osmanlı Tarihi (çvr:Mehmet Ata; bugünkü dille yazan Abdülkadir Karahan,) İstanbul 1990

M.Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, İstanbul 1953

Nizamüddin Şami, Zafername (çev.Necati Lugal) Ankara 1987,

Solak-Zâde, Solak-Zâde Tarihi, Haz. Vahit Çubuk, Ankara 1989, c.I,

Şeref ud-din Yezdi, Zafername, Kalkuta 1887, c I

8 MART KADINLAR GÜNÜ ÇAĞRIŞIMIYLA KADINLARIMIZ

Hız Havva'nın elma sunan kadınlığını günahkarlığa, sonrada türetmeye sunan ilahı gücün varlığına hep inanırım.Sonra o doğuran varlığın bir karın önce doğduklarının bir karın sonra doğanlarla çoğalması. Nihayet koca dünyada 300 milyon yıllık insan varlığı.

Hiçte güzel olmadığı halde güzelmiş gibi dilere destan Mısırdaki Cleopatra, Çin'de Mete'nin ilanı aşkta bulunduğu İmparatoriçe Lu, Eski çağın hiç eskimeyen ismi Saba Melikesi Belkis, buğdaydan un yapan Ay Hatun, Hz Meryem, Hz Hatice,Hız.Ayşe, Gazneli Mahmut'u korkutan Sümeyye , Gürcülerden meşhur Tamara, Kastilyadan (İspanya'dan) Kraliçe İzabella Fransızlardan Magna Karta, Osmanlıda Kösem Valide Sultan, Ruslardan Katerina,Yine Fransızlardan Mari Antuanet, İngilizlerden Filorans Naytingil bir çırpıda bilinen tarihin eskiden günümüze kadar aklımıza gelen isimleri. Tabi çağımızda de Mata Hari, Demir Leydi Margret Teakcer, Prenses Karolin, Latife Hanım, Semra Özal, Tansu Çiller...

Bunlara tanrıça sıfatını alanları katmadım. Sümerlerden, Asurlulardan, Hittilerden, Mısırlılardan, Yunanlılardan, Urartulardan vs..

Her aşkın bir mâşuku olduğu bizim toplumda Leyla Mecnunla, Aslı Keremle, Arzu Kamberle, Selvi Emrah'la anılır... Nenemiz, Anamız, halamız, teyzemiz, bacımız, kız yeğenlerimiz yakınımızdaki kadın grubundan kişiler. Birde bunlardan çok ayrı değerlendirdiğimiz hepsinden ön plana çıkardığımız sevgililerimiz vardır. Onlar ele avuca sığmazlar. Gönlümüzün en görkemli yerinde devamlı kalırlar. Hiç bir güç onları yerlerinden kıpırdatamaz. Silemez. Atamaz. Bunlara hayatımızın çok değişik zamanlarında rastlarız. Önemli olan rastlamamızdır. Rastladığımızda er geç vakit ne ise hiçte mühimsemeyiz. Sevgimizi sunma yollarını ilada buluruz. Bu sebeple derim ki kadınlar siyaseti, erkekler politikayı iyi bilirler diye. Siyaseti hizmet politikayı üretmek yanlarıyla anladığımızı hemen belirteyim. Aklıma gelen yukarıdaki yazdıklarımı düşününce en iyi anamı anladığımı sanıyorum. Anam derki "ana olacağı kapıda it ol; ondan iyidir," diye..Aklına geldikçe maniler söyler. Bitmez dualarını yüzüme üfledikçe bitmez bir rahatlık duyduğumu söylemeliyim. Sevgiyi en iyi o anlatmıştır bana o sayısız bildiği ve söylediği manilerin içinde:

" Sevgi seven mert olur

Sevgi yaman dert olur

Sevgiye bel bağlama

Sevgi muhannet olur..." diye...

Beş vakit namaz kılan anam 70 yaşında ve hala durmadan bir şeyler örer. Üretir. Şaşarım da şaşarım. Hâla "el-kızının" bana bakmadığından dert yanar."Ölürsem mezarımı derin kazdır" der. Bu sözü yana yakıla söylediği her değişik zamanda kendince bir sebebi vardır.

Ana diyince aklıma ana-dolu-ana, baba-günü, ana-can, kadın ana, toprak ana, ana gibi yar, anaç, analık gibi sözler gibi artı sözler varken; kadın gibi ağlamak, kadın gibi kaçmak, kadın kılıklı gibi negatif sözlerde var.

Kadın eli, yüzü, kafası, kıyafeti gibi ayırımı hep yaparlar da kadın yüreği ile erkek yüreğinin ayırımı hiç yapılmaz.

Çünkü kadın yüreğinin genişliği, hiç tartışma götürmez derecede büyüktür.

İSTİKLAL MARŞIMIZN KABULU VESİLESİYLE MEHMET AKİF VE MİLLİ MÜCADELE

1914 Harbi 1918 de imzalanan meş'um mütareke ile nihayet bulduktan sonra, galib devletler Osmanlı Devletini tasfiye ile kalmayarak Türk'ün öz yurdunu parçalamak niyetiyle hareket ettiklerini göstermişler ve Türk yurdunun her tarafına saldırmaya başlamışlardı. Umumî harpten son derece bitkin bir halde çıkan Türk Milleti bu muameleyi mukavemetle karşılamak zorunda kalmış ve bu yüzden memleketin her tarafında ayaklanmalar olmuştu... Bu ayaklanmalar sırasında Mehmet Akif, Sebilürreşad mecmuasında. Türklerin yirmi beş asırdan beri istiklâlini korumuş bir millet olarak yaşadığını ve esa-retle asla tahammül edilemeyeceğini haykırıyor, " manda" cılığı şiddetle eleştiriyordu.

Asırlar boyunca muhteşem zaferlerin zevkini yaşamış bir milletin çocuk-ları şimdi işgal acısını yaşamakta,hakarete uğramaktaydı...Daha dün Çanakkale'de destanı kahramanlıklar yaratarak gücünü ve imanını dünyaya ispat eden Mehmet-çik şimdi silahsız,cephanesiz,aç ve bitkindi...Akif'in şair yüreği buna dayanamadı.Fakat asla ümitsiz değildi.Biliyordu ki Asım'ın nesli bu milletin namusunu şimdiye kadar çiğnetmedi ve çiğnetmeyecek.Karamsarlığa düşmemek gerekirdi... Onun nazarında "Ati'yi karanlık görerek,azmi bırakmak" korkaklıktan başka, bir şey değildi... Nitekim işte Asım'ın nesli düşman çizmeleri., altında edilmeye,zelil olmaya rıza göstermemiş,Yunan işgaline karşı yiğitçe direnmeye başlamıştı. İşte bu "anne vatan" in kıyamıydı.

Mehmet Akif, İzmir'in işgali haberini alanca nasıl üzölmüşse ilk direniş haberlerini duyunca da öyle heyecana kapılmıştı. Artık bütün ümidi Anadolu'daydı... Anlamıştı ki Asım'ın nesli dipdiri ayaktaadır. Hür ve müstakil yaşamağa kararlıdır. " O halde, Anadolu'daki kıyamı desteklemekten başka çare yoktur"

Mehmet Akif, düşmana karşı yapılan mücadelelerin değerini ve lüzumunu anlamakta dakika kaçırmayarak evvela Balıkesir'e koşmuş ve oradaki mücahitlerle görüş-müş orada hitabeler irad etmiş halkı ayaklanmağa ve istiklâlini kurtarmak için savaşımağa çağırılmıştı. Zağanos Paşa Camii'nde :

Cihan altüst olurken seyre baktın, böyle durdun da
Bugün bir serserisin, derbedersin kendi yurdunda...

şiiirinin tamamını okuyarak,"Başarının sırrı birliktedir. Kapılarınıza kadar dayanan, onu kırıp içeri girmek harîm-i namus ve şerefimizi çiğnemek isteyen düşmanın bu namert taarruzuna karşı kadın, erkek, çoluk çocuk,genç ihtiyar herkese büyük vazifeler düşüyor" babında hitabeler söylemiş halkı ayaklanmağa ve istiklalini kurtarmak için savaşımağa çağırılmıştı.

Mehmet Akif Balıkesir yolculuğu ve Zağanos Paşa Camii'nde halka verdiği vaazla Milli Mücadeleye fiilen katılmış, düşmana karşı direnen yiğit mücahitlerin safında yer almış oluyordu. Bunun Damat Ferit Hükümetinin ve İngilizlerin hoşuna gitmeyeceği açıktı. Nitekim O'nu çok geçmeden Darülhikme'deki görevinden azlettiler...

Akif hükümetin ve işgal kuvvetlerinin baskısına rağmen Sebilürreşad'a yazdığı yazılarla Anadolu'daki mücadeleyi desteklemeğe devam ediyor, çok inandığı milletine ümit ve iman aşılamağa çalışıyordu. Asla ümitsin değildi. Yazdığı bütün şiirlerinde Türk Milletini ve bütün Müslümanları birleştirmeğe çalışıyordu.

Mütarekenin acı günleri birbirini kovalıyorken artan fırkacılık, tefrikacılık mücadelelerine de üzölüyordu. Bu sıralarda Anadolu'daki hareket de gitgide genişliyordu. Milli güçler Ankara'da toplanmaya başlamıştı.

Bazı kaynaklar o günlerde Akif'i, yürüyüşünden asker olduğu anlaşılan birinin Çengelköy'deki evinde ziyaret ettiğini,bu görüşmeden sonra Akif'in Anadolu'ya geçtiğini belirtmektedirler...

Anadolu kıyamının umumileşmesi ve Milli Mücadele ruhunun bütün memleketi kaplaması üzerine Anadolu'ya iltihaka karar veren Akif, Üsküdar'dan İnebolu'ya oradan da Ankara'ya hareket etti. Bir süre sonra ailesini de Ankara'ya getirdi. Üstad'ın Ankara'ya varmasından sonra Konya isyanı kopmuş o da bu delaletle mücadele etmek üzere Konya'ya koşmuş, isyanın bertaraf edilmesine yardım etmiş, sonra Ankara'ya gelmiş, Ankara'dan Kastamonu'ya gitmişti.

Mehmet Akif, Kastamonu'ya gelir gelmez Sevr Muahedesi ve Milli Mücadele konusunda halkı aydınlatma ihtiyacını hissetmiş ve Nasırlullah Camii'nde heyecanlı bir vaaz vermişti. Sevr'in ne mânaya geldiğini, galiplerin Türkiye'ye yük-lemek istedikleri bu Muahedenin iç ve dış yüzünü, kimsenin kalbinde zerre kadar şüphe bırakmayacak açıklık ve kesinlikle anlatmış, o zamana kadar pak anlayamamış olan Kastamonu halkının dehşetle aşılın gözleri karşısında bunu kabul etmenin esaret, zillet ve izmihlali kabul etmekten başka birşey olmadığını bütün açıklığıyla göstermiş, ne kadar vahim bir vaziyet içinde bulunduğumuzu uzun uzun anlatmış ve "Milletler topla tüfekle, zırhlı ile, ordularla, tayyarelerle yıkılmaz...Milletler ancak aralarındaki rabitalar çözülerek, herkes kendi başının derdine kendi havasına, kendi menfaatini temin kaygısına düştüğü zaman yıkılır...

Düşmanlarımızın bu gün bizden istedikleri ne falan vilayet, ne filan sancaktır; doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur hayatımızdır, devletimizdir..." demişti. Cemaat heyecandan gözyaşlarını tutamaz hale gelmişti. O gün Şark Ordu-sunun büyük bir zafer kazanarak Kars'a girdiği haberi gelmiş ve camide halka müjdelenmişti. Bütün Kastamonu muhiti bu sayede laikiyle aydınlanmıştı. Daha sonra bu konuşmanın metni basılmış, mecmualarda yayınlanmış ve memleketin her tarafına dağılmıştı.

Bu olaydan sonra Akif, T.B.M.M hükümeti tarafından kazalardaki halkı "irşad" etmesi için görevlendirildi.

Kastamonu*da çıkan bütün Sebilürreşad nüshaları bu vaazlarla doludur. Ayrıca bu nüshalar Anadolu'daki bütün vilayetler, sancak ve kazalara gönderilerek camilerde okutturuldu. Mahalli gazetelerde yayınlandı. Risaleler halinde basılarak Elcezire'ye kadar cephelerde dağıtıldı. Mehmet Akif'in kısa bir süre sonra yazacağı İstiklal Marşı, gerçekte bütün Anadolu'da ve bütün cephelerde okunan bu vaazların veciz bir özetidir. Milli Marşımızın kabul gününü anarken bahtiyarız ki, Türk Milleti Akif'in dediği gibi tek dişi kalmış tecavüz canavarını ezdi, kurtuldu... O'nun gayesini yaşatan hamle ile hayata atıldı. İstikbale doğru yürüdü, yürüyor ve yürüyecektir. Aşağıdaki mısraları ise ışık gibi...

Değil mi cephemizin, sinesinde iman bir
Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir
Değil mi cenge koşan Çerkez'in, Laz'ın, Türk'ün
Arab'la, Kürd ile bâkidir ittihadı bugün
Değil mi ortada bir süre çarpıyor..Yılmaz
Cihan yıkılsa emin ol..Bu cephe sarsılmaz...

SARIKAMIŞ'TAN_ÇANAKKALE'YE TARİH YAZANLAR

SARIKAMIŞ'TAN_ÇANAKKALE'YE TARİH YAZANLAR

1878 de Üç Sancak yöresiyle birlikte Moskoflara terk ettiğimiz, yöremizde Rus idare ve zulmü devam ederken Birinci Dünya Harbi'ne girdik. Bunun akabinde mevsimin geçtiği ve kış bastırıldığı sırada Doğu cephesine gelen başkumandan vekili Enver Paşa, planları İstanbul'da hazırlanan "Sarıkamış Harekâtı" ile büyük bir çevirme taarruzuna girişti... İşte o zaman Micingert'e kadar gelip saldatlara moral vererek madalyalar dağıtan Rus Orduları Başkomutanı II. Nikola az kalsın bir keşif müfrezemizin avı olacakken, saman sandıkları içinde ancak kaçabildi.. Sarıkamış'tan beş gün haber alamayan Rus komutanı, müttefikleri İngilizlerden yardım isteyerek, "İkinci bir cephe açılarak Türklerin mutlaka durdurulmasını istedi" ki bu yüzden bize karşı Çanakkale cephesi açılmış oldu...

Bu zaviyeden bakarak değerlendirsek önsözü Sarıkamış'ta yazılmış olan Birinci Dünya Harbi'nin bu sayfası anlatmakla bitmeyecek Çanakkale Destanının yazılmasına sebeptir.

Ruslar Sarıkamış Harekatımızda fazlaca sıkışınca Müttefikleri İngiliz ve Fransızları arayarak Türklerin durdurulması için ikinci bir cephe açılarak yüklerinin hafifletilmesini istediler. Bunun üzerine İngilizler ve Fransızlar Çanakkale Cephesini açmaya karar veriler.Sarıkamış Harekatı 17 Ocak 1915'e kadar devam etmişken bu zamana kadar da İngiliz ve Fransızlar hazırlıklarını tamamladılar. 19 Şubat'ta saldırıya geçtiler ve 18 Mart'ta da yenilgi şamarını yiyerek Çanakkale'nin geçilmezliğini anladılar...Bu hesapla 18 Mart Çanakkale Zaferimizin şanlı tarihi 96 yıl evvel yazılmaya başlandı.

*

"Çanakkale Geçilmez" diye haykıran zamanın imkansızlıkları içinde düşmanın çok üstün silahlarına cesaret ve imanla karşı koyan,şehit ve gazilerimiz Türk gücüne karşı durulamayacağını bir kere daha cihana göstermişlerdir. Çanakkale Savaşlarında Türk ordusu Avrupalı,Asyalı,Afrikalı,Avustralyalı,Yeni Zelandalı kuvvetlere karşı kahramanca dövüşmüş,Çanakkale Boğazını geçmek ve Türk vatanını istila etmek için zorlayan sayı ve teknik bakımından çok üstün olan bu rengarenk güçleri,Mehmetçik sadece Türk milletine has istiklal sevgisi ve ruh kudretiyle durdurmayı başarmıştır..

Sekiz buçuk ay süren Çanakkale savaşlarında Türk ordusu Seddülbahir'de, Arıburnu'nda, Kumkale'de, Anafartalar'da, Conkbayırında 250 binin üstünde kayıp verdi.Haklı olarak diyebiliriz ki her Türk ocağında bir Çanakkale şehidi vardır... Tarihin her döneminde yurdumuzu, ulusumuzu; kanı, canı, iman ve hayatı pahasına koruyan,asil milletimizi,mukaddes vatanımızı vakarla yaşatmak amacıyla ölmesini en iyi bilen,vatanı uğrunda fedakarlık sınırı tanımayan..Türk yurdunun her köşesini aşkla feragatle; savunmada üzerine düşen görevleri, şanlı tarihinin derinliklerinden, güçlü ve disiplinli geleneklerinden aldığı, kudretle başaran Mehmetçiğin Çanakkale'deki kahramanlıklarını anlatmaya kısa bir sürede kelâm yetmez...

Birinci Cihan Harbi'nde bu savaşın benzerini başka bir cephede göremeyiz... Hem yaşanan sahneleri, hem de taşıdığı mânâlar bakımından...

Çanakkale'de de ilk büyük saldırı 19 Şubatta yapıldı. 16 düşman harp gemisinin top ve makineli namluları kızarıp, narlaşincaya kadar devam eden ateşi boğaz içinde sağlam yer bırakmamıştır ki, karaya da kuvvet çıkartmak için çok uğraşılsa da her defasında ters- yüz edildiler.

18 Mart 1915 e varıldığında Fransa ve İngiltere 20 gün geceli gündüzlü yürüttükleri tahrip ve mayın temizleme işlerini yeterli görerek, 17 Martta tek mil donanmalarını boğaza soktular... 18 Martta önce İngilizler sonrada Fransız donanmaları biri birlerini takip ederek boğaza girdiler... 7 saat süren bu deniz taarruzu sonunda yalancı pehlivanlar gibi Erenköy koyunda dolaşan 16 düşman zırhlısının beşi batmış, 3 de ağır yaralanmıştı. Bizim kırkdört er gibi pek azdı...

Daha ilk kayıplarında şaşkına dönen düşman amirali nasıl bir emir vereceğini şaşırılmıştı... Gemilerini yeniden ileri hatta sürdürdü ise de Türkün hamaset dolu zafer destanlarının Çanakkale ufuklarında yazılmasına engel olamadı... Düşman zırhlıları batma yarışı yaparcasına denizin engin derinliklerinde kayboluyorlardı. İşte 18 Mart Çanakkale gününün şanlı tablosu... İşte düşmanın hüsrana dolu deniz muharebesi... Buyurun kıymetli Türk ressamı, dünyanın hayranlıkla seyrettiği meşhur tabloları çizin... Buyur büyük Türk şairi gönlümüze manevi bir abidenin kitabesi gibi destanını yaz...

Eski dünya, yeni dünya bütün akvamı beşer

Kaynıyor kum gibi mahşer mi... ? Hakikat mahşer ...

"Bütün filo Limni ve Bozcaadaya çekilsin" erini düşman kuvvetleri amirali acıda olsa yazıp maiyetine bildirmişti. Dünyanın beklediği haber duyuldu Çanakkale geçilmez bir Türk seddidir... Düşmanın bu hezimetiyile ilgili olarak komutanları Hemilton, "Gelibolu yarım adası kırılması harita üzerinde görüldüğünden daha çetin bir findığa benziyor." Diye yazarak harbiye nazırı Lord Kitchner e bildirecekti...

Çanakkale'yi denizden geçemeyen düşman birkaç ay sonrada karadan geçmeye teşebbüs edecektir... Bu seferde al-kanlara boyanan Çanakkale dereleri düşmana maşatlık olacaktır...

Arıburnu'nda teşekkül eden bu ilk cephede Mustafa Kemal naçarene çekilen askerlerine "cephaneniz bitti ise süngünüzde mi yok" diye emir verdiğini hatıralarında anlatır...

Gelibolu yarım adasında harp eden Türk eden İngiliz ve Fransız imparatorluklarıydı. Bu şu demektir. Onların ardında ve emrinde anavatanlarından başka Asya, Afrika ? ve Avustralya'nın sömürge kuvvetleri de vardı. TÜRK kahramanlığı ile hepsi de hak ettikleri dersi aldılar... Nasıl mı?.. Misallerinki kısaca arz edeyim. Çanakkale'deki Müttefik kara kuvvetlerinin komutanı Hemilton, "Gelibolu Günlüğü" adlı eserinde, "Türklerin tek elle yenik düşürülmesinin imkansızlığını gördüm. Yine Türkler geliyor. Nasıl oluyor anlamıyorum. Bilmem bunlar nasıl askerlerdir. Aklım almıyor. Biz makineli tüfekle ateş açıyoruz. Türkler süngü takıp –Allah Allah- diye bağıarak hücumla kalkıyorlardı..."

İşte bu "Allah, Allah" sesleri yarım yüzyıldan beri o kıyılarda, o topraklarda o yamaçlarda yankılanıp duruyor. Orada, o topraklarda, o sularda Türk'ün bağımsızlık destanını kayalara, denizlere ve göklere kanlarıyla yazan yüz binlerce kefensiz, mezarsız ve adsız TÜRK evladı yatıyor... Bu şehitlerin kahramanlık destanları anlatmakla bitmez... Hangisini anlatsak... 40 dakikada 26 mayın döşeyen "Nusret" mayın gemisini mi? "Demirhisar" ve mürettebatını mı, künyesi Akşehir' in Karapınar köyünde Mehmet oğlu Mustafa Çavuş'un Kanlısirt'tan ölüm kusan melun düşman mitralyözünü mü, ? gidip düşman siperlerini basarak tek başına alıp gelişini mi? 5500 kişilik Türk erine karşılık 30 binlik düşman kuvvetlerinin düştükleri hallerini mi? Anafartalar da göğsünden yaralanıp, anne yadigarı saatinin kurtardığı, Mustafa Kemal'in yanındakilere bu durumu sezdirmeyişindeki metanetini mi? 18 Mart Çanakkale savunmasında Mehmet oğlu Seyit'in 276 kiloluk top mermilerini sırtında taşımasını mı?...

Birinci Dünya savaşında İngiltere Bahriyesi I. Lordu WW. Churchil, 18 Mart zaferimiz için kendine has üslubuyla şöyle yazmıştır. "18 Mart sabahı muzaffer Avrupa sarsıldı... Fransa, Flander, Galıçya , Balkanlar, Filistin, Suriye ve kuzey İtalya 18 Mart sabahı Çanakkale Boğazı'nın güçlü akıntısı altında mahvolup gitti."

Çanakkale kahramanlığı ile ilgili bir kahramanlık örneği de Kocaçimen Tepesinde 19. Tümenin, 57. Alayının yaptığı savunma savaşlarında son er ve son subayına kadar şehit olarak Türk savaş tarihinde kazanılması zor bir makama yükseldiğidir...

Bugün orada yazılı Ezeneli Yahya Çavuş ve arkadaşlarının abidesi için eski Çanakkale valilerinden Nail Memik Bey'in yazdığı şu dörtlük ne kadar manidardır:

Bir kahraman takım ve Yahya Çavuşlar...
Tam üç alayla burada gönülden vuruştular...
Düşman tümen sanardı bu şahlanmış erleri...
Allah'ı arzu ettiler;akşama kavuştular...

Meşhur İngiliz gazetesi Times'in Çanakkale savaşlarını takip eden muhabiri ise gördüğü Türk kahramanlık manzarasını şöyle ifade eder: "Gemi toplarımızın hücum safları arasında patlayan mermilerinin havaya uçurduğu cesetler; parça parça etrafa saçılıyordu... Bu cehennemi topçu ateşi bile Türk saldırılarını durduramıyordu. Tüfeklerimizin namluları, kızıl hararet derecesine gelmişti... Türkler bu gün şüphesiz pek büyük cesaret ve yiğitlikle savaştılar ve muvaffak oldular..."

Büyük Türk milletinin tarih yüzlerce savaş ve zaferden olmuştur. Çanakkale savaşları bu zaferlerin en büyüklerinden, kahramanlık ve fedakarlığın sembolleştirildiği en anlamlılarından biridir...

Çok kısaca Mustafa Kemal'in önderliğinde kazanılan Çanakkale zaferi, Türk denizcisinin ve Topçusunun şahsında daha da yücelerek Türk'ün,Müslüman Anadolu'nun cesaret ve azmini bütün dünyaya duyurmuş, düşmana karşı koyan şehit ve gazilerimiz, Türk gücüne karşı koyulamayacağını bütün cihana kabul ettirmişlerdir.

Diyoruz ki: "Türkün ezecek kuvveti var, kendi ezilmez

Dünya şunu bilsin ki, Çanakkale geçilmez... "

diye haykırarak Türk'ün yılmaz azmi ve askeri dehası ile neler yapmaya muktedir olduğunu dünyaya bir kere daha ispat eden aziz şehitlerimizin manevi huzurunda tazimle eğiliriz... Bu vesile ile Türk varlığının sönmez güneşi tarihteki Mehmetçiğe, bu günkü Mehmetçiğe ve yarınki Mehmetçiğe Çanakkale Zaferi yıldönümü kutlu olsun...

Yıllar Sonra Bir Gece

Gözleri kömür kirpikleri kalem gibiydi... ufak bir gamze yanaklarında paratoner gibi
duygu şimşeklerimi çekerdi de söyleyemezdim

Ah dilim ah... Susardı nedense yutkunurdum öylesine
itiraf ederim ki yıllar sonra da olsa bende izi de kalmış sözü de...
gecelere yıldız ol gündüzlere sevgi bulutları gibiydi...yağmur olur yağar...Rüzgar olur eserdi...sevda olur; gönül
yaylarına o haliyle konuk olurdu...zaman, sözü edilmeyecek şeydi...kilit vur o zamana geçmesin,diye yakarışlarımız
az değildi...

İş böyle olunca hatıralar faslından deli yürek dem vursun... sevdanın perdelerinden fısıldayabildiğince bişeyler
söylesin...

Bi tanem yüreğini seveyim
Yüreğinde bir yerlere koy beni
Bi tanemsin ne istersen söyleyim
Al içine baştan başa yay beni

İki kelime anahtar olur gönül kapıma..."Seni Dinliyorum" derdi... Sussa bile anlardım; konuşsa zaten
bahtiyardım..Bilirdim ki gecenin bu yarısında gönül diyarlarında dolaşmak pek tekin de değildir.Öyle olunca içimden
kopmaz mı bir iki mısra eklemek ...

Bilirsin ki buralarda yaylalar,
Kış mevsimi boran, tipi her şey var
Ama içerimde senli her diyar
Böyle seven iştirsen duy beni...

Ey sevgili: mutlu ol yeter derdim... Gerisi ne ola ki... Mutluluğun mutluluğuma vesile olur elbette. Yalnızlıktan gelip
yalnızlığa giderken yol arkadaşlarım seni düşünen hayallerim olur. Kalp kanatlarım açılır ta buradan oraya kadar.
Bakarsan, yazılmış iri harflerle okuyacağın şu mısralardır

İlhamımsın, sevdiceğim, sevgilim
Bak seni görünce durmuyor dilim
Sana gönül vermiş deli biriyim
Sen ise gönlünde kalan say beni.

TATLI BİR RASTLANTI...

O benimle her rastladığında sevgi ve sevdanın ince eleklerinden laflar ederdik.Yine o tarz sohbetimizi yaptığımız bir akşam vaktiydi.

Baharın yaza meylettığı günlerin tatlı rehaveti, içimizde dengesiz düşüncelere de ilham olmuyor değildi...Rüzgarın serince estiği bahçede yani filiz vermiş ağaçların tatlı uğultulu sesleri içimde bir terennüm gibiydi...O sevgili dost, her zaman gibi uğradığı bahçede çimen, çemen adına şeyler görmek ya da toplamak için uğramış olmalıydı.Onu gördüğüm an vaziyet alıp, duyacağı tonda on an içimden geçen cümleyi hemen söyledim.

-Elif ile Mim'im demiyle hem-dem olma arzumu sevgi çiçeklerimin rengini nara çevirdi...Keyifsiz bir bakışla, bana doğru döndüğü an, nerden aklıma geldiyse şu şarkı sözünü de ekledim..

-akşam oldu hüzünlendim ben yine hasret kaldım gözlerinin rengine..

O ise aynı ruh halinde olduğunu şöyle belirtti.

-hüzün akşamdan mıdır ki..Benden de varda..

Nedenini sormama fırsat vermeden

-nedenini bilmiyorum; dedi..

Ben:

-Akşamdandır. Sende varsa dağıtalım o zaman, dedim.

O:

-En iyisi suçu akşama atmak galiba, dedi...

-Yok yok diye cevap verip, şu cümleleri de ilave ettim.

-İnsanın içine kül rengi tonlarda sıkıntılar serpişmiş gibi bazı haller olur ya. Ha işte ondan akşamın karasına benzediğinden belki de içimiz sıkılır. Oysa düşünsene cici, kibar ellerin; engin ufuklar kadar sıcak bakış gözlerin; kaç kelâmı iyilikle söylemiş dudakların, o dediğin rengi veya duman rengini kabul etmezler ki... Oysa içinin ve gönlünün seni sevdiğimi söylediğim rengi daha bir başka renk...İşte o renk yavaş yavaş dediğin rengin önüne geçecek, hatta geçti bile...

Seni seven bir yüreğin bazen ve bazen bir, seni hayal ettiğini düşünebiliyor musun?

Ketumdur; diyeceğim bir hissin, aslında yüreğinden sağılan duygu olduğunu bilmiyor muyum ki?

Bu da nerden çıktı, desen de seni sevmek ayrıcalığı yüreğimin dilime mustusu değil midir ki?

Dünya hali, olacak olmuşların, olmayacak ihtimallerle seni sıkışlığı gelen baharın mahmuri haletidir de... Şimdi gelsin çay, gitsin kahve şöyle bir irkil ve toparlan. Yüreğindeki bir sevgi varlığını yokla ve tatlı bir tebessümü yaşat çok yakışan dudaklarına...

Sonra da seni sevdiğini söyleyen bu mecnuna, sen de aynı lafzı kullan ve de ki:

Cümlemi dikkatle dinlerken o cümle bittiği an dedi ki:

-Evet, seni sevmemek mümkün mü? Deli fişek

-Eee.. sevgin söylediğin deli fişek yürekli, bu âdemoğlu seni, hislerini alıp da pembe bir renk tonunda boyayarak demez mi sana...

O yine bir alıntıyla cevap verdi..

-kıyısı olmayan cümleler kur bana...

...

üşüyen mevsimler de aklıma toparlarken içimi-dışımı yoklamak, sakladıklarımın gizemli kutularını açıp korkularımın silahını kuşanmak yıkıcı bir yalnızlık depresi gibi. sonbahar, arsız bir sevgili gibi kollarını dolayınca kalemime; hüznümü soranlara "bir şeyim yok, iyiyim!" diyorum... Oysa benim bir şeyim var! Dilimin ucunu dokundurduğum kutsal sözlerle sadece seni kandırabiliyorum. Hâlbuki çalımı laflarla hayat kurgulayan acemi yazarlar gibi ağlıyorum içime. sonra aynalar, yalanı yakalanmış vicdan kadar mahcup ediyor beni.

Aynı anda benim aklımdan şu dizeler geçiyordu.

Ey gözleri efsun, siması şirin

Kaç zaman, sevdama paylayan güzel...

Kanat çal kalbime, gel sevgice sin

Gönlümü divane eyleyen güzel...

Ey bakarken gözleri gülümseyen sen

Bir gülüş zor mudur ? şöyle bir gülsen
Sana sevgi benden gelsin denizden
Gönül köşklerimde yaylayan güzel...

O devam etti.

-oysa ben, yakamı ellerinden kurtardığım sevgili bilirdim eylül'ü. zaman aralıklarında tütün sarılmış şiirlerimi tozu dumana katarak koşturduğum, okuttuğum yârim bilirdim. büyük saçmalıklarına aldırmadığım umursamazlığım, kuşları fark edip yabancı bilmeden herkesi sevebildiğim çocukluğum bilirdim. şimdi içim de sana karşı sonsuz bir küslük var!

Ben onun yazdıklarını tefsir ederce cevap vermeye koyuldum. Cümleler ard arda kalemimden dökülüyordu. Neyi nasıl ifade ettiğimin farkında olmakla beraber bazen anlamadığı da olmaya bilirdi de.Hoş anlamadığı yri sormak fırsatı vardı.Devam ettim.

-Bu hal içinde iken o orada, ben burada yazmışız birbirimizden habersiz... Karşılaştırınca fark ettiğim, ikimizin de kalemlerle dostluğunun sevgi resimleri çizecek kadar çok olduğuydu dediği çalimli laflarla hayat kurgulayan acemi yazarlardan mıydım? Bilmem ama aynalara tutsak olacak kadar zamanı tınmayanlardan olmadığını, çok ayan beyan biliyor olmalıydı.

Elbette bir testere gibi geçen zamanın içindeki sevgi nüvelerini okşayıp irdelediğimin farkında idim de levki zamanın tezat geçmeyeceği hangi nesne veya varlık yoktu ki o zaman bunu karamsarlıkla değil doğal bir halin tecellisi gibi görüp hissetmek daha bir iç dünyası aydınlığına yanacak lambalık olmaz mıydı biliyorduk ki bir ışık huzmesinin bir ucunda o bir ucunda ben olmakla birlikte o huzmenin merkezi değildik ama o merkeze bağlı olduğumuzun da çok farkında idik.

O devam etti:

-üşüyen mevsimler de aklımı toparlarken içimi-dışımı yoklamak sakladıklarımın gizemli kutularını açıp korkularımın silahını kuşanmak yıkıcı bir yalnızlık depresi gibi sonbahar arsız bir sevgili gibi kollarını dolayınca kalemime; hüznümü soranlara "bir şeyim yok iyiyim!" diyorum oysa benim bir şeyim var! dilimin ucunu dokundurduğum kutsal sözlerle sadece seni kandırabiliyorum hâlbuki..

Ben bir yine laf yetiştirme arzusuyla yazdıklarına devam edecekken

-Gülümseyemiyorum, dedi.

-Bana baktığını düşün şu an... Seni sevmek ne güzel bir haz... Senle olmak, sevginle dolmak, ama öyle ama böyle, dedim...

Hiç düşünmeden yazdığı cevap şöyleydi:

- çok teşekkür ederim. sen yaslamak istediğim dağ gibisin..Güvenli, huzurlu...

Dedim ki:

- eyvallah, seni sevmek ne güzel. Yüreğim boşuna dürtüklememiş hislerimi...

Öylece sustuk ikimizde. Ne yalan söyleyeyim benim içimdeki gri bulutlar çoktan kaybolmuştu. Ona da sormalıydım şimdi, daha rahat mısın diye?

Ve sordum..

-Evet,dedi...Gülümsedi...Kocaman bir deste gül göndererek, teşekkür ettiğini de açıkça belirtti.

Ah.. ah.. işte sevgi...işte dostluk,işte paylaşım...Gerisi başka ne ola ki...

Yüregini sevginin yelkenlisinde açanlar...

Yüregini sevginin yelkenlisinde açanlar...
Sevgi diyince coşarcasına koşanlar...
Yalan da olsa, biteceğini bilse de,
Sevgiye sevgisini esirgemeyenler...
Yüregini evlek evlek sevgi tohumlarına adayanlar...
Şayet o haz ve hissi,
Gönül tezgâhınızda ilmek ilmek dokuyorsanız
Ve bir kalfaya ihtiyacınız varsa ben buradayım...
Arkadaşlarım siz gibileri düşünen hayallerimdir...
Sevginizi dolduracak kalbiniz yoksa
Boşaltacağınız avuçlarım daima açıktır...
Bitmezce dua eder gibi...
Sevginiz ve sevgimiz bitmesin diye...
Böyle duadan anlamayanların,
Seccadeleri sevgi adına hiç açılmasın...
Şayet riyası varsa içinde...
Çünkü,
Alacası içinden olan insandan, herkes korkar...

En İyisi Susmak mı?

-Şu demet demet kırmızı güller senin diyerek yaklaştım yanına.Büyük bir memnuniyetle aldı.Tebessüm etti.Derin bir gülücük ve tatlı bir tebessüm inci gibi beyaz dişlerini görmeme de yetmişti...Sanki bir an durdu,yutkundu ve bakışlarını üzerimde dolaştırıp elindeki güllere bakarak

-daha başka kime...? dedi.

Ben şaşırıdım ama hemen de cevap verdim.

-Bak sen...diyerek geçiştirmek istedim.Ama o, menekşe gözlerini gözlerimin odağına kilitler gibi bakınca,

"içimde en güzel dilekler senin inanki bu al çiçekler senin" dedim.

Rahatlamıştı.

-Eyvallah aldım; kabulüm... çok güzel kokarlarmış, diyerek memnuniyetini belirtti.

Ben aklıma gelen bir olayı anlatarak ona hem çok bilmişliğimi, hem de uygun bir cevap vermek istediğimden söze başladım.

-O hikayeyi bilirsin değil mi ? Adem ve Havva dan başka dünyada kimse yok..Adem babamız bir yere gitmiş, gecikmiş vs derken çıkagelmiş. Havva anamız demiş ki,nerde kaldın yoksa orada biri mi vardı gibilerden... Nedense aklıma geldi de aktardım; dedim...

Birbirimize bakarak gülüştük. Zeki bakışlarının gerisinde ne demek istediğimi hemen anlamıştı.

"Şimdi söyle hangisinden tutayım.? Gözlerinden mi? Sözlerinden mi.?" Diye bir soru sordu...

Bende: gözlerini kapat, sözlerimi de dinle,diye cevap verdim...

-Olur,dedi...

O anda içermiden bir yerlerden aynen aşağıdaki sözler tek tek sıraya geçmiş gibi dökülmeye başladı.

"Söz iç tezgahımdan süzülür, çıkar. Bazen ben bu nasıl olur; diye hayret ederim. Gözlerim de sözlerimin huzmesini sunar. İçim kaynayınca demlenmek bana düşer.Demlenmiş bir çayı sana sunmak gayretim başka bir zaviyeden gayretkeşlik, başka bir nazardan işgüzarlık gibi telakki edilse de inan ki temiz bir ibrikteki saf su gibiyim. Hangi niyete kullanırsan o minvalim ...

-Süperr...Bilirsin benim her söze cevabım yok..Ben seni dinleyim. Hep sen anlat ve ben dinleyim,diyince

-Yoo olmaz dedim.. Çok konuşunca ayar bozuluyor,dedim..

-En iyisi susmak mı? Diye sordu...

-En iyi cevap susmak ama en iyi hal susmak değil,diye cevap verdim...

-Benimkisi hangisi? Hal mı ?cevap mı? Dedi.

İşte o zaman içimdeki o kaynayan su, demlenmek arzusunu bazen bir sungu değil de sevgisini demsizlik haletine döndürür; ki o da hesapsız dönen değirmen taşına benziyor...Ur ufak ne varsa unlaştırmak keşmekeşliğine dönüyor.O zaman gönül değirmenindeki un olmak isteyen arzular, ötelenmiş oluyor.Bu durum ise Şems'in satranç oynarkenki daldığı düşler gibi..

Pervane rüzgarla dönse, suyla döndüğüne göre daha sıkıntılıdır. Ne de olsa nöbet tutan değirmencinin töhmetini işitecektir ya.Suskunluğun ikrarıdır; elbette..Ama edep defterindeki hanelerin, ilgili maddelerinin karşısına yazınca, unutmaman lazım olan geri durmayı deniyorsun.

Haklısın, ama unuttuğun nefsinin terbiye ederken kullandığın, yuların keskin demirleridir.O demirler içine attığın gizlerdir; ama dürtülerinin verdiği ızdırıp ta aşka acıdır.Oysa susmanın yanındaki tebessüm, ikrarı belirler ama temkini de hatırlatır.Ben o zaman gönlüme sınırsızlığın sınırını öğütlerim.Bu öğüt sendeki sessiz kalışın içindeki gülmeyi hissetmektir..Aslında sendeki marifetin anlamı da budur; derim.

Gönlüm de bazen bana, bazen de sana sitem eder; durur.İşte o zaman bende gönlüme senin bana yaptığın tavrı tarz diye sunarım ..Susarım....

OKULLARDAKİ KEP TÖRENLERİ

Ülkemizde uzun bir süredir baş örtüsü meselesi adıyla başlayan ve devam eden bir hususu herkes biliyor.Yine herkes bu konuda şu bu şekilde çeşitli fikirler düşünebilir.Düşünenler de uygun ortamlarda bu durumu dile getirdiler.

Son aylarda etkili makamların insiyatifiyle başları örtülü öğrenciler özellikle üniversitelerde derslere devam ediyorlar.Konuyu da yine şu bu şekilde kaşıyan kimse de olmadığı için sorun şimdilik çözülmüş gibi düşünülebilir.

Başörtüsü sebebiyle okuldan uzaklaşanlar,tahsillerine ara verenler vs de unutmadığımız olaylardandır.

Ülke olarak yıllarca başörtüsü olmalı, olmamalı diye kavga edip durduk ama biz bu kavga ile uğraşırken üniversitelerden başlayarak okul öncesi öğrencilere kadar inen bir kep giyme töreni furyası başladı ki bir Allahın kulu buna dikkat çekmedi.Kep hepimizin bildiği gibi papaz yetiştiren okullardaki simge bir şeydir.Hırsıyanlığı çağrıştırır ve bizim kültürümüzle hiçbir ilgisi yoktur.Kaç yıl öncesine kadar birkaç fakültede öğrencilerin diploma günlerinde takıp mezuniyetlerini kutlarken gördüğümüz papaz şapkası kep, ülkemizde öyle bir halde yayıldı ki artık diploma veya mezuniyet törenlerinin adı bile kep ygiyme töreni diye anılmaya başladı.

En garibime giden ise başörtüklü öğrencilerin bu hırsıyanlık simgesi unsuru kafalarına takıp kep töreni kutlamalarında boy göstermeleridir.Her kim başardıysa bu işi tereyağından kıl çeker gibi başardı ve hiç kimse de fark edemedi.

İlk okul öncesi sınıflara kadar inen kep töreni alışkanlığına hiç bir okul yöneticisi de ses çıkarmamaktadır.Hoş bu inceliği düşündüklerini de sanmıyorum ama bu da bir gerçektir.

Mezuniyet törenlerinde bizi anlatan bir şey yok mudur bilmem ama bildiğim bir külah dahi örtülse kepten daha çok şık olacaktır.

Buna müdahale edecek öğrenci,veli,hoca,müdür,rektör vs..vs.. yok mudur diye hala düşünüyorum.Bir bağnazlık içinde olarak yazmadığımı da belirmeliyim...Bu küçük yazımda sanıyorum ki merakımı izah edebildim...

MODALAŞAN GARİP HALLER...

Bulduğum şehiri gezmeye gelenlere rehberlik etmemi rica eden arkadaşımın bu isteğine hayır diyemedim...19 Mayıs 2011 günü sabahleyin saat 9 da İzmirden gelen uçaktan gelecek olan misafirleri karşılayıp, şehire doğru yola çıktık.

Kısa bir zaman sonra sabah kahvaltısına oturan 20 kişilik gelen misafir grubunun, genelde öğretmen olduğunu öğrenince de yalan yok ya içim rahatlamıştı. Ne de olsa aynı meslekten arkadaşlar olmanın hoşluğu bir başka olacaktı...Eee üç günlük tatilde buralara kadar gelmenin maddi hesabını yapmak da bizim dışımızda...

Planda olmayan bir kısım tarihi ve turistik yerleri de gezi planına ekleyerek el verdiğince iyi bir gezi olmasını istiyordum. İlk etapta herşey yolunda gitti. Çoğunluğu bayan olan misafirler öğlen ezanı okunduğunda namaz kılmak için camiye gittiler. Tamamı olmasa da çoğu namaz kılmak için camiye gittiler. İnsanın inanışını her şartta yaşamak arzusu güzel birşey...

Şu bu yerleri gezip, program bitmişken grup 30 km kadar uzaktaki bir köye de gitmek istediklerini söylediler...Bu köy, dini söylemleri ile tanıdığımız dünya çapında açtığı okullarla ülke tanıtımında katkısı azınsanmayacak bir akil kişinin, bir süre yaşadığı köy imiş...

Oysa bu şehirde ziyaret edilecekse pek çok manevi şahsiyetin olduğunu da bilmeyen yok gibidir. Neyse bu da işin başka bir yanı..

Her ne kadar bu köyde ne var; neden gideceksiniz ki tarzında merakımı gidermek açısından da orta yere birkaç şey sordu isem de karşı taraftan gelen tepki dolu sözler beni allak bullak etti. En azından böyle bir kişinin, bir zamanlar yaşadığı bu köye gitmenin sevap olacağı gibi sözleri işitince şaşkınlığım bir kat daha arttı...Neden medet ummak gerektiği gibi bir yaklaşım tam bir garabettti. Kulları çok değişik manevi olgu gibi görmek, bunda da ısrarcı olmak huyu, sanırım son zamanların modası olmalı...

Nihayeti gittiğimiz 50 haneli köyde akşam vakti idi...Misafirhane diyeceğimiz bir eve gidenlerin hangi manevi haz ve duygu içine girdiklerini bilmiyorum..Olduğunu da sanmıyorum. Konuyla alakalı bir yorum yapılmasına tahammül edemeyecek kadar bağnazlık, inanç terazisinin hangi kefesinde tartılır onu da bilmiyorum. İnanmak ve gereklerini yerine getirmek çok gerekli . Ama kulları değişik mertebelerde görmek, İslam inancında hele de son zamanlarda bir kısımlarınca moda haline getirilip, bunu da o inancın gereği gibi düşünenlerin çoğalmasa benim zaviyemden çok düşündürücü...

En acı veren hal yanlış anlaşılma olmalıdır. İnanç ve gereğini yaşamaya evet, ama kulları ilahlaştırma düşüncesi, yakalanmak istenen değişik tarifli mutluluk reçetesi olmamalı... O zatı muhteremin de kendisinin bu minval değerlendirilmesine çok karşı çıkacağını da bilerek, sonumuz hayrola diyorum...

BULUTLARIM DUA ANLAR....

Yağmur gibiyim bulutlarım dua anlar
Damlalarımı bilir çol-çorak kırlar
Sıcak yüreklerin alev körükleri gibiyim de
Dilimden anlayan anlar
Güller ekeneğim, sevgi biçeneğim
Sevdadır emeğim
Oy beni seven deli yürek oy
Al beni anlına koy-kalbine koy-gönlüne koy
Benimle olduğun, sevgimle kaldığın kadardır
Dizginsiz sevda süvarimin dörtnala koştuğudur diyar-ı sinen
Başını sırtıma yasla ve düşün
Gecelere düşmesin adı saklım olan sevgimize ait gülüşün
Al güllerini bana ver;
Al güllerimi senin
Islak dudaklarında busenin
Adı, tadı, maksadı içimdeki kanayan bir kaynak
O duygularla dolarak, o duyguyla bakarak
Sevgin bir bulunmaz değerdir
Sevgine gönlüm kalacağı yerdir
Sen gönül yaylalarımın, sevda dağlarımın gül kokan sevgi rüzgârı,
Diyeceğim çok gayrı...

Mahpus gibi gün saymak
Sonrasında bir hali pür melal
Hayal,
Yaprak yaprak dolu dal,
Gibi
Açan, açılan his bahçem,
Seninle ve senle olmak olsun neticem...
Kanat çalan martıların
Heyecanlı kahkaha gülüşlerindeki
Sevgi seslerinin çarptığı vapur mendirekleri gibim.
O vapur kaptanlarının karaya yakın ayaklanmış duyguları neyse
Ha işte öyle bir mukayese,
İçimin durmaz senli seslerini,
O kahkaha atan gülüşlerle,
Kanat çalan martılara vererek,
Uzak diyarlardan seni ismarlıyorum bir tek
Gurbetten, hasretten, sevgiden yana isteklerimle
Duyarak, işiterek bile bile...

SEN CANSIN.....

gölümsemene gülümserim
ama içten canı gönülden
hallerim
gerilere bakarken gördüğüm silüetler içinde
bende
kalan izi sözü
olan ve olacak kadar
kalan sensin
ve geçmişteki anların bir adı
unutmadığım sen cadı
ve uçmaya kanat çalan kalbimin
muradı...

aslında değil kaderin hükmü
yazgıyı biz yazmadık ama
derin bir muamma
gibi
kalbimin içi ve en dibi
o neşeli
o bitmez yürekli tavırlarını
değilse yalan
aklımda, içimde kalan
o mektep yollarındaki gülümseyen yüz
o şirin kız
ben seni o hallerinle saklamışım
anılarda yoklamışım
ve inan çok defa o düşlerle dolu bir yarım,
o düşlerle seni anlarım...
hatırlarım
ve sana yazdığım bilmem hangi şiirde,
şence ve şence şeyler belirirde,
içimin derin vadilerinde,
diyemem, susarım
öylece saklarım bir köşede
belerim bir bebek imtinasıyla hallendiğim o halleri
dedim ya diyemem...
utanırım, sıkılırım, susarım
ben o anılarda
kalmışım
ve mazideki anlarla bunalmışım
anlarsan sen anlarsın..
sen sevensin, sen cansın
duymasın kimse
sen daima gülümse
dualarım böylesine ve budur
içimdeki sevda yıllar beri korkudur

küsme, kızma, konuşma
ama
sende olan neyse, kimse
aldırmam, sende öyle aldırma,
kaşlarını çatıp, yüzünü kaldırma
dualarımdır sana, duymasın kimse
sen daima ve hep gülümse

dileğim dileğinin olduğu yerlerde kalsın
sen bende böylesi bir anısın,
hikayesin, masalsın
dost, sevgili, arkadaş adı neyse
duymasın kimse

sen daima gülümse

Sen anıma ansın
Sen bitmez heyecansın..
Kısaca sen herşey..
Sen cansın....

ERZURUM'DA İKİNCİ BİR MAYNETİK YOL DAHA VAR....

ERZURUM'DA İKİNCİ BİR MAYNETİK YOL VAR....

Erzurum'da bu yıl yapılarak 2011 Üniversite Kış Olimpiyatlarında hizmet veren Konaklı Köyündeki tesislere giderken ana yolda aniden karşımıza koyun sürüsü çıkınca vasitamızı durduruyoruz.

Koyunlar geçerken ben fotoğraf makinamla kareler çekiyorum.Ama o arada garip bir şekilde iniş aşağı duran abramız geri geri gitmeye başlıyor.Arabayı kullanan arkadaşımında, bende afallıyoruz derken bir daha deneyelim diyerek birkaç defa olayı tekrarlıyoruz.Evet arabamız burada yokuş aşağı durduğu halde geriye doğru gitmekte...Hem de kısa zamanda hız alarak 40 km süratle ererek.

Erzurum'da böyle bir yer daha var.Abdurraman Gazi türbesine giderken sol tarafta ki rampa yerde.

Hemen orası ile mukayese ediyorum. Orada arabalar çok yavaş olarak ve de 10-20 metre kadar gidiyor.Fakat Konaklı köyündeki bu rampa da aşağı yukarı 300 metre gidiyoruz ve arabamız bu arada 40 km hıza erişiyor.

Kırklareli'nde İğneada'ya giderken Pınarhisar yolunda da benzer bir yer var. Manyetik alan olduğu için orada da benzer şekilde araçlar yokuş yukarı gidiyormuş gibi his veriyor.. Bazı tezlere göre eski arazi olduğu için demir,nikel,kobalt gibi maddelerin o bölümün toprak altında o civarlarda yoğun bir şekilde var olabileceğini (maden damarının oraya etki ettiğini) de söylenebilir. Zira demir ve kobalt varsa miknatis görevi yapıyor. Erzurum'daki olay da aynıysa olsa gerek. Zira o kısımlarda da oldukça demir ve kobalt rezervi var.

Sanırım burada da manyetik bir alan söz konusu değil. Galiba göz yanılması demek lazım... Yokuş yukarı gibi gözüküyor, ama rampa aşağı bir yol,ama ilginç mi ilginç...İnşaatlarda kullanılan su terazisi ile yol üzerinde deney yapılırsa dediğim muhtemel ki doğru çıkacaktır.

Bildiğim kadarıyla bölgede manyetik alan yok. Eğer olsaydı tüm metal eşyalarımız bir noktada toplanır ya da bir şekilde hareketlilik gösterirdi. Yol bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle rampa gibi görünse de aslında rampa aşağı bir yer. Bir takım çizgiler ilk bakışta rampa yukarı izlenimini verebiliyor. Belki de bu bakımdan göz yanılmasıdır. Mekanik kol saati orda çalışıyorsa mucize derim.pusulada düz durabiliyorsa mucize derim; ama su terazisi ile anlamak kolay ama olayı turistik açıdan düşünmek gerekirse önemlidir.

Abdurraman Gazi türbesini ziyarete gelenler bahsedilen yeri de görme fırsatı buluyorlar. Aşağı yukarı Erzurum'a 10 km mesafedeki bu yeri de görmek isteyenler sanırım ki gezi programlarına Konaklı köyünü de ekleyeceklerdir. Böylece hem bu ilginç olaya şahit olacaklardır; hem de spor tesislerini göreceklerdir. Ama şu gerçek var ki ;yarından tezi yok beni epeyi bir yazılı ve görsel basın mensubu buranın neresi olduğunu öğrenmek için ziyaret edeceklerdir.Eee şöyle veya böyle de olsa haberciye haber lazım...

MİLLİ KAYAKÇI AHMET KIBIL...

Sarıkamış'ın yetiştirdiği en gözde kayakçı idi dense doğru olacaktır. Henüz sporun hele kayak sporunun pek önemsenmediği o yıllarda Sarıkamış şartlarında kayak sporunda kendisini yetiştirmiştir. Daha 15 yaşında iken Kayak Milli takımına seçilmiş ve aynı yıl (1968) Grenoble Kış Olimpiyatları'nda 112 kişi arasında 82. olmuştur.

O yaşta Milli olunacağı ve o yaşta uluslararası yarışmalara girip spor yapılacağı inancını hem bölge, hemde Türkiye bazında gençlere aşılamış, üstün yetenekli biri olarak da anılmalıdır.

Beş yıl üstüste Türkiye şampiyonluğunu kazanmış, başka rakip tanımamıştır...Ama onun asıl önemle vurgulanması lazım gelen tarafı, o dönemki gençlere güven vermesi, ilham olmasıdır...Dikkat edilirse ondan sonra ülkemizde her taraftan genç kayakçıların kayak pistlerindeki yarışmalara katılması dikkat çeker.

1953'de Sarıkamış'ta doğan Kıbil, 14 yaşında kayak sporuna başlamıştı. 1974 St. Moritz Dünya Şampiyonası'nda 14. olarak o günkü şartlarda ülkemizin adını duyurmuştur. Milli takıma seçildiği yıllardaki malzeme kıtlığı, eksikliği düşünülürse Ahmet Kıbil'in uluslararası hem de ülke bazındaki başarısı çok imrenilecek bir başarıdır.

1971-75 yılları arasında 5 yıl üst üste Türkiye Şampiyonluğu'nu kazanmış 50 den fazla milli formayı giymiştir. Ki bu seviyede kalmak ve yarışmak her sporcuya da nasip olmamıştır. Milli takım formasıyla 1976 İnsburg Kış Olimpiyatları'nda da yarışmış olan ve spor hayatına Kayak Hocalığı yaparak devam eden Ahmet Kıbil daha 59 yaşında idi.

Görsel ve yazılı basında yıllarca Milli Takım adına yarışmış bir sporcuya yakışan itimamda duyurulduğunu düşünmüyorum. Spor programlarının nemenem şişirmece doldurulan haberleri arasında o, dakikalarca anlatılmalı, sütun sütun yazılmalı idi.

Umuyor ve de diliyorum ki bundan sonra onun adına çeşitli yarışmalar tertiplenerek adı yaşatılacaktır. Tekraren söylemek isterimki milli sporcu olarak önemli bir şahsiyetti ama onun kayak sporunun gelişmesi hususunda bugünkü genç nesil kayakçılara daha o yıllardan ilham oluşu ve örnek alınışı unutulmamalıdır. Kayak sporumuzla ilgili çalışma ve incelemelerde Ahmet Kıbil adı önemli bir yetenek olarak yazılacaktır.

Rahmetle anarken tüm spor haliyle kayak sporu camiasına başsağlığı diliyorum...

30 AĞUSTOS

30 Ağustos

Milli tarihimizin bütünlük noktasında en son ve sağlamca kazanıldığı tarihtir.Vatan söz konusu olunca gerisi teferruattır diye düşünce sahibinin milletine güvendiği ve bu güvenden aldığı sonuçtur.Yıkılmış bir imparatorluk enkazından son ve ebedi temelli bir cumhuriyet kurmanın nirengi noktasıdır.

Milli bağımsızlığımızın , milli bütünlüğümüzün sağlanması yolunda en önemli direnç noktasıdır.Ancak bundan sonradır ki 1699 dan beri idare merkezimize meyletmiş haçlı zihniyetinin yenildiği ve bu yenilgiyi kabul ederek uluslararası anlaşmalara oturup milli devletimizin ebediliğini kabul ettikleri önemli bir zirvedir.Bu zirveye ulaşan erk cumhuriyetimizin askeri zaferle taçlandırdığı güzergahını uluslararası anlaşmalarla pekiştirecek ve halkının cumhuriyet idaresine olan inancını da uyandıracaktır.

30 Ağustos o günki şartlarda değerlendirildiğinde milli bütünlüğümüzün sağlanması yolunda temel oluşturmuştur.Bu temel kaideleri üzerinde kurulan cumhuriyetin, milletlerarası onurumuz noktasında siyasi sonuçlarını düşünmek önemini daha da anlamamıza sebep olacaktır.

30 Ağustos ile kırılan düşman direnci bağımsızlık savaşımızın İzmire kadarki kolu,Mudanyaya kadarki eli olmuştur.Mudanya mütarekesiyle Milli mücadelemizin son ve önemli belgesinin imzalanmasının sağlanması,haliyle Anadoludan düşman ayağının kesildiği anlamındadır da.

Lozan ve akabindeki Cumhuriyet ve yapılmış diğer yenilikler 30 Ağustosta kazanılmış milli başarının ve askeri zaferimizin getirdikleridir.Sonraki günler yeni kurulmuş olan cumhuriyetin ümran ve irfan faaliyetine ilham olacaktır.

Bugün 30 Ağustos anlamak daha kolaydır.Mehmetçiğin yazdığı destanı okumak,milli bütünlüğümüzün sağlanması yolundaki uğraşların anlamını açık seçik anlatır.Bu anlayış günümüzden geleceğe,geçmişten günümüze tarihin dolu sayfalarında kendimizi bulacağımız çok destansı başarıların izahıdır da...

Bir yanı daima asker olmuş,yüreği o sevdanın filizleriyle dolu koca bir çınar olan milletimizin ve onun bağrından çıkmış mehmetçiğin en duygu dolu hislerle kutladığı 30 Ağustos zaferler ayımızın bu ay olmasına da sebeptir.

Mehmetçiğin yılmaz iradesi,kudretli komutanlarının direktifleriyle düşmana o şartlarda gerekli dersi verip bize emanet ettiği cumhuriyetini kurması ile abideleşmiştir.

M Kemal,Cumhuriyet ve Milli Mücadele bir bütünü tamamlayan parçalardır.İşte bu bütünün parçaları 30 ağustos zaferimizin sonucudur dense doğru olur.

Bu vesile tarihteki mehmetçiğe,günümüzdeki mehmetçiğe ve gelecekteki mehmetçiğe kutlu olsun;derken mutlu oılmak şansımızı da onlara borçlu olduğumuzu bilerek tarihe güven ve dolu yüreklerle bakmamız gerektiğini de anlıyoruz.

30 Ağustos zaferinin kazanılmasına ad koyan,yürek koyan herkese rahmet ve minnet duygularımızla..

Tüm milletimize kutlu olsun diyoruz..

Hayalinle Hasbihal...

Hayalinle Hasbihal...

Akşamları olmaya görsün bir kez bir somun buğusu gibi tütmeye başlar duygularım...Alacası çökmüş bir akşamın, soğuşuna inat içim sıcaktır; bu geceyi çalmak arzumu feleklerle konuştum. Bir yürek erbabının halimi anlayacağı doğru ama bir diğerinin de anlamayacağı da doğru... Lakin duygularım kanat çalıp havalanınca, nemenem sevgi bulurları çöreklenir başıma, artık ben bu benliğimin sevda libasıyla olan halindeyim...

Aksiliğin yanlışlık düşmanı oluşuna göz kırpanlardanım zeki veya akıllı ben gönlümü eyleyecek gönül erbaplarında yaylamayı hep yeğledim de gerisini bilmem serpilten bir yağmur düşecekse, gönül yurduma yeşertecekse, duygu filizlerini tatmak isteyecekse, o sevgi şekerindeki tadı eyvallah... Değilse serseri gönlümün derin vadilerinde bir evlek sınırında kala-kalır öyle olmayacak tebessümler sarmaz fikrimi...

Güzelmış, dediğin cümlelerin ara yerlerinde sıkışmış anlamsızlıkları, zeki olduğunun kıstasıyla yazdım; yoksa tınmayacak bir gönül sahibinin sevgi divanında işim olmaz...Ben aşıkların aşk yurdunda çadır kuranlardanım.Gönlüm Sevgisizliğin sevgi tokasını hissedenlerden olmuştur o sebeple devriye çıkarırım gönlüme eşkiya olmuş sevgilerim için kah yakalar, kah yakalanırım ama susan bir dil beni yaralar...

Her aşığın her aşkın her sevginin bir çizgisi vardır. Bende bu çizgiyi geçmeyenlerdenim sevginin de aşkında haddini bildirenlerdenim... Susmak çok şeyi anlatır; bazen, söylemeye varmaz dil...

Susunluğuna dumanını savururum yaktığım her cıgaranın.. Double olsun dediğim sakinin elindedir sarhoşluğum.. Gayrısı içimdeki haslıkların ve hoşlukların yol arkadaşlığını bile istemez..Çünkü yalnızlıktan gelip yalnızlığa giderken hayalimdeki yol arkadaşlarımın senli, sizli- benli, bizli olanından çok hemhal olmuş bir ruh erbabı olduğunu da bilirim...Gerisi dağa bağırmanın aksi seda verisi hükmünde olur

Sınırlarını belirlediğin çizgi duracağı yer olmuş veya olacak sevginin serseri yurdunda haddini bildiren bir yürek çift çatal olmalı... Susmanın cevap olduğunu yazan erdem sahibinin suskunluğuna, suskun bir bülbülün edasıyla bakarım...Oysa ben sevgi limanlarının dümen kıran gemilerindeki yelkenler ve onunla oynaşan yeller gibi... Yayla pınarlarının gümrak akışlarına, bakışım içimdeki suskunluğu söyler.. Birkaç satır karalayıp da sonunda - kafanı şişirdim, diyince tepki gösterdi.Aslında bakışlarındaki tatlı bilmişlik çok belli oluyordu Bakarken gözlerindeki bakış, mühür gibi insanın kalbine basılı haz verirdi

Felsefesinin hoşlukları haz ve hız kelimelerini koşut etmeye alışıkça laflar ederdi...

Suskun kalınca derin derin göğüs geçirir uzun uzun daldardı..

Akşamın gün batımına yakın vaktinde sesindeki hoşluk bir türkü terennüm etmek isteyen tavrıyla eşleşirdi; sanki... Tam bunları yazıyorken bakışlarının onu ele verdiğini yazdığım itiraz etti.. İtirazında haklıydı ama ben o bakışlardan bir pay çıkarıp hâllenmemiştim ki o bakış güzel ve teshirli hatta sihirli, herkeşe baktığı gibi elbette bana da bakmıştı; ama ben o bakışın gerisindeki hoşlukları görmeye çalışmış isem ne yani bu bana baktığının teğetlerinde bir medet, bir sevgi aradığım anlamında değildi.. Oysa başka diyeceklerim aklımdan şu sıraya girerek onun zihin kavanozuna dökülecekti..

Sanıyorum sen, yazdıklarımın rahatsızlığını yaşadın.. Haklısın.. Ben, hoş cümlelerle, betimlemeler ve tasvirlerde bulunurken, karşımdaki bu değişimi aşkın maşukuna yazış ve yakarışı gibi düşünmüş olmalı..Anladım; ben, tazyike dayanmayacak sular taşar; sanmadım...

Yok yok bu yaylalar benim sevgi çadırımı kuracak kadar engin değil...Pılımı pırtımı topladım ben gidiyorum.. Senle, seni iç dünyadaki köhne damlarda bırakarak..

Biz gönül adamıyız dostum, sevgi çobanlarımızı dövenlerle işimiz asla olmaz... Eyvallah...Boş ver bu dağa da kar yağsın... Bazen gereksiz bir merakla sorulmuş soru, unutulmak istenen şeyi yaşatmaya da sebep olur

HEDİYE EDİLEN KİTAP SATILIR MI ?

HEDİYE EDİLEN KİTAP SATILIR MI ?

Değişik konularda yıl içinde toplumun değişik kesimlerinde bir vesile anma ve kutlamalar elbette çok yararlıdır. İçinde bulunduğumuz bu hafta ise "Kütüphaneler Haftası" Epey zamandır bu konu ile ilgili yazmayı düşünüyordum. Japonların yılda 26 kitap, bizim de 26 sayfa okuduğumuz istatistiki bir bilgidir... Bu zaviyeden bakarsak tezatlar ülkesi olduğumuzu da görürüz. Bazen okur veya duyarız ülkemizin falan yerindeki okula kitap yardımı vs. Günümüzde Kültür Bakanlığına bağlı kütüphanelerde geçerli olan şu mealde bir yasadan söz edilir. Kütüphanelerde belirli bir tarihten sonraki kitaplar tabir uygunsa çöpe atılır. Gerçekten de 4 yıl önce şahit olduğum şöyle bir olayı anlamasam olmayacak...Erzurum Yoncalık Caddesindeki İl Kütüphanesi bahçesinde ve 20 bin adet kitap tabir uygunsa çöpe atılmak üzere atılmıştı..Haberdar olan çok az kimse buradaki kitaplardan istediği kadarını aldı.Bende haberdar olunca bende bir miktar seçerek aldım ve o zamanki öğrencilerime haber verdim.Ne yalan öğrencilerden 3-5 kişi gidip birkaç kitap almışlar. Geriye kalan binlerce kitap bir kamyonete yüklenerek ya çöpe atıldı veya yakıldı... Aradan birkaç ay geçmişti ki iş yerindeki odama gelerek yeni açılmış okulları için kitap toplamaya gelenleri görünce çok şaşırdığımı hatırlıyorum..Dedim ya tezatlar ülkesiyiz diye.. Şu ilginç olayı yaşadığımı da yazmalıyım. Tedarik ettiğim 3 bin kadar kitabı değişik fakültelerdeki öğrencilere üçer beşer hediye vermiştim. Sonradan bu kitaplardan bir kısmını kitapçılarda görünce merak edip sormuştum.Aldığım cevap beni çok düşündürmüştür. Meğer hediye olarak verdiğim kitapları bir kısım öğrenciler kitapçılara satmışlar... 110 kişilik sınıfta derslerde takip edeceğimiz kitaptan almak isteyen öğrenci sayısı 7 kişi... Hazırlayacakları en fazla bir sayfalık yazının kitap olarak basılmasını isteyen ise 440 kişiden 43 kişi.. Birisi alıp okur diye otobüs durağına bıraktığım kitabın durakta bir hafta öylece kaldığını ve kimsenin almadığını da ilginçliği sebebiyle yazmalıyım... Kur'an da ilk emir "oku" dur ama buna uyanların sayısının Japonlara mukayese ne kadar az olduğunu söylemeye gerek var mı? Oysa medeni olduğumuzun kıstası ne kadar okuduğumuzdur..

24 Nisan'a Tepki...

24 Nisan'a Tepki...

Kısaca 24 Nisan Osmanlı Devletinin 1915 de çeşitli sebeplerle Ermenileri belirlediği yerlere sürgün etme tarihidir. Ermeniler de o tarihi kendilerine soy kırım yapılmış gibi sayarak yıllardır çeşitli propaganda ve eylemler yapmışlardır yapmaktadırlar ve yapacaklardır...

Son yıllarda Ermenilere soykırım yapıldığını çeşitli ülke parlamentoları da üst üste kabul etmektedirler... Bizim ise elimiz kolumuz bağlı gibi olanları seyrediyoruz..

Sadece ermeni gençlerin harçlıklarını toplayarak Fransa'da, Kanada da yaşayan Ermenilerle röportajlar yaparak yazdıkları kitap sayısı altı-yüzden fazladır. Bizde genci yaşlısı bu tarz kitapların sayısı parmak sayısını geçmez... Müessif olaylara tepki olarak " hepimiz ermeniyiz" diyenler ülkemizde çoğalmıştır. Hatta değiliz diyenlerden fazladır; dense mübalağa mı olur bilmem... Üstelik "ermenî" tabiri etnik değil dini bir tabirdir. İşi bu bakımdan düşünürsek "ermeniyiz" demenin geri plandaki içeriği de anlaşılmalı olur.

Oysa zamanında ermeni vahşetini yaşamış ve o günleri görmüş olan on-binlerce vatandaşımız yaşadıklarını yazıya geçirmeden göçüp gitmişlerdir. İhmal her kiminse bu gerçektir.

Bu konu ile ülkemizde gerçekten samimiyetle uğraşanlar da parmak sayısındadır. Gerisi palavra...

Devletin de bu konudaki bakış ve kavrayışı değişik payandalar üzerine bina edilmiştir. Zamanında o ülkelerde büyükelçi olanların görevli oldukları dönemde o ülkelerin çoğu meclislerinde bu konu ile ilgili kararlar aldılar. O zaman nasıl bir faaliyet gösterdikleri belli olmayan –faaliyet gösterelemedi belki de gerçekleri gündeme getirirlerdi vs-ülkeye döndükten sonra konunun uzmanı gibi kurula konuşup, ahkam kesiyorlar...Şaşıyorum.Söylesen,sorsan hep haklı cevap verecekleri de işin başka yanı..

İsterseniz deneyiniz Ermenilerle alakalı bir araştırma yaparak kitap yayınlayınız ve en üstten en alta ilgililere gönderiniz..Hemen hemen hiçbiri geri dönerek "sağ olasın, ne iyi bir çalışma yapmışsın vs...–demeyeceklerdir.İlgileri bu minval olan kişi veya kurumların samimiyetine ayar bulunamaz...Sonrada aman yaman demenin anlamı samimiyetsizliktir...

Bir proje hazırlayıp mesela en yakın valiliğe gidiniz. Proje konusu şöyle olsun... "lisede okuyan son sınıf öğrencilerinin (bu üniversite öğrencileri içinde olabilir) ermeni vahşetiyle ilgili çevredeki veya ailelerindeki büyüklerle röportaj yapıp yazıya geçmeleri" diye... İlgili vali yardımcısı aman ne iyi olur;diyip Milli Eğitim Müdürüne veya yardımcısına yönlendirecek. O da -biz size döneriz- diyecektir. Olacağı bu daha fazlası olamaz. İsteyen denesin....

Öğrenciler arasında bu konu ile ilgili verilmiş ödevde ilgi % 40 ile %9 arasındadır. Yani yüz kişilik sınıflarda adı yukarıda anılan ödevi yapan öğrenci sayısı en fazla kırk, en az da dokuzdur... Sosyolojik anketlere konu olacak bu gerçek bilgi bize yeni neslin Ermenilerin iddia ve isteklerine büyük ölçüde tepkisiz kaldıklarını göstermektedir. Bu ise gelecek neslin teslimiyet içindeki ruhsuzluklarının kıtasıdır.Fazla lafa hacet yok..

VAKIFLAR MARİFETİYLE İNSAN KULLANMA SANATI (KOLAY LİDER NASIL OLUNUR...)

VAKIFLAR MARİFETİYLE İNSAN KULLANMA SANATI
(KOLAY LİDER NASIL OLUNUR...)

Geçmişte hakim unsurlar kişiler üzerindeki hakimiyeti o toplumdaki aşiret büyüğünü veya büyüklerini elde tutarak başarmışlardır... Anadolu coğrafyasında bu durum hala geçerlidir. Bugün inkar da edilse bu feodal yapı vardır ve geçerliliğini korumaktadır... Köy ağalığı ve sistemi, ülkemizde özellikle güney-doğuda çok geçerlidir. 1960-70 li yıllara bu ağaların veya çocuklarının bir kısımları o koca arazilerin gelirini ceplerine koyar, İstanbul gibi şehirlere gider, orada çeşitli artistlerle inip kalkarlardı. Bunu da o zamanki gazeteler önemli bir şeymiş gibi yazarlardı. Bizim nesilden çoğu şimdilerde yaşları geçmiş güzel artistlerin isimlerini, o vesile öğrenmiştir.

Bugün de falan bir aşiret mensubu olduğunu söyleyerek garip gurebadan haraç alan veya işini o minval halleden veya şu bu şekilde torpil olacağını söyleyenlerin sayısı az değildir...Bu tarz içinde olanlar terör örgütlerini sevmezler. Çünkisinin gerisinde yaptıkları işe onların el atması vardır. BU bakımdan onlara rahatlık vermemeleridir. Vakıf adıyla bilinen bir kısım kurumların da etkisini düşünmeliyiz...Aslında işin sosyolojik ve psikolojik yönü akademik pek çok çalışmaya konu olmuşken, siyasiler tarafından dikkate alınmamışlardır. Bunun da çünkisinin gerisinde o siyasinin fonksiyonunun azalacağı evhamı vardır. Hoş memleketteki pek çok konunun ihmal edilmişliği, mevcut feodal sistemden yararlanıp halkın oyunu alan siyasinin, bu halkın bilinçlenmesini istemediği gerçeği de vardır..O da işin başka boyutudur.

Derken geçen yıllarda "vakıf" furyası başlayınca, logosunda falan vakıf okulu, derneği gibi okuduğumuz pek çok kuruluş gündeme geldi. Bunlar devletin bin bir avantajından yararlandılar. Onların kurucuları işlerine gelenleri törenler düzenleyerek yılın bürokrati, sanatçısı, akademisyeni vs vs seçtiler.Seçtiler de seçtiler. Bu oyuna gelmeyen(vali, kaymakam, siyasetçi, sanatçı vs) de yok gibidir... Hele o törenlere isim yapmış birinin gelmesi demek o kuruluşun çok önemli bir kurum olduğunu düşündürmüştür. Olayları görsel ve yazılı basından izleyen bizler de şaşkınlıkla, vay be ne adamlar varmış, filan ödülü aldı; gibi inandık. O ödül verilen kişi, vakıf kurucusuna diyet ödemekle mükellef kalmıştır. Bugün o tarz kurumlar onların ödül verdikleri, seçtikleri incelenirse çok komik ve mizahi şeylerle karşılaşacağımız doğrudur. Şimdilerde ilan panolarında okursunuz. Falan vakfın düzenlediği, falan hoca efendinin veya o kimse, konferansına buyurunuz vs vs ..Bugün hala ne idüğü bellisiz pek çok vakıf, haliyle onların (kurucuları başkanları) bilip bilmediğimiz pek çok işleri için kutlamalar, ödül törenleri yapmaktadırlar. Bunlara da bir soran olmalı bence.. Çok garip şeylerin döndüğü görülecektir..

[italik][ikiyanayasa]